1 · 6 · 3 · 4 ·

D. T. O. M. A.

JOHANNIS TARNOVII,
S.S. Theol. D. & in Academia Rostochiensi Professoris

In Prophetam ZACHARIAM COMMENTARIUS;

In quo textus

Analysi perspicuâ illustratur,
ex fonte Hebræo explicatur,
locis S.S. parallelis confirmatur,
à pravis expositionibus vindicatur,

Usus verò in Locis Communibus ex ipsâ scripturâ natis & probatis indicatur.

Nehemiæ c. 13. v. 22.

גַּם־זֹאת זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי
וְחוּסָה עָלַי כְּרֹב חַסְדֶּךָ׃

Adjectus est in fine INDEX.

ROSTOCHI,
Typis exscripsit Joachimus Pedanus, Acad. Typog.
Sumptibus Joh. Hallervordl bibl. Rostoch.

ANNO M. DC. XXXII.

Regi Regum, Domino
Dominorum
JEHOVÆ SA-
CRUM.

PRÆFATIO.

LECTORI BENEVOLO

& Candido ſalutem à ſalutis fonte precor.

Uando jam tandem, Lector Candide, hunc in Zachariam prophetam Commentarium (quem dudum promiſerunt alij, &, ſi per me ſolum ſtetiſſet, pridem publici juris feciſſem) evulgo, paucis pro tempore, quo mala multa hanc littoris Balthici oram exercent, & longè plura ac

majora], nisi summum illud bonum ea averterit clementer, jamjam obruēt, dicendum mihi arbitrabar, de optimo in omnibus malis remedio. Et cum ipsum nominis prophetæ nostri etymon respiciebam commodum, regrediebar in memoriam ejus, quod olim à Psalmographo præmonstratum videram. *Hi*, inquit, *curruum, & illi equorum; nos verò nominis JEHOVÆ Dei RECORDAMUR. Illi incurvant se & cadunt, nos verò surgimus & consistimus.*

Ita enim est, in mundo semper sunt duo hominum genera, & duo, quæ isti colunt, quibus credunt & confidunt, numina, & ut illa subjecta & objecta diversa, ita etiam diversa ibidem cernuntur effecta. Pij siquidem, ubi â mundi pelago jactantur, & velut καθάρματα ac περιψήματα eijciuntur, nullum aliud habent per-

perfugium, quàm ut ad portum vitæ æternæ respiciant, & recordatione nominis divini se solantes mala tolerent, meliusq; fore sperent, dum castigati morte non afficiuntur, tristes semper gaudent, ipsi pauperes multos ditant, ac nihil habentes omnia obtinent.

Contrà improbi regnant, se passim magnificè ostentant, & in malo potentes se jactitant, curribus & equis vecti aliorum in se convertunt oculos, & tantum non in cœlo esse sibi & alijs videntur.

Hic fidit armis, plebe se clientium
Defendit alter, militumq; copijs.

Hæc est illa, quæ non ociosè spectante admirandâ Dei providentiâ agitur fabula, in quâ ut diversi introducuntur & coluntur, Deus nempe verus & idolum, probi & improbi, illi afflicti, hi af-

fligentes, ita catastrophe ibi læta, hîc tristis, efficit, ut ibi demũ comœdiam spectemus, hîc agi tragœdiam cernamus, qualia sacra dramata & paradigmata ibi Josephus, David, Mardochæus, Daniel; hîc Pharao, Saul, Sennacherib, Haman, Herodes & alij præbent.

Hoc ipsum propheta Zacharias, quẽ jam do tenui quodam Commentario illustratum, graphicè depingit, dum piorum in profundo mersorum & ab immundo mundo oppressorum calamitatem, & liberationem, divinitus contra omnem spem præstitam in populo Judaico ex captivitate reducto ac contra hostes potentes potẽter defenso aliquot visionibus adumbrat, & quodnam vicissim ipsorum officium, sanctis præceptis declarat, & bonorum, quos eadem sors semper manet, animos contra futura mala præmunit. Ex

Ex quibus omnibus, quando rectè ac piè (quod decet omnes Christianos) perpenduntur; si quia antè in Ecclesiã redundavit utilitas, quod credimus, nunc sanè, ubi malorum ilias dulcissimam nostram communem patriam Germaniam tantum non obruit ac planè inundat, ea pijs usum præbent longè maximum, siquidem, quæ Judæos afflixit, captivitas nobis imminet, annonæ caritas, quacum illi miserè diuq; sunt conflictati, nos premit, & alia graviora mala metuuntur; imò quibusdam in locis cernuntur, quandoquidem, quæ Judæos pessundedit, licentia morum passim obtinet. Hîc verô vera solatia, præter Dei verbum, pios deficiunt, ideoq; ad illud velut sacram anchoram confugiunt.

Quisquis itaq; cupis in hisce undis

esse tranquillus ac tutus, navem veræ Ecclesiæ ne deseras, & nominis Jehovæ jugiter recordare, in prosperis, ut in pietate proficias, in malis, ne deficias vel desperes. Quod quomodo fieri debeat, docebit hic propheta, nominis sui mensuram implens, quem ut cum fructu nostro legamus, & quæ salubriter proponit, rectè ad usum transferamus, faxit is, â quo placato omnia bona, & irato omnia pœnæ mala obveniunt generi humano, & nos sibi hac tempestate per Christum intercessorem, & Spiritum Sanctum advocatum nostrũ commendatos esse patiatur. in quo voto desino, teq;, Benevole Lector, feliciter valere & plurimum salvere jubeo.

Jonæ 2. vers. 8.

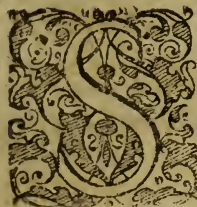
בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי
וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי׃

IN ZACHARIAM Prolegomena.

Psalm. 106. v. 4.

זָכְרֵנִי יְהוָה בִּרְצוֹן עַמֶּךָ
פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ׃

SEcundum inter eos prophetas, qui post reductionem populi Judaici ex captivitate Babylonicâ vaticinati sunt, nempe *Zachariam* nunc porrò, juvante Domino, explicaturus, more solito hæc septem breviter exponam in prolegomenis, *Quis*, *Quid*, *Quando*, *Quibus*, *Qua occasione*, *Quo fine*, *& Quotuplicia* prophetaverit. Προλεγόμενα.

1. *De primo.* Certa sunt, quæ Spiritus Sanctus nobis in hujus prophetæ titulo annotari voluit, videlicet hæc *tria*, *prophetæ nomen proprium, genus clarum, & officium sacrum*: incerta verò, quæ præterea nonnulli disputant interpretes. Nam est זְכַרְיָה, compositum ex verbo hebræo זָכַר, id est, recordatus est, & nomine τετραγραμμάτῳ contracto יָה, cujus Mappick in compositis excidere consuevit, ut tantò facilius à nomine Dei proprio queat discerni. Est igitur ille, quem græcè diceres *μνησίθεον*, seu *τιμόθεον* quod nomen huic prophetæ benè quadrat, cum non tantùm ipse semper Dei, ejusque dictorum ac factorum divinorum recolit memoriam, verùm etiam ex captivitate reductos, idem ut faciant, hortatur sedulò.

1. Nomen proprium. Zacharias unde dictus

2. Genus clarum. Genus seu familia ipsius indicatur, cum nomen patris, בֶּרֶכְיָה Eulogius, Benedictus, q. בָּרַךְ יָה benedixit Jehova, & avi עִדּוֹ id est, Firmicus, Robertus, cum sit à R. עָדַר, hoc est, statuminavit, apponitur. Philo in libro de nominibus hebraicis: Iddo, inquit, est servus, vel testis, vel fortitudo ejus, quorum postremum, ratione Etymologiæ propter dagesch habitâ, sequimur; primum à עִדּוֹ cum עַבְדּוֹ, & secundum, id ipsum nomen hebræũ cum עֵדוֹ confundit, quemadmodum etiam apud alios interpretes, in explicatione nominum hebraicorum hac falsa seductos, eadem est reperire.

3. Officiũ Officium sacrum Zachariæ, nomine prophetæ (de quo in initio Haggæi dictum est) denotatur. Quamvis autem eo tempore, quo vixit Zacharias, & pater & avus illius fuerint homines clarissimi (siquidem illi tantum in prophetiarum titulis solent apponi, ut ex hebræis Joel. 1, 1. dictum est, & facilè per inductionem potest probari) & proinde notissimi; tamen cum nobis constat saltem, hujus prophetæ librum esse canonicum, & proinde authenticum, seu fide in articulis fidei dignum, de reliquis non admodum erimus solliciti.

Hic liber est authenticus. Illud verò facilè probamus, adhibitis librorum V. T. κριτηρίοις. Est enim hic liber à propheta & legato Dei, linguâ hebræâ scriptus, à veteri Judæorum Ecclesia in V. T. receptus, in arcam Ecclesiasticam unâ cum cæteris repositus, & ad nos usque incorruptus propagatus, &c. in N. autem T. à Christo, ejusq; apostolis, Johanne inprimis, aliquoties allegatus & approbatus, quum ex

Allegatur in N. T. cap. 8. v. 16. Eph. 4. 25. Ex cap. 9, v. 9. Matth. 21. 5. Joh. 12, 15. Ex cap. 11. v. 12. Matth. 27. 9. ex cap. 12. v. 10. Item: 19, 37 Apo. 1, 7. Ex cap. 13. vers 7. Matth. 26, 31. Marc. 14, 27. citatur. Hæc dicit de Zacharia nostro scriptura, & inde satis superq; novimus, (quantum

Q num hîc Zacharias violenta morte sit interẽptus Affirm. quidem scire de eo fas est) Quis ille: litigent jam inter se interpretes, quantum & quamdiu volent, super illo: Num hic Zacharias sit ille, qui inter templum & altare à Judæis nefariè occisus esse dicitur, Matt. 23. 35. quod Ribera & Gualtherus affirmant, alijq; probant, quorum summa. quod sit filius Barachiæ, & ferè prophetarum

tatum ultimus · nos, cum scriptura hunc nostrum prophetam violenta morte sublatum esse non dicat, nec facilè id ex alijs probatis scriptoribus probari posit, malumus hic tacere, quam temere aliquid asseverare, cum nec illis desint argumenta, qui statuunt, illum Zachariam, de quo Christus loquitur apud Matthæum fuisse filium Jehojadæ, quippe quem isto mortis genere, in loco sancto extinctum esse injustè, scriptura disertè narrat 2. Chron. 24. 20 21. præsertim cùm constet de multis alijs, quod fuerint binomines, ideoq; non sit improbabile, idem quoq; in hoc Jehoiada obtingere potuisse, quòd etiam propterea fit verosimilius hoc loco quum nomina illa duo, si significationem spectes, fermè idem denotent sed de his satis, de quibus alij plus satis. Neg.

Secundo, Quid hic noster Zacharias *propheta verit*, ex hac summa cognosci poterit. *Tria* enim potissimùm *tractat. primùm* accusat Judæos reduces de peccatis, eosq; ad pœnitentiam revocat: *deinde* ad ædificationem templi & urbis, propositis largis Dei promissionibus, exstimulat, sed ita, ut simul demonstret, earum non fore ullos compotes, nisi eos, qui veræ pietati studeant. *deniq;* illustres prophetias de Messia, ejusq; operibus ac beneficijs habet egtegias, quæ præcipuè spectant ad Ecclesiæ liberationem, ac per gentium vocationem futuram amplificationem. Cum enim inter eos, qui ab exilio Babylonico in patriam erant reversi, alij in officio essent segniores, alij omni insidiarum & periculorum genere graviter tentarentur, prophetas duos, Haggæum & Zachariam excitavit Deus, qui ignavos severis exhortationibus urgerent, infirmorum v. fidem promissionibus sublevarent. Et Haggæus quidem, ut vidimus, ad templi ædificationem & cultus divini restaurationem suos auditores hortatur: Zacharias verò præterea monet, ut Rempub. constituant, in quà Ecclesia usq; ad Messiæ tempora sedem habeat. Quod ut obtineat primò ob oculos proponit, quemadmodũ infeliciter hoc majoribus ipsorum cesserit, quando in Dei cultu & mandatis perficiendis fuerant negligentes; deinde auxilium Dei promittit, quo futurum, ut & per Josuam sacerdotẽ maximũ & Zerubbabelẽ ducẽ, typos Christi, opus ædificationis urbis ac templi absolvatur, & quæ mala obventura sunt, tandẽ feli-

II. Summa seu argumentum prophetiæ. Tria tractat. 1. 2. 3. Horum occasio. Quæ ut sit Haggæus & Zacharias.

A terrenis ad cœlestia progreditur.

feliciter hoc duce ſuperent. Atq; ita à terrenis ad cœleſtia, à corporalibus ad ſpiritualia, à præſentibus ad futura Zacharias progreditur, more prophetarum ſolenni, variaq; de Chriſto, ejuſq; regno adjicit vaticinia, quorum complementum ac conſummatio ad finem uſque ſeculi extenditur.

III. Quando vixerit.

Tertiò quando vixerit & vaticinatus ſit Zacharias, in initio declaratur, videlicet duobus menſibus poſtquam Haggæus prophetare cœperat, menſe nimirum octavo, anno ſecundo Darij, de quo in verſ.1. Haggæi diximus pluribus, quò nunc brevitatis ergò recurrere malumus, quàm hic idem cum tædiò repetere.

IV. Quibus prophetaverit.

Quartò, Quibus prophetaverit, etiam hinc patet, nempè reducib9 judæis ex captivitate Babylonica, ijſq; non tantùm in opere ædificationis templi ac urbis, Reipublicæq; cõſtitutione ignavis, ſed & potiſſimum metu periculorum graviter tentatis, & tantum non planè deterritis. Hinc toties mentionem Sionis, Jehudæ, Jeroſolymæq; facit c. 1. 17. & 2, 2. 4. 7. 10. 12. & 3. 2. & 7. 7. & 8, 3. 15. & 9, 9. & 10, 6. & 12, 8. 10. & 13, 1. & 14, 2. 8. 10. 14. Unde tamen non licet colligere, nullos ex reliquis tribubus Jſraeliticis in terram ſanctam eſſe reductos. Præterquam enim quod illud ex ſequentibus locis facilè poſſit probari, licuiſſe vi promulgati à Cyro mandati omnibus omninò Jſraelitis per omnes provincias regni Perſici diſperſis in terram ſuam, ſi vellent, reverti, 1. Chro. 9. 3. Eſd. 1, 3 4. 5. & 7, 7. 13. 28. & 6, 17. & 8, 35. conſtat, cum ex N.T. quod ex duodecim tribubus multi in Judæa tempore Chriſti fuerint, Matth. 19. 28. Luc. 2, 36. Matt. 4. 15. Jacob. 1, 1. Apoc. 7. 4, 5. tum ex Eſd. cap. 2, 70. tum ex hoc noſtro propheta c. 2. 6. 7, c. 8 13. & 9, 13. & 10, 6. 10. & 11. 14. & 12, 1. & ex Malach. 1. 1. & 2, 11. quod Iſraelitæ unà cum Judæis fuerint reducti (quippe qui poſt captivitatis Babylonicæ ſolutionem fuerunt in terra ſancta), licet non tantâ cum ſolennitate ac multitudine ſint ipſi peculiariter & ſeorſim reducti, ut abducti fuerunt. Quomodò quæ Jſraelitis eſt promiſſa, præſtita eſt liberatio, quamquam plerique ex decem tribubus, jam per longius temporis ſpacium exules, quemadmodùm & Judæi quidam in Aſſyria rebus ſuis conſtitutis

Omnibus reducibus ex captivitate ex omnibus tribubus Iſraelis.

malu-

maluerunt in terra peregrina manere, quam ad suam, cum possent redire, qua de re aliàs cum Deo pluribus.

Quintò, Qua occasione Zacharias docere inceperit, ex ijs, quæ in quinto membro προλεγομένων in Haggæum, & supra in secundo horum dicta sunt, facile est colligere, nempe metus erat, ne opus ædificationis templi, restaurationis urbis & constitutionis Reipub. novæ frigere rursus inciperet, quod alij ignavi, alij metu periculorum erant perculsi in reduce populo. *V. Qua occasione.*

Sextò itaque *hoc fine* Zacharias prophetare cœpit, ut ignavis ex somnolentiæ torpore excitatis calcar adderet, perculsis verò & consternatis, ne in desperationis viam se darent, frenum injiceret, utrinq; Dei authoritatem urgens: apud illos severi judicis punientis negligentiam ac socordiam supinam eorum, qui mandata ejus exequi non studerent: apud hos clementis patris ac protectoris suo benedicentis cœtui, hominumq; molitiones reddentis irritas, qui omnino jam spondeat futurum, ut templum urbs & Respub. restauretur. Præterea etiam, ut veri prophetæ quoque Zacharias fungeretur munere, exstructæ illius urbis ac inhabitantis populi fata ac eventa varia, sigillatim, verbis tectis ac apertis, quantum ad instructionem & consolationem piorum erat satis, pronunciat. *VI. Quo fine. Hortatur. Vaticinatur.*

Quo fine autem eadem hæc vaticinia per eundem prophetam impulsu Spiritus S. in literas (quod ad summã eorũ attinet) sint redacta, & ad nos usq; mirabiliter traducta, obscurum illi esse nequit, qui, quæ in reliquorum prophetarum prolegomenis & initij sæpius jam diximus, in animum sibi revocaverit, quorum summa habetur 2, Tim 3,16. Rom. 15.4. Luc. 16,29. 1, Cor 10,6,11,12. & quia postea idipsum, cum Deo in L. C. sumus observaturi prolixius, hîc uberiori usus hujus prophetiæ declaratione supersedendum putamus, si tantùm in genere notaverimus, magnam jam lucem ad omnia feliciùs in suum usum convertenda, & ad sui instructionem sibi applicanda esse accensam ei, qui cognitum habuerit, quod *quæ hic de templo externo ædificando sunt minæ & promißiones, eæ quoq; de templo nostri corporis in Dei gratiam exstruendo atq; exornando rectißimè poßint intelligi*, ut suprà pluribus in Hag- *Usus hujus prophetiæ. In genere.*

gæi libro est explicatum, & *quæ de restauratione urbis* hîc tanto studio *inculcantur, ea de urbe Dei seu Ecclesia optimè poßint accipi*, quam eadem, quæ Jerosolymam olim, hodiè etiamnum manet fortuna, & proinde eadem promissa ejus civibus à Deo data esse meminerimus, quæ hic exstant, quæque tantò majori cum animi fiducia sunt arripienda, quantò plura ex illis jam certissimo eventu esse comprobata in N. T. novimus.

In specie. Ut tamen tantò certius constet de utilitate hujus prophetiæ longè maximâ, placet ὡς ἐν τύπῳ brevissimè hîc in vestibulo spectandum exhibere, quomodo præcipui doctrinæ Christianæ loci in ea explicentur, indeque probari facile queant, dum ex pluribus paucissima hic adducimus.

In Loco de Deo. Agitur enim hîc in loco de DEO, de Dei ira erga peccata cap. 1, 2. 6. 15. C. 7. 12. & hinc exortâ maledictione Cap. 1, 13. 16. 17. & amore erga suos cap. 1, 14. & 2. 8, & 8, 8. ei attribuuntur ἀνθρωποπαθῶς oculi. cap. 4. 10. cap. 5, 6. cap. 9, 1, 8. is potest facere vera miracula c. 8, 6. benedicit pijs cap. 1, 16. 17. & 2. 4. & 8, 3. 12. 15. pluralitas personarum divinarum probatur cap. 3, 2. & 11. 4. de Spiritu Sancto agitur cap. 12, 10. dij falsi seu idola perduntur. cap. 13, 2.

Creatione In Loco de CREATIONE notatur, quod Deus sit creator cœli cap. 12, 1.

Providentia. In Loco de PROVIDENTIA habes, quod alia sit generalis, aliá specialis cap. 9, 1. quod protegat pios cap. 2, 5. malos puniat cap. 2, 9, & 5, 3, 4. Deus det pluviam c. 10, 1.

Scriptura, In Loco de SCRIPTURA, quod ejus autor sit Deus cap. 1, 1. 7. verbum Dei sit verax & certum cap. 1, 6.

Angelis, In Loco de ANGELIS, quod sancti angeli c. 1, 4, 5. dicantur dij c. 2, 8. emittantur in ministerium piorum c. 1. 10. c. 6, 1. 5. 6. 7. cursum evangelij promoveant c. 6. 8. quod mali angeli adversentur pijs hominibus & cursum evangelij impedire cupiant cap. 3, 1.

Peccato, In Loco de PECCATO, quod hoc Deus non probet c. 8, 17. & 1, 5, 6. neque peccatores obstinatos exaudiat. cap. 7, 13.

In

In Loco de PRÆDESTINATIONE, quod Deus eligat Jerosolymam, hoc est, qui pacem Dei oculis fidei vident, seu in Christum credunt c. 1, 17. & 2, 12. & 3, 2. *Prædestinatione,*

In Loco de CHRISTO, quod sit angelus seu legatus, licet increatus, loquens per prophetas c. 1, 9. 12. c. 2, 3. & 4, 1. probatur ejus natura divina c. 13, 7. quod sit natura humana progerminatura ex stirpe Jsai, prædicitur c. 3, 8 & 6, 12. est rex suæ Ecclesiæ ejusq; curam gerit c. 1, 8. & 2, 10, 12. & 6, 13. & 9, 9. est Ecclesiæ fundamentum c. 3. 9. mediator pro Ecclesia intercedit c. 1, 12. ejus regni amplitudo est maxima c. 9, 10. ingressurus est humiliter Jerosolymam cap. 9, 9. venditus triginta argenteis c. 11, 12. 13. à Judæis transfigendus in cruce. c. 12, 10. *Christo,*

In Loco de LEGE, summa secundæ tabulæ decalogi ponitur cap. 7, 9. 10. c. 8, 16. 17. promissio legalis est conditionata, cap. 3, 7. *Lege.*

In LOCO de POENITENTIA, quod hanc maximè velit Deus c. 1, 3. *Pænitentia,*

In Loco de ECCLESIA quæ est sanctorum communio c. 14, 21. quod nullo consilio humano regatur aut protegatur c. 4. 6. ejus hostes tandem perdantur c. 1. 18. 20. c. 9. 2. 3. &c. Ministrorum verbi officium est revocare errantes à viâ malâ c. 1, 4. c. 7, 7. solari consternatos c. 8, 9. gentium vocatio ad Ecclesiam promittitur c. 2, 11. & 8. 23. ceremoniæ nudæ absque pietate Deo non placent. c. 7, 3, 5, 6. *Ecclesia.*

In Loco de SACRAMENTIS, Baptismus promittitur cap. 13, 1. *Sacramentis,*

In Loco de JUSTIFICATIONE, ejus typus optimus habetur cap. 3, 3. 4. *Justificatione,*

In Loco de CRUCE, quod hæc sit velut ignis probans aurum c. 13. 9. *Cruce,*

Et PRECIBUS, cap. 8, 21. 22. quod Deus solus sit invocandus cap. 10, 1. 2. *Precibus,*

In Loco de MAGISTRATU, quod malus Magistratus sit à Deo irato cap. 11, 16. & graviter tandem puniatur cap. 10, 3. & 11, 5, 8. 17. *Magistratu.*

In

Morte, In Loco de MORTE, quod omnibus moriendum cap. 1. 5.

Extremo judicio, vita æterna In Loco de EXTREMO JUDICIO, quod Christus crucifixus & transfossus, sit futurus judex cap. 12. 10

In Loco de VITA ÆTERNA, quod, qui in illam recipiantur, vivant inter angelos sanctos c. 3, 7. de quibus in sequenti commentatione, cum Deo, prolixiùs.

VII. Partes libri *Septimò* tandem videndum hîc restat, *quænam* sint *partes hujus libri* majores, quæque earum cohærentia. Possunt autem hujus prophetiæ, præter inscriptionem, prophetis hisce minoribus solennem, & de qua jam sæpius, quæ habetur c. 1. v. 1. partes constitui *quatuor*, quarum:

Quatuor *I. Prefatio* I. Est communis totius *præfatio:* In ea est propositio, hortans ad resipiscentiam, ejusque confirmatio, argumenta, cur ea sit instituenda à persona Dei irascentis & punientis, & majorum punitorum desumens c. 1, v. 2. 3. 4. 5. 6.

II. Visionũ explicatio II. Est *visionum* prophetæ oblatarum, seu typorum, in quibus Christi & capitis Ecclesiæ cura, quam pro hac gerit, & in ejus civibus defendendis, hostibus perdendis putridisq; membris ejiciendis declarat, *explicatio*, quæ quod novam concionem & prophetiæ hujus constituant partem, novum ostendit cap. 1, v. 7. positum exordium (sicut etiam cap. 7, v. 1. c 9, v. 1. cap. 12, v. 1.) Con-

Quæ sunt novem. tinet verò visiones *novem*, in quibus à propheta, ut sint factæ, pri-

I. mò proponitur, deinde, quid velint, exponitur. Earum I. est viri insidentis equo rufo ac stantis inter myrtos, & simul aliorum equorum, terram ejus jussu perambulantium, proposita cap. 1. v. 8.

II. exposita v. 9. & seqq. II. Est quatuor cornuum, proposita c. 2, v. 1.

III. exposita v. 2. III. Est quatuor fabrorum, proposita v. 3. exposita

IV. v. 4. IV. Est viri, in cujus manu funiculus mensorius, quo dimetie-

V. batur Jerosolymam, proposita v 5. 6. exposita vers. 7. 9. V. Est Jehosuæ sacerdotis maximi, proposita c. 3. v. 1. &c, exposita v. 8, 9.

VI. 10. VI. Est lychnuchi aurei, cum suis ornamentis & duarum olea-

VII. rum, proposita cap. 4. v. 1. 2. 3. exposita v. 4. VII. Est voluminis

VIII. volantis, proposita c. 5. 1. exposita v. 2. 3. 4 VIII. Ephæ progredientis, in qua massa plumbi & mulier, posteaque ab alijs duabus mulie-

mulieribus sublatę in altum,simul proposita&exposita v.5.6.&c.
IX.Est quatuor curruum & equorum variorum,proposita c.6.v.1. 2.3. exposita autem sequentibus hujus capitis versiculis. Et hæc est secunda pars, nempè visionum de statu afflicto & liberatione sub Christo rege Ecclesiæ oblatarum explicatio : quam tamen si velis contrahere,potest id fieri hoc modo: partes ejus sunt tres I. Est visionum summa propositio c. 1. II. Modi,quem Deus hactenus in administratione sua tenuerat,ut promissiones suas pręstaret,narratio. III. Consiliorum Dei,quæ ab eo tempore præstare cœpturus erat, enarratio,cujus duo sunt membra,prius de administratione Dei in Judæa, ubi de Dei erga suos beneficijs c.3. & 4. & de ejusdem contra immorigeros judicijs cap. 5. posterius de servandis electis è media Babylonia c.6. vide notas Tremellij & Junij in c.2. v. 10. & cap. 3. v.11.

IX. *Visionum brevior analysis.* *I.* *II.* *III.*

III. Pars, videlicet *institutionum*, in quibus civium regni Christi officium, quod illi vicissim, pro cura tam sollicitè à rege pro Ecclesia susceptâ, & hactenus descriptâ debet, καθ᾽ ἄρσιν καὶ θέσιν depictum, *enarratio*, in qua est post exordium cap. 7. v. 1. populi quæstio de jejunio v.2.3. & prophetæ visio v.4. Cujus duo membra: unum, thesis generalis,de pietate interna animi potius Deo declaranda, quàm ceremoniarum externarum studio, cui quod ipsi hactenus tantùm incubuerint v. 4.ut & ipsorum majores v.8. reprehenditur:contra, quænam sit benevolentiæ divinæ erga Ecclesiam causa c.8.v.1.qui ejus erga morigeros affectus v.9. 10.11.12.13.& quodnam horum officium v.16.17.exponitur. Alterum est hypothesis, continens usum singularem ex generalibus hisce documentis deductum, atq; ad quæstionem supra v.2. c. 7. propositam responsionem.

III. Institutionum enarratio. *Thesis.* *hypothesis.*

IV. Pars est *prædictionum*, de rebus futuris *declaratio*, contenta duabus concionibus (id quod idem exordium seu inscriptio repetita innuit cap. 9, 1. & 12, 1.) quas tamen ad unam hanc partem referimus propter materiæ, quam tractant cognationem, siquidem utrobique Ecclesiæ hostibus minatur internecionem, ejus verò civibus per Christum in carnem venturum & passurum, pollicetur liberationem ac salutem.

IV. Prædictionum declaratio, Ubi duæ conciones,

Prioris resolutio. Partes quatuor. I. Prioris concionis, quæ cap. 9, 10. 11. comprehenditur, partes sunt quatuor: I. Est *prædictio* de hostibus Ecclesiæ frangendis sub nomine eorum populorum, qui terram sanctam accolebant, proposita. Nam exitium denunciat Damascenis cap. 9. v. 1. regno Chamatæ, Tyro & Sidoni v. 2. 3. 4. atq; etiam Philistæis v. 5. 6. 7. propterea quod sæpe Ecclesiam invaserunt v. 8. II. Est *hortatio* ad lætitiam propter adventum Christi v. 9. & gloriosæ constitutionis futuræ per eum descriptio v. 10. &c. quæ consistit in peccatorum per sanguinem Christi parta, ac ministerio verbi in Ecclesia singulis applicata remissione v. 11. 12. omnis potestatis adversantis Deo, ejusq; filijs eversione v. 13. 14. 15. omnisque boni cum Ecclesia communicatione v. 16. 17. III. Est *confirmatio* & exornatio locorum præcedentium per hortationem instituta. nam primis quinq; versib9 capitis v. 10. confirmat, quæ pro Ecclesiâ & contra ejus hostes dixerat: postea verò exornat illas promissiones, ita tamen ut complementum earum ad Christi regnum pertineat v. 6. IV. pars continet *judicium Dei horrendum* propter Christum repudiatum, ejusq; Evangelium spretum c. 11. sub duplici allegoria, priori à Libano seu silva magnifica v. 1. 2 3. posteriori à re pastoritia v. 4. &c. desumptâ. in illa judicium istud proponitur summatim, in hac exponitur minutatim cum suis causis, ubi tria membra Christi vocatio v. 4. 5. 6. ejus administratio v. 7. & judicij erga inobedientes executio v. 8.

Posterioris partes tres I. II. III. Posterioris concionis, quæ cap. 12. 13. 14. continetur, partes sunt tres: I. Est *exordium* ex natura operibusq; Dei audientiam præstans c. 12. v. 1. II. Est *propositio prophetica*, de adversarios Ecclesiæ manentibus judicijs, sub allegoria triplici, prima, potionis soporiferæ, proposita v. 2. exposita v. 4. 5. secunda, lapidis conterentis v. 3. tertia, ignis invadentis ac consumentis v. 6. & in vera Ecclesiæ membra redundantibus beneficijs v. 7. 8. III. Est *enarratio* ejus propositionis uberior, ubi duo ejus membra ὕστερον πρότερον explicantur prolixius, prius de salute Ecclesiæ, posterius de ejus hostium perditione. In illo observanda sunt hæc, quibus declarantur rationes & modi, quibus bona ad vera Ecclesiæ mēbra deriventur nempe vera resipiscentia animis piorum per spiritū Dei indita.

Indicta c. 12. v. 9. 10 &c peccatorum remiſſio c. 13, 2. Evangelij vindicatio, ut purè poſſit prædicari. v. 2. 3. 4. 5. 6. reliquiarum ad electionem pertinentium à turba impia ſeparatio v. 7. 8. 9. Ejus ratio explicatur c. 14. v. 1. &c. In hoc poſteriori membro, videlicet de judicijs Dei contra adverſarios Eccleſiæ, ſunt duo notanda: unum, eos, ſi fuerint obſtinati, perditum, v. 12. &c. alterum, qui ex ijs fuerint obedientes Evangelio ad Eccleſiam aggregatum ac ſalvatum iri v. 16.

Quæ omnia ſi quis velit in ſummam breviſſimam contrahere, *videbit*, *deſcribi* apud noſtrum prophetam, *adminiſtrationem præteritam* in captivitate Babylonica, *præſentem* in ſancta terra, dum opus ædificationis templi & reſtaurationis Reip. urgetur, *& futuram* cum temporibus Maccabæorum & ſubſequentibus, quâ Deus uſus eſt in Eccleſiam Judæorum uſq; dum regnum Chriſti in gentes propagatum eſt Evangelio, tum etiam quædam longè poſt eventura prænunciat. *Danæus* ita ſuper his ſentit: Duæ ſunt hujus prophetiæ partes: prior, qua ſtatus Judaici populi ſeu Eccleſiæ Dei à tempore Zachariæ uſq; ad ſævitiam regum Syriæ, & inprimis Antiochorum imperium in Judæos deſcribitur uſq; ad c. 11. poſterior, quid ab eo tempore uſq; ad everſam Jeroſolymam eventurum ſit Judæis à cap. 11. uſq; ad finem. In utraq; parte ſunt minæ, quarum quædam ad Eccleſiam ipſam, quædam ad ejus hoſtes pertinent; & promiſſiones, quarum quædam peculiariter ad Judæos, quædam ad univerſam Dei Eccleſiam ex quacunque gente quocunq; tempore collectam ſpectant, &c. In quibus ut poſteriorem obſervationem probamus, ita priorem diviſionem rejicimus: quibus cauſis permoti, ex ſequentibus, cum Deo, conſtabit: nunc ad prophetiam ipſam accedamus.

Summa horum.

Minæ.

promiſſiones.

CAPUT PRIMUM.

Argumentum.

UT tantò melius dulceſcant poſtea Evangelicæ promiſſiones, ab amatâ concione legali pro-

summa.

propheta incipit, & priusquam infundat mite consolationis oleum, acerbo reprehensionis vino vulnera auditorum eluit, graviterq́ primum Judæos hortatur, ut agant pœnitentiam, ne, si patres suos impœnitentes imitati fuerint, similiter quoq́ puniantur, cum Dei verbum mala comminantis omnibus immorigeris, omninò perficiatur. Deinde unâ visione equitis stantis inter myrtos, ejusq́ satellitij hinc inde terram obambulantis providentiam Dei infinitam, Christique curam, quam pro Ecclesia suscipit, figurat.

Analysis popularis. partes 1. 2. 3.

Partes *capitis (popularem dividendi rationem si quis velit sequi) possunt constitui tres: Earum I. continebit* προλεγόμενα. *II. Exhortationem ad pœnitentiam. III. Visionem de equite inter myrtos consistente, quæ visio eò spectat, ut absq́ pavore Judæi in ædificatione pergant, cum Deus adeò sollicitè pro illis excubet.*

accuratior, Partes tres. I. Inscriptio. II. Præfatio, hujus duo membra, propositio, & exornatio.

Nos paulò accuratiùs singula rimantes, partes *capitis hujus faciemus etiam* tres: *Earum I. Est generalis totius* libri inscriptio, *in qua exprimuntur tempus, quo; autor primarius, à quo; & secundarius seu minister, per quem; ac modus, quo visiones, & prædictiones sequentes sunt revelatæ, & ad alios relatæ vers. 1. II. Est quædam* totius libri præfatio, *vel potius egregia auditorum ad tantò libentius ac promptius acceptandas sequentes visiones præparatio, cujus duo sunt membra, propositio hortans ad pœnitentiam seriam, constans hoc Enthymemate: vestris majoribus & vobis ipsis Deus est graviter iratus vers. 2. E. revertimini ad Deum, ut vobis placetur vers. 3. Antecedens minas, consequens promissiones continet: & exornatio, in qua Dei interdictum* ἀντίθετον *& factum majorum contrarium vers. 4. per experimentum horum vers. 5. & propriam*

ipsorum confessionem ab invitis extortam vers. 6. III. Est visio prima, *eaq; proleptica, continens summam visionum ac prædictionum sequentium, quæ est & habet, quid Christus cum & pro sua Ecclesia agat, ejus cives protegendo, ac hostes perdendo. Habet autem duo præter exordium vers. 7. membra præcipua, quorum prius Christum ipsum regem sub specie viri insidentis equo rufo, stantisque inter myrtos, hoc est, inter pios habitantis, ejusq; ministros angelos, sub specie equorum varij coloris, id est, omnia ejus jussa promptè exequentes depingit vers. 8. & postea per dialogum à propheta Christoq; ipso institutum exponit vers. 9. 10. 11. Posterius. (quum hactenus explicatus sit typus administrationis Christi, quando adhuc Judæi detinebantur in Babylonia captivi, id quod illud membrum innuit: vers. 8. quod myrti fuerint in profundo) præsentem rerum statum exponit, videlicet quod Deus jam ab ira sua destiterit adductus ad misericordiam, ubi tria notanda, I. illius misericordiæ causa & provocatio, nempè filij Dei apud patrem intercessio vers. 12. II. hujus prophetæ peculiariter ac privatim facta declaratio vers. 13. & huic porrò injuncta publicè facienda ad alios prædicatio vers. 14. III. ejusdem per partes explanatio pro diversitate hominum instituta: Nam si Deus misertus est Ecclesiæ, necesse est, ut oderit illius hostes vers. 15. & amet ejus cives, ijsq; benedicat cùm corporaliter vers. 16. tum spiritualiter vers. 17.*

III. Prima Visio.

hujus duo membra, prius regem.

Posterius præsentem rerum statum proponit, ubi tria 1.

2.

3.

Summa igitur hujus capitis breviter ita potest colligi: Resipiscentibus ex animo Deus semper benè vult & facit. E. vos resipiscite vers. 3. sic enim de vobis & afflictis sollicitam curam suscipiet, perq; angelos proteget vers. 8. &c. vos bonis verbis solabitur vers. 13. ac amabit vers. 14. 16. 17. hostes autem aversabitur ac consummabit vers. 15.

Resipiscite.

PARS PRIMA.

Verſ. 1.] *Cum ad prophetiæ oſtendendam certitudinem & uſum, vide ſupra Soph. 1, 1. Hagg. 1, 1. tum ad Dei curam ac benevolentiam declarandam, qua utitur erga ſuam Eccleſiam, tempus, quo viſiones has accepit, diligenter annotat Zacharias, ſiquidem inde apparet liquidò, quod ad populum ſuum tantò melius inſtruendum, tantoq; firmius erigendum, eodem tempore duos prophetas miſerit, quandoquidem cum Haggæus menſe ſexto, anno ſecundo Darij vaticinari cœpiſſet, ſecundo menſe poſt eum eſt inſecutus hic noſter propheta Hagg. 1, 1. Eſd. 5, 1.* Nam menſe octavo, *qui maximam partem reſpondet noſtro Octobri (ſiquidem menſes anni ſacri, non civilis, apud noſtrum prophetam intelliguntur, ut ſatis dilucidè ſe explicat infr. verſ. 7. ad quam rem vide, quæ habet Iunius ad cap. 12. Exod. verſ. 2. Calviſ. in Iſagoge Chronolog. cap. 5.)* anno ſecundo Darij, *Nothi puta, quemadmodum dictum eſt Hagg. 1, 1.* fuit verbum Jehovæ *& extraordinaria vocatio ad munus propheticum,* ad Zachariam, filium Barachiæ, filium Hiddonis, prophetam *hac vocatione factum, cum antea non eſſet, non tantùm viſiones offerendo, ſed etiam eaſdem declarando &* dicendo. *In quibus verbis habetur temporis notatio, munerisq; & generis prophetæ declaratio, de quibus cùm ſuprà in* προλεγομένοις *fuit dictum, hìc prolixiori commentatione ſuperſedebimus, ſi tantùm illud indicaverimus, errare eos, qui avum noſtri prophetæ Hiddonem confundunt cum alio, cui idem nomen, præter alia duo cognata, ut patet ex collatione horum locorum 2. Chron. 12, 15. &*

Cur tempus annotetur.

Avus noſtri prophetæ non eſt Oded.

15. & 9, 29. & 15, 8. quiq; vixit tempore Salomonis & Rechabami filij ejus.

Ratio 1. Ut enim taceam; tum quod hic non tantum עִדּוֹ 2. Chron. 12, 15. sed etiam יֶעְדִּי 2. Chron. 9, 29. & עוֹדֵד 2. Chron. 15, 8. appellatur, quod de nostri prophetæ avo probari non potest, 2. tum quod nec illud sit probabile, avum nostri Zachariæ fuisse prophetam (sine dubio enim hoc fuisset apud Zachariam adjectum) cùm tamen de illo priùs vivente expreßè id affirmetur in locis allegatis, temporum ratio non quadrabit satis, siquidem anni intercesserunt quingenti, quomodo nostri prophetæ avus 3. ille propheta Jehdo esse haud poterit.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 1.]

I. Quæ de autore sacræ scripturæ, de verbi divini autoritate, perspicuitate, perfectione &c. de prophetarum omniumq; verbi divini ministrorum vocatione ac officio ex hac solenni prophetiarum inscriptione tractari solent & debent, illa quia jam sæpius, & pro instituti nostri ratione satis prolixè sunt explicata, hic repetere cum tædio, quum ex prioribus commentationibus illa huc transferre liceat, non libet.

Loci doctrinæ ex Inscriptione notandi ubi habeantur.

II. Mense octavo, anno secundo Darij) Temporis notatio, quæ indicat, eodem ferme tempore duos simul missos esse prophetas, Dei bonitatem nobis declarat, qui prophetæ Haggæo hunc Zachariam collegam adjungere voluit, ut hîc etiam obtineret illud apud græcos σὺν δύ᾽ ἐρχομένω Iliad. κ.

Duos simul.

Σινώπη

[c]ur mittat Deus.

Σιώπῃ δ' ἐρχομένω καί τε πρὸ ὃ τοῦ ἐνόησε
Ὅππως κέρδος ἔῃ, μοῦνος δ' εἴπερ τε νοήσῃ,
Ἀλλά τέ οἱ βράσσων τε νόος, λεπτὴ δέ τε μῆτις.

idq; tum doctorum ipsorum, qui, cum habent laborum periculorumq; socios, illorum ope consilio & exemplo sublevantur, tum auditorum causa, qui in plurium consensu evidentius habent veritatis testimonium, & minus, si ipsis non crediderint, effugij aut prætextus, juxta illud, in ore duorum aut trium testium stata res esto Num. 35, 30. Deut. 17, 6. & 19, 15. Johan. 8, 17. 2. Corinth. 13, 1. Hebr. 10, 28. Sic Deus Mosi Aaronem Exod. 4, 14. Eliæ Elisæum 1. Reg. 19, 16. Esaiæ Hoseam & Amos Esa. 1, 1. Hos. 1, 1. Petro Johannem Actor. 3, 1. & 8, 14. Paulo Barnabam Actor. 13, 2. postea Silam. Actor. 15, 40. collegam esse voluit, eamq; ob causam etiam Christus non singulos, sed binos emisit apostolos Marc. 6, 7.

quod exemplis probatur.

Multi id non agnoscunt.

Eandem Dei bonitatem hodie etiamnum agnoscere oportebat Ecclesiæ Christi ministros in urbibus & oppidis, quibus Deus collegas adjungere voluit: verùm, proh dolor, quæ officij laborumque, paticipatio ad animorum conjunctionem & concordiam facere debebat, plerumque ansa est, inprimis in oppidulis nonnullis (ubi, qui levitatem illorum impotentium vitiligatorum compescat, non statim adest) ut lites, discordia & jurgia oriantur, & ipsi duo pastores

Horat. l, 1. epist. 3.

in Christo fratres studia in contraria currant

quibus meritò illud poëtæ profani occinas, at vos

Seu calidus sanguis, seu rerum inscitia vexat,

Indo-

Indomitâ cervice feros, ubicunq; locorum
Vivitis, indigni fraternum rumpere fœdus.

vel, si mavis illud regij prophetæ Psal. 133, 1. Ecce quam bonum & quàm jucundum, habitare fratres unà &c. Sed ut rem sacra quadam παραβολῇ explicemus, veluti quondam Simsonis vulpes, inter quas erat ardens facula, currentes caudis conjunctæ, capitibus aversis segetes incendebant Judic. 15, 4. 5. sic isti similes dignitate & officio, dissimiles verò ingenio, messes, quæ Christo in horreum erant convehendæ ipsorum operâ, incendunt, animosq; auditorum, quos DEO consecrare debebant, profanos reddunt, dum suis illis frivolis contentionibus sunt maximo offendiculo. Verum sciant istæ vulpeculæ, quod Christus Ecclesiæ sponsus, quam ipse divino suo precioso redemit sanguine Actor. 20, 28. eas corrumpentes vineam Domini comprehendi jubeat Cant. 2, 15. & quondam in ignem æternum conjiciendas curaturus sit, eò quod illæ malæ vulpes per Sionem, vastantes eam, iverint liberè Thren. 5, 18. quemadmodum mali prophetæ expressè vulpibus euntibus per vastitates, comparantur Ezech. 13, 4.

Vulpibus Simsonis similes duo contentiosi collegæ.

III. Ad Zachariam filium Barachiæ, filij Hiddonis] *Nominum propriorum ἐτυμολογίαι, eorumq; explicationes anagogicæ, indicant, quod verus verbi divini præco, esse debeat Zacharias, hoc est, memor Domini, & passivè is, cujus Deus gratiosè meminerit, eumq; ad hoc officium vocaverit, donisque necessarijs instruxerit; & activè is, qui postquam vocatus est, semper Dei memor sit, ejusq; verbi, diligenter id legendo, scrutando, & in vita exprimendo, alijsq; idipsum sedulo inculcando, ut & ipsi semper Dei colant memoriam. Sic erit verè filius Barachiæ, hoc est,* Bene-

Minister verbi sit Zacharias

filius Barachiæ.

Benedicti à Deo, seu Christi, cui pater dedit omnes benedictiones, quas conferat hominibus, mittendo apostolos: Erit denique nepos Iddo, hoc est, Firmici, Constantis, seu Statij, cui nil quicquam possit nocere, aut eum de sua felicitate deturbare, sed stabilis erit super petram Christum in perpetuum. Matth. 16, 18. & 7, 24. 25. Sed, proh dolor, contrà hodie aliquando est nonnemo ex ministris verbi ipse pro זְכַרְיָה, שְׁכַחְיָה, *i. e. oblitus Dei,* Gottesvergessen *: proque eo quod filius* בֶּרֶכְיָה *esse debebat, est filius* בָּרְחְיָה *i. e. qui aufugit à Deo, & confugit ad mundum & diabolum cum Dema 2. Tim 4, 10. & Jona, antequam à Deo revocaretur inviam Jon. 1, 3. 10. filij* נָדוֹ*, hoc est, inconstantis, labilis ac fugacis, qui describitur Johan. 10, 12. 13. quem oportebat esse filium* עִדּוֹ*, ut dictum est.*

Nepos Iddo.

Contrariū aliquando videat.

PARS SECUNDA.

Vers. 2.] *Absolutâ libri Inscriptione, sequitur gravis quædam velut præfatio, auditorumque ad sequentia rectiùs percipienda præparatio, nempe hortatio ad resipiscentiam, cujus est summa: Deus ob peccata cum alia, tum præcipuè ob idololatriam, cultumque sibi debitum neglectum vestris majoribus valde iratus fuit, atque ita ut eos propterea ex sedibus hisce avitis excusserit, & per septuaginta annos in exilio afflixerit juxta comminationes à prophetis propositas, sed à populo spretas, &, quod majus est, propter eandem populi sui inobœdientiam Deus passus est templum suum magnificum dirui, & in cineres redigi, ad indicandam detestationem eorum peccatorum, quæ in illo erant admissa. Jam verò, cum Deus ille semper unus & idem sit, neque ullo modo mutetur, tum quod ad essentiam, tum*

Hortatio ad pœnitentiam.

Deus non mutatur.

quod

quod ad voluntatem, etiam vos ijsdem, aut alijs plagis afficiet, si vos in ijsdem flagitijs hærere inveniet. Quapropter eorum exemplis edocti resipiscite, ne eandem Dei manum, quam senserunt ipsi, experiamini. Efferbuit Jehova contra patres vestros, *& quidem gravissimè, in textu est,* fervente irâ. *Ubi notanda & hebræa phrasis, quâ verbum intransitivum regit nomen conjugatum in casu accusativo propter αὔξησιν & vehementiam declarandam: Vide Buxt: thes. pag. 439. 440. 441. & verbi hebræi ἔμφασις.* קָצַף *enim significat ita irasci, ut propterea os, more irritati & depræliantis alicujus verris spumare incipiat, quod non fit, nisi quando homo planè magnam est commotus ad iram; in qua sibi ipsi temperare haud possit, quia* קֶצֶף *spumam significat Hos. 10, 7. quod tamen hoc loco de Deo ἀνθρωποπαθῶς & more humano dictum, θείως & divino modo, ratione effectus, accipiendum esse monemus.*

Irascitur peccantibus.

Verbum regit nomen conjugatum קָצַף.

קֶצֶף

Vers. 3.] *Verum quis est pius exemplorum in scripturis observatorum, vel in concionibus adductorum usus? Hic scilicet, ut auditores periculum ex alijs faciant, sibi quid ex usu sit: & propterea Zacharias majoribus inflictas pœnas hîc repetere jubetur, ut posteri eas maturè devitent, seriâ ad Deum conversi resipiscentiâ quâ Dei potest placari ira Jerem. 18, 8.* Quamobrem *(inquit Deus) cum ista unica pœnas imminentes effugiendi tantùm restet via,* edices istis, *Judæis ex captivitate Babylonica reducibus,* sic ait Jehova *Dominus* exercituum *(quod non tantùm in hoc uno versu ter, sed infra sæpius noster propheta, itidem ut Haggæus, repetit, & sedulò inculcat, cùm ut suis concionibus authoritatem conciliet, dum illum dominum exercituum rerumque omnium induperatorem summum esse etiam hostium*

Exemplorum usus.

Jehova Dominus exercituũ cur toties repetatur.

populi Judaici dominum audiunt Judæi, ne illorum felicitate offensi moveantur, ac à pietate deficiant, quoniam intelligunt, non esse, nisi unicum hunc verum Deum, à quo sit & illorum status secundus [mundanum si attendas judicium] & ipsorum adversus, tum ut tantò magis autoritate hujus domini ter optimi maximi securos excitet, consternatosque erigat, eò quod & illis meritò terrori esse debeat ejus immensa potentia, & his solatio ejusdem infinita clementia), vos Judæi, qui hactenus cum maximis conflictati estis malis, quum Deo quasi tergum obvertistis præfracti, nunc tanquam in speculum, historias anteactas, inspicite, indeq; vestram vitam moresque componite, revertimini ad me, dictum *est ipsius* Jehovæ, *domini* exercituum, *revertimini, qui hactenus à me abijstis, in cujus conspectu semper stare, meosque nutus observare vos oportebat, revertimini horsum ad dominum vestrum conversâ facie, dolentes de prioribus peccatis ex toto corde, & prorsus priores vias pravas relinquite, id quod hoc loco omninò subintelligendum esse patet ex eo, quod ad concionem Haggæi resipiscere jam cœperant. Facite, quod jubeo, feceritis certè maximo vestro bono. Nam si vos reversi fueritis ad me*, etiam *ego* revertar ad vos, *reconciliatus vobis adero, vobisque benedicam Mich. 7, 19. in gratiam recipiam, multisque beneficijs afficiam*, ait Jehova dominus exercituum, *quæ est prima ratio hortationis, quod Deus pœnitentiam agentibus benefaciat.*

Revertuntur ad Deum homines.

Deus revertitur ad eos.

Vers. 4.] Secunda ratio sequentibus verbis continetur, estque à contrario desumpta, quod scilicet impœnitentibus malefaciat, & contra eos graviter irâ exardescat Sup. vers. 2. Ne *igitur vos* sitis similes majoribus vestris, *de quibus*

2. *Chron.*

2. Chron. 36, 15. 16. quos non leviter aut perfunctoriè ad pœnitentiam invitarunt, sed graviter & sedulò ijs proclamaverunt prophetæ priores *itidem, ut ego jam vos monui*, dicendo: Sic ait Jehova *Dominus* exercituum, revertimini jam à vijs vestris pessimis, &, *id est*, ab actionibus vestris pessimis. *Sed, quemadmodum ex hac invitatione apparet Dei bonitas, ita ex effectu constat de hominum invitatorum malitia, frustra plerunq; Deus per prophetas illa proclamat, quia vix est, qui se convertere amat, de qua pertinacia Deus ipse ita conqueritur:* Non auscultarunt, neq; attenderunt ad me *loquentem per prophetas, meæq; voci noluerunt obedire*, dictum Jehovæ.

Deus invitat ad pœnitentiam

homines non obediunt,

Vers. 5.] *Veruntamen an impunè illud abstulerunt? Non ita, tandem malum sæpius denunciatum ad ipsos pertigit, & plerique in suis peccatis sunt mortui, idque ut tantò magis urgeat, ac rem quasi oculis subjiciat, interrogationem adhibet rhetoricam.* Majores vestri *ita nequiter viventes, deque pœnitentia non solliciti*, ubinam sunt? *annon fatis suis concesserunt? ita scilicet, viderunt utique, verba Dei tandem ad rem conferri. Sed ne dicant jam reprehensi illi, quid tu nobis objicis infelicem exitum nostrorum patrum, & hoc velut magnum quoddam malum exaggeras, quod fecerunt, ipsis quod faciundum fuerat*, an prophetæ *ipsi, qui eos increpuerunt*, vixerunt in seculum; *ubi sunt & illi; Mortui utiq; & ipsi cum auditoribus.*

mortalitatis suæ parum memores.

Vers. 6.] *Hic verò cum potuisset Deus mortis impiorum auditorum, & piorum doctorum differentiam declarare, & ostendere, quomodo illi in æternos cruciatus præcipitati, hi in æterna gaudia sublati sint per mortem temporalem, sicco pede hoc transiens de prophetarum persona*

Differentia mortis piorum & impiorum.

 nihil

nihil dicens, officium tantùm extollit, ejusque stabilitatem depraedicat hoc modo. Concedo equidem, quod mortui sint simul majores vestri & prophetae, licet valdè magno cum discrimine: veruntamen verba mea per hos meo nomine ad majores vestros relata non itidem sunt mortua, quia certè completa sunt ac vixerunt, & in majoribus vestris effectum suum consequuta sunt, adeò ut ipsi viventes videntesq; coacti sint agnoscere stabilitatem verborum meorum, etiam sublatis prophetis meis, qui ea denunciaverant. Esto, tandem morti obnoxiosâ praedicatione cessare prophetas, tamen nihilominus verbum Dei aeterni, uti praedictum fuerat, evenit, verumq; apparet ex eventu, etiam illis, qui antea ei fidem derogaverant. Quapropter cum vobis iterum per prophetas hosce duos Haggaeum & Zachariam jam loquor, credite mihi, verba, quae per mortales homines dicuntur, non fore moritura & evanida. Atq; ita ex eventu rei Deus demonstrat, non esse eandem conditionem majorum & prophetarum, quia, quod hi praedixerunt, tandem apparuit, id quod ipsi suo malo experti tandem confessi sunt. Ita enim habet Dei ad frivolam illam Judaeorum objectionem, etiam prophetae non vivunt in seculum, *responsio, in qua notanda duo, prius, à Deo veraci praefractis immissa oppressio, posterius patrum afflictorum confessio, deq; veritate Dei vel ab invitis extorta attestatio.* Veruntamen verba mea (*inquit Deus*) *seu promissiones & statuta mea, seu decreta & comminationes Thren. 1, 18. & 2, 17.* quae praeceperam servis meis prophetis, *nonne (quoniam*

rarò antecedentem scelestum
deseruit pede poena claudo)

Verba Dei vivunt.

Deus punit.

è vesti-

è vestigio insecuta malos tandem apprehenderunt & assecuta sunt majores vestros, nonne id evenit, quod comminatus sum? omninò, (nam talem responsionem affirmativam ista negativa interrogatio Rhetorica continet) atque adeò, ut reversi ad se & me dixerint apud se cogitando, apud alios enarrando, tum ut posteros de verbi divini immota veritate admonerent, tum ut Deum justum esse in suis judicijs declararent: dixerint autem, ut Daniel ipse, cap. 9, 7. ejusq. socij cap. 3, 28. 29. 30. 31. 32. quos alij proculdubio sunt imitati: Quemadmodum cogitaverat Jehova *Dominus* Exercituum facere nobis secundum vias nostras, &, *id est*, secundum actiones nostras, *idq. jure optimo*, ita egit nobiscum, *quia peccavimus cum majoribus nostris, iniquè fecimus, improbè egimus Psal. 106, 5.*

Loci Communes.

Ex versu 2.]

I. Efferbuit Jehova contra patres vestros] *Præterquam quod hîc aptus sit dicendi locus de Dei justitia, quæ non potest non irasci obstinatè peccantibus, eosque punire; item de Exemplis majorum, vel eorum omnium, quotquot ante nos vixerunt, & vel ob pietatem Dei benedictiones, vel ob impietatem ejusdem maledictiones experti sunt, ut latè in V. T. describitur, nobis in memoriam revocandis, & inde nostris vijs efformandis, ut Christus Luc. 17. & Paulus 1. Corinth. 10. & alibi ostendunt, quemadmodum & supra aliquoties ostensum est prolixius, id tantùm hîc notetur,* primum *quod Deus suo populo peculiariter à se ex mundo delecto, & præ eo dilecto non parcat, quando ipse fœdus cum eo initum nefariè violat, ac spirituale committit a-*

Usus exemplorum.

Deus suo populo non parcit.

tit adulterium, qua de re Jerem. 2. Ezech. 16. Roman. 11. sicut testatur exemplum Judæorum in deserto prostratorum Num. 26, 65. tempore Judicum toties propter peccata oppressorum, ut in libro Judicum hinc inde legere est, & postea in captivitatem Assyriacam & Babylonicam abductorum 2. Reg. 17. 24. 25. capp. ac deniq; à Tito Vespasiano planè vastatorum Luc. 19, 43. 44. Non enim ita Deus populum quendam absolutè eligit, ut quomodocunq; se erga suum Deum gerat, tamen sit in gratia & non abijciatur.

quando peccat.

Contrarium enim testantur tot severæ comminationes Levit. 26, à vers. 14. Deut. 28, à vers. 15. & tot exempla Ecclesiarum, quando pietatem colebant, amatarum, quando ad impietatem se convertebant, abjectarum. Vide saltem Ecclesias ab Apostolis, & imprimis Paulo, plantatas, de quibus passim in Actis Apostolicis, quibus adde gravem exhortationem Hiskiæ Regis pijssimi, quæ extat 2. Chron. 29, 5. 6. Non autem sufficit gloriari de templo Dei & cultu externo, si non internus ornatus fidei accesserit Jerem. 7, 3. 4. Matth. 23. quæ pleraque optimè ad nostra possunt accommodari tempora, ubi post reformationem operâ Lutheri b. m. peractam & Evangelij omnisq; verbi ac consilij Dei revelationem manifestam pietas est in multis premere eos frustra templi subsellia Psalm. 50. 16. Esa. 1, 12. quorum cor exemplo Simonis Magi occalluit in malitia Act 8, 21. 23. & dicere saltem, Domine, Domine, ac non facere voluntatem patris cœlestis, summa est religio Matth. 7, 21. quibus meritò occinas illud Jacobi cap. 1. vers. 22. Effectores estote sermonis & non auditores solùm, falsò ratiocinando fallentes vos ipsos (παραλογιζόμενοι ἑαυτοὺς) quibus adde illum delectum Ecclesiarum quem Christus instituit in Apocalypsi cap. 2. & 3.

Deinde

Deinde etiam hic observetur, nihil esse utilius, quàm rebus prosperis cogitare de adversis, quas aut alij sunt experti, aut nos ipsi sumus perpessi, aut etiam, quæ deinceps impendent. Sic enim malorum meminisse, non sinet porrò in mala incidere. hinc toties illud inculcatur MEMENTO *vel* MEMENTOTE, CAVETE, *Deut.* 5, 15. & 24, 8. 9 18. & 32, 7. *Psalm.* 105, 5. *Eccles.* 12, 1. *Syr.* 18, 25. 26. & 41. 5. *Deut.* 11, 3. 16. & 15, 9. *Tob.* 4, 13. 16. 20.

Rebus secundis cogitandum de adversis.

Ex versu 3.]

I. Edices istis, sic ait Jehova] *Quia Deus & prophetam jubet, & ipse jussus profert legalem Concionem, docemur, legem omninò esse docendam in Ecclesia, quod est notandum contra Antinomos, qui ne dicant, in V. Testam. tantùm eam obtinuisse, age ostendito, quomodo in N. Testam. Johannes Babtista, Christus ipse, ejusq; Apostoli legem sedulò inculcaverint Matth.* 3, 7. 8, 9. 10. c. 5, 21. & 22, 37. 39. *Rom.* 13. 9. *Epes.* 6, 2.

Lex docenda est.

II. Revertimini ad me ex toto corde) *Pœnitentia vera est conversio. Vide in Joelem cap.* 2, *vers.* 12. *Illi enim verè tantùm resipiscunt, qui peccata non tantùm oderunt ac deflent, verùm etiam ab ijs desistunt, ac ab illis aversi ad Deum, veramq; pietatem se convertunt, juxta illud, desiste à malo & fac bonum Psalm.* 34, 15. *& hoc vult adjecta particula, Ex toto corde, sicut aliàs dicit Dominus,* עַד *usq; ad me. vide Matth.* 3, 8. *Act.* 8, 22. *Apoc.* 2, 9. *quod qui non fecerint, coronam non reportant, quippe qui cursum non consummant* 2. *Tim.* 4, 7. 1. *Cor.* 9, 24. 25.

Vera resipiscentia.

Deinde etiam, quando audimus, hoc illis dici, qui jam ad Deum se converterant, cùm ab eo ex captivitate

Pœnitentia stantium.

erant liberati, & per Haggæum prophetam excitati, discimus, etiam illis de seria pœnitentiâ cogitandum esse quotidiè, qui â Deo ex captivitate Diaboli sunt liberati, & ex malis evaserunt, Deo utentes propitio, ne in securitatem incidentes, denuò fallantur, quasi Deus porrò peccantibus irasci nesciat Apoc. 22, 11.

Ex versu 4.]

Patres nō semper imitandi.

I. Ne sitis similes majoribus vestris) *Non semper imitandi sunt patres, sed tum demum, quando ipsi secuti sunt Dei leges. Psalm. 78, 8. 9. Jerem. 9 14. Matth. 23, 30. Luc. 11, 47. 48. quod est contra Pontificios tenendum, qui traditiones patrum crepant, & majorum suorum vestigia tantùm observant, non attendentes, quàm benè illa juxta præscriptum verbi divini signata & pressa. Vide quædam in hanc sententiam in Amos 2, 4. L. C. 6. Etiam hìc iterum tenendum, quis pius Historiarum veterum usus, nempè ut discamus, nobis quid ex usu sit, sicut in psalmis pluribus ostenditur 44. 74. 78. 83 89. 95. 105. 106*

Usus exemplorum.

II. Quibus proclamaverant prophetæ) *Quia Prophetæ non timidè sua protulerunt, neq; mulierc ularum more garriverunt futiliter, sed graviter & viriliter proclamaverunt, docemur, ita hodiè etiamnum nostris convenire verbi ministris, ut autoritatem suam conservent docendo μετὰ πάσης ἐπιταγῆς Tit. 2, 15, ἀποτόμως Tit. 1, 13, ὡς ἐξουσίαν ἔχοντες Matth. 7, 29. Marc. 1, 22. in quem locum vide quæso quæ habet Lutherus in margine, & intelliges in quàm paucis hodiè sit ille ardor ac spiritus in docendo requisitus, cùm plerią; non cogitent, sibi dictum, Exclama Esa. 58, 1. & 40, 6. inf. 14. se non esse vocem clamantis Esa. 40, 3. more præconis, qui propriè dicitur κηρύσσειν Marc. 16, 15. ut fecit ipse*

Præcones verbi cum autoritate doceant,

more præconum.

Cori-

Christus Matth. 4, 17. Johannes Baptista Marc. 1, 4. & alij τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες Rom. 12, 11. tepidos autem Deus ex ore suo evomet Apoc. 3, 15. 16.

Deus per ipsos loquitur.

III. Sic ait Jehova] *Per ministros verbi Deus ipse loquitur Luc. 10, 16. Iohan. 13, 20. & 14, 24. & rogat, ut homines cum ipso redeant in gratiam 2. Cor. 5, 20. 2. Thess. 3, 12. imò pulsat cordis januam Apoc. 3, 20.*

Non convertuntur omnes auditores.

IV. Non auscultaverunt] *Ne videatur tibi mirum aut novum, si non semper omnes, quibus prædicas, convertis. Neq; enim Christus ipse, neq; Prophetæ, neq; Apostoli hoc potuerunt, cum auditores media à Deo ordinata respuerunt. tu tantùm*

Fac tua, quæ tua sunt, commendes cætera Iovæ,
Nam labor officij nullus inanis erit.

vide Iohan. 6, 66. Luc. 8, 5. Iohan. 8, 37. Act. 2, 12. 13. 41. & 13, 43. 45.

Ex vers. 5.]

Vive memor lethi.

I. Majores vestri ubinam sunt?] *Mortalitatis nostræ semper memores, non ità facilè peccabimus Syrach. 7, 40. Nam si annos multos vivens homo in eis lætetur, attamen recordari eum oportet dies tenebrarum seu mortis Eccles. 11, 8. siquidem Deus ex terra creavit hominem, & rursus in eam convertit ipsum Sir. 17, 1. 2. & qui Rex est hodiè, cras fortè moriturus est, & mortuo homine, hæres serpentum ac vermium futurus est, c. 10, 11-12. Verum quia non facilè illud animo nostro subit, nos ipsi nobis quotidiè accalamemus illud regis Macedonum, Philippe, homo es, cum surgimus cubitu, personent nostræ aures illa voce, surgite mortui, venite ad judicium: cùm imus cubitum & dormitum, de morte, cujus imago est somnus, cum D. Hieronymo*

& Deum roga fèlicē hujus vitæ exitum.

nymo jugiter cogitemus, & rogemus, Deus illuminet nostros oculos, ne dormiamus dormitationem mortis æternæ Psalm 13, 4. & cum eodem Davide porrò suspiremus, Domine, quia tu redigis hominem eò usque, ut sit planè contritus ac à vermibus corrosus, quando dixisti, revertimini ad me filij hominum, corpore in terram, animo ad me Deum Psalm 90, 3. numerare dies nostros ità doce nos, ut induamus animum sapientem ibid. vers. 12. cum eodem Davide ita nos comparemus, ut dicere singulis momentis queamus: animadvertam viâ integrâ, quando venturus sis ad me, & me ex hac vita ad te recepturus. Psalm 101, 2. hoc est, semper attendam ad finem meum, ut cautè ac religiosè ambulem.

II. Et prophetæ ipsi] *Duo cum patiuntur idem non est idem, non quod diversa res sit, sed quod illi, qui patiuntur. Ita non est judicandum de hominis pietate vel impietate interna, ex fortuna ejus secunda vel adversa externa, multò minus ex fidelium verbi divini ministrorum persecutione, alijsque calamitatibus, judicandum est de doctrinæ puritate, siquidem in his terris, occulto, sed non injusto, Dei judicio, plerumque feliciter agunt improbi. Psalm 37, 73. Job. 21. Jerem. 12. & infeliciter sæpè degunt pij, & quò quis in officio suo sancto fidelior, tantò Diaboli, mundiq; furor contra eum est acrior, ut prophetarum, Christi, Apostolorum, martyrumque exempla testantur. Verum post hanc vitam demum mutatio fiet, & benè erit bonis, malis malè, qua de re alibi prolixiùs. Nunc longè elegantissimam* Augustini *sententiam ex lib. 1. C. D. cap. 8. libet subjungere. Quandocunque boni malique pariter afflicti sunt, non ideo isti distincti non sunt, quod distinctum non est,*

Ex eventibus non judicandum.

Bonis malè, malis benè.

Augustini elegans dictum.

quod

quod utrique perpeßi sunt, manet enim dissimilitudo passorum etiam in similitudine passionum: & licet sub eodem tormento, non est idem virtus & vitium. Nam sicut sub uno igne, aurum rutilat & palea fumat, & sub eadem tribula stipulæ comminuuntur, frumenta purgantur, nec ideo cum oleo amurca confunditur, quod eodem preli pondere exprimitur. ita una eademque vis irruens bonos probat, purificat, eliquat, malos damnat, vastat & exterminat. Unde in eadem afflictione mali Deum detestantur atque blasphemant, boni autem precantur & laudant. Tantum interest, non qualia, sed qualis quisq; patiatur. Nam pari motu exagitatum exhalat horribiliter cœnum & suaviter fragrat unguentum.

Ex verſ. 6.]

I. Verba mea nonne aſſecuta ſunt?] *Dei verbum semper existit tam in minis, quàm promißionibus. Ipse enim non mutatur, neq; mentitur, dixit & facta sunt Mal. 3, 6. Tit. 1, 2. Hebr. 6, 18. & 10, 23. Psalm. 148, 5. ut meritò de ipso usurpare poßis illud Græcorum, ῥεχθὲν πραχθὲν, ἅμ᾽ ἔπος, ἅμ᾽ ἔργον, id quod illic ad ἐπανόρθωσιν, hic ad παράκλησιν valet plurimum, illìc ut mala caveamus, hîc ut bona speremus.*

Dixit, & facta sunt.

II. Adeò ut reverſi dixerint] *Homines malis preßi Dei manum tandem nonnunquam agnoscunt, convertuntur & erubescunt, Deo justitiam, sibi autem ignominiam tribuentes, ut Manasses, quidam cruci Christi astantes, filius prodigus, qua de re pleniùs agitur, ubi de finalibus calamitatum & crucis immissæ causis dissèritur. Jer. 31, 19. Dan. 9, 7. 2. Chron. 33, 12. 13. Luc. 23, 41, 47. 48.*

Malis preßi quidam convertuntur.

CAPUT PRIMUM PARS TERTIA.

Verf. 7.] *Atque hactenus prima Prophetæ nostri Concio, eaque Legalis, qua viam venienti cum Evangelicis promissionibus Christo præparavit, altos colles humani cordis humilians: sequitur concio tota εὐαγγελική, & consolatoria ad Ecclesiam directa, dum ostendit, quod quidem multa plenariæ Ecclesiæ restitutioni sint obstitura, futurum tamen, ut illa omnia Deus removeat, quando Deus, postquam suos graviter increpuit; & ad resipiscentiam hortatus est, consternatis læta pollicetur, & promissa præstat liberaliter.*

Secundæ hujus concionis scopus.

Prima autem visio his potissimum membris absolvitur, Exordio v. 7. modo, quo est oblata vers. 8. 9. quo fine ac scopo v. 10. 11. quomodo applicetur v. 12.

In Exordio iterum tempus, autor primarius & secundarius indicatur, maximam partem, ut supra vers. 1. Illud tamen notat, esse hanc concionem diversam à priori, cumque ea eodem die non habitam, quippe tertio mense postquam prior concio benè fuerat excepta, fructumque tulerat egregium, prolatam. Nam die vigesimo quarto mensis undecimi, *qui in anno sacro, quippe cujus initium erat mensis Abib seu Nisan Exod. 12, 2. & 23, 15. & 13, 4. Deut. 16. 1. Joseph. l. 1. antiquit. cap. 5. erat* mensis Scebat *& ut plurimum nostro respondet Januario, quoniam Nisan ex parte cum nostro Martio, ex parte cum Aprili coincidit: anni verò vulgaris initium erat in Septembri nostro Levit. 25, 9. de quo accuratius hîc disserendi locus non est. Illud verò notari hîc potest obiter, quod plerumque à libro secundo Mosis, in quo illud novum sacri anni primùm institutum est à Deo principium, quando mensium fit mentio, illi*

Scebat.

A tempore Mosis anni sacri menses intelliguntur.

hujus anni sacri, & non vulgaris ordine enumerentur & intelligantur, ut liquet vel ex his paucis exemplis I. *Reg. 6, 1. 38. & 8, 2. Esther 2, 16. & 3, 13. cap. 8, 9. infra apud nostrum Prophetam cap. 7, 1. 1 Maccab. 4, 52. Levit. 16, 29. & 23, 27. Num. 28, 16. & 29, 1. 2. Chron. 30, 2. (confer Num. 9, 11.) Esd. 3, 1. 6 Nehem. 8, 1. præcipuè autem, quando non agitur de rebus merè civilibus, ut Josephus in loco paulò antè citato annotat, quod tamen in bibliis vix habebit locum. Sed his ἐν παρόδῳ indicatis, sine quibus tamen multa scripturæ loca rectè intelligi nequeunt, ad textum Prophetæ revertimur.*

Die igitur vegesimo quarto, undecimi mensis in anno sacro, anno secundo Darij, fuit verbum Jehovæ ad Zachariam, filium Barachiæ, filij Hiddonis prophetam dicendo, *seu potius secundum subjectam materiam, visionem offerendo, siquidem Deus non tantùm verbis, sed etiam rebus loquitur, sicut in sequentibus ipsæ res in visione oblatæ declarantur.*

Vers. 8.] Ipsa autem visio, quemadmodum & sequentes: primùm affertur, deinde de eâ cum propheta confertur, sed proponitur prius, deinde exponitur, atque ita modus, quo Deus Zachariæ hæc revelavit, est duplex, ὅραμα καὶ ἀκρόαμα, divinitus oblata contemplatio, & de eâ instituta collocutio seu collatio. Visione verò primâ docetur, omnes res Dei providentiâ gubernari in mundo, ejusq; consilio Judæis hactenus evenisse illa, quæ perpessi sunt, & adhuc, dum eorum res quasi in profundo demersæ jacent, patiuntur: instare autem nunc tempus, ut inde se emergant, & post nubila lux quædam affulgeat, dum Jerosolyma ædificatur, ibiquè Respublica ea instituitur, qualem Modus revelandi duplex.

Deus

Nox visionibus destinata.

Christus vir in V.T

Insidet equo rufo.

Rufus color quid notet.

Myrti in profundo.

Deus vult in sua gente. *Visio sic habet :* Vidi, *ego Zacharias, Deo mirabiliter revelante,* de nocte, *quod tempus habendis visionibus sacris est ferè ordinarium Job. 33, 14. 15. 16. & 35, 9.* quod ecce vir, *Christus specie humanâ ad tempus assumptâ, dum hanc visionem revelaret, ut Dan. 7, 13. Ezech. 1, 26. & 40, 3. qui deinceps sæpè dicitur Angelus Jehovæ loquens per Zachariam : ecce autem vir ille* insidebat equo, *ut celeritas auxilij & majestas dominij indicetur, & quidem equo* rufo *coloris ignei, quia prodest Ecclesiæ suæ igni calamitatum eam purgans, eoquè adversarios illius consumens, unde rufus color ultionem de hostibus sumptam sæpè notat, eò quod ex hostium fusorum sanguine victor maculari soleat Esa. 63, 1. 2. quomodo Diabolus sententiæ à Deo latæ executor ac carnifex dicitur Draco magnus rufus Apoc. 12, 2. (confer cum hâc particulâ inf. cap. 6, v. 2. Apoc. 6, 4.) & hic vir equitans* consistebat, *jugiterq́ aderat, adjuvandum promptus* inter myrtos, quæ erant in profundo *ad lacus alicujus ripam, in loco humili sitæ fluctibus & procellis expositæ, hoc est, inter vera & viva suæ Ecclesiæ membra, quæ quidem virent, florent, fructumq́ edunt ac odoræ sunt in Christo, ut myrti, verum in mundo multis calamitatibus oppressa, velut in profundo latent submersa.*

Myrtus quid notet.

1.

2.

Ut enim myrtus est arbor pulchra ac preciosa (unde Esther ob pulchritudinem insignem Esther 2, 7. cognomento hebræo הֲדַסָּה *id est, myrthina dicta est) sic etiam pij sunt arbores maximè frugiferæ, plantatæ ad rivos aquarum Psalm.* I, *3. & ut myrtus ad funera adhiberi solet, sic notat piorum in hac vita conditionem miseram, qui omnibus periculis & morti ipsi omnibus horis sunt expositi Rom. 8, 36.*

1. Cor.

1. Cor. 15, 19. 2. Corinth. 6, 4. 5. 6. 9. & ut hæ myrti dicuntur constitisse in profundo, sic etiam probi plerumque sunt in profundo, hoc est, scripturæ stylo, in magnis calamitatibus Psalm. 69, 3. 16. & 88, 7. De myrto autem spirituali vide Esa. 41, 19. & 55, 13.

3.

Atque hactenus dux ipse hujus exercitus ac Dominus Zebaoth, ejusque sedes descripta est, nempè quod habitet cum corde contrito ac humili Esa. 57, 15. sequitur, quis sit ejus comitatus, & qui stipatores seu ministri regij. De illis ità paucis propheta loquitur. *Et* postea vidi equos, *synecdochicè intellige, unà cum equitibus suis, hoc est, Angelis, alijsquè ministris majestatis divinæ, qui Christo regi, ut instructi ac cataphracti equites suo Monarchæ terreno, inserviunt ac fidelißimè parent, sive ad judicia in impijs præstanda, sive ad beneficia piis conferenda maximâ cum celeritate, (quam ob causam equis insidere dicuntur) unde paulò post subjicit propheta vers. 10. isti sunt, quos misit Jehova ad perambulandum terram. Erant autem illi equi, quibus insidebant hi Dei satellites, non unius generis, sed, pro diversitate officiorum ipsis demandatorum, diversi ac varij coloris : nam vidi, inquit propheta, equos quosdam* rufos, *quosdam* balios *seu varios, à calore uvarum præstantissimarum, qui in eo tractu varius (unde* שְׂרֻקִּים *à* שׂרק, *id est, vitis generosa, deducitur) & quosdam* albos : *quorum rufi significant regna, quibus præfuerunt, fuisse sanguinaria & cæde madentia multâ propter crebros bellorum seditionumque tumultus, qua de re vide Joel. 3, vers. 19. L. C. 1. siquidem vox hebræa* אֲדֻמִּים *cum* אדום *omninò convenit : balij seu varij denotant statum regnorum mixtum, quæ nunc bello insurgant, nunc factâ pace quiescant : albi*

Christi stipatores.

שׂרק

Equi rufi

 deniq;

Albus color lætitiæ signum.

denique regna tranquilla & læta adumbrant, siquidem albus color in sacris lætitiæ, tum quæ in hac, tum quæ in futura vitâ, signum est Eccles. 9, 8. Marc. 16, 5. Apocal 3, 4. & 4, 4. & 6, 11. & 7, 14. & 19, 11. & 20, 11. Luc. 9, 29. Johan. 20, 12. Actor. 1, 10.

Zacharias à Christo se erudiri petit.

Vers. 9) Hæc visa quid portendant aut denotent, ignorans propheta colloquium cum equitum horum duce, Christo Jesu, instituit, & ab eo, tanquam sapientiâ patris, explicationem visionis petit, dum ipse porrò de se scribit: Et *incertus, quæ esset horum significatio,* cum dicerem quid isti *sibi volunt,* Domine mi? dixit mihi angelus ille *Jehovæ magnus & increatus, à patre in hunc mundum postea ablegandus, ut inter Deum & genus humanum ceu verus mediator intercederet, pace per suum sanguinem impetratâ, cujus tamen vis ac meritum etiam ad fideles V. Testam. se extendit quique à reliquis creatis angelis postea aliquoties sequenti περιφραστικῶς distinguitur* הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי *ille an-*

Angelus loquens in me.

gelus loquens in me *peculiari modo, nempe hæc interius explicans, quæ exteriùs in visione ostenderat, unde minus rectè in hoc propheta vertisse Tremellium verba hebræa, qui allocutus est me, existimamus, cum emphasin phraseos hebrææ planè non exprimat, quæ non est negligenda hoc loco, videlicet primum duplex* ה *præfixum, quod sine dubio aliquam excellentiam hic innuit: deinde ipsa constructio verbi* דָּבַר.

cum ב *דָּבַר constructum.*

Illud enim quando cum ב, *ut hoc loco etiam, reperitur de persona, Dei interius loquentis in animo hominis & dictantis res abstrusas, instinctum indicat Num. 12, 2. 8. 2. Sam, 23, 2. Hos, 1, 2. ut in hunc locum notat Kimchi vide infra in hoc propheta c. 1. vers. 13. 14. & 2, 2. 7. & 4, 1, 4. 5. & 5, 5, 10. & 6, 4. Dixit autem ille angelus*

lus Jehovæ & Jehova, ego ostendam tibi, quid isti, *de quibus quæris, sibi velint.*

Versu 10.] *Explicans verò illud mysterium scopum visionis primùm indicat, qui est, omnia quæ geruntur in mundo, Dei providentiâ gubernari, qui non tantùm ipse omnia sit, cum stet & adsit inter myrtos, sed etiam habet suos inspectores ac nuncios, qui totam terram perlustrant.* Tunc respondens vir ille, qui stabat inter myrtos, dixit, hi sunt, quos misit Jehova *Deus pater per me suum filium* ad perambulandum totam terram, *quæ phrasis summam notat diligentiam, sicut usurpatur de Diabolo Job. 1. 7. & 2. 2. studiosè quærente quem deglutiat 1. Pet. 5. 8. vultq́ rursum istud Christi nihil aliud, quàm quod sint hi angeli nuncij & exploratores à Deo missi, per quos ad ipsum referatur, quid rerum in terrâ geratur: quo licet ipse, cui omnia sunt præsentissima Psal. 113, 6. Jer. 23. 24. Heb. 4, 13. non indigeat, tamen hosce administros ac testes suæ voluntatis adhibet, ut hac ratione majestatem suam adumbret propter homines, qui reges terrenos ac principes valdè admirantur ac suspiciunt, cum eos frequenti administrorum satellitumque coronâ stipatos esse animadvertunt, & pij tantò melius ipsi confidant, quando audiunt, sibi tam potentes à Deo additos esse vigiles, qui ipsos in vijs suis custodiant Ps 91 11.*

Dei providentia.

Perambulare totam terram.

Angelorũ operâ

cur Deus utatur

1.

2.

Vers. 11.] *Idq́ ut tantò meliùs percipiat propheta, narrat porrò quomodo ad nutũ Christi omniũ provinciarũ angeli corã ipso apparuerint.* Nã illi respondẽtes angelo Jehovæ stanti inter myrtos *sup. v. 8.* dixerunt: *ad mandatũ tuũ, Domine cæli & terræ,* perãbulavimꝰ terrã & ecce tota terra desidet ac trãquilla est, *pace ac felicitate fruitur, cũ sola Ecclesia afflictionibus premitur, omnibus in terra benè est, præterquam*

Terra trãquilla est, Ecclesia premitur.

quam pijs, quibus malè est, externa si quis spectet commoda, quippe qui per multos annos fuere in durissimâ captivitate, tandem verò liberati & in suas sedes reducti, hactenus varijs exerciti sunt malis, vitam degentes spemq; metumq; inter dubij & valdè miseri. Hic est rerum status, ô Domine, tu verò pro tua immensâ sapientia, quid facto opus sit, dispice & nobis exequendum injunge.

Vers. 12.] *Hac autem sanctorum angelorum per ἀποσιώπησιν ex condolentia ortâ concisâ oratione Christus eorum Dominus & Rex ac sponsus Ecclesiæ ita permovetur, ut non amplius & ipse se contineat, sed in hanc intercessionem pro ea apud patrem fusam erumpat, in qua notanda tria, quis, pro qua, de quo conqueratur, videlicet Christus sponsus pro Ecclesia carissima sua sponsa multis injurijs ab hostibus affectâ, orat, quod, cum ipsa sit ejus peculium unicum, & tempus à Deo patre determinatum jam effluxerit, tamen vastitas urbis ac regionis sanctæ adhuc duret, etiam reductis Judæis in suam terram:* Tunc loquutus angelus ille Jehovæ *Christus mediator intercedens pro pijs Hebr. 9, 24.* dixit, *ô pater æterne*, Jehova *Domine* Exercituum, *cùm profanæ gentes, orco ob suam improbitatem destinatæ pace & otio fruantur, dolendum est, eam gentem continuis motibus ac periculis exponi, quam mihi hæreditatis loco dedisti, quamque ego elegi unicam, imò ipsa æquitas flagitat, ut, postquam eam satis diu afflixisti Psalm. 90, 15. 17: lætifices, tuaq; amænitas adsit ei, ipsaq; Jerosolyma & reliquæ civitates Judæ ac totius terræ sanctæ restituantur, siquidem anni septuaginta captivitatis sunt elapsi,* quousq; *igitur* tu, *qui es amor ipse, & Deus clementissimus,* non misereturus es Jerosolymorum & civitatum Judæ, in quas indignatus es *ob antegressa*

Christus intercedit pro Ecclesia reduce.

gressa peccata, jam *olim* ſeptuaginta annis, *quos tu quondam exilio futuro præfinieras 2. Chron. 36, 14. 15. 21. Jerem. 25, 3. 4. 5. 12. & 29, 10. & qui ſunt maximam partem in ipſa captivitate completi. Poſtca verò ex promiſſione tua Judæi ſunt reducti in ſuam terram, in quâ jam aliquot annos vivunt, ſed miſerè. Ubi verò tua promiſſio Domine? tu ſurgens miſerere Sion, quia tempus eſt faciendi gratiam ei quia advenit ſtatutum abs teipſo tempus Pſalm. 102, 14. quomodo facilè apparet, quod particula, quousq́, hoc loco non ſit dubitantis, ſed potius promiſſionum complementum urgentis. Vulgata verſio latina hoc loco minus proba, cùm legit, iſte eſt ſeptuageſimus annus, anſam dedit multis interpretibus dubitandi, & inprimis Riberæ, unde hi anni, qui hîc numerantur, ſint incipiendi, & ubi deſinant, quia nullo modo tùm, cum hæc ad populum loquebatur Zacharias, erat annus ipſe ſeptuageſimus à captivitatis initio, ſiquidem ſeptuaginta anni, (ut dictum eſt) in captivitate erant tranſigendi juxta loca ſuperius allegata, ex qua jam ante annos complures erant reducti Judæi, quando prophetabat Zacharias. Et vide ſis, quomodo ille homo, cui illa verſio authentica, ſe in commentario ſuo hîc torqueat, & quomodo in ejus conciliatione malè ſarta.*

70. anni captivitatis.

Error vulgatæ verſionis.

Gratia nequicquam coit & reſcinditur,
ſi biblia & hiſtorias conſulas.

Nos verò illa difficultas non tangit, quando in textu hebræo legimus שִׁבְעִים שָׁנָה*, id eſt, anni ſeptuaginta, eosq́ de ipſo captivitatis tempore pridem ſoluto nec ad prophetæ noſtri tempora durante, intelligimus.*

Verſ. 13.] *Sed quid reſpondet Deus pater ad ardentiſſimas illas filij ſui preces, quas ut interceſſor ac mediator*

 pro

pro Ecclesia fudit? ostendit, se de Ecclesia revera esse sollicitum, quod cum ex beneficijs ei destinatis v. 13. tum ex pœna in hostes decreta v. 15. constat. Respondit *autem* Jehova *Deus pater, Dominus* Exercituum, angelo illi *increato seu Christo, qui* loquebatur in me, verba bona, verba consolatoria, *bona de futurorum promissione, consolatoria de præsentis status necessitate, tam ob amorem in Ecclesiam, quam ob iram in ejus hostes.*

Deus respondet verba bona.

Vers. 14.] *Hoc verò gratiosissimum Dei patris decretum cum audisset (ita enim ἀνθρωποπαθῶς de Deo hæc ordine referuntur, & quasi in tempore facta essent, narrantur, quæ ab æterno & extra omne tempus semper fiunt Eph. 1. 4. 5.) tum verò, quænam sint illa bona ac consolatoria verba, Christus voluit referri ad suam sponsam, videlicet quod Deus etiam in malis Ecclesiam amare non desierit. Nam* propterea edixit mihi suo prophetæ angelus ille, qui loquebatur in me, proclama dicendo, *magna cum contentione dicito, & sublatâ voce effer sacrum præconium, in hunc modum verba faciens.* Sic ait Iehova *Dominus* exercituum (*non enim tua ministri, sed mea mittentis Domini verba proferes*) Zelo prosequor Ierosolymam, &, *hoc est, inprimis Soph. 1. 4* Sionem, *quæ est pars ejus præcipua, in quâ arx & domus regum Iudæ olim fuit, prosequor autem* zelo *longè* maximo *imò divino & infinito Jer. 31. 20. siquidem illa est mea sponsa dilectissima, cui mecum talis intercedit amor, qualis inter conjuges se mutuò ardentissimo amore prosequentes, qui amoris non ferunt socium, neque quicquam æquo animo intervenire patiuntur, quod amorem eorum possit interturbare. Est enim zelus propriè sic dictus, dolor cum irâ mixtus, ex læsione & injuriâ, quæ rei amatæ infertur, ortus,*

Et i. e. inprimis.

Zelus.

ille

lle propter rem amatam, hæc propter adversarium istam lædentem, quæ omnia, divino tamen modo accepta, huc optimè quadrant, siquidem docet Christus, Ecclesiam, suas delicias & gaudium, affligi, & propterea iram in eos, qui ipsam præter jus & fas affligunt, animo concipit, quam in sequentibus declarat.

Vers. 15.) Sint igitur aliquantisper tranquillæ illæ gentes Ecclesiam opprimentes vers. 11. tamen quia me ejus sponso, rerumq; omnium Induperatore non utuntur propitio, durabilis non est eorum felicitas. Ego enim fervore maximo ferveo, contra gentes istas tranquillas, *& ecce iræ tantæ causam justissimam. Cum ego parum & modicè volui castigari meum populum Jerem. 30, 11 illæ gentes ad istud destinatæ præter id, quod ipsis erat datum in mandatis, voluerunt planè eum perdere & exscindere Esa. 10, 7. & 7, 6. Psal. 83, 4. 5.* quia ipsæ me effervescente paululum, *respectu piorum,* adjutrices fuerunt in malum, *& afflictis tota sua facultate ex propria malitia & insita ἐπιχαιρεκακίᾳ afflictionem aggravaverunt, Esa. 47, 6 7. Ezech. 25, 3. 6 id quod mihi meritò displicet, quod videam eas abuti sua, quam ipsis dedi, potentia, & propterea ab illis jure reposco.*

Gentes Deo adjutrices in malum.

Vers. 16.) Et ne quis putet, hunc zelum Dei pro piis contra impios esse otiosum, additur promissio, quæ illis felicem successum pollicetur in templi & urbis ædificatione. Idcircò sic ait Jehova, reversus sum ad urbem Jerosolymam misericordiâ *διὰ σπλάγχνα ἐλέους per viscera miserationum (sicut optimè vocem hebræam בְּרַחֲמִים explicat Zacharias Luc. 1, 78) inde omnia beneficia proveniunt, me ejus, ejusq; miseriæ miseret ut matrem, à qua per iram ob peccata aversus fueram ut Dominus. Vocis enim illius hebrææ*

רַחֲמִים Σπλάγχνα.

hæc

quæ emphasis eorum verborum.

hæc est ἔμφασις, *ut notet* στοργὰς *naturales, atq; illum naturæ insitum animi affectum, quo parentes, & inprimis matres, visâ liberorum ex utero suo natorum miseriâ, non possunt non eorum misereri: Deo verò tribuitur, quod is illorum, quos per fœdus gratiæ recepit in filios, ac hæredes cœli instituit, calamitate etiam tangatur, plus quàm pater aut mater terrestris Psalm. 103, 13. Esa. 49, 15. quippe cui præ dolore, cum videt suos affligi, perstrepunt ipsa divina viscera Hos. 11, 8, 9. Jerem. 31, 20. Quid autem nunc ex illo favore suo in pios longè maximo promittit? hoc quod sequitur:* domus mea ac templum, *quod ædificari jam pridem cœptum est, & ab alijs interruptum, nunc tamen vel invitis hostibus perficietur, &* in ea *urbe Jerosolymorum* ædificabitur, dictum Jehovæ *Domini* Exercituum. *quin etiam ipsa politia rebus Ecclesiasticis benè comparatis, rectè constituetur. Confer Hagg. 1, 13.* Nam regula *& amussis fabrorum* mox extendetur super Jerosolymam, *quod est, si synecdochen & Metonymiam exponamus propriè, urbes terræ sanctæ, & inprimis ejus metropolis Jerosolyma restaurabitur, quod hactenus nondum fieri rectè potuit. Locutio autem illa sumpta est à fabris, qui, ut muri fiant æquales, amussim & perpendiculum adhibent, regulamq; suam non extendunt, nisi quando ædificant. Simul autem cura notatur, quod non tumultuariâ operâ sit futurum.*

Quomodo Deo competant.

Domus Dei ædificabitur.

Regula extendetur.

Pauperis hìc tuguri congestum cespite culmen,

sed potius tanta diligentia & majestate omnia, inprimis in urbe regiâ, efficiantur ac expoliantur,

Ut, qui conscendunt collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversasq; aspectant desuper arces,
Mirentur portas, strepitumq;, & strata viarum,

ita

ita omnia examussim erunt fabrefacta, & hominum frequentiâ exornata, de quâ nunc porrò nova & peculiaris promissio subjicitur, cui causa, quæ illam ratam facit, annectitur, eadem nempe quæ supra vers. 13. & 15. ponebatur. Illud verò vel inprimis hîc notandum, quod observavimus in ultimo cap. 2. Haggæi versiculo, nempe quod sub promissione rerum corporalium, & sub typo Jerosolymæ promittantur bona spiritualia Jerosolymæ supernæ omnium piorum matri, hoc est, Ecclesiæ. Typus.

Vers. 17.) *Nam* sic ait Jehova *Dominus* Exercituum, amplius tu, ô propheta, proclama *supra vers. 14.* dicendo: *adeô ego paulò post Ecclesiam meam cumulabo beneficiis, ut pij præ sua suorumq; bonorum copia non capiantur deinceps angustis Judææ finibus, sed in totum terrarum orbem diffusi benedictiones suas propagent. Confer Esa. 49, 18. Eph. 2. Col. 1. & totum librum Actorum Apostolorum.* Adhuc dispergentur *præ copia* civitates meæ præ bono, *quod sole non possunt capere, & illud futurum est ideo,* quia consolatur Jehova adhuc Sionem, & eligit adhuc Jerosolymam, *quam beneficiis, ceu sibi peculiariter delectam & dilectam, ornet, ditet, augeat, accumulet, atq; ita ostendit se Ecclesiam suam non negligere, licet nonnullis promissionum videatur immemor, quomodo vocabulum electionis (quæ propriè sic dicta facta est ab æterno Ephes. 1, 4. 5.) per metalepsin pro declaratione ejus seu manifestatione accipitur.* Ecclesiæ propagatio.

Loci Communes.

Ex versu 7.]

Fuit verbum Jehovæ] *Quæ hîc tractari poterant, de jis, ubi requirenda, sup. in vers. 1. qui fermè per omnia cum hoc*

Verba Dei res sunt.

convenit, dictum est: tantùm illud præterea notetur, cum ipsæ sequentes visiones dicuntur Dei verbum, quod verba Dei longè alia sint, quàm nostra. Verba enim Dei (ut graviter scribit Lutherus in 1. cap. Genes.) sunt res, Sol, Luna, cælum, stellæ. Ego, tu sumus vocabula Dei, imò una sylla-ba vel litera. nos rebus factis tribuimus appellationes, sed Deus per vocabula res facit, & per hanc Grammaticam, quæ sunt creaturis impoßibila; ipsi sunt facillima, ut testatur ipsa scriptura Ierem. 32, 17. 27. Luc. 1, 37. Psalm. 33, 9. & 135, 5. 6. & 148, 5. 6. Ezech. 17, 24. & 22, 14. & 27. 14. Sirach. 42, 22. Exempla sunt evidentißima in mundi creatione, quæ facta est ex nihilo, in carnis optimæ, & quidem magna copia, subministratione in deserto Num. 11, 18. 22, 23. & quoties Christus paucis panibus aliquot millia hominum saturavit?

Ex vers. 8.]

Christus humo in V. T. per πρόληψιν dictus.

I. Quod ecce vir) *Ex ipso Veteri Testamenti etiam Christi humana natura (quatenus in temporis plenitudine certò erat unienda λόγῳ æterno Gal. 4, 4. non verò quasi tum jam exstiterit, ut volunt nonnulli hæretici) potest probari, quando filius Dei per πρόληψιν dicitur filius hominis Psalm. 8, 5. (confer Hebr. 2, 7. 8.) & 80, 18. Ezech. 1, 26. Dan. 7, 13. Christus Psalm. 2, 2. & 84, 10. & 89, 52. confer 1. Cor. 10, 9. Eph. 1, 4. Hebr. 13, 8. semen mulieris Genes. 3, 15. semen Abrahæ Genes. 22, 18 confer Gal. 3, 16. Hebr. 2, 16. Germen & filius Davidis Ierem. 23, 5. & 33, 15. Zach. 3, 8. & 6, 12. Esa. 11. 10. Psalm. 132, 10. Vir, Zach. 6, 12. puer Esa. 9, 6. & idem pro modo illius temporis est adumbratum, quoties filius Dei in forma humana patribus apparuit, & cum illis collocutus est.*

II. In-

II. Insidebat equo rufo & stabat] *Christus cum omnium rerum in mundo, tùm præcipuè Ecclesiæ curam gerit maximam, neq; dormitat unquam custos ille Israelis Psal. 121, 4. 5. 6. sed ambulat semper in medio septem candelabrorum aureorum; Apoc. 1, 13. hoc est, Ecclesiarum suarum ibid. vers. 20. insidens cerubinis volat, volitatq; super alas venti Psal. 18, 11. tum ut subitum pijs præstet auxilium, impijs verò præproperum inferat supplicium, quomodo eques ille fidelis & verax describitur Apoc. 19, 11. 12. 13. 15. 16.* *Christus omnium curam gerit.*

III. Inter myrtos, quæ erant in profundo] *Vera & viva Ecclesiæ membra sunt velut myrti. Ut enim* I. *hæ semper virent, neque unquam folia omnia earum decidunt, teste Plin. lib. 16. cap. 20. sic etiam illa Psal. 1, 3. in quem locum vide quæ dicta sunt, siquidem ibi hæc similitudo ex scriptura prolixè declarata est. II. Ut hæ non sunt infrugiferæ, sed baccas optimas proferunt, & alias multas utilitates generi humano præstant teste Plin. lib. 15. cap. 29. Ita pij fructum multum proferunt Matth. 7, 17. Johan. 15, 16. vide itidem comment. in Psalm. 1, 3. III. ut myrti optimum spirant odorem, teste Plin. lib. 21. c. 11. Sic pij in Christo, qui in ipsis apprehensus vivit Galat. 2, 20. Ephes. 5, 2. proferunt odorem bonæ fragrantiæ, hostiam Deo acceptam ac placentem Phil. 4, 18. vide Syrach. 24, 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. & 35, 7. Cantic. 2, 13. & 7, 8. 13. IV. ut myrti amant montes & in illis proveniunt feliciùs teste Plin. lib. 16. cap. 18. sic pij amant cælum supernaq; curant Col. 3, 2.* *Ecclesiæ membra conferuntur myrtis 1. in viriditate, 2. utilitate, 3. odore, 4. loco, amant montem,*

Quando verò hæ myrti dicuntur fuisse in profundo, *innuitur, quod Ecclesia in his terris cruci sit subjecta, & in vallem miseriarum depressa, in lacum afflictionum demersa Rom. 8, 29. Act. 14, 22. 2. Tim. 3, 12. Hebr. 12, 5. 6. 1. Pet. 4, 12. 13.* *sunt in profundo.*

Cur Deus utatur angelorum opera.

IV. Equos rufos, balios, albos] *Deus propter nos, qui facilius ipsi tum confidimus, quando videmus adesse media, ministris utitur, maximè Angelis Heb. 1, 14. qua de re satis benè disserit D. Heerbrandus in Compendio Theol. Loc. de Angelis in responsione quæstionis hujus:* Cur nos per Angelos Deus custodit & non per se potius?

Ex versu 9.]

Christus mediator & testis,

loquitur in apostolis.

Quumque dicerem, quid isti? dixit mihi Angelus ille, qui locutus est in me] Christus *est angelus ille increatus, de cœlo missus, inter Deum patrem genusq; humanum tanquam verbum, interpres & mediator consistens, & proindè audiendus Johan. 1, 10. Matth. 17, 5. ut testis de gratia erga nos divina fidelis Psal. 89, 38. Apoc. 1, 5. etiam in suis prophetis ac Apostolis, quippe qui ejus spiritu impulsi loquuti sunt. 1. Pet. 1, 11. 2. Pet. 1, 21. Luc. 10. 16. ut hoc loco nihil aliud scit & loquitur Zacharias, quàm quod ipsi ostendit Dominus.*

Ex versu 10.]

Angeli terram perambulant.

Hi sunt quos misit Jehova ad perambulandum terram] *Si Angeli boni juxta, ut hoc loco scribitur, & Heb. 1, 14. Psal. 91, 11. & mali Job. 1. & 2. totam terram perambulant, hominumq; actiones observant, ac ad Dei tribunal referunt, vivamus honestè & piè 1. Cor. 11. 10.*

Ne pecces, Deus ipse videt, tuus Angelus astat:
Tristis, & accusat perfidus ille Satan,

vide Soph. 3. v. 6. L. c. 1.

Ex versu 11.]

Verbum Dei efficiunt.

I. Perambulavimus terram] *Angeli efficiunt verbum Dei & faciunt placitum ejus Psal. 103, 20. 21. quamcunq; ad*

rem

rem expediendam mittuntur, sive ut homines pios juvent, in statu Ecclesiastico, politico, œconomico, sive ut iis voluntatem ejus annuncient, sive ut futura prædicent Gen. cap. 16. 18. 32. Dan. 4. & 9. Matt. 1. Luc. 2. Matt. 28. vide Chemn. p. 1. L. C. in appendice Loci de Creatione, in Concione de Angelis.

II. Terra tranquilla est] *Impiis plerumque in hac vita benè est sup. v. 5. L. C. 2. sed tandem ipsorum vitio non revertentium ad Deum, cum etiam sunt allecti tantâ ejus bonitate Rom. 2. 4. 5. illa prosperitas improborum occidit illos Prov. 1, 32. Psal. 73. 18. 19. quod facile ex scriptura adductis exemplis potest probari, deducendo hoc ipsum, per bona animi, fortunæ, corporis, quatenus ijs malè utuntur mali, quæ bonus ille pater dederat.*

Prosperitas improborum occidit eos.

Ex versu 12.]

I. Dixit Angelus Jehovæ, ô Jehova, quousque non miserturus es] *Christus semper apud suum patrem pro Ecclesia intercedit Psal. 99. 6. Esa. 53. 12. Rom. 8. 33. 1. Johan. 2. 1. 2. Heb. 9. 24. nostrasque etiam preces Deo offert, & cum per sunt impuræ per hunc mediatorem tamen patri placent Ier. 30. 21. Iohan. 14. 6. Heb. 7. 24. 25. 1. Pet. 2. 5. August. in Psal. 85. orat Christus pro nobis, ut sacerdos noster: orat in nobis, ut caput nostrum: oratur à nobis, ut Deus noster.*

Christus offert patri nostras preces.

II. In quas indignatus es jam 70. annis] *Temporis in captivitate Babilonicâ consumpti diuturnitas, docet, quanta sit peccati, inprimis idololatriæ, fœditas, & quæ minarum à Deo factarum veritas. Quemadmodum enim Deus prædixerat futurum, ut septuaginta annis duraret illa Es. 23. 15. Ier. 25. 3. 4. & 29. 10, ita etiam eventus respondit certissimus.*

Deus in hac vita quidem diu affligit.

mus 2. Chron. 36, 21. 22. Esd. 1, 1. Sic quondam per annos 40. ob murmurationem in diserto vagati & prostrati sunt Israelitæ Num. 14, 33. 34. Sic regi Syriæ subjecti fuerunt ob peccata sua octo annis Judic. 3, 8. Hegloni 18. annis ib. vers. 14. Jabin. 20. annis Judic. 4, 2. Midianitis 7. annis. Iud. 6, 1. Philistæis 18. annis Iudic. 10, 8. ijsdem 40. annis Iudic. 13, 1. Sed hæc omnia mala immissa tandem finem suum sortita sunt: atqui ira Jehovæ, quâ indignabitur in impietate decedentibus ac damnatis, nullum habet finem Esa. 66, 24. Matth. 3, 12. & 25, 41. 2. Thes. 1, 9. 1. Iohan. 3, 14. Apocal. 9, 6. & 14, 9. 10. & 20, 10. quod si plerique cogitarent, non ita nefariè peccarent, juxta illud Chrysost. homil. 13. in Epist. ad Rom. Non sinet in gehennam incidere, gehennæ meminisse. Quod autem 70. annos duravit hæc captivitas, præterquam quod aliæ nobis occultæ esse possunt causæ, hæc quoq; non ultima fuisse videtur, quod 70. seniores populi Israelitici, qui summum Senatum & Synedrion apud eos constituebant, suum non fecerint in populo ad pietatem assuefaciendo, vel severè castigando officium. vide Num. 11, 16. 25. 2. Chron. 36, 14. 15. 16. Ezech. 8, 11.

sed in alterâ æternùm punit.

Septuaginta annos duravit captivitas, cur? causa probabilis.

Ex versu 13.]

Christus exauditur, & nos propter eum.

I. Respondit Jehova exercituum Angelo illi loquenti in me] *Christum pater semper exaudit Iohan. 11, 42. & intuetur faciem Christi sui Psal. 84, 10. nam adest manus Dei viro dextræ suæ, filio hominis, quem fortificavit sibi Ps. 80, 18. & propter hunc Davidem adumbratum non avertit faciem suam à nostris precibus Psal. 132, 10. is enim solus est dilectus ille filius, in quo pater acquiescit Matth. 3, 17. & in quo nos reddimur dilecti Eph. 1, 6.*

In ejus no-

Hinc adeò fit ut semper petendum sit in nomine Christi

Joh.

Iohan. 16, 23. & quod preces Christianorum ita semper claudantur, per Christum Dominum nostrum. *Is enim quia defert patri nostras preces, illæ irritæ non erunt Hebr. 7. 24. unde Daniel. cap. 9, 17. orat, ô Domine, propter Dominum, & Siracides cap. 51, 14. invocat patrem Domini sui, quia per illum solum habemus accessum ad patrem Iohan. 14, 6. Rom. 5, 2. Ephes. 2, 18. vide sup. vers 12. L. C. quippe qui solus est ille angelus habens sigillum Dei vivi Apoc. 7, 2. stans apud aram habens thuribulum aureum, cui dati sunt suffitus multi, ut offerat cum precibus sanctorum omnium super altare aureum, & fumus suffituum cum precibus sanctorum è manibus illius angeli ad conspectum Dei vivi ascendit Apoc. 8, 3. 4. Hinc plerique non exaudiuntur, quia Christus non orat cum illis, quippe qui non est in jis.*

mine petendum.

II. Verba bona, verba consolatoria) *Ut aliquem mater sua consolatur, sic Deus consolatur suos, & Ierosolymis, id est, in Ecclesiâ, consolatione perfundentur Esa. 66, 13. quemadmodum promisit Esa. 51, 12. & 61, 3. Ierem. 31, 13. & suis prophetis ac verbi præconibus mandavit, consolamini, consolamini populum meum Esa. 40, 1. 2. ut meritò dicamus, Benedictus esto Deus ac pater Domini nostri Iesu Christi, pater miserationum & Deus omnis consolationis, consolans nos in omni afflictione nostra 2. Corinth. 1, 3. 4. si qui tamen pij in hac vita illud solatium non percipiunt, propterea non desperent, quia olim in altera vita cum Lazaro solamen recipient Luc. 16, 25. juxta verissimam Christi promissionem: Beati qui lugent, quoniam ipsi solamen recipient Matth. 5, 4. Luc. 6, 21. Esa. 61, 3. 7. & 65, 18. 19. si autem piis loquitur verba bona & consolatoria, improbis loquitur verba mala & dura Matth. 7, 23. & 25, 12. 41.*

Deus suos consolatur.

certè in altera vita.

Ex verſ. 14.]

Fœdus Dei eſt conjugium. Zelo proſequor Jeroſolymam) *Fœdus, quod Deus cum piis init, ſæpius in ſcripturâ confertur conjugio, qua de re dictum eſt Joel. 2. 19. Mich. 4, 6. Nah. 1, 2. & 3, 4. Si autem Deus zelo erga nos flagrat ardentiſsimo, noſtri immemor eſſe non poteſt, nec calamitates piis malo fine immittit Jerem. 31, 20. Hoſ. 11, 8. 9.*

Ex verſ. 15.]

Impiorum felicitas umbratilis. I. Fervore maximo ferveo contra gentes tranquillas.) *Impiorum felicitati non eſt invidendum, cum ſit umbratilis ut Pſalm. 37. & 73. declaratur, cum Deum habeant inimicum, qui odit eos ex animo, quantumvis ad tempus eorum flagitiis conniveat, ſpacium reſipiſcendi concedens ſup. v. 5. L. c. 2. & v. 11. L. C. 2.*

Crudelitas Deo exoſa. II. Adjutrices fuerunt in malo) *Violentiam & crudelitatem Deus deteſtatur. vide Joel. 3, 19. Obadi. c. 13. v. 14.*

Ex verſ. 16.]

Eccleſiæ ſalus ex Deo. I. Reverſus ſum ad urbem Jeroſolymam miſericordia] *Eccleſiæ inſtauratio & conſervatio pendet ex ſolius Dei miſericordia, quâ permotus ejus membra eligit, vocat, juſtificat, ſalvat Epheſ. 2, 4. 5. 6. 1. Timoth. 1, 15. 16. Rom. 11, 30. 31, 32. Rom. 15, 9. Tit. 3, 5. 1. Pet. 1, 3.*

Regna firmat pietas. II. Regula extendetur ſuper Jeroſolymam] *Deo benedicente exſtruuntur, firmantur & ditantur urbes, ut meritò omnes pij in magiſtratu conſtituti illud uſurpent ſymbolum,* Regna firmat pietas. *Abſq; hac enim nullæ munitiones ſatis firmæ ſunt, quia ſolus Deus confortat & reſerat vectes portarum urbis Pſal. 147, 13. Amos 1, 5. Nah. 3, 12. 13. quæ loca etiam ſupra explicata vide.*

Ex

Ex verſ. 17.]

Civitates meæ diſpergentur præ bono) *Jehova eſt, qui ditat tam in corporalibus, quàm ſpiritualibus bonis, ipſe enim ſolus eſt* αὐτάρκης *1. Sam. 2, 7. 1. Reg. 3, 13. Pſalm. 112, 3. Proverb. 8, 18. & 10, 22. & 22, 2. Eph. 1, 7. & 2, 7. & 3, 16. Nam divitiæ & gloria, ô Domine, à facie tua ſunt, & tu dominium habes in omnia, in manu tua vis & potentia, potentia eſt in manu tua magnificandi & confirmandi rem quamlibet 1. Chro. 29, 12. tu Deus potens es efficere, ut omnis gloria per te in nos exundet, ut in omnibus omni tempore omne, quod ſufficit, habentes, exundemus ad omne opus bonum 2. Corinth. 9, 8. tibi qui ſumma cum exuperantia potes omnia facere, ſupra ea, quæ petimus aut cogitamus, ſit gloria in Eccleſia per Chriſtum Jeſum in omnes ætates ſeculi ſeculorum Amen. Eph. 3, 20. 21.*

Divitiæ & omnis potentia eſt à DEO.

CAPUT II.

Argumentum.

Summa.

1. PRimò adminiſtrationem Dei, quâ is in Eccleſiæ gubernatione utitur, duplici viſione repræſentat, quod illa hoſtibus Eccleſiæ ſit exitioſa, ipſi autem ſalutaris, fructuoſa & glorioſa.

2. Poſtea docet, Jeroſolymam, utcunq; tunc rudera tantùm ibi viderentûr, & ſolitudo, certò iri ædificatum, cujus amplitudinem atq; gloriam q. oculis ſpectandam proponit, non ſine gravi adhortatione, ut omnes ad illam confluant, inprimis qui Babylone reſidebant.

3. Tandem Deus ſe ſemper ei affuturum promittit, ut eodem ſplendore ac dignitate, in qua fuerat, reponatur.

Scopus *autem eſt, ut Judæi hac oratione ac promiſſione excitati ſine mora urbis & templi ædificationem ſuſcipiant,*

Typus.

quippe in quæ venturus est Messias. Ubi tamen inprimis notandum, quod sub typo hujus urbis & templi multum vaticinetur propheta de cælestis seu spiritualis Jerosolymæ, hoc est, Ecclesiæ felicitate ac amplitudine, præcipuè in N. T. quippè ad quam etiam Gentes advocabuntur, & cui Christus sua gratia copiosè aderit.

Analysis. Tres part. I. typus. 4. cornuū. II. typus 4. Fabrorum. III. typus viri mensurantis. Hujus propositio. & expositio: membra tria.

Juxta tres visiones in hoc capite propositas & expositas, quibus promissionis superiori capite factæ complementum ex parte adumbratur, tres capitis partes *possunt constitui: In prima est Typus quatuor cornuum prophetæ ostensus vers. 1. & explicatus, quod illa denotent hostes Ecclesiam hactenus vastantes vers. 2. In secunda est typus quatuor fabrorum, in visione Zachariæ oblatus vers. 3. & in colloquio eidem ab Angelo enarratus, quod hi denotent judiciorum DEI administros Ecclesiam DEI liberantes vers. 4. In tertia est typus viri manu sua tenentis funiculum mensorium, propositus vers. 5. expositus verò in seqq. ubi duo potissimum promittuntur urbis Jerosolymæ ædificatio vers. 6. &, quod illa singnificabat typus, Ecclesiæ amplificatio, quæ ut prophetæ enarretur, Angelo injungitur vers. 7. enarratur verò in seqq. Hæc constant* tribus membris *quorum* primum *est proleptica promissionum summa, de protectione & gloria vers. 8. & 9.* Secundum *est,*

1\. 2. 3.

inde nata hortatio ad Israelitas directa, ut his promissionibus freti ad Ecclesiam, cui illæ sunt factæ, convolent, vers. 10, 11. tertium *promissionum suprà breviter propositarum uberior explicatio, facta per ὕστερον πρότερον: priùs enim gloria veris Ecclesiæ membris promissa vers. 12. deinde ignis & ignominia ejus hostibus immittenda declaratur. vers. 13. (de quibus sup. v. 9.) tandem illa amplificatio Ecclesiæ (de qua sup. v. 8.) exaggeratur in quatuor, 1. adventu & Messiæ gratiosa inhabitatione*

Ecclesiæ amplificatio cōsistit in quat. 1.

atq; inde orta piorum exultatione vers. 14. II. gentium ad 2
Ecclesiam advocatione vers. 15. III. Ecclesiæ ipsius sanctifi- 3
catione v. 16. IV. hostium ejus subjectione v. 17. 4

PARS PRIMA.

Versu 1.] *Explicatâ præcedenti capite propositione summâ visionum & prædictionum sequentium, nunc porrò subijcitur narratio modi, quem Deus tenet in administratione sua, ut præstet consilium & promissiones datas, cùm in hostium Ecclesiæ ruinâ, tùm hujus erectione & amplificatione procurandâ, atq; ex his tribus visionibus, quæ hoc capite habentur, duæ priores ad Ecclesiæ adversarios eam opprimentes, & à Deo repressos: ultima ad Ecclesiam ipsam liberatam pertinet. In illarum priori hostes esse, in posteriori eosdem eversum iri à Deo significatur, & typis velut oculis conspiciendum proponitur. Cum enim ipse Jehova Dominus exercituum absolvisset loqui, quomodo zelo ingenti prosequeretur Jerosolymam, misericordiâ ad illam reversus, eam omni bono esset ditaturus, contrà verò quomodo fervore maximo contra gentes effervesceret, utrumq; ὕστερον πρότερον typis demonstrare mihi suo prophetæ incæpit.* Tum *verò ego Zacharias* sustuli oculos meos *quasi in cœlum, unde veniunt illæ apparitiones divinæ, elevatos, oculos non tam illos exteriores corporis, quibus foris cernimus, quàm illos interiores mentis seu animi, quibus ad visiones divinas accuratè attendebam. Namque ut duplex in scripturis nobis proponitur auditus, de qua re Joel. 1, 2. ita & visus. Primùm vero* vidi, quod ecce *erant coram me* quatuor cornua, *eaq; satis grandia & valida, quæ, ut aliàs crebrò in scriptura illa vox accipitur (qua de re vide Amos 6, 13.*

Agitur hic de Ecclesiæ hostibus & civibus.

Visus duplex & auditus.

Cornua notant potentiam & ferociam hostium.
4. cornua notant hostes ex 4. mundi angulis.
Vicini Iudæorum.

Michæ 4, 13.) notant potentiam ac ferociam hostium. Confer Deut. 33, 17. 1. Sam. 2, 1. 10. 2. Sam. 22, 3. Psal. 75, 11. & 112. 9. & 132, 17. Thren. 2, 3. Ezech. 29. 21. Dan. 7, 7. 8. 21. & 8, 4. Apocal. 5, 6. & 12, 3. & 13, 1. 11. & 17, 3. 7. 12. 16. Luc. 1, 69. Quatuor autem dum offeruntur cornua, id significatur, quod hostes Judæorum ab omnibus quatuor mundi angulis eos sint aggressi & divexaverint, videlicet à septentrione Cyri Assyrij & Babylonij, ab oriente ammonitæ & Moabitæ, Edomæi & Ægyptij à meridie, Philistæi ab occidente, quemadmodum pluribus explicatum est Amos cap. 1. & qui plura de his scire expetit, adeat & evolvat prophetiam Esaiæ à cap. 13. usq; ad 22. Jeremiæ à cap. 46. ad 52. Ezechielis à cap. 25. usq; ad 33.

Non denotantur his 4. cornibus 4. monarchiæ.
Ratio 1.

Non igitur probamus, illorum interpretationem, qui per cornua hîc intelligi volunt quatuor monarchias, siquidem de futuris hîc non agit propheta, sed de præteritis, id quod primò constat, quando dicit versu seq: ista sunt, quæ sparserunt *Jehudam: Deinde etiam, cùm fabri hîc statim venisse dicuntur ac contrivisse cornua, ne deinceps nocerent Ecclesiæ, quod tamen in Græcam & Romanam monarchiam, quippè quæ nondum erant, nec dum nocere potuerant, prorsùs non quadrat. Denique non omnes qui monarchijs illis præerant, in Ecclesiam grassati, sed multi ex Persis & Medis, sicut & longè post quidam ex Imperatoribus Romanis in eam fuerunt satis benigni; ideoque hi omnes conteri, ut cornua ista, non debuerunt.*

2.

3.

Propheta quærit, Deus docet.

Vers. 2.] *Et quid multis? audiamus expositionem hujus typi divinitus prophetæ nostro revelatam, in qua describitur studium prophetæ quærentis & res obscuras scire cupientis, ac benignitas Dei humaniter eum docentis; ut Dan. cap. 10.*

v. & 11, 2. 3. & porrò in hoc propheta paßim. Sic autem ipse de se scribit. Tum *ego, cùm illa cornua quatuor vidissem,* dixi ad illum angelum, qui loquebatur in me *Sup. c. 1, 9. Domine,* quid *sunt* ista *cornua? & ipse* dixit *mihi sine mora,* ista sunt illa cornua, quæ *Ecclesiæ corpus satis crudeliter discerpentia Psal. 64. 1. 2. in varias orbis partes* sparserunt Jehudam & Israelem, *duo illa regna, quorum illud ex duabus, hoc ex decem tribubus constabat, inde à tempore Rechabami filij Salomonis 1. Reg. 12.* inprimis *vero (id enim h. l. notat ו ut sup. 1, v. 14.)* Jerosolymam, *urbem illam sanctam.*

Juda & Israel. ו i. e. inprimis.

Loci Communes.

Ex vers. 1.

I. Sublatis oculis vidi] *Magna in rebus sacris requiritur animi intentio, & quidem tanta, ut ex toto animo nostro quæramus Deum Psal. 119, 10. manè audiamus vocem Dei, manè disseramus coram eo & speculemur Psal. 5, 4. studio non segnes, sed spiritu fortes ac ferventes Rom. 12, 11. Contrà autem, quia hodiè multi in pietatis studio sunt trepidi ac tepidi (nam de planè frigidis dicere hoc loco nil attinet) ecquid mirum, quod eos exspuat ex ore suo Apoc. 3, 15. 16. quia multi oculos ad Deum & res divinas non elevant, sed in humum ac res terrenas deorsum deflectunt Luc. 17, 31. 32. 33. imò, quod pejus, in Diaboli nutum, à quo erant liberati, reflectunt, Luc. 11, 26. 2. Petr. 2, 20. 21. neq; Deus suos oculos super eos adhibet; qui tantùm sunt super metuentes eum, Psal. 33, 18. & 34, 18. oculos enim super aliquem adhibere est verè aliquem curare Jer. 39, 12. & 40, 4. qui autem oculos ad Deum elevant, hos ille vicißim respicit Psal. 123, 2. & si quis cum Lydia ad Dei verbum attendit, ei cor aperit Act. 16, 14.*

Attendamus in sacris.

Tepidos Deus exspuit.

Super pios oculos adhibet.

Cornua mundi cornu salutis frangit.

II. Quatuor cornua [*Semper Ecclesia habet suos hostes in mundo Iohan. 16, 33. quia ipsa est selecta de mundo Iohan. 15, 19. sed hoc solatur eam, quod Christus ejus rex dominatur in medio inimicorum suorum Psal. 110, 2. qui contra cornua improborum est cornu salutis Luc. 1, 69. dicant sanè illi, qua sunt confidentiâ, nonne robore nostro adsumsimus nobis cornua? Amos 6, 13. respondebit Christus per Davidem praefiguratus: omnia cornua improborum succidam, ut exaltentur cornua hominis justi Psal. 75, 11.*

Ex versu 2.]

Dei voluntas est inquirenda in verbo.

I. Dicente me angelo illi] *Docet hîc propheta quemadmodum alij 1. Petr. 1, 11 suo exemplo, decere pios, ut voluntatem Dei studiosè semper inquirant, & nunc quidem in revelato verbo, in quo nobis loquitur Deut. 6, 7. 8. 1. Timoth. 4, 13. Ioh. 5, 39. Luc. 16, 29. Eph. 4, 17.*

Qui rectè petit, accipit.

II. Dixit mihi] *Quisquis rectè petit 1. Ioh. 5, 14. Iacob 4, 3. accipit à Deo Matth. 7, 7. Ioh. 16, 23. quia nullum ad se venientem, Christus foras eijcit Joh. 6, 37. & mansuetos docet viam suam Psal. 25, 9.*

Ecclesia uni loco non est alligata, saepe premitur.

III. Quae sparserunt Jehudam] *Quando h. l. Jehuda, Israel & Jerosolyma dispersa dicuntur, & refutantur Pontificij, asserentes Ecclesiam veram uni certo loco esse alligatam, qua de re in loco de Ecclesia pluribus solet agi: & discimus nos, etiam veram Ecclesiam saepius dispergi, alijsq; modis miserè ad tempus affligi & vastari, ut testantur historiae cum V. tum N. T. plurimae, quando in captivitatem Iudaei sunt abducti, tempore Maccabaeorum, postea Romanorum bellis attriti, & tantum non consumpti, ac deinde Christiani multorum Imperatorum, quin & Pontificum Romanorum persecutionibus crudelissimis oppressi.*

PARS

PARS SECUNDA.

Verſ. 3.) Et hactenus mihi eſt oſtenſum Eccleſiæ malum illatum: porrò etiam mihi eſt oblatum remedium eidem paratum. *Nam* deinde oſtendit mihi Jehova quatuor fabros, *malleis alijsquè ferramentis inſtructos, ex quibus eos agnovi, judiciorum Dei adminiſtros, quos ipſe etiam undiquaq́ ex omnibus quatuor mundi angulis contra Eccleſiæ hoſtes, qui hactenus eam afflixerant, ædificationemq́ urbis ac templi impedierant, congregavit, ut ex ijsdem locis afferri videamus remedium, ex quibus venerat malum. Et hæc eſt ſecunda viſio: audi verò, quæ mihi ejus data ſit explicatio.*

4. fabri quid notent.

Verſ. 4.) Cùm dicerem, quid iſti veniunt facturi? eloquutus eſt *iſte angelus, angelorum Dominus Jehova,* dicendo, illa cornua, quæ ſparſerunt Judæam, adeò ut quiſquam non potuerit in ea efferre caput ſuum, *adverſarijs illis reſiſtere, jugumq́ impoſitum excutere (tollere enim caput in ſcriptura eſt libertatis & lætitiæ, præcipuè poſt liberationem partam, ſignum, confer Pſalm. 3, 4. & 27, 6. & 110, 7. Luc. 21, 28.)* jam venerunt iſti fabri, *primùm ad perterrefaciendum, deinde ad evertendum* ad deterrendum, *inquam,* illa cornua, *& ſi tum nondum ceſſant malefacere,* ad *planè* deijciendum cornua gentium quæ ſuſtulerant cornu, *hoc eſt, ſuperbierant, cùm aliis nocere poterant)* in & contra terram Jehudæ ad ſpargendum eam. *Levare enim vel tollere cornu ita in ſcriptura uſurpatur Pſal. 75, 5. 6. metaphorà à petulcis & cornupetis animalibus deſumptâ. Confer quæ ſuprà ad verſ. 1. ſunt allegata.*

Tollere caput libertatis ſignũ.

Tollere cornu.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 3.]

Divinitus protegitur Ecclesia.

Ostendit mihi Jehova quatuor fabros) *Quando Jehova ostendit & producit hos fabros, discimus, cælitus Ecclesiæ paratum esse auxilium, etiam tum, cùm res planè desperatæ & in acie novaculæ constitutæ videntur, exemplo sunt Israelitæ ad mare rubrum consistentes Exod. 14. & poste a sub judicibus sæpissimè, sicut & deinceps sub regibus miraculosè liberati Jud. cap. 3, 4. 7. 10. 11, 12. 14. 1. Sam. c. 7. 11. 14. 17, 2. Sam. c. 8. 2. Reg. c. 7. 19.*

Ex versu 4.]

Dei omnipotentia.

Venerunt ad deijciendum illa cornua gentium) *Nulla potentia est adversus Dominum, qui est Deus in cælis, & dominatur in omnia regna gentium, ita ut in manu ejus sit vis & potentia, cui nemo potest obsistere 2. Chron. 20, 6. 7. ecquis consisteret coram eo, ex quo tempore irascitur Psalm. 76, 8. coguntur omnes tyranni confiteri: tibi brachium est cum potentia Psalm. 89, 14. tu detrahis potentes (sua majestate abutentes) de throno Luc. 1, 52. dixit quidem Pharao primùm, quis est Jehova, cujus voci auscultem? Exod. 5, 2. sed postea suo magno cum malo id expertus est Exod. 14, 18. 25. 27. dixit item Holofernes, quis est Deus nisi Nebucadnetzar, qui missurus est potentiam suam, &c. Judith. 9, 2. 5. sed correxit pia Judith sic orans. Domine Deus omnis potentiæ respice. Jud. 13, 6. Dixit Nebucadnetzar, annon hæc est Babylon illa magna, quam ego ædificavi, ut esset ornamentum decoris mei, robore potentiæ meæ? sed postea depressus humiliter confitebatur, glorifico regem cœli, qui ambulantes in superbia potest deijcere Dan. 4, 30. 37.*

formidanda tyrannis.

PARS

PARS TERTIA.

Verſ. 5.) Atque hactenus, quid adverſariis Eccleſiæ ſtat, expoſuit: ſequitur, quid Deus ipsâ facturus ſit, ubi ſub typo Jeroſolymæ terrenæ, ſpiritualis, hoc eſt, Eccleſiæ fortuna adumbratur. Licet enim hæc in Judæorum ex captivitate reductorum, & urbem ac templum ædificantium conſolationem dicta ſint, complementum tamen præcipuum habent in Chriſto, qui in N. Teſtament. in illa urbe primùm omnium Eccleſiam colligit, & inde per totum terrarum orbem diſperſit, quomodo omnes hîc invitantur, ut hujus mundi Babylone relictâ & ſancto amore inflammati, rebus terrenis relictis huc contendant, illorum exemplo, qui ex captivitate Babylonicâ dimiſſi, Jeroſolymam ſe conferebant. Nam iterum ſuſtuli oculos meos & vidi, *ſup. verſ. 1.* & ecce virum, *Chriſtum ſcilicet, qui ſpecie viri ſe obtulit, tum ne terreat, tum ut futuræ incarnationis myſterium adumbret, ſup. cap. 1, verſ. 8.* & in manu ejus viri, *in conſolationem Eccleſiæ prodeuntis,* funiculum menſorium, *quo architecti in exſtructione magnorum ædificiorum uti ſolent, quemadmodum idem typus eodem ferè modo, quanquam copioſius exponitur Ezech. 40. verſ. 3. & cap. 41. & 42. Apocal. 11, 1. 2. Typicè vero potius quàm ſimpliciter iſta hîc proponuntur, tum ut diligentius Judæi animum advertant, tum ut melius resipſa hac picturâ oculis ſubjiciatur & illuſtretur, tum deniqe ut hæc tàm auguſta promiſſio ſub formâ planè divina & ſtupenda, & condignè, prout tantæ rei majeſtatem decebat, proponeretur.*

Jeroſolyma typus Eccleſiæ.

Chriſtus apparet viri ſpecie.

Funiculi menſorij typus.

Cur hîc adhibeatur. Ratio 1. 2. 3.

Verſ. 6.) Cum autem vidiſſem virum illum feſtinantem, cumquè iſto funiculo properantem, ut dimetiretur

aliquem locum, dixi, quò vadis? & *ille* dixit mihi, ad mensurandum Jerosolymam, *quæ mox ædificabitur sup. cap. 1. vers. 16. & justâ suaq; longitudine & latitudine reponetur (prout ejus rei complementum describitur Nehem. 3. confer Dan. 9. v. 26.)* ut videant *ejus structores, quos Deus ad illud delegavit officium*, quanta *sit futura* latitudo *ejus*, & quanta longitudo ejus.

Christo angelus obvius infervit.

Vers. 7.) Ecce autem angelo illo, *qui* loquebatur in me, procedente, *& vadendo v. 2.* pergente angelus alter *creatus ad observandum & accipiendum sui Domini, angeli illius increati, mandatum promptissimus*, obviam ipsi processit *& festinavit ut alloqueretur me propiùs, visionesq; ac promissiones exponeret, ut ita certitudo concionis etiam constaret, quando plures idem denunciabant.*

Zacharias puer.

Vers. 8.) Huic enim Jehova Dei filius edixit, *cum ego Zacharias deprocul & remotus ab ipso stabam*, curre *quàm cellerrimè hoc Evangelium denuncia*, alloquere Zachariam puerum istum, *sive ætate adhuc talem, quod ego in medio*
1. *relinquo, & cum scriptura tacente satius esse duco tacere, quàm hac in re certi quid cum quibusdam Interpretibus*
2. *affirmare: sive potius, quod facilè more pueri credat Matth. 18, 3. & respectu angeli se humiliet: sive ratione officij, cum*
3. *Dei esset minister, qui more pueri ad ejus jussum accurreret (quomodo etiam ætate maturi dicuntur pueri Exod. 33, 11. 1. Reg. 11, 28. 2. Reg. 4, 12. & 19, 6.) ad hunc puerum verba facies* sic dicendo: *Ipse Jehova omnipotens me ad te mittit, & veraciter promittit, fore ut hæc urbs Ierosolyma, quæ nunc adhuc in ruinis jacet, instauretur, & fiat populosissima, omniq; animalium, rerumq; ad civitates tuendas necessariarum genere abundans, adeò ut ex ipsa urbe,*

Puer ministerio.

Jerosolyma non capit omnes incolas.

quippè

quippè quæ illam multitudinem non capiat, hæc in pagos sit redundatura: inprimis verò in N. T. in hac urbe tantus erit hominum converſorum concurſus, ut in urbe non ſit locus, ſed me mirabiliter permittente aliquam, in Apoſtolos, eisq; adhærentes, inſtitui perſecutionem, hinc inde diſpergentur in vicina oppida, ſicut in Actis cap. 8, 1. &c. legere eſt. Typicè igitur primùm innumera erit fere civium Jeroſolymæ multitudo, adeo ut per pagos, *(ita enim, ut aliàs ſæpe, præpoſitionis inſeparabilis* ב *ellipſis hîc ſupplenda eſt) & villas cives ejus urbis* Jeroſolymæ habitare *neceſſe habeant* præ multitudine hominum & jumentorum *verſantium* in eâ. *Deinde verò in antitypo ſeu Eccleſia, præſertim N. T. complementum hujus vaticinij erit perfectiſſimum, quippe cujus cives valde multiplicabuntur, itâ tamen, ut non omnes æque perfecti futuri ſint, ſed alij homines, alij autem horum reſpectu (quandoquidem adhuc rebus terrenis incumbunt more pecudum) jumenta videantur.*

Ellipſis ב.

Civium Jeroſolymæ multitudo, & Eccleſiæ.

Verſ. 9] *Dicas verò, ſi ita abſque munitionibus externiſque præſidijs habitabunt, parum tuti erunt ab hoſtium incurſionibus? imò hi eos muros, primitus exſtructos, ridebunt Nehemiæ 4, 3? audi, quantumvis urbs illa ſancta & Eccleſia nullis propugnaculis, vel valde infirmis tantum munita ſit, tamen Deus illam conſervabit, cujus præſidio, angelorumque ſanctorum cuſtodia ejus cives ſat tuti futuri ſunt. Nam ſic ait* Jehova, *& hoc eſt ipſius* dictum *ac promiſſum: Et* ego *omnipotens ille Monarcha, quo protegente, quis pios oppugnabit aut damnum illis inferet? ego ipſe, deficiente muro lapideo, ero* murus igneus circumquaque *Pſalm. 125, 2. hoſtibus ejus formidabilis, eoſque ſi propius acceſſerint, ut ignis res objectas conſumens, & ultorem terri-*

Eccleſiæ murus.

Deus eſt, & quidem igneus.

bilem me exhibens Esa. 26, 1. & 60, 18. quemadmodum olim Israelitas nube ignis duxi & mirabiliter protexi Exod. 13. 21, 22. & 14, 19. 20. 24. & Elisæum prophetam igneo exercitu circumvallavi 2. Reg. 6, 17. atq; ita exteriùs Ecclesiam defendam, & contra ejus hostes me geram: Interiùs verò ejus cives multis magnisq; beneficijs afficiam, gloria ero in medio ejus *Esa. 66, 1. gloriaq; illa erit illustris, non vana aut momentanea, sed perpetua, quam Deus æternus gratiosâ meâ afferam præsentiâ, ut inde ipsi me glorificent, aliįq; meam magnam agnoscant gloriam. Quæ cum ita sint, annon meritò huc se conferant omnes, quotquot sibi benè esse cupiunt? omnino hoc consultum est.*

Etiam gloriam affert Ecclesiæ.

Versu 10.] *Veruntamen quia non omnes, quid sit è re sua, intelligunt, age præterea illos excitabo, atq; hac ratione subijcitur exhortatio cum αἰτιολογίᾳ ad Judæos directa, & sub eorum persona ad quosvis, ut hanc Ecclesiæ felicitatem, quæ jam explicata est, amplectantur, & ad eam se quàm celerrimè rebus relictis conferant: eaq; παραίνεσις fuit maximè necessaria, tùm temporis, tùm hominum ratione: temporis, quia omnia videbantur prorsus desperata: hominum, quia plerique erant valdè tardi, unde etiam ter ex Babylonia sunt evocati, & qui voluerunt, educti, primùm per Zerubabelem Esdr. 1. & 2. postea per Esdram Esdr. 7. denique per Nehemiam Nehem. 2. Sic autem sonat divinum κέλευσμα.* Heus heus, *aures sunt vobis, quibus audire potestis, audite, memoriq; reponite mente, quæ dico,* jam fugite, *hoc est, scripturæ stylo, quam celerrimè abite* ex terra Aquilonis, *quæ quamvis arrideat propter commoda quædam externa, carcer tamen est & exilium, & quamdiu hîc manetis, pœnam sustinetis,* dictum Jehovæ, *fuga ex malis:*

Exhortatio necessaria.

ratione temporis & hominum.

Ter ex Babylonia Iudæi evocati.

Egrediendum ex Babylone.

malis præsentibus & venturis vos eripite, quæ eadem ad eos, qui mundo adhærent, & nondum ad Ecclesiam properant, optimè accommodari possunt. Confer Esa. 48, 20. & Apoc. 17, 5. & 18, 2. 4. 10. ubi hujus rei applicationisque fundamentum ostenditur. Heus heus facite, quæ vos decent, cum ego Jehova fecerim, abundeq; præstiterim, quæ à me requiri poterant, quum *ego* expanderim vos, quam latè patent quatuor venti cœlorum (*confer vers. 3. hujus cap.*) dictum Jehovæ, *quum vobis, qui priùs in servitute angustißima tanquam aviculæ in cavea detinebamini, copiam tàm illustrem fecerim per Reges Persarum, utendi cœlo libero, & ex Babylonico ergastulo ex animi vestri sententia evolandi, ducesq; ad hanc rem satis egregios dedi Zerubabelem, Esdram & Nehemiam.*

& hujus mundi.

Deus facit potestatē exeundi.

Vers. 11.] *Verùm hæc corporalia: ecce & spiritualia ac majora. nam postea Christum ipsum mittam, qui vos ex potestate Satanæ liberet, & Evangelium per totum terrarum orbem dispergendum curet, quomodo iterum complementum perfectißimum potius est in antitypo, quàm typo. Non enim ipsi Judæi reduces ex captivitate Babylonica tam latè sunt dispersi, quàm quatuor venti cœlorum patent, nisi quis proverbialiter, & per αὔξησιν hyperbolicam velit hæc verba accipere. Ea autem exhortatio, ut tantò melius animos multorum inflammaret, ejus repetitio instituitur cum amplificatione, quæ sumitur ex comparatione locorum Sionis & Babylonis; in typo; in antitypo, mundi & regni cœlorum.* Heus Sion *ex captivitate, in qua detineris,* te libera, *in illis membris, quæ in Babylonico remanserunt exilio,* quæ desides *hoc respectū adhuc* apud filiam Babylonis, *hoc est, juxta scripturæ stylum (quibusdam*

Christus Evangeliū sparsit per totum orbem.

Exhortatio repetitur.

scripturæ in locis) *in villis, pagis, civitati & imperio Babyloniorum subjectis: cum possis hîc non tantùm in libera, eaq; amplissima urbe tutò vivere, imò regnare, quæ si ibi tandem miserè perieris, per te unam stabit, cum te liberare nolueris tantâ commoditate oblatâ.*

Promissiones & exhortationes.

Versu 12.] *Exhortationi explicatæ, & sat sedulò inculcatæ, subnectitur quædam commoratio, quæ partim promissionibus, partim novis exhortationibus constat, quarum illæ sunt cùm de Ecclesiæ Dei felici statu, tum de hostium exitio, hæ autem pijs addunt animum ad illas fide amplectendas.* Nam sic ait Jehova, *Dominus* exercituum, *qui* post *indictam* gloriam *sup. vers. 5.* (*quando jam ipse filius Dei missus in mundum cœpero promissa implere & præcipuè, quando miraculis me Dominum gloriæ ostendero*) misit me, *hanc prophetiam per me λόγον edit jam longè ante* contra gentes istas, quæ deprædatæ sunt vos, *ut aut Ecclesiæ se subjiciant, actâ pœnitentiâ, aut eam odio porro prosequentes intereant, quum inultam injuriam, Ecclesiæ illatam, auferre haud queant, quia,* qui tangit vos *Ecclesiæ cives, ejusq; ministros, ac propagatores* (*confer supr. vers. 5. quia ad securitatem ibi promissam hîc denuo respicit propheta*) ille tangit pupillam oculi ipsius Dei, *qui hæc loquutus est, Ecclesiamq; tam caram habet, ut quis oculi sui pupillam, quam summo studio conservat ac defendit, sicut olim Deus Ecclesiam Judaicam eodem modo custodivit. Deut. 32, 10. & quisq; cum Davide, ut ita custodiatur, rogat ex Psalm. 17. 8.*

Mittitur Christus.

Pupilla oculi Dei.

comparationis hujus membrum I.

Et sanè hæc similitudo egregiè declarat, quàm cara DEO sit Ecclesia, & simul quæ ejus conditio. Ut enim I. oculi pupilla, si cum reliquis oculi partibus & corporis mem-

membris conferatur, abjecta & non multum necessaria videtur: attamen hæc una est lucis capax, eandemq́ toti corpori subministrat, omnesq́ actiones illius dirigit: Ita si Ecclesiam spectes, eamq́ cum hujus mundi regnis, aut ejus cives cum aliis impiis conferas, nihil his contemptibilius quicquam apparet, ut etiam à plerisq́ pro exverris habeantur 1. Corinth. 4, 13. attamen hæc sola & unica lucis illius divinæ, æternæq́, quam in verbo suo Deus accendit, est capax, & hæc porrò per illam homines in tenebris degentes illuminat, ac quomodo omnes actiones rectè sint instituendæ, monstrat II. ut oculi pupilla tenerrima est, & periculis multis exposita, cum eam etiam minimus pulvisculus possit lædere: Sic Ecclesia, tenerrimus ille Dei filius undiq́ injuriis est expositus. III. quemadmodum pupilla tamen palpebris exterius, & interius tunicâ cornea est munita: sic Ecclesia etiam habet quasdam defensiones, licet sæpius infirmas, exterius, intus verò animi constantia, patientia, spe, fide, Deiq́ robore firmata est. IV. Deniq́ ut homines inter membra sua omnia oculos suos habent carissimos, illosq́, ut servent, manus aut brachium potius, quàm illos volunt periclitari, dum hæc prætendunt, si quid periculi immineat, ne damnum illi capiant: Sic Deus in mundo nihil præciosius habet Ecclesiâ, quam sibi elegit in peculium, eiq́ quando imminebat exitium, suum brachium, hoc est, filium (qui ita vocatur Esa. 52, 10. & 53, 1. Luc. 1, 51. ut plerisq́ interpretibus placet) prætendit, qui suo sanguine & morte eam redimeret, & aliàs sæpè multas creaturas potius periclitari, & in suo cursu subsistere coegit, dummodo Ecclesia servetur, sicut prolixius in loco de providentia Dei speciali & miraculosa seu extraordinaria solet declarari,

Sola pupilla lucis capax, licet contemta.

sic Ecclesiæ cives & ministri.

2. est periculis exposita.

3. habet defensionem.

4. est carissima.

Dei brachium Christus.

quem-

quemadmodum hanc similitudinem, satis bene in h. l. commentans Gualtherus maximam partem evolvere voluit.

Vers. 13.) Ut autem intelligant pij, quomodo fieri possit, (idquod videbatur esse ἐκ τῶν ἀδυνάτων) ut tot ac tanti populi evertantur, modus, quo id possit evenire, declaratur, videlicet, quod Deus ipse vindictam de obstinatis sumpturus, & si qui dociles fuerint, sit conversurus. Nam ecce, *id apud animum suum bene perpendant, si qui de complemento superioris promissionis dubitare inceperint.* Ego *Deus omnipotens* agitaturus sum, *non quidem validè totisquè viribus vibrabo, sed levitèr saltem agitabo, quando percussurus cæsurusq́ue sum*, manum meam contra illas gentes, *quomodo suam infinitam potentiam, & hostium, qui valdè jam ferociebant, impotentiam amplificat*, & erunt prædæ servis suis, *ab his sedibus suis ejectæ, quemadmodum de Cyro, Alexandro M. & Romanis testantur historiæ, quod quibus parebant, illis postea imperaverint; spiritualiter tamen hoc impletum est illustrius, quando conversi se suaquè omnia Ecclesiæ, quam antea oderant, devoverunt. Et ut sciatis rem, quam prædico, esse verißimam ad eventum provoco*, ita agnoscetis Jehovam, *Dominum* exercituum misisse me *filium suum unigenitum, qui hæc eloquutus sum sup. vers. 8. & 12. & venturus sum in mundum, ut habitem inter vos Judæos, & vos cum gentibus conjuncti mihi sitis populus.*

Deus agitat manū.

Deus pater misit Christum.

Vers. 14.) Hoc autem cum certò futurum sit, tu ô filia Sionis cane & lætare, *quomodo confirmatio à signo, lætitia videlicet ingenti publica & manifesta, apponitur. Cur verò cantandum & lætandum? quia Deus ipse venit, &*

Veniente Deo lætandum.

tum eo bona omnia. Ita enim ipse de seipso, quia ecce *sup. v. 9.* ego *non deinceps in umbris, ut in V. T. sed ipsum corpus adumbratum, non tantùm ἐνεργητικῶς καὶ ἀοράτως in verbo & operibus, sed & conspicuè καὶ σωματικῶς Col. 2, 9. in carne 1 Timoth. 3, 16.* venturus *sum,* & habitaturus in medio tui *Joh. 1, 14.* dictum Jehovæ.

Christi incarnatio

Vers. 15.) Verùm ego mundi Messias non constituam corporale imperium, sed spirituale, in quo gentes convertentur sub initium N. T. magnâ copiâ Es. 2. Mich. 4. Nam die illo, *h. e. prophetarũ stylo, tempore N. T.* adjungentes se gentes multæ Jehovæ erunt mihi populus, *quem amanter complectar, beneficiisq́ adimpleam, cuiq́ ego dicam,* tum habitante in medio tui *me, ô Ecclesia,* agnosces Jehovam, *Dominum* exercituum mittere me ad te, *qui hæc tibi nunciem, & tandem in plenitudine temporis compleam.*

Dies N. T.

Gentium vocatio.

Vers. 16.) Ne autem Gentium vocationem asserens Judæis spem salutis denegasse videatur, conclusurus & eandem gratiam, qua patres ipsorum est complexus, his eorum posteris quoq́ promittit, & ea, quæ hactenus aliquo modo obscurè dicta sunt, quatenus referenda sunt ad N. T. magis perspicuè declarat: Tum *per Evangelij prædicationem Catholicam in Ecclesiæ gremium susceptis gentibus,* possidebit Jehova Jehudam portionem suam *sibi ex genere humano delectam & valdè dilectam Psalm. 87, 1. 2. Ecclesiam obtinebit* in terrâ sancta, *quæ hactenus quodammodo fuit profanata, depopulationibusq́ hostium polluta,* & elegit porrò *ac deinceps in seculum* suam Jerosolymam *sup. 1, 17.*

Judæi etiam admittuntur.

Vers. 17.) Postremo unum forte adhuc superest; quod tibi movet scrupulum, nempe hostium minæ, apparatus, potentia? Age verô, non cogitas, quàm iniqua hic com-

Hostibus omnibus unus Je-

paratio instituatur abs te, quando creaturam creatori, carnem imbellicem ac infirmam omnipotenti Jehovæ opponis, cui nemo audet impunè obmurmurare, nedum resistere. vide sup. vers. 13. conticescant jam omnes tumultus, quando ille princeps pacis adest: Dico, edico tibi nomine Dei, cujus verba sunt, quæ hactenus protuli, sile universa caro *Habac. 2, 20. Sophon. 1, 7. quæ quantumvis fortis tibi videare, nihil es ad Deum collata, sile* à facie Jehovæ, *irati, quum processerit tanquam è cubili suo in publicum ad regendam Ecclesiam suam Evangelio,* quum excitatus fuerit ex habitaculo sanctitatis suæ, *ex ipso cœlo, siquidem cum hactenus Deus suos non ita vindicavit, quasi dormire visus est, quando suos sinebat affligi, nunc verò cum cœlitus læta piis, infausta verò impiis signa editurus est, omnes agnoscent eum velut excitatum esse, & ad ultionem sumendam exsurrexisse Psalm. 44, 12. 23. & 74, 3.*

(hova opponatur. — Silea tomnis caro. — Deus excitatus surgit.)

Tota creatura hic sileas, ait ipse creator;
Et tu mortalis tristibus aucte malis;
Hoc scito, & digito petulans compesce labellum,
Qui tantùm es fragilis debile carnis onus.

Loci Communes.

Ex vers. 5.]

I. Ecce virum) *Christus in V. T. sæpius viri formâ patribus apparuit Genes. 18, 2. 17. 33. & 32, 24. Hos. 12, 5. Jud. 13. 6. Ezech. 40, 3. (confer sup. cap. 1, vers. 8. L. C. 1.) & in N. T. viri formam carnem & sanguinem assumpsit Hebr. 2, 14. 16. ut fieret mediator inter Deum & genus humanum 1. Timoth. 2, 5. unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors esset & fidelis pontifex in iis, quæ apud Deum peragenda*

(Christus In N.T. factus homo. — & fidelis mediator.)

genda Heb. 2, 17. 18. non enim habemus pontificem, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in omnibus similiter absq; tamen peccato. Accedamus igitur cum loquendi ubertate ad thronum gratiæ, ut consequamur misericordiam, & gratiam inveniamus ad opportunum auxilium Heb. 4, 15. 16.

II. In manu ejus funiculum mensorium] *Cum Christus ipse hoc loco dimetitur Ecclesiæ aream, discimus, quod Ecclesiæ propagatio sit opus divinum Eph. 2. 21. & 4. 16. illud verò hinc non sequitur, quod inde* Gualtherus *conatur educere, prædestinationem & reprobationem esse absolutam, dum ita colligit: quemadmodum hic Christus funiculo mensorio aliquam terræ partem metitur, & reliquas mittit, ita in prædestinationis negotio quosdam præterit. Nam ut taceam primùm, quod expressè testentur sacræ literæ, Deum ex toto mundo omnes tribus vicibus vocasse, velle ut omnes salventur, & ut poßint salvari, eum ordinasse certa media, quibus ad hunc finem perveniant, quibus tamen, cum possent, qui nolunt uti, suâ culpâ pereunt, id quod h. l. ipse funiculus mensorius seu regula præscripta innuit, Deum certos præscribere limites & tramites, quibus velit homines ad beatitudinem tendere, id observandum est, primùm quod dimetiatur Jerosolymam totam v. seqq. & 16. illa autem notat Ecclesiam. quotquot igitur sunt in hac, illi omnes & soli pertinent ex hypothesi Gualtheri ad prædestinatorum numerum, quia sunt in terra, quam Christus dimensus est, quod tamen est falsißimum, cum plures in ipsa Ecclesia æternum pereant & reprobentur, ut de Judæis constat. Secundò quomodo potest id esse absolutum, quod est circumscriptum & determinatum? hæc au-*

Ecclesiæ propagatio opus Dei.

Gualtherus hinc malè probat absolutum decretum.

Ratio 1.

2.

3.

tem terra determinatur funiculo mensorio, hoc est, Canone, sacrarum literarum, quem qui sequitur & tenet ad finem, ille salvatur. Rom. 10, 18. Gal. 6, 16. Phil. 3, 15. 16. Ioh. 8, 51. 4. *Denique non agitur hîc de quorundam in Ecclesia ad vitam æternam prædestinatione, sed de totius Ecclesiæ visibilis constitutione & propagatione, quia non tantùm de hominibus seu verè pijs & credentibus, sed etiam de jumentis v. 8. ac de illis, qui adhuc desident in terra aquilonis & regno Babylonis, h. est, diaboli v. 10. 11. agitur.*

Ex versu 6.]

In Dei opera inquirendum.

I. Dixi, quo vadis?] *Quum prophetæ tam studiosè in mysteria sacra inquisierint, quid nos facere oportet? sup. vers. 2. L. C. 1. adde Matth. 7, 7. Iacobi 1, 5. semper cùm videmus Dei viam ac vestigia, hoc est, opera, per quæ se manifestat, dicamus, Domine, quo vadis? quem in finem illa præstas? quid nobis significas? Psal. 77, 14. 20. & 65, 12. & 68, 8, 25.*

II. Ad mensurandum Jerosolymam.] *Deus semper adest suæ Ecclesiæ, eamq; tuetur, & velut funiculo circumscribit, quousq; ejus hostes sint perventuri, Psal. 46, 2. 6. 10. & 48, 4. 9. Es. 37, 29. ipsam enim velut architectus ædificat Psal. 87, 1. 2. 5.*

Ex vers. 7.]

Συνῴδὰ δύο ἐξ χορῶν.

I. Angelus alter processit] *Propter infirmitatem nostram Deus in ore duorum angelorum idem verbum suum voluit consistere, & aliâs sæpe suis servis collegas adjunxit, qua de re dictum est pluribus sup. c. 1. v. 1. L. C. 1.*

Christus.

II. Obviam ipsi] *Quando hic angelus Christo se mi-*

strum

ſtrum præbet, ille angelis ſuperior eſt, eorumq́ Dominus, & proinde verus Deus Hebr. 1, 4. — *angelorum Dominus.*

Ex verſu 8.]

I. Curre alloquere] *Quod Deus seriò velit hominum, quos vocandos curat, ſalutem, inde ſatis liquet, quod non tantum homines nuncios pacis & evangelizantes bonum Eſa. 52, 7. Nahum. 1, 15. Rom, 10, 5. extrudit Matth. 7, 38. dicens unicuiq́, exi citò Luc. 14, 21. vel omnibus in genere, ite Matth. 22, 9. & 28, 19. imò ipſe ſummo mane vocat operarios in ſuam vineam Matth. 20, 1. verum etiam ſuos angelos miniſterij cauſa emittit propter eos, qui hæredes ſalutis futuri ſunt Hebr. 1, 14. ut voluntatem ejus hominibus patefaciant, ſicut teſtantur exempla Agar, Abrahæ.* — *Revelatur voluntas Dei ab hominibus. & angelis.*

II. Puerum iſtum] *Cùm propheta noſter puer vocatur, id indicatur, decere verbi divini miniſtros legitimè vocatos more puerorum Deo ſuo ſemper apparere, in ejus conſpectu ſtare & ambulare, ingredi ac egredi, hoc eſt, ſui officij obire munia, neque multum cum carne & ſanguine ſuper ijs, quæ Deus injunxit, conſultare, ſed liberorum more iſta omnia ſuo ſapientiſsimo parenti committere & pueros non in doctrina, verùm in malitia evadere, vide & confer hæc loca Exod. 33, 11. Deut. 10, 8. 1. Reg. 17, 1. Geneſ. 5, 22. Num. 27, 17. Actor. 1, 21. Prov. 1, 4. Epheſ. 4, 14. 1. Corinth. 14, 20.* — *Præcones verbi ſunt pueri Dei.*

III. Per pagos habitabunt cives urbis Jeroſolymæ) *Deo benedicente urbes creſcunt ſup. c. 1. v. 16. L. C. 2. & maledicente decreſcunt Pſal. 127, 1. Prov. 11, 10. 11. Deut. 28. 3. 13. & idem eſt rex civitatis magnæ ac glorioſæ, hoc eſt, Eccleſiæ Pſal. 48, 3. 9. & 87, 2. 3. quæ quam maximè in initio N. T.* — *Civitatis incrementū à Deo, etiam Eccleſiæ.*

amplificata est, per totum mundum sparsâ Evangelij doctrinâ Matth. 28, 19. Col. 1, 23. Ephes. 2. tum enim revera impletum est illud, per pagos habitabunt, quando Christus dixit, ite ad compita viarum, & quotcunque inveneritis, vocate ad nuptias Matth. 22, 9. & illud quando auditum est, Abi ad vias & sepes Luc. 14, 23. hoc est, ad gentes, quæ erant ab alienatæ à civili statu Israelis Eph. 2, 28.

Ecclesia habet bonos & malos.

IV. Et jumentorum] *In Ecclesia non tantùm sunt perfecti, sed etiam imperfecti, non tantùm boni, sed etiam mali, non tantùm videntes, sed etiam cæci, non tantùm benè incedentes, sed etiam claudi, ut in modo allegatis locis expreßè legere est; & multæ parabolæ probant, de quibus vide Matth. 13, 47. & 22. 10. 12. & 20, 2. Es. 5, 2. Iohan. 15, 1. Iohan. 10, 1. 2. Timoth. 2, 20. sicut etiam idipsum testantur exempla 1. Iohan. 3, 12. 2. Petr. 2, 5. 6. 7. Rom. 9, 7. 13. & typus arcæ Noæ recipientis bonos & malos homines, munda & & immunda animalia declarat 1. Petr. 3, 20. 21.*

Ex versu 9.]

Deus est igneus murus.

I. Ego ero murus igneus] *Deus suos tuetur & defendit fortiter, estque illis petra, propugnaculum, rupes, clypeus, cornu Psalm. 18, 2. 3. hostibus enim ipsorum est ignis consumens Deut. 4, 14. Hebr. 12, 29. non verò tantum est ignis adversarios terrens & devorans, si accesserint propiùs, sed & murus, quia & undiquaque tegit, ante, pone, supra, infra, dextra, sinistra, ut murus cingens urbem, & constantem defensorem se præbet, ut murus diu subsistit, & denique ut murus etiam urbi addit decus, ita Deus suos gloriâ & honore afficit.*

1.
2.
3.

Ecclesiæ ornatus interior.

II. Gloriæ ero in medio ejus] *Quamvis enim Ecclesia secundum carnis judicium exterius coram mundo est valdè con-*

contemta, tamen ejus ornatus est interior Psal. 45, 14. nec regnum Dei venit cum observatione Luc. 17, 20. & hactenus Ecclesia est invisibilis. vide & confer hæc loca 1. Reg. 19, 14. Rom. 2, 29. Col. 3, 3. 4. 1. Pet. 3, 9. 2. Timoth. 2, 19. quibus adde, quæ habet Lutherus in margine 1. Reg. 6, vers. 4. quorum fundamentum est, quod templum Jerosolymitanum fuerit typus Ecclesiæ cum omnibus suis ornamentis, sicut hinc inde N. T. præcipuè v. in Epist. ad Heb. declaratur.

Ex vers. 10.]

Fugite ex terra aquilonis) *Conversatio & communicatio cum malis omnibus bonis est severè interdicta 1. Cor. 5, 6. 7. 11. 2. Corinth. 6, 14. 15. 16. 17. Ephes. 5, 6, 7. 11. 2. Thessal. 3, 6. 14. 2. Timoth. 2, 16. 1. Joh. 5, 21. 2. Epistola vers. 9. 10. 11. Jacob 4, 4. 7. Apoc. 18, 4. quia aquilo in scripturis quandoque mysticè notat opera tenebrarum, & mundum illis deditum. Ut enim ille quam maximè à sole remotus riget ac friget, ita impij à sole justitiæ Christo absunt longissimè, & ipsi tenebræ ac tenebras amantes, ab igne divini amoris nihil quicquam calent aut valent, & huc nomen Hebræum, quo dicitur* צָפוֹן *à Rad.* צָפַן*, id est abscondit, optimè quadrat, quia impij cupiunt se abscondere à facie Dei, ne illorum facta videat, & tandem Deus illis suam abscondit faciem, ne ipsum in æternum videant.*

Conversatio cum malis est vetita.

Aquilo spiritualis.

צָפוֹן

Ex vers. 11.]

Heus Sion, libera te, quæ desides) *Quia olim Babylone fuerunt multi mali, hinc deinceps Synecdochicè per quandam antonomasian in scriptura id nomen pro omni loco ponitur, in quo sunt homines pessimi, præcipuè verò pro ea civitate, in qua potissimum regnat AntiChristus Apoc. 14, 7.*

Babylon spiritualis.

& 16,

& 16, 19. & 17. 5. & 18, 2. 3. 4. Contrà verò, quia in monte Sionis olim erat templum & multi pij, pro Ecclesia deinceps sæpè accipitur. Docemur igitur h. l. quotquot revera volunt esse cives Sionis, hoc est, Ecclesiæ, ejusq; privilegiis & bonis æternùm frui, eos decere, ne desideant apud filiam Babyloniæ, hoc est, in villis vilibus ac pagis vagis, sed confugiant ad civitatem Dei fortis, eam civitatem, quæ manet in omnem æternitatem.

& Sion.

Ex verſ. 12.]

Increduli damnantur.

I. Poſt gloriam miſit me contra gentes quæ deprædatæ ſunt) *Christo regi gloriæ Heb. 12, 28. & 13, 14. qui credere & cedere per Evangelium vocati noluerunt suâ culpâ in lapidem hunc offendiculi collisi sunt Esa. 8, 14. Luc. 2, 34. 1. Pet. 2, 6. quemadmodum exemplo Judæorum in primitiva Ecclesia, & quorundam Imperatorum, præcipuè Juliani Apostatæ, facilimè potest probari.*

Christus læditur in membris suis. (Tangere.)

II. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi ejus) *Qui membra Ecclesiæ lædit, Christum ipsum ejus regem ac caput lædit Actor. 9, 5. Colos. 1, 24. Is enim semper desuper acclamat, ne attingitote (puta mali inferendi gratia, ut & h. l. apud prophetam tangere ita usurpatur, sicut etiam Amos 9, 5. Psalm. 144, 5.) Christos meos Psalm. 105, 15. hoc est, de ipso dictos Christianos Actor. 11, 26. imò qui pios in miseriis constitutos negligit, Christum ipsum negligit Matth. 25, 45. quemadmodum contrà, quicquid beneficij confertur pijs, Christus sibi acceptum referet ibid. vers. 40. quia hos longè habet carissimos.*

Ex verſu 13.]

Oculi Dei,

I. Agitaturus ſum manum meam contra eas) *Quemadmo-*

admodum Dei oculi vel sunt super & cum bonis in bonum Psalm. 33, 18. vel super & contra malos in malum. Amos 9. 4. 8. quia notant ejus scientiam, quæ se pariter ad bonos & malos extendit Proverb. 15, 3. ita manus Dei est vel super & cum bonis in bonum Nehem. 2, 8. 2. Sam. 24, 14. vel super & contra malos in malum (pœnæ puta) Hebr. 10, 31. Psalm. 21, 9. quia notat Dei potentiam, quæ pariter bonos & malos, licet magno cum discrimine, gubernat Psalm. 139, 7. 8. 9. Hebr. 1, 3. Esa. 48, 12. 13. Quisquis igitur es, sic te gere, ut possis semper expectare in malis manum Dei auxilium ferentis, nec opus habeas eam formidare velut judicis supplicium inferentis ac ferientis. *& manus in bonum.* *& malum.*

II. Ita agnoscetis, Jehovam misisse me) *Cùm hoc loco ad eventum provocat propheta, intelligimus, verbum Dei esse verissimum, nec unum intercidere, quin perficiatur 1. Sam. 3, 19. Luc. 1, 45. quod tam de minis, quam promissionibus Dei cogitandum est 2. Reg. 10, 10.* *Dei verbū verißimū.*

Ex versu 14.]

Cane, quia venturus & habitaturus sum) *Gaudij veri unica causa est Dei gratiosa præsentia, qua de re Psalm. 4, 7. 8. Habac. 3, 17. 18.* *Ubi Deus ibi gaudium.*

Ex vers. 15.]

Et adjungentes se gentes multæ Jehovæ) *Gentium vocatio catholica & solennis in N. T. reservata sæpissimè in V. prædicta est, qua de re jam sæpè prolixiùs. vide saltem caput 4. Mich. finem cap. 9. Amos. cap. 3. Soph. vers. 20. Hagg. cap. 2, 6. 7.* *Vocatio gentium.*

Ex vers. 16.]

Possidebit Jehova portionem suam) *Ecclesia est Dei* *Ecclesia est*

 peculium,

Dei peculium.

peculium, & ex toto genere humano delecta hæreditas, quam diligit Psalm. 87, 1. Exod. 19, 6. Deut. 7, 6. 1. Pet. 2, 5. 9. Tit. 2, 14. Ephes. 5, 25.

Ex verſ. 17.]

Creaturæ coram Deo ſilent.

I. Sile univerſa caro à facie Jehovæ) *Omnes creaturæ meritò ad nutum Dei velut exercitus ad juſſa heri aut Imperatoris ſui, conticeſcunt ac contremiſcunt. vide Habac. 2, 20. L. C. 2. Soph. 1, 7. L. C. 1. confer. Iob. 40, 4. Ier. 8, 14.*

Deus evigilat.

II. Quùm excitatus fuerit ex habitaculo ſanctitatis ſuæ) *Multis, piis juxta & impijs, illis in rebus adverſis, hiſce rebus ſalvis ac ſecundis Deus videtur dormire, ſed tandem evigilat Dominus, qui falsò viſus fuerat tanquam dormiens, ſicut robuſtus cantillans ex vino Pſal. 78, 65. vide in Pſal. 7, 7. Confer Pſ. 35, 23. & 44, 24. & 59, 5. & 80, 3.*

CAPUT III.

Argumentum.

Summa.

Superiorum promiſſionum non modò hîc eſt confirmatio, ſed etiam quoddam complementum, ut intelligant pij, Deum velle in plenum ſuam reſtituere Eccleſiam, nec quicquam prætermittere earum rerum, quæ ad tantum beneficium integrum ſtabiliendum ſunt neceſſariæ. 1. *Primò enim in typo dum Iehoſua ſacerdos maximus coram Deo conſiſtens accuſatur & abſolvitur, veſtibusq; precioſis ornatur, & benè de ſe ſuoq; populo ſperare jubetur, ſi præcepta Dei cuſtodiat, ſacerdotalis muneris promittitur inſtauratio, cùm in ordine, tum in ſplendore, tum deniquè in ſucceſſione & duratione: Quomodo hæc viſio ad exhortationem & conſolationem pertinet, ut*

nôrint

noverint Iudæi, se jussu Dei, ipsoq; protegente ac benedicente templi ædificationem ordiri. Deinde v. quia totum illud 2. sacerdotium typis ac figuris Christum adumbrantibus constabat, de illo vaticinatur potissimum, sacerdotij ejus firmitatem, Ecclesiæ ac cultus sui stabilitatem in virtute sua Deus constitutam esse docet, dum quid utriq; Iehosuæ adumbranti & adumbrato, sit collaturus, bonorum, & quid etiam hic uterq; populo sit præstiturus, ostendit, & apertâ de Christi 3. adventu, ejusq; beneficijs in vera Ecclesiæ membra redundaturis prophetiâ concludit, quorum omnium finis est, ut ad animum revocent Iudæi, quod Deus Messiam pontificis maximi *Scopus.* antitypum in hoc templo ac urbe, quæ jam ædificentur, sit exhibiturus. Nos autem inde discamus, eum jam pridem venisse, cùm illa jam sint sublata.

Partes capitis, populariter si dividas, possunt constitui tres: Eorum I. est typi manifestatio, *in qua studium diaboli conatus pios pontificis maximi impedientis, & Dei eos juvantis, Satanam profligantis, Ecclesiamque suam ornantis ac salvantis, declaratur v. 1. 2. 3. 4. 5.* II. est gravis contestatio, *in qua pontifex, ejusq; auditores doctrinæ à Deo revelatæ alligantur, proposito præmio v. 6. 7. III. est aperta* de Messia, *ejusq; officijs ac beneficiis Ecclesiæ præstandis* vaticinatio *v. 8. 9. 10.*

Analysis popularis Partes tres 1. 2. 3.

Gualtherus 4. ejus partes constituit I. ostendit Deus, unde sit vilis illa & contemptibilis sacerdotij species vers. 1. II. suam opem pollicetur, spem facit meliorem, reque ipsa præstat v. 2. III. præceptis summum sacerdotem instruit, quid porrò facere debeant, si feliciùs agere velint v. 6. 7. IV. quia illud sacerdotium totum figuris constabat, de

Alia partes quatuor. 1. 2. 3. 4.

Christo prophetat, in quo verè tandem sunt impleta, quæ V. T. ceremonijs sunt adumbrata v. 8.

Alia. Partes duæ. *Nos verò paulò accuratiùs singula membra eorumque cohærentiam considerantes cum Tremellio & Junio caput hoc partimur in duo tmemata, prout capitis Ecclesiæ & sacerdotis summi (de quo hîc potissimùm agitur) ratio duplex est, in priori typica in Jehosua Sacerdote Judæorum maximo vers. 1. in posteriori simplex, quam typus significabat in Christo omnium piorum pontifice maximo vers. 8. & seqq.*

I. Typus ubi tria. *In typo sunt tria, quorum primum,* 1. *ea, quam Christus pro servis suis fidelibus (quorum personam hîc sustinebat solus Jehosua) adversus Satanam suscipit, defensio vers. 1. 2. secundum,* 2. *peccatorum remissio & per fidem justificatio, illa per vestes sordidas vers. 3. ista per earum remotionem vers. 4. hæc denique, quod ad justitiam imputatam, per vestes mundas vers. 5. denotatur. tertium,* 3. *officij debiti pro tam insigni beneficio, restipulatio, & conjuncta promissio vers. 6. 7.*

II. Antitypus ubi etiam tria. *In antitypo, Christo nimirum, ad complementum veritatemq; typi progreditur, & tria illa membra Jehosuæ figuræ & umbræ attributa, Jesu Christo vero corpori accommodantur.* 1. *Primò igitur Christi in carnem adventum promittit vers. 8.* 2. *deinde ejus in defensione Ecclesiæ stabilitatem, similitudine lapis, septemq; oculorum, pòst in justificatione hominum alacritatem ostendit vers. 9. &* 3. *tandem ejus fructum insignem, videlicet conscientiæ pacem, in veris Ecclesiæ membris futuram pollicetur v. 10.*

PARS PRIOR.

Occasio horum. Versu 1.] *Cum multa alia erant, quæ piorum fidem labefactare, eosdemq; ab opere cœpto ædificationis templi & urbis*

urbis absterrere poterant, tum & illud, quod in ipso sacerdote maximo non ea majestas relucebat, quæ ante exilium fuerat, quando opibus immensis & ornatu plusquam regali ille fulgebat, nunc verò miserè cum ipsis vitam traheret, Huic scandalo jam etiam Deus occurrit, & quid cum sacerdoti ipsi, tùm ejus antitypo Christo in Ecclesiæ bonum sit collaturus, exponit, ut ita Judæis ædificantibus animum addat: Nam postquam Ecclesiæ restitutionem, ab hostibus liberationem, ac amplificationem superioribus typis declaraverat Deus, postea ostendit mihi *prophetæ suo* Jehosuam sacerdotem maximum, *de quo Hagg. 1, 1. 12. & 2, 2.* stantem coram angelo Jehovæ, *Jehovaq; ipso, de quo supra, hoc est, ministrantem Christo, ejusq; typum gerentem in Ecclesia (ita enim scriptura stare coram aliquo dicit illum, qui ei ministrat Deut. 10, 8. 1. Sam. 16, 23. 1. Reg. 17, 1.)* & Satanam illum Dei hominumq; adversarium stantem ad dextram ejus, *ut mensuram sui nominis implens* adversaretur ei, *ubi in hebræo est allusio elegans*, לְשִׂטְנוֹ הַשָּׂטָן. *Hac autem visione ostenditur, unde factum sit, ut Deus sacerdotium à seipso institutum passus sit in tantum contemptum devenire, nimirum, quod qui illo sancto antea functi erant munere, ipsi se polluissent, populumq; pollui essent passi, unde per justitiam Dei tandem factum, ut cum coram ipso à Satana essent graviter accusati, per prophetas severè moniti, ac nihilominus corrigi nescij, huic judicio sint traditi, siquidem satan justam facilem ac vincibilem causam in judicio Dei agens, cum reos peragebat obstinatos peccatores, in causa fuit, ut ordo Sacerdotalis, cujus fuerat, populum in officio continere, ita deprimeretur. Illud verò, quod Satan causam accusationis suæ satis gravem prætenderit hactenus,*

Scopus.

Josua.

(Stare coram aliquo.)

& Satan.

Unde sacerdotium ita contemtum.

nus, & proinde facilè illis flagitiosis superior evaserit coram Dei tribunali, quippe qui veram accusationem negare aut negligere non potuit, phrasi illâ indicatur, cum dicitur stare, non ad sinistram, sed ad dextram Jehosuæ. Ad dextram enim stare & accusare in scriptura dicitur, qui causam in judicio fovet bonam, ad sinistram, qui malam & rectè accusatur, Psalm. 109, 6. 7. ad dextram v. alicujus simpliciter stare intelligimus eum, qui defendendi causâ adest ibid. vers. 31. (ubi utrumq; per ἐξήγησιν luculentam ita exponitur) & Psalm. 16, vers. 8. sumptaq; est illa loquendi ratio è medio, siquidem hoc cuiq; non immeritò dextrum appellatur, quod præponit, sicut sinistræ manui dextra anteponitur: vel ut habet Gregorius lib. 20. moral. cap. 20 pro dextro habere dicimus, quod pro magno pensamus, pro sinistro, quod despicimus. Ex qua observatione melius intelligi possunt hi loci sequentes, qui diligenter collati sibi invicem in afferenda luce mutuas tradent operas. Job. 30, 12. Psalm. 137, 5. & 144, 8. 11. Ierem. 22, 24. Matth. 25, 33. Luc. 1, 11.

Ad dextrã stare. 1. 2. Dextrum.

Vers. 2.] *Verùm post hoc visum horribile, sequebatur aliud amabile, nempe Diabolo pijs obsistenti Christus resistens*, Dicebat autem, *quando ita summis viribus Satan Iehosuæ, omnibusque pijs adversabatur coram tribunali eos accusando, Iehova genitus, Christus angelus ille Iehovæ increatus & reliquorum angelorum dux, dixit,* Increpet Jehova te, ô Satan, *à tribunali suo te depellat, accusandiq; facultatem adimat, justificans servum suum & secundum eum pronuncians, & (ut certitudinem rei ac diligentiam suam indicet, & idem repetit,* increpet, *inquam,* te Jehova *ac cum potestate objurget, id quod græcum ἐπιτιμᾶν innuit Matth. 8, 26. idq; ex mera gratia ac misericordia, quippe*

Christus diabolo resistit. Ἐπιτιμᾶν

qui

qui eligit Jerosolymam *sup. 1, 17. & 2, 16. ut sit urbs, in quà Messias tandem aliquando in his terris visibili sub specie vivat ac opus redemptionis perficiat. Atq; ecce tibi hujus favoris divini signum vel potius exemplum evidens :* nonne hic ipse *Jehosua, contra quem hactenus stas, est velut* Titio ereptus ex igne *calamitatum, quæ in captivitate? nonne audis, hoc esse consilium Dei, ut hæc urbs reædificetur, templum cultusq; divinus instauretur? quin potius, nonne vides ex liberatione mirifica jam ante præstita? nonne cognoscis, Deum in hoc homine, quem gratiosè ex incendio eripuit, statuisse efficere voluntatem suam? quid enim tu frustrà Jehovæ obniteris? ecce iste Jehosua, quem tu is planè pessundatum, à Deo ipso mirificè in captivitate est servatus, indeq; miraculosè eductus ac velut torris semiadustus ex medio incendio ereptus est. quibus verbis auditis diabolus mutus ilico, nec quicquam contra audebat hiscere: Deus enim in suo proposito pergens, reliqua quæ ad defendendum ornandumq; Iehosuam pertinebant, peragebat.*

Titio ereptus ex igne.

Vers. 3.) Quum enim Jehosua erat indutus vestibus sordidis, *infirmitatum peccatorumq; symbolis (siquidem sacerdos maximus cum suis collegis ac auditoribus, multis magnisq; peccatis erat pollutus etiam post captivitatem, ut in libris Esdræ ac Nehemiæ ultimis capp. ac primo Haggæi videre est) quæ ut hîc indicabant, quod ob pœnas, quas erat cum suis promeritus, & ob instantes calamitates fuerit admodum mœstus, atq; ita squalidè indutus* stabat coram ipso angelo *Iehovæ Christo ipso, eum intuens, auxiliumq; ab eo exspectans & expetens.*

Pontificis vestes sordidæ.

Vers. 4.) Respondens autem angelus ille peccata remittens & justificans impios, allocutus est eos, qui stabant

coram

coram ſe, *h. e. angelos, qui ipſi in expediendis mandatis promptè obediunt ſup. verſ. 1.* edicendo: Amovete veſtes iſtas ſordidas ab eo: & porrò dixit *ei ipſi Jehoſuæ: tu quoque ipſe ex hoc ſigno amotarum veſtium ſordidarum rei veritatem perſpice, ut Eſa. 6, 7. Jerem. 1, 9.* vide *ac agnoſce hoc, quod dixi, ecce* tranſtuli abs te *Mich. 7, 18.* iniquitatem tuam, *quâ non ſecus in conſpectu meo maculabaris, quàm ſi veſte maximè ſordidâ obſitus incederes, idq́ feci, ut ritè deinceps* te induerem mutatorijs veſtibus, *hoc e. maximè preciosis, feſtivis ac ſplendidis, quarum diebus ſacris ac feſtis uſus eſt, quæq́ h. l. ſicut & Eſa. 3, 22.* מַחֲלָצוֹת *à R.* חָלַץ *i. e. exuit, appellantur ab exuendo, quod die feſto abſoluto rurſus exuantur ac ſeponantur: aliàs nominari in Bibliis conſueverunt* חֲלִיפוֹת שְׂמָלוֹת *Geneſ. 45, 22. vel* חֲלִיפוֹת בְּגָדִים *Jud. 14, 12. 13. 19. 2. Reg. 5, 5. 22. 23. vel* חֲמֻדוֹת בִּגְדֵי *Geneſ. 27, 15. Hoc loco autem per eas denotatur veſtis ſalutis Eſa. 61, 10. veſtis illa verè nuptialis Matth. 22, 11. ſtola illa præcipua Luc. 15, 22. & ut verbo dicam, Chriſti juſtitia, quâ ſolâ in oculis Dei ornari poſſumus. Eſt enim hic optimus juſtificationis noſtræ coram Deo gratuitæ typus, per veſtium ſordidarum amotionem ſignificatur injuſtitiæ noſtræ ablatio, dum peccatum noſtrum nobis, quod adeſt, non imputatur Rom. 4, 8. 2. Corinth. 5, 19. ſed in Chriſtum; in quo non erat iniquitas aut dolus, transfertur Eſa. 53, 9. & rurſus per donationem precioſarum veſtium notatur perfectæ Chriſti juſtitiæ, quæ in nobis inhæſivè non eſt, nec per infuſionem, gratuita imputatio Rom. 4, 5. 6.*

Veſtes mutatoriæ. מַחֲלָצוֹת חֲלִיפוֹת *quid hîc votent.* *Juſtificationis typus.*

Verſ. 5.) Hæc autem quum Chriſtus velut unicus inter Deum ac homines mediator rogaſſet, propterea ego Deus pater dixi *ac juſſi,* ut imponerent etiam cidarim mundam capi-

Cidaris.

capiti ejus *sacerdotis maximi cum bractea ex auro puro, cui sit inscriptum, SANCTITAS JEHOVÆ, Exod. 28, 36. 37. Levit. 8, 9. ut ita externum sacerdotium usquè ad Messiæ tempora restauretur, siquidem cidari ista in publica rerum sacrarum administratione utebatur Pontifex maximus.* Tum *verò ad mandatum meum* imposuerunt cidarim mundam capiti ejus, *tanquam publici officij decorem,* & induerunt eum vestibus, *tanquam privatæ justitiæ symbolis, atq; hoc statim, dictum factum,* angelo Jehovæ adstante, *qui non discedebat, donec effecta erant omnia, quæ ad pontificis maximi, populiq; salutem pertinebant, ubi digna observatione sunt, quæ in hunc versum notavit F. Junius. Induatur, inquit, Jehosua hic rebus omnibus tum ad sacerdotium rectè pro Ecclesia perfungendum, tum ad suam ipsius vitam sanctè in Ecclesia traducendam, & Deo probandam necessarijs: Nam omnis sacerdos & minister Ecclesiæ Christi tum pro Ecclesia instruendus est à Christo donis suis publicis (quæ hîc designantur cidari, sacerdotali ornamento) tum etiam pro seipso, donis suis singularibus. Habent enim (ait Augustinus) duo quædam: unum, quod Christiani sunt: alterum, quod præpositi sunt. Illud quod Christiani sunt, propter ipsos est: quod autem præpositi sunt, propter Ecclesiam est. In eo quod Christiani sunt, attenditur ipsorum utilitas: in eo quod præpositi sunt, non nisi Ecclesiæ. Hæc ille: nos ad textum prophetæ revertimur, ubi porrò.*

Ministri verbi duplicibus donis opus habent, pro Ecclesia, & seipsis.

Vers. 6.) declaratur, quid vicissim Christus pro tantis beneficiis sibi velit referri gratiæ, nempe pietatis juge exercitium Luc. 1, 74. 75. 1. Pet. 1, 15. 16. Nam tum, *postquam priora erant peracta ac transacta omnia,* contestatus est angelus

Quæ gratia Deo referenda.

gelus Jehovæ, *qui horum donorum autor erat* Jehoſuam *ſuum beneficiarium*, dicendo.

Lex moralis.

Vers. 7.) Sic ait Jehova exercituum, *qui tui ex gratia mera misertus hucusq; te extulit, hisq; insignibus donis te beavit, ut ſcias, quid viciſſim abs te poſtulet*, ſi in vijs meis, *poſthabito carnis ſenſu ac affectu*, ambulabis, *eoq; modo me colueris, quo ego præcipi ipſe* (*ſiquidem viæ Dei, in quibus vult homines incedere, ſunt doctrina ac præcepta ejus Pſalm. 25, 4. 8. 9. 10. ambulare autem in ijs, eſt Dei verbum ſcrutari, ac, quantum fieri poteſt, ſequi ac præſtare*) *in lege morali*, & ſi *præterea etiam* obſervationem meam, *quam Iſraelitis tenendam propoſui in legibus Ceremonialibus & Forenſibus, quæ hoc nomine ſæpe veniunt, & usq; ad Meſſiæ adventum, velut umbræ durare debent*, obſervaveris *fideliter*, atq; etiam tu *rectè & juſtè* jus dixeris domui meæ, *hoc eſt per Synecdochen, totam gubernationem Eccleſiaſticam ritè ſuſtinueris* (*nam tum temporis pontifices ex præſcripto Dei jus ex lege dicebant publicè, erantq; legis periti, ut hodiè in Conſiſtorijs Eccleſiaſticis Theologi ac Juriſconſulti*) *in populo meo Iſrael, qui velut domus mea eſt, & ita quandoq; dicitur Num. 12, 7. Hebr. 3, 2. Jerem. 11, 15. & 12, 7.* & *ſi præterea* ſervaveris diligenter atria mea, *fecerisq; quæ ad publica tui muneris officia ſpectant, tum quod habeo ſummum precium perſolvam tibi*, utiq; diſponam tibi, qui ambulent inter aſtantes illos angelos *ſup. verſ. 4. conſtituam te cum tuis poſteris in Eccleſia hac militante ſacerdotem, & poſtea in Eccleſia triumphante in eandem dignitatem te collocabo, in qua ſunt angeli Dei in cœlo, ut inter ipſorum myriadas converſeris beatus, quorum cuſtodia antea fuiſti tutus. Confer Pſalm. 84, 5. 11. Matth. 22, 30. Hebr. 12, 22.* Du-

(Viæ Dei præſcriptæ hominibus.)

Ceremonialis & forenſis.

Pontifex in V. T. dicebat jus.

Populus Iſrael domus Dei.

Inter angelos referuntur pij verbi præcones.

plex.

plex igitur hic promittitur pietatis sacerdotis præmium, unum, temporale, nempe excellentia & diuturnitas dignitatis pontificiæ ad posteros quoq; transituræ: alterum æternum, videlicet cœlestis cum angelis sanctis perfruenda felicitas, ut ita impleatur illud divinum axioma, quod est apud apostolum 1. Timoth. 4, 8. Pietas ad omnia utilis est, quippe quæ habet promißionem vitæ præsentis & futuræ.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

I. Postea, *vel* &] *Quum Deus non unum tantum, sed plures typos nostro prophetæ offerat, ac postea conciones aliquot dictet, docemur, quod ipse non cesset erudire Sophon. 3, 5. L. C. 3. & solari Esa. 49, 15. 16. & 66, 13. non enim dormitat neq; dormit custos Israelis Psal. 121, 4. qui dixit, non te omittam neq; deseram Hebr. 13, 5. 6.*

Deus semper pro salute suorum vigilat.

II. Ostendit mihi Jehosuam] *Benè observandum h. l. quod solus Jehosua sacerdos maximus coram tribunali Dei præcipuè reus peragatur à Diabolo, eò quod illius potissimum fuerat, reliquos ordines in officio continere, & si quid hi peccarunt, id ipsi quoque non immeritò imputari sciamus. Unde facilè liquet, quam grave & arduum hoc munus sit, quod adeò leve pleriq; existimant, ut puer etiam sæpè, maximeq; ignavi & ignari socij,*

Ministri verbi accusantur, quando Auditores peccant.

Qui dextram ferulæ vix subduxere magistri,

hunc rectè nomen pastorale nundinari putentur. Tu verò quisquis esse cupis, non minister hominum, sed (uti decet verbi divini præconem) homo Dei, (hoc est, minister Ecclesiæ Christi idoneus, qui ita peculiariter appellatur Deut. 33, 1. 2. Reg. 4, 7. 9. Psalm. 90, 1. 1. Timoth. 6, 11. 2. Timoth.

Homo Dei.

moth. 3, 17. 2. Petr. 1, 21.) id tecum diligenter perpende, quod Deus ex tua manu uniuscujusq; tuâ culpâ ac negligentiâ pereuntis sit requisiturus sanguinem Ezech. 33. 7. 8. quod tibi excubandum sit pro animabus auditorum, tanquam rationem pro illis reddituro Hebr. 13, 17. & si quid muneris in officio negligentiùs obieris, quæ spes, tecum mitiùs actum iri, quàm cum Heli, debitâ cum gravitate suos non objurgantis? 1. Sam. 2, 27. 28. & 3, 11. 12. 13, 14. Si enim ab eo, jure res potest repeti, qui sua negligentiâ eam passus est perdi, quidni abs te Deus exigat animas tibi concreditas, suoque sanguine redemptas? vide Exod. 22. vers. 9, 10, 11. 12. 13. unde & hoc discis, quod si tu feceris officium, apud Deum excusatus abeas. Confer Ezech. 33, 9. 10. 11. officium autem facere non est ad aliorum mercenariorum exempla, sed Dei instructionem in biblijs expressam respicere & pro virili exequi.

Ejus officium arduum.

Cogitet se stare in conspectu Dei.

III. Stantem coram Angelo Jehovæ] *Semper cogitent verbi divini ministri, se stare in conspectu Dei sui Domini, Faciet id cum ad exhortationem, ut omnia summo studio, summaq; cum diligentia perficiant Sophon. 1, v. 7. L. C. 1. & c. 3. v. 2. L. C. 1. & v. 4. L. C. 1. & 2. tùm ad consolationem, Si enim stant coram omnipotente Jehova, quis audebit eos impune injuriâ afficere, aut quid mali eis accidere poterit? Rom. 8, 31. Hebr. 13, 6.*

Meritò affligimur & accusamur.

IV. Et satanam stantem ad dexteram ejus] *In afflictionibus non modò quid patiamur, sed quid meruerimus, spectandum est: quod si factum fuerit, videbimus meritò cum Mauritio Imperatore nobis esse dicendum ex Psalm. 119, vers. 137. Justus es Domine, & rectius judicijs tuis, Nam quando quotidie peccamus, sæpè etiam ex malitiâ, Diabolus statim*

accu-

accusat Apoc. 12. 10. & Deus ex justitia affligit, qui nulli facit injuriam. Quæ tamen cogitationes si ex instinctu Diaboli nos ad murmurandum instigantis obrepant, vestes nostras inspiciamus, totamque vitæ nostræ rationem excutiamus, apparebit, diabolum stare à dextris, causamq; contra nos non injustam agere, quam etiam nos nostris vitijs stabilimus.

V. Ut adversaretur ei] *Diabolus cùm omnibus pijs, tum inprimis multis modis verbi divini ministris fidelibus, quippe qui sunt angeli Michaëlis contra eum pugnantes Apoc. 12, 7. insidiatur. Alijs pijs quidem se opponit vel uni, Job. 1. vel toti Ecclesiæ Dan. 10, 13. 21. eosq; accusat Rom. 8, 33. sed hos cupit cribrare Luc. 22, 31. illorumque honestum propositum sæpissimè interturbat Rom. 15, 22. 1. Thess. 2, 18. unde non incommodè in h. l. ita scribit Wigandus: Diabolus varijs modis conatur impedire pios & necessarios labores in Ecclesia. Nam doctorum officium est, erudire homines de Deo, de pœnitentia & vitæ emendatione, de invocatione, ac monere de Diaboli insidijs, deque peccatis fugiendis: ideò vicissim diabolus sinceros verbi Dei doctores miris technis petit. Affligit eos metu non necessario, aut rerum mundanarum studio eos tentat infringere, & ab ingenua veritatis confessione absterrere, quando potentes contra eos excitat, quemadmodum infestavit hunc sacerdotem maximum imbecillitate fidei, terruit eum potentia finitimarum gentium, eo fine, ne obtemperaret Deo in reparatione templi.*

Diabolus ministris verbi insidiatur.

Ex versu 2.]

I. Dicebat autem Jehova Satanæ] *Christus non tantùm est mediator pro Ecclesia tota apud Deum patrem intercedens,*

Christus pro eis rogat.

dens, 1. Johan. 2, 1. 2. sed etiam inprimis pro fidelibus ejus ministris rogat Luc. 22, 32. Johan. 17, 8. 9. 15. 17. 20. sicut h. l. sacerdotis maximi causam fideliter agit contra satanam.

Deus Ecclesiam protegit.

II. Increpet Jehova te, ô Satan] *Deus ipse protegit suam Ecclesiam Psal. 46. nam humanis consilijs diaboli technæ evitari nequeunt, ut canit Ecclesia in hymno germanico,* Ein feste Burg/ etc. mit unser Macht ist nichts gethan. *Quin etiam ita rogent omnia vera Ecclesiæ membra à diabolo tentata, cum vident se non posse illius vi & dolo resistere: increpet Jehova te, ô Satan, & cum Paulo Rom. 16, 20. Deus pacis conterat Satanam sub pedes nostros citò, hoc est, ejus regnum ministerio Evangelizantium destruatur, illi enim pedum nomine veniunt Rom. 10, 15. ex Esa. 52, 7. Nah. 1, 15.*

Consolatio in malis unde petenda.

III. Qui eligit Jerosolymam. nonne hic est titio ereptus ex igne?] *Discimus, unde desumenda sit efficax in malis consolatio, præcipuè quando ignitis suis telis de abjectione nostra à Deo facta nos petit diabolus, nempe*
1. *ex nostra electione,*
2. *ex anteactis Dei beneficijs, ibi suo exemplo præit Paulus Rom. 8, 31. 33. 35. 38. hîc vero David 1. Sam. 17, 34 35. 36. 37. & Christus ipse Psal. 22, 10. 11. 12.*

Cum titione confertur homo ex malis liberatus. 1. 2. 3. 4. Accommodatur.

IV. Ereptus ex igne] *Ecclesiæ liberatio magnum est miraculum, & non nisi per Deum obtingit. Quando autem Jehosua comparatur titioni, breviter hæc collationis membra notari possunt. Primum ut est titio ramus quidam ex arbore defractus (2.) ab hortulano seu agricola in ignem conjectus, cum esset inutilis & infœcundus, (3.) ab eodem retrahitur semicombustus & 4. ad alios usus reservatur: Ita I. homo pius est ramus Christo veræ viti per Sacramentum initiationis insertus Rom. 11, 17. Joh. 15, 1. 2. 4. 5. per*

1.

infide-

infidelitatem defractus Rom. 11, 20. & II, à Deo in hac vita in ignem crucis & calamitatum conijcitur, in quo si non purgatur, tandem in ignem inexstinctum præcipitatur, quia non fecit dignos fructus paradiso Dei Psal. 66, 12. Esa. 48, 10. Mal. 3, 3. Matth. 3, 10. & 7, 19. Luc. 13, 6. 7. 9. III. Verum si in crucis camino probatus placuerit, à Deo retrahitur ac liberatur Esa. 43, 2 Psal. 71, 20. ac IV. tandem in vitam æternam conservatur, ita tamen ut per ignem 1. Corinth. 3, 15. 3. 4.

Ex verf. 3.]

Jehosua autem cum esset indutus vestibus sordidis) *Etiam sanctissimi quiq; sunt peccatores Psalm. 32, 6. Prov. 20, 9. 1. Reg. 8, 46. 1. Johan. 1, 8. exemplo est Noachus vino se ingurgitans, Abraham & Isaac mentiens ac dubitans, Jacob & Loth incestum committens, Moses Deo non fidens, David adulterium & homicidium perpertans, Petrus Christum abnegans. Quando autem h. l. Jehosua hic typus est veri nostri Josuæ seu Jesu, habemus hic solatium, quod is omnium nostrum peccata in se sustulerit, omnesq; maculas ac sordes purgaverit Ephes. 5, 26. 27. factus victima pro peccato, ut nos fieremus justitia Dei in ipso 2. Cor. 5, 21.*

Sanctissimi peccatores.

Christus omnium peccata fert.

Ex versu 4.]

I. Allocutus est eos, qui stabant coram se) *Angeli sancti ex mandato Dei libenter Evangelij cursum, hominumq; piorum salutem promovent Luc. 15, 7. 1. Corinth. 11, 10. Eph. 3, 10. 1. Pet. 1, 12. exempla sunt Dan. 8, 13. 16. Actor. 10, 3. 4. & 16, 9.*

Angeli cursum Evangelij promovent.

II. Amovete vestes sordidas, transtuli iniquitatem tuam, ut induam te) *Habetur hic elegans justificationis nostræ coram Deo descriptio. In hac enim condonantur nobis*

Justificationis descriptio.

bis nostra peccata, & donatur Christi justitia: non imputantur nostra crimina, sed imputantur Christi merita; nostra impuritas, quæ revera adest, ac si abesset, Christi verò puritas, quæ abest, ac si adesset inhæsivè, reputatur coram Dei tribunali, & prodest imputativè, siquidem Christus non tantùm expiat peccata, sed etiam adducit patiendo ac moriendo perpetuam justitiam Dan. 9, 24. 1. Corinth. 1, 29. ut pro injustitia justitiam, pro morte vitam, pro inferno cœlum, pro Dei judicis ira, Dei patris gratiam habeamus in eo, qui est justitia ac vita. Hujus justificationis paradigma eleganter in benedictione Iacobi statuit Ambrosius lib. 2. de Iacob & vita beat cap. 2. Quemadmodum enim ille primogenituram à seipso non meritus, habitu fratris occultatus, ejusq; veste indutus, quæ optimum odorem spirabat, seipsum insinuavit patri, ut suo commodo sub aliena persona benedictionem acciperet, ita nos sub Christi primogeniti nostri fratris Rom. 8, 29. Coloss. 1, 15. 18. Apocal. 1, 5. pretiosa puritate delitescimus, ut testimonium justitiæ à conspectu Dei auferamus Rom. 3, 23. 26. Ierem. 23, 6. 2. Corinth. 5, 21. Actor. 15, 9. Ille enim cùm nos fœtebamus coram Deo, seipsum obtulit Deo patri victimam in odorem gratissimam Ephes. 5, 2.

Quoddam paradigma.

Ex versu 5.]

Sanctitati studeant ministri verbi.

I. Imponunto cidarim mundam) *Semper in animum sibi revocent verbi divini præcones, impositam sibi esse cidarim mundam, cui inscriptum, SANCTITAS JEHOVÆ, & proinde ei studeant ipsi, &, ut alij idem faciant, hortentur sedulò, ut sint typi fidelium 1. Tim. 4, 12. 15. 16. Qui vero malè vivunt, cum sint doctores boni, faciunt tamen alios blasphemare nomen domini, ut de Davide dicitur,*

pre-

propheta regio 2. Sam. 12, 14. in quos quadrat illud D. Bernhardi lib. 2. de consol. ad Eugen. Papam. Monstrosa res est gradus summus, & animus infimus, sedes prima, & vita ima, lingua magniloqua & manus otiosa, sermo multus & fructus nullus, vultus gravis & actus levis; ingens autoritas & nutans stabilitas. Cavendum igitur est juxta Ambrosium lib. de dignit. sacerd. cap. 3. ne sit nomen inane, crimen immane, ne sit honor sublimis, & vita deformis, ne sit deifica professio & illicita actio, ne sit religiosus amictus, & irreligiosus provectus, ne sit gradus excelsus, & deformis excessus.

Benè docens, malè vivens qualis.

II. Imposuerunt, induerunt, angelo Jehovæ adstante) *Quem Deus absolvit, is statim justus pronunciatur Luc. 18, 14. quorsum igitur multa illa Pontificiorum nugamenta de confessione oris, & satisfactione operis, aliaq; similia? nimirum hîc rectè usurpaveris illud de confessionariis Pontificiis, quod Christus de scribis ac Pharisæis dicebat Matth. 23, 4. Ligant onera gravia portatuq; difficilia, quæ imponunt in humeros hominum, digito autem suo unico nolunt ea movere.*

Pontificiorum pœnitentia vana.

Ex vers. 6.]

Tum contestatus est angelus Jehovæ Jehosuam) *Christus adest suis ministris, eosq; regit ac gubernat. Illi igitur videant, ut non tantùm dignitatem suam ac honores obtineant, reditus suos accipiant, sed potius, ut ipsi in pietate multum cum auditoribus proficiant, ut ita Dei cultus ac honor propagetur sup. vers. 5. L. C. 1. quod futurum est, si in omnibus sequuti fuerint suæ divinæ instructionis formulam, hoc e. scripturam sacram, cui toties Paulus jubet suum attendere Timotheum.*

Ministri verbi proficiant in pietate.

Ex vers. 7.]

Promissiones Dei côditionales.

I. Si in vijs meis ambulabis) *Promissiones Dei conditionales cùm sint (quanquam conditionibus diversis limitatæ, quarum aliæ medij, ut Evangelicæ de vita æterna, gratis per fidem, aliæ meriti, ut legales de eadem operibus consequenda, aliæ deniq; officij, ut quæ agunt de pietate exercenda) omninò falsum esse videmus, Deum absoluto quodam decreto sine ullo infidelitatis aut impietatis respectu homines quam plurimos damnasse, aut sine respectu fidei elegisse & salvare. Hinc tamen nullo modo, nec ulla ratione Pelagianismus aut Papismus nobis imputari potest à Calvinianis, siquidem non cum illis propter prævisam fidem, nec cum his, operibus, sed fide nos salvari asserimus, qua de re in L. de electione ac justificatione (quippe quarum sunt eædem causæ, ut decreti & executionis) pluribus solet agi.*

Illas asserit Pelagius diversimodè.

Ministris verbi ratione laborum major gloria datur.

II. Disponam tibi, qui ambulent inter adstantes istos) *Ministris verbi per fidem in Christum vita æterna, ut reliquis credentibus gratis quidem omninò conceditur Ephes. 2, 8. 9. Rom. 6, 23. 2. Timoth. 4. 8. Verùm in vita æterna, qui plus in hac laboraverint, eò major illis dabitur gloria Dan. 12, 3. Matth. 19, 28. 29. ubi tamen cave præmium hoc accidentale cum essentiali confundas. Excitet autem & soletur hæc tam amica παράινεσις ac larga promissio omnes fideles Dei ministros, ne vel crucis ignominia, vel laborum pondere se superari patiantur, cùm in cœlis futura sit merces eorum copiosa Matth. 5, 12. Matth. 10, 32.*

PARS POSTERIOR.

Vers. 8.) Ne verò externo sacerdotio intenti, nimisq;

ut tribuentes verum pontificem maximum in illo adumbratum ac promissum Iudæi negligerent, porrò eos admoneri oportuit, id ad animum revocarent, quod per ipsos portenderetur. Et quia jam rem magni momenti Iosuæ Deus erat propositurus, nova præfatione utitur, ut eum excitet ad tantò diligentius ea, quæ sequuntur, consideranda : Audi, *inquit*, Jehosua sacerdos maximè *jam omnium promissionum reliquarum complementum tibi demonstrabo, tu verò*

Umbræ V. T. quomodo considerandæ.

sensibus hoc imis, res est non parva, reponas,

audi tu & amici tui (*siquidem in collegas, eosque fratres, non habes imperium*) *tecum ex exilio reducti, quibus tu tamen præes*, cum illi sedent coram te, *suumq́ ministerium obeunt, huc aures animumq; omnes tecum advertant*, quandoquidem ostento sunt, *sunt mera prodigia, quippe miraculosè in h. l. restituti supr. vers. 2. ut portendant, Deum aliquid magni hîc moliri, nempe quod Messiam sit missurus, qui erat unicus hujus politiæ Mosaicæ finis, quia sunt viri portenti, hoc est, typi, audiant jam quid præfigurent. Est enim proprie* מוֹפֵת *res visa vel ostensa, quâ creditur alia res ita futura, sicut prædicta est, ut Kimchi describit in Michlol, quibus alij addunt, quod non tam latè pateat, ut* אות, *sed tantum se extendat ad prodigium, quod non fit virtute* תולדות, *i. e. naturæ, & exempla biblica approbant, ex quibus hæc pauca vide Exod. 4, 21. & 7, 9. Deut. 13, 1. 2, 1. Reg. 13, 3. 5. 2. Chronic. 32, 24. 31. Psalm. 71, 7. Ezech. 12, 6. 11. & 24, 24. 27. Quia igitur sacerdotes sunt viri ostenti (de quo loquendi genere vide quædam apud Buxt. thes. lib. 2. cap. 4. anomal. 1. pag. 342. 343.) hoc est, tales qui maxime aliquid portendunt, quomodo abstractum pro concreto positum notat*

מוֹפֵת

Viri ostenti.

notat superlativum, ut suprâ aliquoties dictum est, age audiamus jam, quid Deus per illos præfiguraverit potissimum, nempe Christi sacerdotium, de quo ipse ita per Prophetam loquitur & pollicetur: Ecce, *ut rei magnitudo & certitudo attendatur,* ego, *ut operis magnificentia observetur, ego Deus ille verus ter optimus maximus* adducturus sum *in mundum certo & à me constituto temporis articulo* servum meum, *qui voluntatem meam faciat, ut servus, quanquam sponte, Psalm. 40, 9. Ebr. 10, 7. hominibusq; inserviat, docendo, benefaciendo, moriendo Esa. 42, 1. & 43, 24. & 53, 13. Philip. 2, 7. & ut hæc omnia efficere possit, in carnem veniet, & ex radice Isai erit novum* GERMEN, *quod est Messiæ cognomen Es. 4, 1. & 11, 1. Ierem. 23, 5. & 33, 15. & inf. 6, 12. tum respectu ipsius, quod ipse velut germen ex Maria virgine esset proditurus, tum respectu hominum piorum, qui ex & in illo velut germine & genimine spirituali renascuntur ac plantæ cœlestes vi verbi redduntur Iohan. 15, 1. Iacob. 1, 18. 1. Petr. 1, 23. Propter officium igitur Christum vocat servum, propter naturam humanam in personæ unitate potissimum, germen. Græci hebræam vocem* צֶמַח *malè verterunt ἀνατολὴ, confundentes eam cum* מִזְרח צֶרח *vel* *, & hos secutus etiam vulgatus interpres latinus reddidit orientem, quo errore decepti plerique veteres Interpretes h. l. Christum ita dici ajunt ob claritatem, qua de re qui volet prolixè differentem, eosque refutantem, vel conciliantem, ubi potest, Riberam in h. l. num. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. videat. Inprimis vero illud diligenter notet, quod his verbis rectè scriptum ibidem reliquit autor pontificius. Hic locus planè ostendit, quantum emolumenti afferat ad veram scripturæ intelligentiam cognitio linguarum: Omnes* siqui-

Promittitur Messias.

servus Dei.

germen.

צֶמַח

non est oriens.

Ribera necessitatem hebrææ linguæ probat.

ſiquidem, quos nominavi, alijque quam plurimi graviſſimi atque Doctiſſimi viri, magna quidem probabilitatis ſpecie, ſed decepti tamen ſunt Hebraicarum linguarum ignoratione, quod hebraicè vel mediocriter ſcientibus manifeſtiſſimum eſt.

Verſ. 9.] *Sed quid boni illud GERMEN afferet? ſanè plurimùm, idque ut ſciant Judæi, & nos cum illis, adjungit Deus porrò aliquot proprietates ſeu officia ac beneficia Meſſiæ, quod videlicet Eccleſiæ ſuæ ſit futurus fundamentum, placamentum, ornamentum, lapis angularis & victima piacularis, Eccleſiam ſuam virtute ſuâ protegens, morte ſuâ redimens, ſanguine abluens:* Nam *ne quis putet, ſi Meſſias eſt germen, regnum ejus erit fragile,* ecce (*quæ Dei verba ſunt de Chriſto*) *promiſſus Meſſias* lapis ille eſt, *ſuper quo ædificata eſt Eccleſia, lapis refugij pijs, & lapis ſcandali ſuo vitio impijs Eſa. 8, 14. & 28, 16. Pſal. 118, 22. 1. Petr. 2, 7.* quem ego *firmiter* pono coram Jehoſua, *hoc eſt, in Eccleſia, ubi ille Chriſti typum gerit, atq; ita pono, ut* lapidi *illi* unico *ſint* ſeptem oculi, *perfectiſſimè ei adhibens abſolutiſſimam providentiam ut infr. cap. 4. verſ. 10. ſiquidem ſcripturæ ſtylo, (cujus analogiam probare in proclivi eſt) oculi providentiam, ſeptenarius numerus perfectionem denotat, & proinde non facilè in eorum conceſſero ſententiam, qui per oculos h. l. vel eccleſiæ doctores, vel angelos, vel piorum ac credentium fidem intelligunt, quandoquidem de oculis ipſius lapidis, non creaturæ ullius propheta loquitur, nec ſcripturæ analogia facilè oſtendi poterit. Dicitur verò Chriſtus lapis cùm alijs de cauſis, tum etiam, quod ſit fundamentum Eccleſiæ maximè ſtabile, ut petra firmiſſima Matth. 16, 18. 1. Corinth. 3, 11. & lapis in extremo angulo domus Dei ſitus,* conno-

Meſſiæ beneficia.

Chriſtus lapis angularis.

Oculi ſeptem.

Cur Chriſtus dicatur lapis.

connectens duos Ecclesiæ parietes diversos, Judæos & Græcos Ephes. 2, 20, vide quæ diximus Amos 9, 9. Porrò autem quia non tantùm rex suæ Ecclesiæ, sed etiam sacerdos summus (id quod Jehosua in superiori parte capitis adumbravit pluribus) hic Messias ac germen ex radice Davidis, fermè exarefactâ propullulaturus futurus est, age etiam pro ratione umbrarum, quarum etiamnum tempus est, obscuriùs tibi declarabo, quomodo illud suum munus potißimùm obiturus sit, nempe paßione sua, in qua sculpendus, lacerandus, ac confodiendus est, quia aliter fieri non potest per meam justitiam, quin, cum omnium hominum peccata in se susceperit, & pro illis se satisfacturum mihi spoponderit, atteratur pro iniquitatibus eorum, castigatioq; ipsorum imponatur ei, siquidem tum ego Iehova delectabor conterere ipsum, eò quod exposuit se ipse sacrificium pro reatu Esa. 53, 5. 10. (vulg. 8, 13.) proinde ecce ego (*quibus verbis emphaticis iterum rei certitudo ac magnitudo indicatur*) sculpturus sum sculpturam ejus, dictum Jehovæ, Domini exercituum *ego illum sudore sanguineo in horto languidum, caput ejus in domo pontificis maximi colaphis tumidum, ac sputo fædum, in palatio Pilati totum corpus vibicibus lividum, verticem corona spinea lacerum, ac denique manus ac pedes ejus clavis pertusos, latusque ejus in cruce lancea perfossum efficiam, ut hinc inde sculptus ac cælatus videri queat, & sic demum justitiæ meæ cum per illum fuerit satisfactum*, amoturus sum iniquitatem istius terræ die uno, *paßionis videlicet, quo omnia sub vesperam sunt consummata, Iohan. 19, 30. Et quia nulla expiatio & remißio peccatorum fit, nisi per mortem Christi, cum ille effectus hic subijcitur, etiam causam in præcedenti similitudine,*

Christus etiam sacerdos,

sculpitur à Deo patre.

dine, per sculpturam lapidis ejus, adumbrari cum plerisq; aliis interpretibus ac Hieronymo potius concludimus, quàm cum Junio, quod, quemadmodum per sculpturam aliàs res solet exornari, ita etiam hîc denotetur, quod eadem opera Deus pater, quando septem oculos dabit illi electo ac pretioso lapidi, etiam omnia ornamenta in eo depositurus, ac sine mensura traditurus sit spiritum justitiæ, sanctificationis ac vitæ, ac per eum remissionem peccatorum, ornamentaq; omnia cum Ecclesia communicaturus, metaphorâ ductâ à structoribus lapides politos sculpentibus, rudes vero ac impolitos cædentibus, ut sint apti ædificio. Hactenus Junius, cujus verba omninò hîc notanda existimavi, vel eam ob causam, ut ab hoste etiam inscio vel invito veritati perhibitum videas testimonium. Quodnam illud, inquis? Hoc scilicet, quod Christo germini (de eo enim fit sermo, vide vers. 8.) Deus pater sine mensura dederit spiritum justitiæ, sanctificationis ac vitæ, quod nihil aliud est, quam dicere apertè nobiscum, quod Christo homini dona immensa, infinita ac verè divina in persona τȣ̃ λόγȣ communicata sint, ut possit esse mediator. Verum circa hunc eundem locum alterius quoq; Calviniani verba, puta Gualtheri, non indigna existimo, quæ adducantur, cum nostram sententiam illustrent & firment. Ita autem in h. l. scribit: Sculpturæ vel apertionis nomine Christi passionem & vulnera intelligit, quorum merito peccata nostra expiata sunt & salus æterna nobis parta est. Et ita locum istum pleriq; veterum interpretantur, inter quos Hieronymus sic scripsit: Istum lapidem clavis crucis & lancea militis faciam vulnerari. Neque hoc argutum nimis puto, vel quod in scripturis ludant, qui ita sentiunt. Cur enim non de morte

Christi

Junius aliter explicat.

Ejus verba notanda.

sicut & Gualtheri.

Christi locum hunc interpretemur, qui mortis illius fructum verbis disertis explicat, peccatorum scilicet remissionem? vel quid aliud per sculpturam intelligi poterit, si vulnera intelligere nefas est? Idem ergo hîc dicit per Zachariam Deus, quod in deserto per typum petræ adictum Mosis apertæ fuit adumbratum, & quod reipsa impletum fuisse Johannes testatur, quando ex Christi latere perfosso sanguis & aqua manavit. Et non temerè Deus ipse se vulnera illa inflixisse dicit, quia jam antea ita per Judæos fieri decrevit Act. 4, 27. 28. Hactenus Gualtherus, & ut puto, benè, contra Calvinum, quem malè & superciliosè ipsi nobiscum probatam sententiam rejicientem perstringit. Verba hujus, ut videas viri superbiam, illa sunt: Argutia illa futulis est, quod Deus sculpsit sculpturas, ubi perfossum fuit latus Christi, ubi transfixæ fuerunt ejus manus ac pedes: hoc est ludere, non seriò interpretari scripturam, sed propheta per sculpturam intelligit pretiosam & eximiam speciem hujus lapidis, quasi diceret: Erit lapis insignis omni præstantia: Deus enim illum mirabilibus sculpturis expoliet. Et porrò, die uno, notat repente. Et tantum de loco hoc satis obscuro.

contra Calvinum, cujus verba adducuntur.

Vers. 10.) Videamus jam porrô, quisnam horum beneficiorum Christi effectus præcipuus ad pios redundans, qui est pax conscientiæ, Ecclesiæq; satietas, quæ similitudine dulcis familiaritatis, tempore pacis politicæ usitatæ 1. Reg. 4, 24. depingitur. Ut enim tum amici in suis hortis ac vineis amœnis sub arbore frondosa securi confident, & jucunda agitant convivia, quum quilibet suis bonis quietè ac securè à nemine interturbatus fruitur, imò ad eorundem bonorum fruitionem alios quoque invitare audet & tutô potest.

Sub phrasi politica res spiritualis promittitur.

potest, ita etiam pij die illo, id est, N. T. tempore (ut phrasis illa sæpè accipitur) quando per Christi sculpturam sanitas, per mortem vita, per castigationem pax est pijs restituta, tranquillè degent, omniumq; rerum perfruentur abundantiâ, quæ tamen omnia spiritualiter de tranquillitate animi ac bonis spiritualibus accipienda sunt, sicut Esa. 2, 4. 5. Hos. 2, 15. 18. 21. 22. & 14, 5. 6. 7. Joel. 3, 18. Amos 9, 13. 14. 15. Mich. 5, 4. 5. & inprimis Michæ 4, 5. 4 ubi hic locus latiùs est explicatus. Sensus autem est: Postquam Christus jam passione ac morte suâ patrem placavit ac peccatoribus reconciliavit (quod fit in unoquoq; homine, quando fide ejus meritum sibi applicat) die illo, *eoq; tempore* dictum est Jehovæ *Domini* Exercituum, *agetis vos cives Ecclesiæ, qui templum ac urbem Domini pro virili ædificatis ac ornatis, in pace, non secus, ac si* vocaretis quisque amicum suum sub vitem & sub ficum *vestram, ut in congressibus lætis vos præbeatis hilares. Est enim piis tranquillus ac lætus animus (qui ipsis erit in Christo Rom. 5, 1. unico illo mundi ἱλαστηρίῳ Rom. 3, 25.) velut juge convivium, ut de lætitia ac hilaritate politica dicebat Salomo Proverb. 15. 15. Confer autem cum h. l. Esa. 25, 6. 7. 8. Matth. 22, 4. Luc. 14, 17.*

N.B.

Vocare sub vitem & ficum.

Loci Communes.

Ex versu 8.]

I Audi jam Jehosua) *Iterum Jehosuæ sacerdoti maximo potissimùm hoc proponitur, quod ad totum spectabat populum, ut intelligamus, id unicè incumbere verbi divini ministris, ut, quicquid revelantis Deo per verbum sciunt, auditoribus suis fideliter instillent Matth. 10, 27. sup.*

Ministri verbi doceant quæ sciunt.

vers. 1. L. C. 2. Soph. 3. vers. 4. L. C. 2. Hag. 1. vers. 1. L. C. 4. & 6.

Sunt fratres in Christo.

II. Tu & amici tui) *Omnes verbi divini ministri sunt ratione officij velut fratres in Christo, quippe quibus omnibus par data est potestas, videlicet in verbi prædicatione, Sacramentorum administratione, claviumq́ legitimâ usurpatione Matth. 18, 18. 19. Johan. 20, 23. Damnamus igitur tyrannidem pontificiam illam, quâ certi quidam casus reservantur vel soli pontifici, vel solis Cardinalibus & Episcopis item, quâ certos ordines sacerdotum, diaconorum, ostiariorum instituunt. Interim non tollimus ordinem, quo Superintendentes præsunt aliis ad vitandam ἀταξίαν. qua de re, qui volet, plura legat apud Dn. Chemn. p. 2. Ex concil. Trid. L. de Sacramento ordinis.*

Sacerdotes V. T. typi Christi.

III. Ostento sunt) *Quod sacerdotes V. T. typi Christi in multis fuerint, quemadmodum idipsum de summo sacerdote epistola ad hebræos c. 5. explicat, hinc docemur.*

IV. Adducturus sum servum meum GERMEN) *Hic autem in fine versus in promissione de complemento typorum, multa nobis proponuntur, quæ omnia prolixiùs persequi pro ratione instituti nostri non licet: indicasse ea, credo, sufficit. Primùm illa attentionis particula, ECCE, notat, ut diligenter ubiq́ Christum quæramus, tam in Test. V. typis, quam N. Test. historijs Joh. 5, 39. 46. 47. ut ibi promissum, hic exhibitum & missum videamus Johan. 4, 25. 26. Vide præfationem in sec. edit. Exercitationum Biblicarum. Secundò vocabulum emphaticum EGO indicat merè gratuitum donum Dei esse, quod filium miserit, qui nos salvaret Johan. 3, 16. Rom. 5, 8. Tertiò quando additur, ADDUCAM, audimus, quod Christus ad nos venerit,*

Christum quæramus.

Christus gratis datus, ad nos venit.

rit, cum nos ad eum ac patrem venire non poteramus. Quartò, Christus cùm dicitur servus Dei, *de statu exinanitionis nostrâ causa tantùm suscepto ad tempus loquitur: is verò cum jampridem desierit, blasphemia est L. Danæi, quando adhuc eum nostrum conservum in statu exaltationis nominat. Quintò cum appellatur* GERMEN *natura ejus humana indicatur, ejusq; in statu exinanitionis contemta species innuitur, de quibus omnibus alibi prolixiùs.*

fuit propter nos servus.

non est conservus noster.

Ex versu 9.]

I. Ecce lapis ille est] *Quando Christus lapis dicitur, proponitur nobis & instructio, ne in eum incurramus, futurum enim est, ut illo salvo nos collidamur & comminuamur Matth. 21, 44. in malis erectio & consolatio, ne desperemus; quando variæ calamitates velut fluctus maris Ecclesiæ naviculam alluunt. petra enim illa ac illi superædificata Ecclesia firmiter in æternum perstabit Matt. 7, 24. 25. & 16, 18.*

Christus est lapis, ne incurramus, illi confidamus.

II. Apponens lapidi unico oculos septem] *Christo homini communicata esse propria divina (inter quæ est omniscientia & rerum omnium gubernatio) vel hinc discimus, etiam quorundam adversariorum testimonijs, quæ supra adduximus, confirmati. Confer cum h. l. Col. 1, 19. & 2, 3. 9. & 3, 11. Johan. 16, 30. & 21, 17. & 2, 25. Marc. 2, 8.*

Christo homini divina propria communicata.

III. Ego sculpturus sum sculpturam ejus] *Insigne est φιλανθρωπίας Dei patris argumentum, quod ipse ob nostram salutem proprio filio non pepercit, Rom. 8, 32. 24. sed eum contrivit & vulneravit, ut nos sanaremur Esa. 53. eum morti tradidit, ut nos viveremus Joh. 10, 10. Rom. 5, 8.*

Deus filio suo propter nos non pepercit.

Christus pro omnibus peccatis semel satisfecit.

IV. Amoturus iniquitatem die uno] *Christus semel passus est, & unica oblatione in perpetuum consummavit eos, qui sanctificantur Rom. 6, 9. Joh. 19, 30. Hebr. 9, 25. & 10, 14. 1. Petr. 3, 18. quorsum igitur pontificiorum supervacanea additamenta merito Christi assuta?*

Ex versu 10.]

Pax & gaudium justificatorum.

Die illo vocabitis quisq; amicum suum] *Justificati fide pacem habent apud Deum per Dominum nostrum Jesum Christum Rom. 5, 1. Non enim est regnum Dei cibus aut potus (quorum tamen sub imagine gaudium & dulcedo illius adumbratur Matth. 8, 11. Apoc. 2, 17.) sed justitia, & pax & gaudium in Spiritu Sancto Rom. 14, 17. Est enim opus justitiæ pax, effectus, inquam, justitiæ tranquillitas & securitas usq; in seculum. Esa. 32, 17. 18. confer Jerem. 23, 6. & 33, 16. & Calvinum lib. 3. Instit. c. 13. sect. 4. & 5.*

CAPUT QUARTUM.

Argumentum.

Summa.

Typi Christi.

S*Umma hujus visionis est, quæ vers. 6. disertè ponitur, Ecclesiam (cujus typus erat templum & urbs Ierosolymorum, & quò omnia tandem velut ad antitypum referuntur, sicut etiam Zerubbabel, in hoc capite, ut Iehosua sacerdos maximus cap. præced. est typus venturi Messiæ, quemadmodum declaratum est Haggæi cap. 2. vers. ult. & proindè quæcunque his aut de his dicuntur, potissimùm in Christo suum habent complementum) non constitui, neque gubernari, neque sustentari ordinarijs naturæ medijs, aut hominum consilijs, sed Dei potentiâ, virtute,*

ac spiritu: Ideoq; neq; tum de restauratione urbis & templi, neq; ullo tempore de Ecclesiæ sustentatione, aut de promissionum, quæ huic factæ sunt, impletione desperandum est, sed optima quæq; etiam in rebus coram mundo desperatis, expectanda sunt. Id enim visio hæc adumbrat, quâ partim Dei providentia commendatur, partim auxilium promittitur, ut intelligat populus Iudaicus, negotium ædificationis optimè esse successurum sub manus, quantumvis id hostes impedire studeant, & pij omnium temporum discant, fore ut impleatur, quod Deus promisit Ecclesiæ, quippe quam ipse supernè illuminet, ditet, roboret, protegat ac servet.

Facessat ergo puerile Iesuitæ Riberæ commentum, agi in hoc capite tantùm de gentium Ecclesia Christo adjuncta, ejusque gratia & luce, deque Iudæorum conversione in fine mundi per Enochum & Eliam ex cælo demissos futura: contra quod quia pluribus alibi egimus, in comparatione nempe trium Ecclesiæ Doctorum Eliæ, Iohannis Baptistæ & Lutheri, hîc eadem reponere supersedemus, tantùm breviter in ipso contextu ostensuri, sententiæ nostræ probabilitatem, quæ scripturæ analogia & visionum harum scopo nititur, & Iesuitæ absurditatem, quæ undiquaq; visitur. *Riberæ commentum.*

Antequam verò progrediar (neq; enim rectè potest tradi hujus capitis ἀνάλυσις, antequam constet, de qua re agatur) argumenta ejus, quæ extant num. 31. & 32. quibusq; probare conatur, verba hujus capitis de templo Ierosolymitano non posse intelligi, breviter perlustrabimus. *Ejus argumenta refutantur.*

I. Illa explicatio de templo, ut Hieronymus docet, veteribus hebræis & Ecclesiarum magistris adversatur. R. I. veterum hebræorum omnia commentaria in h. l. mihi videre *I. R. 1.*

dere non licuit, credo nec Riberæ, cum ipse ad Hieronymi sententiam provocet. Quæ autem ex illis citat Hieronymus, non sunt pro Ribera magis, quàm pro nobis. Adde quod Hieronymi autoritate solâ nobis standum haud putemus, quando rationibus idoneis destituitur, imò nec hebræorum commentaria magni ponderis esse solent apud
2. *Riberam, neque apud nos, ubi scripturâ non nituntur. I I. Si per Ecclesiæ magistros Ribera intelligit patres, facilè largior, multis illorum allegoricam potius, quàm historicam expositionem more ipsorum placere, nec posse eos de sensu genuino multorum V. T. locorum dextrè judicare, quum linguam sanctam, in quâ ille à DEO revelatus, nesciant. Interim scimus multos alios interpretes hanc nostram afferre & probare sententiam, quæ num sit proba, porrò vi-*
II. *debimus, de qua II. sic ait Ribera: Si ipsa per se excutiatur, minus habet probabilitatis, quàm primo aspectu videtur: nam & falsa assumit, & quædam relinquit, quæ convenienter explicare non potest. Syllogismo rem proponemus: Quæ expositio & falsa assumit, & quædam præterit, non est probabilis. Hæc est talis. E. Minor probatur, primum de falsis, quia dicatur hoc candelabrum in visione oblatum simile esse illi, quod fuit in tabernaculo Exod. 25. Sed R. Riberam falsum hîc assumere, cum plerique interpretes, quos sequimur, disertè scribant, in quibusdam illud isti non respondere. quid ergo opus tot verborum machinas contra inanem sui ingenij larvam dirigere? neque etiam opus est, si dicamus, quatenus hoc candelabrum offertur in visione, fieri respectum ad illud, quod erat in tabernaculo, ut in omnibus hæc duo candelabra sint similia. Secundò probare vult Ribera, de ijs quæ in hac explicatione relin-*

quun-

Falsum assumi ait

R. neg.

Quædam omittuntur.

quuntur. I. quia non exponitur, quid significent septem infusoria aut duo rostra. sed Resp. negativè. ut postea patebit, quando nostra explicatio illa explanabit. II. de septem oculis. qui à Riberæ sententia discedunt, nequeunt ad propositum suum accommodare. Resp. longè melius secundum scripturæ analogiam, quàm ipse Ribera, ut deinceps cum Deo declarabitur III. (quod est valdè ridiculum) Zerobabel, inquit, nunquam habuit lapidem stanneum. Resp. neq; id in textu hebræo dicitur, sed tantùm, quod lapidem perpendiculi habuerit, cui optimè historia respondet, quando is ædificare templum legitur, IV. Duæ olivæ dicuntur significare regnum & sacerdotium, cùm tamen Zerubbabel non fuerit rex. Resp. nugæ maximæ. Etsi non fuerit rex unctus, tamen erat regis loco, dux populi, quod tantùm innui dicimus V. Mons magnus Zerubabbeli isti non obstitit. Resp. neg. quia multi hostes conabantur impedire ædificationem. Ex quibus omnibus futilitas Jesuitæ apparet, qui ob argumenta nullius momenti à vera explicatione ad planè absurdam abire voluit.

I. R. neg. II. R. III. R. IV. R. V. R.

Jam vero videbimus hujus capitis ἀνάλυσιν. Dividi id populariter potest in 4. partes, quarum I. est parasceve ad typi propositionem vers. 1. II. ipse typus vers. 2. 3. III. interpretatio partis principalis typi v. 4. IV. interpretatio alterius partis visionis v. 11.

Ανάλυσις: Popularis.

Nos Tremellij & Junij ductum sequentes in tres partes hoc caput distribuemus: Earum I. erit παρασκευὴ seu præparatio vers. 1. II. typi ipsius per duas partes enarratio de lychnucho aureo ejusq; ornatu vers. 2. de duabus oleis suppeditantibus utrinq; oleum vers. 3. III. ejusdem interpretatio pro ratione typi bipartiti bimembris. Primò enim, quid lych-

Alia. Partes tres. I. II. III.

lychnuchus, de quo vers. 2. denotet, indicatur. Ejus enim interpretationem propheta postulat vers. 4. & ad eam accipiendam ipsum angelus excitat vers. 5. ac porrò κατ᾽ ἄρσιν καὶ θέσιν explicat hanc in genere vers. 6. in specie vers. 7. deniq; confirmat ex Dei revelatione vers. 8. à rei experientia vers. 9. & Dei providentia v. 10. Secundò, quid duæ oleæ, de quibus sup. v. 3. significent, exponitur, id quod propheta rogat vers. 11. 12. & angelus seu Christus ipse præstat vers. 13. 14. quemadmodum in plerisq; visionibus διάλογος inter prophetam & Christum instituitur.

PARS PRIMA.

Vers. 1.) Postquam propheta nomine Dei jam aliquot insignes promissiones typis adumbratas exposuit, quæ nam sit carnis imbecillitas, suo ostendit exemplo, dum superiorum promissionum admiratione stupebat potius, quam eas credebat, (confer Luc. 2, 33. & 24, 41. ubi exempla piorum similia) ideoq; facilè colligere est, quid reliquos ejus auditores fecisse putandum sit. Sic autem scribit : Deinde, *cum jam de statu Ecclesiastico, ijsque, quæ huc pertinent, actum esset in superiore visione,* reversus angelus ille, qui loquebatur in me, *hoc est, Christus sup. cap. 1. 9. à Jehosua conversus, & mecum sermonem habens, à visione præteritâ attonitum ac stupentem, dum clarum veritatis lumen videre non poteram & quasi obdormiscebam,* excitavit me, ut virum, qui excitatur à somno suo, *expergefecit me, ut ad ea, quæ in visione porrò offerebantur, attenderem, sicut & Danieli quoq; contigit cap. 8, 17, 27. & cap. 10, 10. Et hæc est præparatio,*

Stupent quandoq; pij magis quam credunt.

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 1]

Angelus excitavit me) *Noſtræ carnis pravitate, diabolíq́; ſuggeſtione id fit, ut quando Deus maximè nobiſcum agit, nobis ſubinde ſopor atque veternus obrepat, quemadmodum videmus in diſcipulis Chriſti, quando pater de cælis cum ipſis loquebatur, & filius coram ipſis transformabatur, ipſi erant gravati ſomno Luc. 9, 29. 32, 35. meritò igitur ſemper id inclamet verbi præco: Excitare, qui dormis, & exſurge ex mortuis, & illuceſcat tibi Chriſtus Epheſ. 5, 14. hîc enim etiam tum pro immenſa ſua miſericordia nos excitat, & rogatus illuſtrat oculos noſtros, ut non dormiamus dormitionem mortis Pſalm. 13, 4. Nos verò in N. Teſt. qui vivimus, ſemper in memoriam id nobis revocemus, quod Rom. 13, 11. 12. ſcribit Apoſtolus, hora adeſſe, ut excitemur à ſomno, ſomno, inquam, inſcitiæ & nequitiæ, quemadmodum ibidem pluribus declaratur.*

Quando Deus nobiſcum agit dormitamus.

PARS SECUNDA.

Verſ. 2) Sequitur typi ipſius declaratio, ubi in initio propheta, quaſi adhuc nondum ſatis vigilans, interrogatione angeli magis excitatur, ac monetur, ne obiter aut perfunctoriè tantam fidei confirmationem à Deo ſibi propoſitam transmitteret, aut leviter ſaltem (quæ hominum negligentia, infirmitas ac ſtupor eſſe ſolet) admitteret, ſed ut videat attentiùs, explicationemq́; petat ardentiùs. Sic autem Zacharias de ſeipſo: Et dixit mihi ille angelus, *poſtquam me exſuſcitaverat, ecce viſum divinitus oblatum, tu autem non ſatis videris advertere, age* quid tu vides? cui dixi, video, quod ecce *obſervetur mihi candelabrum ſive*

Typus lychnuchi aurei.

lychnuchus aureus totus, cujus lecythus (vulgò lenticulam cum Hieronymo dicunt, hebræis vero גֻּלָּה *à Rad.* גָּלַל*, id est, volvit, in Niphal fluit, propterea quod inde oleum effluat, dicitur) genus quoddam vasis rotundi, instar phialæ,* supra summitatem ej⁹ *lychnuchi* est; & septem lucernæ ejus in eo, septemq; infundibula septem illis lucernis, quæ in summitate illius *sunt. Hæc est prior visionis pars, quæ deinceps v. 6. 7. 8. 9. 10. explicatur, quæ tamen ut sit tantò dulcidior, summam ejus ac scripturæ analogiam hic statim libet subijcere, ut vel inde Jesuitæ Riberæ appareat temeritas.*

In V. T. tempus umbrarum

Lychnuchus aureus quid notaverit;

in N. T. explicatũ.

Primum illud hic tenendum, quod in V. T. quippe quando erat nox ac tempus umbrarum Rom. 13, 12. Col. 2, 17. Heb. 10, 1. multa obscurius in templi Jerosolymitani vasis ac instrumentis sint proposita, atq; inter ea lychnuchus ille aureus cum suo ornatu reliquo (de quo Exod. 25. vers. 31. & seqq. 37, 17. & 40, 24. Num. 8, 4. sua significatione non caruerit Hebr. 9, 1. 2. 8. Quænam verò hæc, tum in V. Test. per traditionem Deut. 6, 7. notum fuit, in N. autem Test. alioquoties satis disertè est explicatum Matth. 5, 14. 15. 16. Luc. 8. 16. & 11, 31. 32. 33. Apocal. 1, 12. 20. & 11, 4. nempe fuit typus ipsius Ecclesiæ coram Deo pretiosissimæ, id quod lychnuchi hujus & materia & forma denotant, quarum illa est valdè preciosa, hæc admodum speciosa; illa aurum purum, metallum optimum, hæc consistebat in ornatu egregio & cælatura juxta artificium maximum. Secundò observandum, quod hoc loco hac visione depingatur & templum

Templum Jerosolymitanum typus Ecclesiæ.

Jerosolymitanum in typo, non tantùm quod sit satis magnificum & ornatum ædificium futurum, sed etiam inprimis, quod in eo Christus tandem per Evangelij prædicationem,

nem, apostolorumque electionem ac missionem (quos velut lucernas ardentes super illud candelabrum posuit) lucem doctrinæ accensurus sit, & Ecclesia omnium temporum sequentium in antitypo, quod ipsa luce verbi divini, & alijs donis nunquam sit caritura, quippe cui erunt septem lucernæ, hoc est, multi Ecclesiæ doctores Johan. 5, 35. & magnæ doctrinæ lux ac splendor. 2. Petr. 1, 19. ac septem infundibula, hoc est, multa Spiritus S. dona, quibus illi instructi, tantum possint ritè subire officium 1. Corinth. 12. unde etiam propter donorum istorum multiplicium largitionem una Spiritus Sancti persona septem Spiritus dicuntur Apocal. 1, 4, quatenus communicatione virtutis suæ operumque divinorum demonstratione in septem illas Ecclesias (quarum ibidem & cap. 2. ac 3. fit mentio) ita se perfectè aperit, ut si totidem essent spiritus perfectè in sua quisque Ecclesia operantes. Desinat autem hìc ineptire pater Ribera, quod per hæc 7. infundibula intelligantur 7. sacramenta in Nov. Test. Nos enim præter duo, strictè sic dicta, nulla in N. T. sacramenta agnoscimus, nec ille eadem ex scriptura demonstrare poterit, qua de re alius est dicendi locus. Nunc paucis præterea dispiciemus, cur Deus sub candelabri specie, & quidem aurei, hæc revelaverit. Sine dubio illa potissimum in hoc typo notantur obscurè, quæ alibi scriptura dilucidè posuit. Primùm sicut candelabri hìc proprius usus est, ut in tenebris ipsi lucerna imposita ardeat, lucemque præbeat ad obeunda necessaria negotia, sine offensione aut læsione corporis, & rectè conficienda opera, circa quæ versamur: Ita etiam ministerij verbi (hinc enim synecdochicè toti Ecclesiæ hoc nomen competit in locis suprà allegatis) proprium officium est, ut ejus præcones in suggesto, & velut in sublimi constituti sint lucernæ ardentes, qui auditoribus

7. infundibula notant Sp. S. dona,

non 7. sacramenta.

Candelabro cur adumbretur Ecclesia. 1.

Præcones verbi lucernæ ardentes.

tenebris mentem obscuratam habentibus verbi divini faculam alluceant, ne in credendis aut faciendis offendant, sed ritè illa præstent, quæ summus ille paterfamilias in magna suâ domo seu Ecclesia quemque peragere voluit, quemadmodum facilè hujus comparationis singula membra ex scriptura probare possemus, nisi aliò properantes privatæ cujusque hoc relinqueremus industriæ.

2. *Deinde sicut aurum inter omnia metalla est præstantissimum, sive precium spectes, sive incorruptibilitatem, quæ nec igne violari, nec rubigine exedi potest: Sic in his terris Ecclesia & verbo Dei (unde illius præstantia oritur, quod sæpe in Psalmis 12. 19. 119. & aliàs auro quoque comparatur) nihil est melius, Deoque carius, quippe illa est ejus peculium, quod filij sui sanguine pretiosè redemit, quodque æternum etiam post hanc vitam durat, nec quicquam crucis igne corrumpi, nec vitiorum rubigine, si modo agatur pœnitentia, & legis scopis ex peccatorum exverris pertrahatur, denarius perditus Luc. 15, 8. planè aboleri potest, quæ collationis membra etiam credo, ab unoquoque scripturarum perito facilè posse ex ijs deduci ac stabiliri.*

Dei verbum auro contrà carius.

3. *Tertiò neq; illud sicco pede hîc prætereundum, quod sub lecythi, seu, ut alij vocant, disci ac lenticulæ suprà candelabro impositæ, figura Christus adumbretur, quippe (ut paucissimis hæc omnia complectamur) solus Ecclesiæ suæ caput est, super omnia eminet, & ex cujus plenitudine omnes accipimus, quæ omnia κατ' λεπτὸν in loco de officio Christi, & loco de Ecclesiæ capite quia solent explicari, hîc indice digito tantùm monstrari debuerunt, quæ inde porrò petenda esse arbitramur. Et tantùm de priori hujus visionis parte: sequitur posterior v. 3. contenta, quæ sic habet.*

Christus Ecclesiæ caput.

Vers.

Vers. 3.] Et *ecce* duæ oleæ erant ad illum lychnuchum (*sic enim* עַל *omninò hîc accipiendum, ut aliàs sæpè pro juxta vel secundum ut inf. vers. 14. Iob. 1, 14. Exod. 2, 15. Psal. 137, 1. Gen. 14, 6. & 29, 2. Luc. 4, 39.*) *unde perpetuum oleum illi candelabro ejusq; infundibulis suppetat divinitus, siquidem h. l. non sit mentio ullius, qui oleum expresserit, & ut intelligamus, nulla ex parte id defuturum, stant illæ duæ oleæ utrinq; adnatæ ac virentes semperq; oleum fundentes,* una à dextra lecythi, & altera ad sinistram ejus, *Christi jussum (hunc enim per lecythum intelligi, suprà ostendimus) utrobiq; expedientes. Et quia hæc omnia infrà sunt exponenda prolixiùs, eò reliqua, quæ hîc dicenda fuerant, reservabimus, visuri interea, quomodo nostro prophetæ ipsi ab angelo prior visionis pars explicetur.*

עַל ἐπάνω i. e. juxta.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 2.]

I. Ecce lychnuchus] *Ubi est vera Ecclesia, ibi est lux & lucerna, & candelabrum verè aureum, hoc est, verbum Dei, quod est lux Proverb. 6, 23. Psalm. 19, 9. & 119, 105. 2. Petr. 1, 19. verbi divini præco, qui est lucerna ardens Iohan. 5, 35. & verbi ministerium, quod est velut candelabrum, cui illæ lucernæ à patrefamilias, hoc est, Deo vel immediatè, vel mediatè, per Ecclesiam vocante, imponuntur, ut omnibus qui sunt in domo Dei seu Ecclesia 1. Timoth. 3, 15. Eph. 2, 19. luceant, & non sub humanæ rationis collocentur modium Matth. 5, 15. Typus quidam hujus rei & velut imago est, quando in Ægypto, quæ hujus mundi naturam repræsentat Apoc. 11, 8. erant tenebræ plusquam Cimmeriæ, cum tamen in terra Gosen, ubi habitabant Israëlitæ, qui sunt verè fideles*

In Ecclesia est lux.

dales, erat lux Exod. 10, 21. 22. 23. Confer Esa. 9, 1. 2. & 60. 1. 2. 3.

Septem pastores.

II. Septem lucernæ] *Deus suæ Ecclesiæ dat tot ministros, quot ei sufficere possunt. vide quæ dictà sunt Mich. 5, 5.*

Divinitus præcones verbi illuminantur.

III. Septem infundibula 7. illis lucernis] *Homines ex se non possunt in domo Dei lucere, nisi divinitus eis dona concedantur 2. Cor. 2, 16. quomodo prædicabunt? puta cum fructu & de jure Rom. 10, 15. vide etiam supr. 2. 5, Jerem. 3, 10. Esa. 6, 7. Jer. 1, 9.*

Ex versu 3.]

Duæ oleæ ad illum] *Ecclesia supernè illustratur & sustentatur, quemadmodum suprà aliquoties fuit declaratum, & infra idem probandum est.*

PARS TERTIA.

Scopus Visionis.

Vers. 4.] *Ejus scopus est, candelabrum tam egregiè exornatum pulchreque instructum significare, ædificandum esse templum ac perficiendum, ut in eo iterum reponi possit candelabrum aureum, quale prius in eo erat, & porrò gloriam hujus templi Christo exhibito fore magnam Hag. 2, 7. quemadmodum etiam Ecclesia ab eodem semper decore & honore coronatur. Antequam autem illa interpretatio tradatur, προκατασκευή quædam præmittitur instituta per dialogismum, ut magis & tunc propheta, videns ista in ecstasi, attenderet, & nos ipsi quoque ea legentes excitemur melius.* Tum *enim, quum illa mihi revelata erant,* respondi, *hoc est, scripturæ stylo, quæ sæpius ab initio sententiæ ita hac voce utitur, cæpi verba facere,* & locutus sum ad Angelum,

προκατασκευή.

Respondere.

lum, qui loquebatur in me dicendo, quid ista, *quæ vidi, sibi volunt*, Domine mi, *ego enim rerum tantarum splendore obstupescens hæreo, & quid inde colligam, nescio.*

Vers. 5.] *Tum* respondens angelus qui loquebatur in me dixit mihi, *cum quotidiè candelabrum aureum quondam fuerit in templo, & scias, illa omnia fuisse umbras, de quibus unus, quid notent, interroget alterum Exod. 12, 26. & 13, 14. Deut. 6, 20. 21. Jer. 31. 34.* an *tu* nescis, quid sibi *velint* ista? Cui dixi *ego, ignorantiam meam non dissimulans,* non *novi* Domine mi, *& proindè te rogo, edissere, quid visio illa portendat.*

In V. T. unus interrogabat alterum.

Vers. 6.] Respondens itaq;, *hisce meis precibus impulsus*, allocutus est me dicendo: *Ecce tibi, ut vidisti hunc lychnuchum cum toto suo ornatu divinitus poni ac necessarijs rebus instrui, ita scias Ecclesiam Dei solius consilijs ac virtute sustentari, defendi, regi, & nunc hoc opus ædificationis eo duce & auspice perfectum iri. Id quod Tremellius & Junius in notis ad h. l. ita efferunt: Quemadmodum lychnucho illi & instrumentis illis sive faciendis & constituendis sive curandis, nulla ars humana, nullæq; vires adhibentur, sed Deus spiritu suo fecit & supernè curat per eundem spiritum, ita etiam populus meus & Ecclesia mea nullo consilio aut humanis viribus restituta est, curabiturq; porro & conservabitur, ne sua quidem & ducum suorum opera, sed unica virtute spiritus mei.* Hoc est verbum Jehovæ *adumbratum hujus visionis typo* ad Zerubbabel *populi ducem*, dicendo *ad eum potissimum, tum quia ipse Christi æterni regis typus est Hag. 2, ult. tum vel inprimis, ut ipse hinc erigatur ac confirmetur, siquidem ille potissimum hoc opus curare debet, neq; frangi externis obstaculis, quia ex prin-*

Ecclesia Dei virtute sustentatur.

Tremellij nota.

Zerubbabelem cur Alloquatur.

cipum ingenio, hoc est, constantia seu timiditate populus pendet sæpissimè. Scit enim Deus hoc esse primum ac præcipuum spectrum, quod nos in opere cœpto impediat, quando ita rationes vobiscum deputatis: mandatur nobis, ut templi ac urbis ædificationem aggrediamur: magnum certè opus molimur, & sumus imbelles ac impotentes: contrà nostri hostes sunt validi ac potentes, frustrà ergo laboramus. Sed audite quæso, quid dicat Dominus, is enim ita censet: Externis præsidiis opus non est, ubi meus spiritus est, non enim opus hoc efficietur virtute externa neq; vi humana, sed spiritu meo, id est, virtute divinâ, ut vox spiritus accipitur Esa. 11, 4. & 31, 3. 2. Thessal. 2, 8. pro Dei potentia, quæ merito à vobis sola opponi debet omni, quicquid mundus aut homines habent forte, robustum, numerosum, splendidum, ait Jehova Dominus Exercituum, idq; longè firmius ac verius est, quam illud quod caro dictitat: idq; ut tantò diligentius notaretur, bis ei gravissima hæc asseveratio ac confirmatio in hoc unico versu adjecta est.

Maxima tentatio Judæorũ reducum.

Spiritus i. e. potentia Dei.

Vers. 7.) Atq; hæc quidem dicenda sunt Ecclesiæ civibus consternatis ac timidis: quæ vero sequuntur, referenda sunt ejusdem hostibus rerum successu elatis ac tumidis, quæ ut animos eorum tantô magis afficiant, per apostrophen proponuntur, q. d. vos præ Zerubbabelis Judæorumq; tenuitate montes magni vobis videmini: verùm, agite, mox mutatio fiet, non estis vestri juris ac arbitrij, sed sub manu ac potestate Dei, qui ita horribili voce intonat: Tu vero quis es, ô mons magne, coram Zerubbabele, cui te opponis, (quomodo hoc factum Esd. c. 3. 4. 5. legere est) sis carnalium hominum judicio mons excelsus, qui videaris magnus & invictus, mox deijcieris, nam jam jam in

Ecclesiæ hostes Deus alloquitur.

Mons magnus.

plani-

planitiem *es, ut ita omnia Zerubbabeli virtute mei spiritus te humiliantis sint plana ac facilia, siquidem ipse non modò fundamenta jaciet cum læta videntium gratulatione, verùm etiam totum absolvet ædificium, & vel vobis, ô hostes invidi, invitis, videntibus ac pereuntibus ipse lapidem summum extremamq; manum huic imponet operi*, nam *ille idem* proferet lapidem summum cum fragosis acclamationibus *spectatorum gaudentium, dicentium ac identidem ingeminantium:* gratia gratia ei *domui, quæ nunc ad summum educta est fastigium, ei, imò nobis per eam multa ac magna (id quod geminatio apud hebræos notat Buxt. th. l. 2. c. 2. p. 320. 321. Vide in Psalm. 3, 3.) gratia obtingat, clementia omnipotentis aspiret labori ac cœpto huic, ut inde omnis generis bona in nos redundent: atq; ita Judæi optabunt hâc formulâ, quà tamen etiam ijdem hoc prædicabunt: gratiâ Dei hæc domus perfecta est præter omnium opinionem, non merito aut virtute nostra, sed gratia Dei nobis adfuit, eaq; ut porrò adesse dignetur, supplicibus votis oramus, ut ita gratia antecedat ac consequatur, nosq;, qui hanc domum frequentabimus, circummuniat, confer 1. Reg. 8.*

Zerubbabel opus ædificationis perficiet.

(Geminatio vocis.)

Vers. 8.) Atq; hanc esse mentem horum verborum in seqq. apertè indicatur, ubi propheta sic scribit: fuit enim verbum Jehovæ ad me dicendo, *ne quis putet, me pro meo in Zerubbabelem favore istam sup. v. 7. inseruisse particulam, quod is non tantùm incepturus, sed etiam perfecturus sit hoc ædificationis negotium.*

Ad eventum provocat propheta.

Vers. 9.) Manus Zerubbabelis fundaverunt domum istam, & manus illius ipsius perfecturæ sunt *in vestris oculis,* ut agnoscas, *quisquis es, qui hac de re adhuc dubitas,*

 Jehovam

Jehovam *Dominum* exercituum, misisse me ad vos. *confer sup. c. 2, 13. Sic vos quondam probabitis hujus vaticinij veritatem experientiâ & ex eventu certissimo.*

Vers. 10.) Interea verò ego eandem firmo â Dei providentia, qua cum hanc rem curet, quis eam intervertat, aut

Quod Deus expedit, nemo impedit.

ipso invito impediat? cùm ipse eâ delectetur, quis spernat? neq; enim est, quod quis nunc parvis hisce offendatur initijs, quia paulò post futurum est, ut ex lætissimo eventu ingens exoriatur lætitia. Quis igitur, *nisi demen,* spreverit diem parvorum *ac tenuium horum principiorum, quæ jam in extruendâ domo ducta sunt? nemo, inquam, nisi qui planè impius aut insanus,*

Interrogatio negat.

(sic enim ista interrogatio ex usu scripturæ vehementer negat) & meritò: nam lætantur, *ac paulò post gaudebunt ex animo* adspicientes ad lapidem, & ad perpendiculum, *quæ sunt* in manu *ædificantis* Zerubbabelis, *quando jam ferè ad finem perductum est ædificium, supremaq; manus tantùm imponenda restat. Quis autem, inquiat aliquis, præstabit hoc?* Septem illi *dico, quinam septem illi?* oculi, *inquam* Johovæ, *de quibus sup. cap. 3, vers. 9.*

Septem oculi Jehovæ.

inf. c. 5, v. 6. Apoc. 5, 6. illi ipsi peragrantes *cùm* totam terram, *tum præcipuè in Ecclesiam clementer ac in bonum intenti, quemadmonum super hostes ejus in malum ac ad puniendum sunt directi. Vide Amos 9, 4. 8.*

Vers. 11.) Hactenus prioris partis visi, quæ vers. 2. interpretatio: sequitur posterior, in quâ nova προσθήκη διαλογιστικὴ, ut sup. vers. 4, 5. 6. Sic autem incipit propheta: postquam hæc, quæ vers. 2. erant visa, satis exponente angelo

Respondeo i.e. pergo loqui.

perceperam, & nunc porrò etiam versus tertij explicationem scire avebam, amplius *pergens loqui (hoc est, in textu hebræo,* respondens, *ut supra v. 4. dictum est, & ita hoc verbum usur-*

usurpatur Matth. 11, 25. Marc. 12, 35. & alibi) dixi ei *angelo loquenti in me,* quid sibi *volunt* duæ oleæ istæ, *quarum una est* ad dextram lychnuchi, *& altera* ad sinistram ipsius.

Vers. 12.] *Et cùm rem diligentiùs considerarem, admodumq; mirarer, hoc unum omnibus septem lucernis perpetuum subsidium, quod nulla arte aut operâ humanâ præbebatur pergens loqui seu* respondens *denuò dixi, & angelo in me, ac mihi roganti, loquenti, accuratiùs & minutatim sciscitans de ijs, quæ nondum ex vers. 3. erant explicata, de quibus satis benè in notis suis Tremellius ac Junius h. m. utrinq; adstabant lychnucho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum lychnucho impendentem spectabant: supra lychnuchum erant duo tubi aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, superius v. (quod spacij majoris erat) accipiebat ex olearum baccis, quæ memorantur hoc versu. Hæc illi, quæ magnam huic textui lucem inferunt. Sic enim quærit propheta:* quid duæ baccæ olivarum, quæ sunt in spacio duorum tuborum auri effundentium ex se aureum liquorem, *nullo homine administro semper stillantium oleum, quod ex auro in aurum defluens & ipsum aureum videbatur, quippe pellucidum.*

Visio de duabus oleis.

Vers. 13.] Quum *autem* ille angelus alloquutus esset me dicendo, an nescis, quid ista *sibi velint?* dixi ego *denuò meam profitens ignorantiam,* non, Domine mi *sup. v. 5.* *scio, quid ista significent, ideoq; te rogo, illud me edoceas.*

Quid hæ notent.

Vers. 14.] Itaq; dixit *à me rogatus.* hæ *sunt* duo filij olei, *hoc est, duæ oleosæ seu oleæ oleaginosæ, uberes, pinguissimæ, scaturiginem quandam olei habentes, idq; indesinenter subministrantes, consistentes ac* permanentes apud עַל, id

עַל, i. e. apud.

id est, apud, supr. vers. 3. Dominum totius terræ, *quomodo hoc responso brevi angelus satis habuit demonstrasse interpretationis viam, quum priorem tantùm quæstionem, quæ habetur vers. 11. explicat, ad posteriorem verò, quæ ex priori dependebat, expositionem inde colligendam relinquit. Hic vero valdè variant interpretes, quænam sint hæ duæ oleosæ, seu filij olei, & quid notent. Hebræi pro ratione illius temporis, quo visio hæc prophetæ oblata est, ajunt intelligi Zerubbabelem populi ducem, de quo hoc capite, & Jehosuam sacerdotem maximum, de quo cap. præcedenti, qui propterea, quod solebant in V. T. ungi 1. Reg. 10, 1. & 24, 7. Exod. 29, 29. & 30, 30. Lev. 8, 12. dicantur filij olei & stent apud Dominum totius terræ, hoc est, in ejus ministerio sint fideles. Hinc jam alij interpretes, nempe Wigandus, Gualtherus & præterea nonnulli in hanc abeunt sententiam, quia non tantùm hæc visio de typo, sed etiam de antypo, hoc est, non tantùm de templo & politiâ Judaicâ, sed etiam de Ecclesia omnium temporum agit, designari synecdochicè omnes pios gubernatores in statu Ecclesiastico & politico, qui religionem sedulò propagant, Dominoque suo fideliter inserviunt, ut ita fiat transitus ab individuo ad speciem, in ijs, ubi de jure quæritur. Porro quidam, referente Ribera, Beda & Tychonius existimant denotari duo sacrorum Bibliorum instrumenta, quæ vulgò testamenta dicuntur, eò quod inde Ecclesia suam lucem hauriat. Ipse Ribera verò cum quibusdam alijs, præcipuè patribus, duos prophetas Enochum & Eliam Thesbiten in suis corporibus paulò ante mundi finem redituros, ac Judæorum gentem conversuros, intelligi, mordicus, sed frustrà it defensum, nixus potissimum alio malè ab ipso accepto loco Apoc.*

I. Sent. Hebræorum, notari Zerubbabelē & Jehosuam.

Reges & sacerdotes ungebantur in V. T.

II. Wigandi &c. omnes gubernatores.

III. Duo instrumenta bibliorum.

IV. Riberæ, notari Enochum & Eliam Thesbiten.

poc. 11, 3. 4. qui error uterque cùm jam anteà à me sit refutatus, in collatione trium Eliarum, eò me brevitatis ergo jam refero. Brigthmannus Com. in Apoc. cap. 11. existimat intelligi verbum Dei, ex quo, tanquam oleâ fundatur, quod nutriat lampades Ecclesiæ, & duas esse, quia sunt duo Testamenta V. & N. seu lex & Evangelium. quæ quidem vera sunt, hîc tamen adumbrari non puto, quia scripturæ analogia eum destituit, in qua lex cum oleo non comparatur, nec Vet. Test. tempore Zachariæ poterat adumbrari, quippe quod jam revera erat. Sed desino his immorari, ubi illud paucis, de loco modò ex Apocalypsi allegato, adjecero I. omninò Johannem ad vers. 2. & 12. hujus capitis respicere. II. hoc velle, quemadmodum hîc à propheta declaratur ex visione ipsi revelata & explicatâ, Deum conservare, donisque necessarijs ornare suam Ecclesiam; sic etiam tum in statu Ecclesiæ N. T. luctuoso futurum, ut à Deo sustentetur, ministris verbi donetur, & necessarijs rebus instruatur, licet nunc in capite hoc 11. sint duo candelabra seu Ecclesiæ particulares, & pauci ministri, cùm antea cap. 1. 2. 3. ipsi ostenderentur septem candelabra, & multi verbi præcones, ut facilè intelligas, utrobique valde imminutum esse numerum. Sed redeamus ad hunc prophetæ nostri locum. Ego verò cum scopum hujus visionis, ejusque cohærentiam, ac scripturæ analogiam diligentiùs considero, accedo potiùs ad sententiam Calvini & Junij, quorum hic in notis hæc habet: duæ istæ arbores figurant omnimoda Spiritus Sancti dona à DEO in æternùm ad Ecclesiam obventura per Christum, duæ autem baccæ & tubi significant demensum Spiritus abundans, & in Ecclesiam à plenitudine Christi suis modis, tanquam tubulis, indesinenter defluens, dum illa

V. Brigthmanni, verbum Dei.

Apoc. 11, 3. 4.

VI. Calvini & Junij,

Significari Spiritus S. dona.

illa dona penes Christum, quippe à quo unâ cum Patre Spiritus S. procedit & datur, sunt, & per illum Ecclesiam benedictionibus æternis perfundunt. Atque hæc cum præcedentibus optimè conveniunt, quando vers. 3. hæ oleæ ad dextram & sinistram, hoc est, ab omni parte lecythi, qui in summitate candelabri aurei erat, Christumq; ipsum denotabat supr. vers. 2. fuisse dicuntur, siquidem in manu hujus est, dare Spiritus Sancti dona, cui & quantum vult. Et quamvis ille quotidie suæ Ecclesiæ multa elargiatur, tamen nihil minus habet, sed ea permanent apud illum semper v. ult. Per oleas enim potius quàm per alias res adumbratur hæc donorum effusio, tum quia ipse Christus, quod oleo lætitiæ supra modum unctus sit, nomen Messiæ obtinet Psalm. 45, 8. & 89, 21. Esa. 61, 1. Dan. 9, 24. Luc. 4, 18. Actor. 4, 27. & 10, 38. Hebr. 1, 9. tum quia Spiritus S. ipse ratione donorum effusorum in Ecclesiam, (quomodo de eo h. l. agitur) unctio 1. Johan. 2, 20. 27. sumpta metaphora à consuetudine unctorum, quæ in lege τυπικῶς usurpari solebant. vide Exod. 29. & 30. cap. & confer ea, quæ de spirituali piorum unctione loquuntur 2. Corinth. 1, 21. 22. Cantic. 1, 3. & 4, 10. & quomodo hi duo filij olei, h. e. oleo indesinenter fluente præditi adsint hujus spiritualis candelabri lecytho, hoc est, Ecclesiæ capiti Christo, meliùs intelliges.

Christus dat Sp. S.

Messiæ nomen.

Sp. S. dicitur unctio.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 4.]

Quid ista sibi volunt?] *Nostrum est, semper adniti, ut fiamus intelligentes, quæ nam sit voluntas Domini Ephes. 5, 17. vide suprà c. 2. v. 2. L. C. 1. & v. 6. L. C. 1.*

Cognoscamus Dei voluntatē.

Ex

Ex verſ. 5.]

An neſcis, quid iſta? & dixi, non) *Agnoſcimus hic in propheta, quanta ſit mentis noſtræ in rebus ſpiritualibus obſcuritas 1. Cor. 2, 14. 2. Cor. 3, 4. Actor. 26, 18. Epheſ. 4, 17. 18. 19. & 5, 8.* *Mentis noſtræ cæcitas.*

Ex verſu 6.]

I. Reſpondens allocutus eſt me) *Quia Deus nos vult docere adeò libenter, noſtrum eſt diſcere diligenter Pſal. 49, 2. 3. 4. & 50, 1. 2. 3. 4. & quia idem typos tam dilucidè curat explicandos, quomodo ſuum verbum velit eſſe obſcurum? quemadmodum Chriſtus ipſe etiam, ſi quid per parabolas obſcurius propoſuerat, ſtatim poſtea ſatis perſpicuè exponit Matth. 13. Joh. 3, & 10. & 16.* *Diſcamus diligenter.*

II. Non virtute neq; vi) *Eccleſia externis præſidiis non defenditur, ſed ſolius Dei virtute conſervatur Pſal. 46. & 48. Act. 5, 38. 39. 2. Cor. 4, 7. 8. 9. 1. Cor. 1, 26. quippe quæ in infirmitate perficitur 2. Cor. 12, 9.* *Eccleſia ab hominibus non defenditur.*

Ex verſ. 7.]

I. Quis es, ô mons magne?) *Contra montem Sion, hoc eſt, Eccleſiam, ſemper alij magni montes excitantur à Diabolo, qui ſint montis illius perditores Jerem. 51, 25. tales fuerunt Cain, Nephilim ante diluvium, Pharao, Canaæi, Aſſyrij, Babylonij, Samaritani, Perſæ, Antiochus, Herodes, Romani, qui omnes eò vires intenderunt ſuas, ut Eccleſiam funditus exſcinderent; verum fruſtra, cum omnes in planitiem redacti ſint, & miſerè ex ſuo delapſi faſtigio, eò quod ſola fides poſſit iſtos omnes montes transferre ac in mare deijcere Matth. 17, 20. huc etiam ſaxum ſine manibus à monte revulſum, omniaq; mundi regna comminuens* *Montes Diaboli, in planitiem rediguntur.*

Dan.

Dan 2, 31. 45. & cum h. l. confer finem versus sexti hujus capitis, siquidem hi duo loci in afferenda sibi luce mutuas tradunt operas.

Ecclesiæ hostes pereunt.

II. In planitiem &c.] *Deus potentes ecclesiæ hostes deprimit Luc. 1, 52. nota sunt illa tragica Tyrannorum miserè pereuntium exempla, veluti Pharaonis, Sennacheribi, Holofernis.*

Cum Deo omnia bene succedunt.

III. Proferet lapidem summum cum acclamationibus] *Deo benedicente omnia satis feliciter succedunt Lev. 25, 21. Deut. 28, 8. Psal. 133, 3. Psal. 3. v. 9. ut testantur exempla patriarcharum, Abrahami, Isaaci, Jacobi, Josephi. quis enim execraretur, ubi Jehova non execratur? quis detestaretur, ubi ille non detestatur? Num. 23, 8.*

Ubi Christus, ibi gratia.

IV. Gratia gratia ei] *Ubi Christus est, ibi plurimum gratiæ est Johan. 1, 14. 16. 17. Rom. 1, 7. unde in omnibus suis Epistolis gratiam per Christum suis auditoribus optat Apostolus,*

Ex versu 8.]

In Ecclesia sonet vox Christi,

Fuit enim verbum Jehovæ ad me dicendo] *Quis quis publicè in Ecclesia se audiri expetit, loquatur ut eloquia Dei 1. Pet. 4, 11. ut verè in verbi divini ministros quadret illud Christi Luc. 10, 16. Qui vos audit: & ut ipsi auditores certi sint, quod acceptum de Deo sermonem, quem audiunt ex suis doctoribus, excipiant, non ut sermonem hominum, sed, sicut revera est, ut Dei sermonem, qui efficax est in illis, qui credunt 1. Thess. 2, 13.*

Ex vers. 9.]

Christus α & ω.

Manus Zerubbabelis Fundaverunt domum istam, & manus ejus perfecturæ sunt] *Deus singulariter illos curat,*

qui

qui singularem in ejus domo ædificandâ curam adhibent Hagg. 2, 23. sup. cap. 2, 12. Quia autem Zerubbabel in toto hoc negotio typus Christi est, ut in loco Haggæi modò citato ostensum est, id notatur, Ecclesiam in Christo fundatam eodem autore perfici Matth. 16, 18. Ephes. 2, 20, 21. 22. quia ipse est A *&* Ω, *principium & finis Apocal. 1, 11. & 21, 6. & 22, 13.*

Ex vers.10.]

I. Quis spreverit diem parvorum?) *Deus parva, contemta, humilia & abjecta in hoc mundo eligit 1. Cor. 1, 27. 28. Luc. 1, 48. 52. 1. Sam. 2, 8. Psalm. 113, 6. 7. quibus tamen ipsi placet olim dare regnum Luc. 12, 32. & si quis non spernit hic abjectus esse cum Davide Psalm. 84, 11. 2. Sam. 6, 22. ille tandem audiet: Euge serve bone & fidelis, in parvo fuisti fidelis, super multa te constituam, ingredere in gaudium Domini tui Matth. 25, 21. 23. Ille enim ordo â DEO servatur in suis, ut per angusta ad augusta Matth. 7, 14. per afflictionem ad refectionem Apocal. 7, 14. Luc. 16, 25. Apocal. 14, 13. à parvis ad magna, ab humilibus ad excelsa, ex labore ac dolore ad honorem perveniant. Et hanc fortunam ipsa Ecclesia sæpe experta est in V. Test. tempore Caini, Noachi, Abrahæ, Jacobi, Moisis, in N. Test. tempore Johannis Baptistæ, Christi, ejusq; Apostolorum ac postea martyrum: nempe à parvis initiis in innumeram excrevit multitudinem.*

A parvis initiis fit Ecclesia magna.

II. Lætantur adspicientes) *Dei beneficentia est celebranda, gratoq; jubilo deprædicanda, ut suo exemplo pij hinc inde carmina* εὐχαριστικὰ *Deo concinentes benè præeunt in V. Test. Moses Exod. 15. Deut. 32. Debora & Barak Jud. 5. Hanna 1. Sam, 2. David cùm hinc inde in psalterio, tum*

Dei bonitas celebretur.

2. Sam. 22. Tobias c 13. Judith. cap. 16. socij Danielis in c. 3. adjectionibus ad Dan. in N. T. Maria & Zacharias Luc. 1.

Deo soli confidendum. III. Septem isti oculi) *In periculis omnium optimè ac firmissimè solatur Dei providentia Es. 43, 1. qui suis est murus igneus sup. c. 2, 8. fluvius Esa. 33, 21. propugnaculum, arx, petra Psal. 18, 3. quocirca, quisquis cum malis conflictaris, devolve super Jehovam viam tuam, ipsiq; confidito, & sic is faciet Psal. 37, 5. & 55. 23. Prov. 16, 1. Pet. 5, 7. vis quem imiteris? Davidem tibi propone, Psal. 62, & cum illo Deum sic alloquere: tu vides Psal. 10, 14.*

Deus omnia cernit. IV. Peragrantes terram) *Inserviat hoc (quod oculi Jehovæ dicantur peragrare terram) ad piorum consolationem, ne desperent: & ad impiorum instructionem, ne se impunè ita nequiter vitam traducere sperent, quia in omni loco sunt oculi Jehovæ speculantes bonos & malos Proverb. 15, 3. illos in bonum, hos in malum, illos muniendo, hos puniendo: illos præmijs ornando, hos pœnis onerando: illos eripiendo, hos deripiendo: illos salvando, hos damnando.*

Ex vers. 11.]

In pietate proficias. Amplius dixi) *In via cognitionis Dei ejusq; voluntatis semper est progrediendum. Ephes. 3, 18. 19. Apoc. 2, 7. 10. 19. 25. & 3, 3. Quemadmodum enim Luna semper crescit aut decrescit, & diu in eadem facie consistere nescit, sic Christianus in suo cursu aut progreditur, aut regreditur, nec diu in eodem statu permanere rectè creditur.*

Ex vers. 12.]

Unctio Spiritus S. Duæ baccæ olivarum) *Deus multa, imò infinita Sp. S. dona habet, quibus velut oleo mystico pios perfundit, id*

quod

quod olim in unctione regum, sacerdotum ac prophetarum, quæ in ipsorum inauguratione adhibebatur, fuit significatum, eos jam hoc ipso ritu idoneos à Deo ad hoc munus, cui præficiebantur, effici; dùm extus oleo & intus Spiritus S. donis inungerentur. Confer Psalm. 23, 5. & 45, 8. Esa. 11, 2. 1. Cor. 12, 4. 8. 9. 11. 10. exempla unctionis in V. T. usitatæ passim sunt obvia; Vide tamen, si libet, hæc loca 1. Sam. 10, 1. & 16, 1. 12. 13, Exod. 29, 7. & 30, 30. 1. Reg. 19, 16.

Ex versu 13.]

Quia planè cum quinto suprà explicato convenit, peculiari declaratione hic non indiget.

Ex versu 14.]

I. Hi sunt duo filij olei] *Quia h. l. fit mentio* בְּנֵי הַיִּצְהָר, *filiorum olei, & notus est ille hebraismus, quo sæpè* בֵּן *in utroq; numero (sicut &* בַּר *in lingua Syriacâ, ut notat Tremellius in acta Apostolorum cap. 13. vers. 8.) significat, præditum esse ab alio, ut Deut. 3, 18.* בְּנֵי חַיִל, *id est, præditi robore, & Jud. 21, 10. 1. Sam. 14, 52.* בְּנֵי שַׁחַץ *filij superbiæ, id est, præditi superbiâ Iob. 41, 25.* בֵּן־פֹּרָת *filius fœcundæ, id est, fertilitate præditus Gen. 49, 22.* בֶּן־שָׁמֶן *filius olei, hoc est, oleo præditus Esa. 5, 1. discimus, & dona Spiritus S. esse merè gratuita, dariq; hominibus, non ut mercenarijs aut servis, sed ut filijs: & esse fontis inexhausti divinæ gratiæ quosdam velut rivulos, qui tamen non exarescunt, quamdiu illi, quibus scaturiunt, filij esse non desinunt: & tandem, quia oleo solebant inungi athletæ, ut tantò essent fortiores in pugnâ, sciamus illa Spiritus S. dona esse velut talenta, quibus benè utamur, velut talentis concreditis Matth. 25. & velut arma, quibus muniamur in pugnâ, quæ nobis cum diabolo depugnanda est Eph. 6, 12.*

בֵּן cum substantivo constructum significat præditum esse.

Dona Spiritus S. gratuita.

obtingunt filijs

ut bene ijs utantur.

II. Permanent apud Dominum totius terræ] *Omne bonum donum & perfectum est à Deo patre luminum Jacobi 1, 17. hinc igitur qui indiget, id, quo caret, petat Luc. 11, 13. Matth. 7, 7. Etiam illud notatur his verbis ultimis, Ecclesiæ lucem nunquam exstingui, cum eam servet Dominus Esa. 10, 17. Psal. 27, 1.*

Omne bonum est à Deo.

CAPUT QUINTUM.

Argumentum.

Summa.

IN *visionibus, Zachariæ divinitus oblatis, agitur potissimùm de consilijs Dei, quibus utatur in administratione suæ providentiæ, quâ curat Ecclesiam, idque tam in genere, & ubique, ostendendo, quàm sollicitè, quibusque medijs ac ministris id præstet cap. 1. eam liberando, ejusque hostes perdendo cap. 2. quàm in specie, & in ipsa terra sancta seu Judæa, ubi peculiariter suam asserit gloriam, duobus potissimùm modis, nempe beneficijs, quibus suos pios clementer afficit, tum eorum caput cap. 3. tum totum corpus seu Ecclesiam cap. 4. ac Judicijs, quibus impios vehementer conficit, hoc capite quinto. Declaratur enim hic, qui fiat, quum Deus veracissimè sæpè promiserit per Haggæum ac Zachariam, fore, ut omnibus remotis obstaculis, quæ à Diabolo ac hostibus externis obijciebantur, templum & urbs sancta restaurentur, ibiq; cultus Dei conservetur usque ad tempus correctionis, quandò Messias reipsa præstiturus erat, quæ jam sub typorum involucro adumbrarentur, hactenus tamen illa promissa divina planè non appareant, imò hostibus Ecclesiæ impijsque illis Iudæis, qui in Babylonia remanserant, longè feliciùs omnia, quàm hisce pijs Iudæis reducibus*

Cap. 1. 2. 3. 4. 5.

Objectio, non apparere promissa.

bus sub manus succedant, videlicet quod fuerit internum quoddam ab his ipsis objectum impedimentum, multorum scilicet inter eos degentium impietas, cui tamen Deus jam tandem etiam sit allaturus remedium, cùm eos, qui plane sunt immorigeri, præfracti & obstinati, sit ex Ecclesia ejecturus. Atq; ita superioribus duobus Capitibus jam divinitus constitutâ Ecclesiâ, nunc porrò hîc docemur, quid Deus à Civibus ejus requirat, nempe ut sanctè justèque vivant, alioquin futurum, ut scelerum ipsorum acerrimus sit vindex, quâ de causâ propheta hîc primùm justitiam Dei asserit, docens hunc non potuisse non punire Iudæorum improborum scelera, quibus illi maledictionem in lege denunciatam provocarint. Deinde ostendit instare tempus gratiæ, quo impietati frenum inijciat, eamque à reliquo Ecclesiæ corpore segreget, ac ad eos ableget qui in Babylone liberationis oblatæ beneficium superbè contempserant, quemadmodum satis bene hæc edisserunt h. l. Gualtherus & Iunius, cum alij plerique interpretes longiùs à vero sensu abeant, ut Ribera, qui de illa Iudæorum excæcatione hîc agi existimat, quâ sint Babylone aliquando Antiochum recepturi. & VVigandus, qui cum multis alijs id significari arbitratur, fore ut propter iniqua judicia ac falsam doctrinam regnum Babyloniæ evertatur, quorum illa visione voluminis, hæc Ephæ denotetur. Sed videamus potius capitis ἀνάλυσιν ac cohærentiam, quàm ut pluribus ostendamus, aliorum non posse subsistere sententiam.

R. impietas impedit.

Ut autem tres hîc proponuntur visiones, ita etiam caput ipsum satis benè in tres partes potest dividi. In earum I. habetur sub typo voluminis volantis vers. 1. inq; longitudinem se explicantis vers. 2. decreta ac jam scripta in improbos male-

Analysis. Partes tres

I.

2. *maledictio vers. 3. ac hujus vis ac potentia vers. 4. in II. sub imagine progredientis vers. 5. Ephæ vers. 6. ac mulieris illi injectæ, massaq; plumbi suppressæ improbitatis, quæ maledictionem promeruit, & sententiæ in hanc latæ descriptio vers. 7. &*
3. *8. in III. continetur sub specie duarum mulierum Epham istam celeriter deferentium vers. 9. & 10. sententiæ illius divinitus procurata executio v. 11.*

PARS PRIMA.

Versu 1.] *Præcedentes promissiones nomine Dei factas quando audiebant Judæi, cum Gideone dicere poterant: Si Jehova ita est nobiscum, quare obvenit nobis totum hoc? Judic. 6, vers. 13.* (obj.) *hunc igitur scrupulum nunc it exemtum Deus, quando hâc septimâ visione ostendit, qui factum* (R.)*, ut hactenus earum complementum nondum apparuerit, nempe quod ipsi nefariè contra legis divinæ utramque tabulam peccassent. Nam* deinde rursus *post præcedentem visionem, in quâ hærebam meditabundus,* cum sustulissem oculos meos, vidi, *cælitus mihi factâ revelatione,* quod ecce volumen *coram me* volaret, *liber formidabilis inusitatæ & antea inauditæ magnitudinis celerrimè proferretur, eratque* מְגִלָּה*, id est, talis membrana seu charta magna, quæ aliàs, cum non legitur, circa lignum more veterum convolvebatur, eademque quando erat legenda, revolvebatur, unde apud hebræos à* גָּלַל*, id est, volvit, ut volumen apud latinos à volvendo dicitur. Ex quâ observatione intelliges hæc duo loca Ezech. 2, 10. Luc. 4, 17. 29. Aquila & Theodotio satis eleganter græcè vertunt διφθέρα, siquidem hæc est pellis seu membrana, in quâ fabulantur veteres Iovem omnium*

Volumen volans. מְגִלָּה *volumen.* Διφθέρα.

omnium hominum peccata consignare (vid. proverbium, Antiquiora diphtherà loqueris) & propterea hoc loco magnum volumen visitur, quia multas maledictiones in lege Deut. 27. & 28 scriptas continebat, idq; volare cernitur, tum quod maledictio esset citò adventura, tum quod ad multos redundatura, &, ut notat Chrysostomus, volatus velocissimum ultionis incursum significat, & ex cælo (quippe quò oculos erigebat propheta) cum dimittitur, ex superno tribunali ferri sententiam animadvertimus. Is qui autor est versionis græcæ, quæ vulgò LXX. attribuitur, hîc more suo sine punctis, cùm legit, pro מְגִלָּה *vidit* מַגָּל *quando vertit, falx volans, quod tantùm indicasse, est refutasse vel contrâ nitentem, eumq; errorem excusantem Riberam.*

LXX. errant.

Vers. 2.) Hæc est ipsa visio: sequitur exhortatio, quâ angelus monet prophetam, ut diligenter eam contempletur. Tum enim dixit mihi *angelus ille, qui loquebatur in me, meq; fideliter erudiebat,* quid tu vides? *an etiam animadvertis, quid tibi offeratur? Ego verò respondi* ac dixi, video volumen volans, *idq; satis grande, videlicet* longitudine viginti cubitorum, & latitudine decem cubitorum, *in quo innumera peccata ac infinita maledictio continetur, ac tam ampla forma ad majestatem Dei significandam exhibetur, quemadmodum vulgò videmus fieri, ut magna sint regia aut cæsarea diplomata, edictaq; ab illis publicata latissimis amplissimisque membranis proponantur & affigantur.*

Longitudo & latitudo voluminis.

Vers. 3.) Hæc est visi enarratio: subijcitur ejus explicatio, quæ sic habet: Tum dixit mihi *ille angelus consiliorum Dei benè conscius, utpote etiam Deus, hoc volumen magnum nil aliud est, nisi* hæc execratio *ac maledictio multiplex,*

plex, quam in lege olim Deus est comminatus, Levit. 26. Deut. 27. & 28. ubi ex justitiâ omnes illos maledictos ac pœnâ dignos pronunciat, qui Dei iram adversus se provocant, legem nefariè transgredientes, eaq; quia peccata multa ac magna in totâ hac terrâ etiam inter sanctum Dei populum regnant, processura *ac pervasura est omnes* in superficie *hujus* totius terræ, *non quidem universæ, sed Israeliticæ, siquidem in hac tantùm in nomine veri Dei jurabatur, ut etiam hîc verum illud esse videas, aliquid mali propter vicinum malum, quoniam verè*

πολλάκι καὶ σύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ.

Isrealitæ ut gentes se peccasse negant.

Jurène verò an injuriâ hæc sententia à Deo feratur, hinc sciri potest: quia, quisquis furatur ex hoc, *scilicet Dei populo,* ut illa *reliqua improborum in terra ac regione gentium degens colluvies,* se innocentem asserit, & quisquis jurat *falsò* ex hoc *populo,* ut illa *impiorum turba profana,* se innocentem asserit, *factumq; suum pessimum excusat, & æquè ac aliæ gentes, impudens est in flagitio suo defendendo, haud secus ac si nunquam Deum novisset, & dum in criminibus omniq; injustitiâ vivit, nihilominus justitiæ alicujus specie innocentem se esse confirmat, qui cum in secundam tum in primam decalogi tabulam reus est, (id quod Synecdochicè hisce duabus peccatorum speciebus denotatur) non sum operatus malum, more alicujus scorti frontis perfrictæ Prov. 30, 20. impudentissimè audet asserere.*

Deus id e. vincit.

Vers. 4.) Verumenimverò, quamdiu hi pessimi meâ abutentur clementiâ? cùm putent, sua flagitia mihi planè esse incognita, age ostendam, falsos eos hîc esse, efficiam, ut quod in visione cognovisti, illi reipsa experiantur. Existiment sanè meas comminationes esse otiosas ac prorsus

deli-

delitescere, sit res ipsa testis, Ego (dictum *hoc est* Jehovæ *Domini* exercituum) *hanc maledictionem, quæ hactenus visa non est, in lucem* profero, *& velut exercitum in campum produco*; ut invadat domum furis, & domum jurantis per nomen meum falsò, *quæ duo vitia, quia plerumq́ conjuncta sunt, (siquidem qui fraudulentus, manusq́ fugaces, animumq́ habendi cupiditate devinctum habet, etiam libenter & crebrò per nomen Dei pejerat Prov. 30, 8. Sirach. 27, 2.) hîc quoq́ conjunctim reprehenduntur. Et revera fermè nullum peccatum est, quod non ad hæc possit referri, Non autem ita veniet maledictio, ut citò transeat, sed diu eos fures ac perjuros affliget, quandoquidem* commorans consumet eam *prorsus, atq́ ita, ut etiam* & ligna & lapides ejus *conficiat, quomodo excidium horrendum & totale indicatur, quo totæ ædes ita perduntur, ut ne quidem supersint ulla vestigia, quo, quicunq́ tantas viderit ruinas, admoneatur; quantum Deus peccata oderit, quàmq́ severè puniat corrigi nescios, nempe non secus, quàm solet fieri in hoc mundo, si quis crimen læsæ majestatis commiserit, ut domus ejus diruatur, statuaq́ ejus loco erigatur, cui devoti nomen & noxa inscripta extent ad posteros. Confer Levit. 26, 32. Deut. 28, 30. Matth. 24, 2. Luc. 19, 44. Atq́ ita tria potissimum hoc versu continentur 1. quis eam pœnam seu maledictionem sit executurus, 2. contra quos. 3. quantam.*

Furta & perjuria conjuncta.

Horrendum excidium.

ut quod decernitur reo criminis læsæ majestatis.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 1.]

I. Volumen) *Semper sit illud nobis in recenti memoria, omnia nostra dicta & facta conscribi in libris Dei, hoc est,*

Omnia nostra no-

tantur in libris Dei.

est Deum omnia æquè nosse, ac si in libro singula haberet accuratissimè consignata: illi autem in extremo judicio aperientur, & quisquis tum non fuerit scriptus in libro vitæ Psalm. 69, 29. Phil. 4, 3. Apocal. 3, 5. & 17, 8. & 20, 12. 15. & 22, 16. ille juxta dicta ac facta sua ex illis libris judicabitur Dan. 7, 9. 10. Apoc. 20, 12. Matth. 12, 37. quoniam ejus nomen non est scriptum in cœlis Luc. 10, 20 sed in terrâ fuit exaratrum, quippe cui adhæsit Ierem. 17, 13. Ioh. 8, 6.

Dei judicia citò expediuntur.

II. Volabat) *Cum omnia alia Dei verba ac mandata velociter currunt ac citò expediuntur Psal. 33, 9. & 148, 5. & 147, 15. tum inprimis maledictio ac vindicta, quam immittit peccatoribus cum in hac vita Deut. 27, 15. 16. & 28, 15. 16. tum post eam in extremo judicio, ubi dictum factum lata sententia executioni mandabitur Matth. 25, 41. 46.*

Ex verf. 2.

Dei judicia diligenter cõsideranda.

I. Quid tu vides) *Dei judicia non sunt negligenter aspicienda Habac. 1, 5 6. Amos 4, 6. 7. sed opus Jehovæ diligenter intuendum, ac factum manuum ejus considerandum Esa. 5, 12. qui Psal. 46, 9. per prophetam regium ipse dicit, agite videte opera Jehovæ, & otiosos in foro hujus mundi stantes graviter objurgat Matth. 20, 6. Sic igitur alij alios & nos ipsos semper hortemur cum quæcunq; sunt supra, infra, intra, circa nos adspiciamus, quid tu vides?*

Peccatorum & pœnarum longitudo & latitudo.

II. Longitudo & latitudo) *In peccatis, & quæ illa sequuntur, supplicijs meritò consideranda est longitudo & latitudo. In ijs enim est longitudo, cum quis diu in illis, non actâ pœnitentiâ, persistit & vocatus à Deo animum suum obdurat: in his, cum supplicia seculi futuri dicuntur & sunt æterna. In illis item est latitudo, quando ad plures extenduntur: in his, quando*

multos

multos itidem concernunt, quoniam alia flagitia & supplicia sunt privata, alia publica. quæ tamen prolixius persequi non est hujus loci. Nos caveamus, ne multis nos polluamus peccatis, ne nobis ipsis cumulemus pœnas Roman. 2, 5.

Ex versu 3.]

I. Hæc execratio processura] *Deus ex justitia malefactoribus obstinatis cogitur maledicere supr. v. 1. L. C. 2. sicut testantur exempla Genes. 3, 14. 17. & 4, 11. Thren. 2, 7. Matth. 23. & 11, 21.* *De justitia.*

II. Quisquis furatur, se innocentem asserit] *Illud demùm est peccatum maximum, quando quis Diaboli more illud it excusatum, aut se pro innocente venditat Esa. 3, 9. Proverb. 30, 20. nos potius cum peccavimus, confiteamur Deo, qui tum remittet 1. Iohan. 1, 8. 9. secuti exemplum Davidis Psal. 32, 3. 5. 6.* *Peccatum non est excusandum.*

III. Quisquis furatur & quisquis jurat] *Ad furtum pleraque secundæ decalogi tabulæ peccata referri possunt, sicut ad perjurium illa, quæ contra primam tabulam legis committuntur. Etenim illa Charitatem proximò debitam unicè inculcat, hæc cultum Deo debitum præcipuè flagitat. Jam ergò qui aliquod proximo ex legis mandato debitum denegat officium, furatur, ut qui parentibus aut majoribus honorem non exhibet: qui alij vel vitam aufert, membrum mutilat, vel damnum dat in corpore, atque ita valetudinem eripit: qui virgines pudicitiæ dono spoliat, aut fidem conjugalem fallit: qui sibi ipsi suum non servat vas purum: qui alicujus famam lædit, aut aliàs pravis cupiditatibus animum habet devinctum. Quisquis verò cultum, quem Deo se exhibiturum juravit in baptismo, non præstat, perjurij notam* *Referũtur ad furtum peccata 2. tabulæ, ad perjurium 1.*

semper incurrit. Qui volumus igitur hîc denunciatam vitare pœnam, caveamus etiam admittere eandem hîc exprobratam culpam, memores illius, quod ad Martyres scribit Tertullianus: Vocati sumus ad hanc militiam Dei vivi, jam tunc cùm in sacramenti verba respondimus. confer. Rom. 6. 3. 4.

Ex vers. 4.]

I. Hanc profero] *Deus ipse propter peccata omnis generis mala pœnæ immittit, atq; ita revera nullum malum est in civitate, quod non fecerit Dominus, Amos 3, 6. Esa. 45, 7. Ecclef. 7, 14. Mich. 1, 12. Jerem. 32, 42.*

Malum pœnæ est à Deo.

II. Ut pervadat & consumat] *Ex pœnæ gravitate discamus judicare de peccati, quo illa provocatur, fœditate. nam Jehova justus non facit iniquitatem Sophon. 3, 5. 6. peccatores verò præfractos & corrigi nescios tandem perdit Psal. 24. 22. & 11, 5. 6. 7. exemplum est in Pharaone, Achab, Pharisæis, & hominibus antediluvianis ac Sodomitis.*

Corrigi nescij perduntur.

PARS SECUNDA.

Vers. 5.] *Ne verò nimis consternarentur, quotquot adhuc erant pietatis amantes, cùm audiunt, Deum tam severum esse Judicem, nunc porrò prophetæ, & illis, in visionibus sequentibus duabus declaratur, quàm clemens pater idem sit, quando docetur, Deum cernere scelera, quantumvis latentia, & nosse, à quibus illâ perpetrentur, & proinde, ne omnia perrumpant ac pervadant, futurum, ut ab eo compescantur, modusque ac locus designetur, quomodo cùm illis agatur, & ibi hæc liberiùs grassentur, siquidem omnes improbi ex Judæis, providentiâ Dei in unum acervum comportabuntur, & gravissimo ineluctabilique e-*

Deus, malos compescit.

jus

jus decreto obsignabuntur. Postea progressus angelus, qui loquebatur in me, *tanquam ad videndum, ut ita Propheta ipse etiam excitaretur & admoneretur, magnum quid esse, ob quod cognoscendum ipse angelus, tam sollicitè laboraret*, dixit mihi attolle jam, *superiori viso quos dejecisti præ mœstitia*, oculos tuos, & vide, quid *sit* hoc, *quod procedit.*

Vers. 6.] *Et* dicenti mihi, *cum nondum satis benè oculis id usurparem, aut mentem ad cogitandum de tanto viso instituerem*, quid est? dixit *ille angelus*, est Epha, quæ progreditur, *genus mensuræ aridorum apud hebræos, capiens decem Homer. Exod. 16, 37. Levit. 5, 11. & 19, 36. Deut. 25. 14. 1. Sam. 17, 17. Ruth. 2, 17. Amos 8, 5. & tres seas, quarum singulæ capiebant sex cabos, cabus quatuor logos, logus sex, communia ova gallinacea, ut annotat Tremellius in Genes. 18, 6. & 1. Reg. 4, 22. & idem in 1. Reg. 7, 26. scribit, quod bathus mensura liquidorum ejusdem cum Epha capacitatis sit. Hoc vero in loco improprie accepta illa vox tantum id denotat, hanc esse mensuram iniquitatis, quam ut implerent mali Iudæi, pati & permittere voluerit Dominus, certumq; hunc illorum impietati præfigere terminum, id quod sequentibus verbis apertiùs declarat angelus, quando* dixit *hic* est oculus ipsorum in totâ hac terrâ, *hæc est cognitio illa verissima, quam Deus habet in Ecclesiâ suâ de toto sceleratorum corpore, quemadmodum aliàs apud nostrum prophetam per oculum vel oculos Dei denotatur providentia rerumque administratio supr. 3, 9. & 4, 10. & infra 9 1. Et quia hunc locum nervosè explicat Gualtherus, placet huc ejus verba transcribere. Potest, inquit, ex his sensus talis colligi: Grassata est quidem hucusq; impietas in terrâ, quæ mihi (nam in persona Dei hæc dicuntur) consecrata esse* debe-

Epha.

quid h. l. notet.

Oculus Dei notat providentiam.

Explicatio Gualtheri.

debebat, & ideo infelices fuistis ac miseri. At non me inscio hoc factum est, cujus oculi totum orbem perlustrant & occultissima quæque inspiciunt. Et nunc tempus instat, ut impietas intra fines suos conclusa à vobis tranferatur: nec deerunt mihi ministri, qui illam in Babylonis regionem deferant, ut maledictio & vindicta in eos redundet, qui suam crudelitatem in vos immodicè nimis exercuerunt, vel vobis in meo opere laborantibus, in Babylone suo otio & securitati consulunt.

Vers. 7.] *Sic autem in hac visione Deus agit cum propheta, ut primùm è longinquo cernat simul omnia, deinde verò specie propius appropinquante discernat singula ac tres illius partes, quæ vers. 7. ponuntur & vers. 8. exponuntur, ut jam sequitur:* Ecce *autem* massa plumbi afferebatur, & *cum* eâ mulier una, quæ sedit in medio illius Ephæ, *ubi massa plumbi typus firmitatis & immutabilitatis in decreto divino adversus Judæos est, ut sit quasi repagulum firmissimum, quod improborum impetus ac furores firmiter coerceat: mulier autem, ut aliâs sæpè in scriptura (vide Amos 5, 2. Esa. 32, 9. vide Exerc. biblic. Sic Ecclesia sæpè confertur cum muliere ibi in loco Jerem. 31. Ecclesia piorum Apocal. 12. impiorum Apoc 17, 3.) corpus ac colluviem impiorum Judæorum figurat & h. l. præterea id notat, quando improbitas mulieris typo proponitur, quod primùm ut mulieris malæ ingenium est valdè subdolum ac multorum malorum causa Prov. 2, 16. 17. & 5, 3. 4. & 7, 5. 6. 7. & 9, 13. 14. & 22, 14. Eccles. 7, 27. & tamen placet suis amatoribus: ita nequitia subdolè se in mentes hominum insinuare novit valdeque abblanditur, quantumvis magnas pœnas attrahat: deinde ut mulier natura est vas infirmum 1. Petr. 3, 7. & voluptati plerumque magis dedita,*

Massa plumbi.

Mulier politica.

Comparatio mulieris ac peccati.

1.

2.

ra, quâm vir, unde & ipsa primum seducta est 2. Cor. 11, 3. Genes. 3, 6. 1. Tim. 2, 14. ita omne peccatum vel infirmitate humanâ prolabente, vel voluptate trahente & alliciente committitur.

Vers 8.) Atq; ita ipse angelus explicat, quando dixit, hæc *mulier insidens Ephæ est* ipsa improbitas, *quæ hactenus quidem permissu Dei liberè & passim vagata est, at nunc completo iniquitatis curriculo certis terminis inclusa visitur*, quia projecit eam *Deus*, in medium Ephæ *depressit & incurvavit, ne deinceps caput impunè exsereret, ut hactenus factum erat. quam ob causam etiam in visione hac primùm ita ferebatur in Epha, ut pars corporis superior unà cum capite exstaret ac videri cognoscíq; ipsa posset vers. 7. nunc autem ita illâ Ephâ conditur ac plumbo super imposito obtegitur, ut tota intus lateat, quæ antea ex parte patebat, nam Deus* projecit massam illam plumbi, *quæ sigillatim ac seorsim antea ferebatur* in os ipsius *Ephæ super fœminam illam jam intus reclusam, ut servaretur velut firmo carcere ligata, donec judicium, quod in sequentibus adumbratur efficeretur.*

Improbitas in Epham conjecta.

plumbo superinjecto gravatur.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 5.]

I. Progressus angelus.) *Si ipsi sancti angeli revera cupiunt introspicere in mysteria Dei, eaq; cognoscere 1. Pet. 1, 12. quomodò etiam ipsis in Ecclesiam collata multis modis varia gratia & sapientia Dei nota fit in supercœlestibus Ephes. 3, 10. & si h. l. filius Dei, qui tamen est omniscius, in exemplum, quod imitemur, inquirere videtur, quidni*

Dei mysteria sedulò cognoscenda.

nos cum Mose accedamus, visuri Dei visiones magnas? Exod. 3, 3.

Noster stupor.

II. Attolle oculos & vide) *Verum, proh dolor, post lapsum is est noster stupor, ut, nisi à Deo moneamur, moveamur, excitemurq́, ejus opera, quantumvis ob oculos versantia non admodum attendamus. vide sup. vers. 1. in L. C. c. 4. ut meritò sit à præcone verbi illud psalmistæ inculcandum quotidie, Agite, videte opera Jehovæ Psalm. 46, 9. Venite & videte opera Dei, reverendus est actione erga filios hominum Psal. 66, 5. 6. nam magna sunt opera Jehovæ, exposita omnibus, qui delectantur illis Psalm. 111, 2. cui mandato exadverso respondebit pius, celebro te, ô Deus, & quod suspiciendis operibus tuis in admirationem traducor, celebro mirabilia opera tua, quàm maximè novit animus meus Psalm. 139, 14. Contrà impij hujus mundi deliciis immersi opus Jehovæ non intuentur, & factum manuum ejus non considerant Es. 5, 12.*

Ex vers. 6.]

Malos Deus tandem coercet.

I. Est Epha) *Deus longanimis diu permittit homines ire in vijs suis Act. 14, 16. ad tempora ignorantiæ connivens Act. 17, 30. tandem vero cùm mensuram iniquitatis suæ impleverunt Genes. 15, 16. nec pœnitentiam egerunt; pœnis gravissimis eos compescit, certisquè limitibus nequitiam circumscribit 1. Sam. 23, 26. Genes. 19, 11. 2. Reg. 6, 18. ac plagis tandem æquipollentibus afficit Psalm. 125, 3. Matth. 23, 32. Luc. 22, 51. Johan. 18, 8. Apocal. 18, 7. vide etiam in Amos 1, 3. Joel. 3, 13. Ut enim Deus ipsius diaboli furoribus metam ponit Job. 1, 12. & 2, 6. Matth. 8, 26. 31. ita etiam diaboli filios, hoc est, malos homines inhibere facilè potest Genes. 31, 24. 29. & 33, 10. Unusquisq́ autem videat, ne longamitatem*

tatem Dei contemnens mensuram suæ iniquitatis absolvat, & æternùm pereat cum divite epulone Luc. 16, 25. vide initium capit. 13. Luc.

II. Hic est oculus ipsorum) *Deus videt omnem iniquitatem, & contra eos, qui mali sunt, ponit suos oculos Prov. 15, 3. Psal. 34, 17. Heb. 4, 13. Jerem. 21, 10. Sir. 23, 25. vide in Amos 9, 4. 8. & sup. c. 4, v. 10.*

Dei oculus in malum.

Ex vers. 7.]

I. Massam plumbi, mulierem & Epham) *Hic est modus, quo Deus in hominibus illuminandis utitur, ut â parvis initijs ad majora progrediatur: sicut typus aliquis hujus rei extat Marc. 8, 24. 25. ubi Lutherus valdè nervosé in margine,* Also ist auch vnser Anfang Christum zu erkennen schwach / wird aber jmmer stercker vnd gewisser / *& revera totum iter justorum simile est luci splendidæ, pergenti lucere, adeò ut eorum quisq; sit stabilis die Prov. 4, 18.*

Modus illuminandi.

II. Massa plumbi) *Deorum soccos esse laneos, sed manus plumbeas, hoc est, tardè quidem procedere illos ad iram, sed longas moras gravitate pœnæ compensare, sciverunt & dixerunt etiam Ethnici: idem verò h. l. in visione indicatur, ubi plumbi massa nil aliud notat, quâm manum Dei fortem, quæ tandem impiorum conatus cohibet ac reprimit. si enim Davidi fuit manus Dei gravis Psalm. 32, 4. & 33, 3. quantò gravior erit illis, quos in irâ inveniet Psal. 21, 9.*

Dei manus plumbea.

Ex vers. 8.]

Quum projiceret eam in medium Ephæ) *Deus improbitatem vincit ac concludit, ne impunè pro libitu grassetur Apocal. 9, 4. & 22, 2. Nisi enim Jehova exercituum reliquos nobis faceret superstites, utcunq; paucos, velut Sodoma & Gomorrha omnes absumpti Esa. 10, 9. Rom. 9, 29.*

Deus improbitati ponit metas.

Thren. 3, 22. Psal. 125, 3. vide Lutheri biblia Rom. 9, 27. 28. & adde ea, quæ ibi habet in margine.

PARS TERTIA.

Summa hujus visionis.

Vers. 9.) *Tertia visio continet sententiæ à Deo latæ executionem, in quâ duo: prius, impietatis evictos ac in peccatis suis constrictos extra Ecclesiam deportari: posterius, eosdem ex Judæa in Babyloniam relegari, hoc est, implicatum iri eo judicio, quod manebat cùm crudeles & profanos Babylonios, tùm infideles & malos Judæos, qui in Babylonia remanserant.* Tum *enim* attollens oculos meos vidi, quod ecce, duæ mulieres, *in se infirmiora voluntatis divinæ exequendæ instrumenta*, prodirent habentes ventum in alis suis, *ita celeriter ac velociter progrediebantur*, illis *erant* alæ similes alis ciconiæ, *quæ in excelso nidificat & volat, supremumq; aera petit Job. 39, 16. Psal. 104, 17. Ierem. 8, 7. quoniam* & *hæ ipsæ mulieres* efferebant illam Epham, *quæ priùs à paucis videbatur*, inter terram & cœlum *palàm, publica sententia & executione illius (sicut quæ in aerem efferuntur, oculis omnium exponuntur,) ut ita ab omnibus agnoscatur.*

Cur h. l. duæ mulieres conjungantur.

Cur h. l. duæ conjungantur mulieres, non una omnium interpretum est sententia: mihi se maximè probat illa, quæ est Iunij: nempe quia ferè cum muliere comparatur Ecclesia, designari Ecclesiam duorum temporum citò à malis repurgatam, unam, quam Esdras ex Babylonia in Iudæam missus Ecclesiam Iudaicam constituit; & ab impijs, quibus commaculata erat, quàm celerrimè fieri potuit, repurgavit Esd. 9, & 10. inprimis v. 8. alteram, quando Nehemia adhibito sacerdotum consilio idem fecit Nehem. 13. qui duo refor-

designatur duæ reformationes.

1. *2.*

reformatores in se satis erant imbecilles, & tamen Dei hanc sententiam fortiter exequebantur.

Vers. 10.] *Sic igitur mali figurantur extra Ecclesiam ejecti: quorsum verò sunt deferendi, dicat quispiam? hoc porrò declaratur à Zacharia, quando scribit:* me autem dicente illi angelo, qui loquebatur in me, quò istæ mulieres *duæ* deferunt Epham hanc *de sede sua amotam ac in aëra sublatam?*

Vers. 11.] Dixit *ac respondit ille* mihi, *relegat eam improbitatem, & quotquot illi obstinatè adhærent, extra Ecclesiam relegatione perpetuâ* ut ædificet sibi domum in terrâ Sinharis, *hoc est, ipsa Babylonia Genes. 10, 10. & 11, 5.* ubi stabiliatur & collocetur, *ut ibi diu resideat, imò perpetuò habitet ac commeretur, id quod domus ædificatione solet figurari Jerem. 29, 5. 28. ut & nos proverbialiter dicimus,* wir wöllen da kein Hauß bawen / *hoc est, non diu ibi commorabimur,* collocetur vero in basi sua *seu sede illa, ubi jam antea fundati & radicati corruptissimos suos mores hauserunt, & ubi fratres ipsorum neglectis Dei beneficijs sedes suas fixerunt 1. Chron. 4, 22. 23.*

Ædificare domum i. e. diu commorari.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 9.]

Duæ mulieres] *Deus etiam per res contemptas sua potest exequi judicia, sicut vel solæ plagæ Ægyptiorum demonstrant. confer librum Sapientiæ cap. 15. 16. 17. & discas timere hujus regis manum, cui omnis creatura est exercitus, qui ranis Pharaonem, muribus Hattonem, pediculis Herodem &c. punire potuit. Quod verò hæ mulieres habent*

Deus per parva facit magna judicia.

ventum in alis, notat celeriter executioni mandari Dei decreta. vide supr. v. 1. L. C. 2.

Ex versu 10.]

Respice finem.

Quo deferunt Epham] *Semper est cogitandum, quis tandem finis futurus sit improbitatis 1. Petr. 4, 18. & quò mulieres hæ, hoc est, Dei ministri ac satellites deferant hanc Epham & mensuram iniquitatis completam, nempe in tenebras exteriores Matth. 8, 12. & 13, 41. & 22, 13. nam extra Jerosolymam cœlestem erunt canes, & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac committit mendacium Apocal. 22, 15. Precemur cum Davide, dum sumus in hac ad vitam via: Deus fortis, vide, an ego ingrediar viâ molestâ tibi, quod tamen si fiat, tu pro tua clementia reduc me ex erroris diverticulo, & deduc me viâ æternâ Psalm. 139, 23, 24. neq; in æternum me à facie tua abijcias Psalm. 51, 13.*

Ex vers. 11.]

Mali à Deo abjiciuntur, שִׁנְעָר

I. In terra Sinharis ædificet sibi domum] *Quisquis se non gerit dignum civitate Dei, ex illâ meritò eijcitur, & in terram Schinharis, id est, dentium excussionis deportatur (*שִׁנְעָר *enim ex* שֵׁן*, id est, dens, & verbo* נָעַר*, id est, excussit, componitur) hoc est, in infernum tandem detruditur, ubi est dentium stridor perpetuus Matth. 8, 12. & 13, 42. & 22, 13. nam Deus improborum dentes confringit Psalm. 3, 8. dentes eorum in ore ipsorum destruit, molaresq; crudelium demolitur Psalm. 58, 7. & olim, quando cornu pij elevatur honore in cœlis, improbus videns indignatur, dentibus suis frendens contabescit, at desiderium ejus perit Psalm. 112, 9. confer Sapient. 5, v. 1, 2.*

& dentes eorum cõfringuntur.

II. Col-

11. Collocetur in basi sua].

Tum verè impietas grassatur libera, passim omnia plena malis,
Quum penes injustos jus est, & jussa malorum sunt metuenda bonis. Psal. 12, 9.

Malorum imperium.

CAPUT SEXTUM.

Argumentum.

Summa.

SIgnificatur typo quatuor curruum, ministerio sanctorum angelorum à Deo cùm in Judæa, tum etiam in ipsa Babylonia multos adhuc quidem hærentes, sed paulò post Jerosolymam venturos, seque suaque Deo consecraturos, in gratiam receptum ac salvatum iri. Deinde repetit promissionem de Messia, qui hoc templo ac politia durante venturus, omniaque impleturus sit, quæ ibi hactenus erant adumbrata, regno ac sacerdotio suo fideliter perfungens. Tandem publicum ejus rei monumentum in Ecclesia statuit, adumbratum coronis suspensis, & completum prædicatione universali Evangelij, ubi etiam, quodnam fideles hujus regis cultores maneat præmium, indicatur. Scio alios longè aliter visionem hanc interpretari: sed quod scripturæ analogiæ, scopo prophetæ ac cohærentiæ hujus vaticinij quàm maximè congruit, id sequi mihi visum est sine cujusquam injuriâ. Ut tamen tantò melius conferri possint aliorum explicationes placet paucissimis illas nonnullas indicare. VVigandus ita habet: Iterum solatur Iudæos, ne metu potentiæ vicinarum gentium ædificationem templi intermittant: nam Deum esse per angelos repressurum hostes, ac pacem largiturum. Verùm hi angeli

1. 2. 3.

Variæ explicationes.

1. VVigandi.

Quid hic.

desiderentur. geli non dicuntur eversum ire, sed tranquillatum Babyloniam, & propheta de hostibus non tam in irâ domandis, quàm ad regnum Christi ex gratia advocandis agit, & de spirituali pace prophetat.

2. Danæi. Eundem in modum ferè Danæus, quando scribit. Hæc sunt superiùs commemoratarum promissionum confirmatio de instaurandâ Dei Ecclesiâ, & de evertendis ejus hostibus, qui tum maximè erant

3. Riberæ. Chaldæi ac Babylonij. Ribera ita sentit: De 4. monarchiarum successione vaticinatur, cui consentit in genere

4. Gualtheri. Gualtherus, regna, inquit, hujus mundi à Dei providentia pendere, illudq; tantum fieri, quod ipse decrevit, docetur.

Refutantur. Sed notandum, I. quod scriptura per currus regna non denotet, quæ apud Danielem per partes corporis ac animalia

1. quatuor indicantur, II. quod hîc non declaretur, quid e-

2. venerit, eventurumq; sit in regnis politicis, sed potius spirituali illo Christi, qui propterea in fine capitis tam exactè

3. describitur III. quod angeli interpretatio aliud innuat, de quibus omnibus in progressu pluribus.

Analysis. I. Partes tres. Nunc videamus capitis hujus partes: Eæ, si quis populariter illud velit ex-

1. plicare, esse possent tres: videlicet I. Visionis hujus narra-

2. 3. tio. II. ejus Interpretatio III. de Messia ejusq; officio

II. Partes duæ ac regno insignis prædictio. Cum Junio aliquantò accuratius dispescueris in partes duas, ita ut in priori sit, quod Deus

1. suis propositis perficiendis adhibet consilium usq; ad vers. 7.

2. in posteriori, quo Deus Ecclesiam de reconciliatione, gra-

III. Partes tres, tia & cura sua promissionibusque in Christo implendis confirmet, singulare symbolum vers. 7. & seqq. Nos partes fa-

Visionis revelatio, ciemus tres: Earum I. erit visionis revelatio, in quâ offeruntur conjunctim quatuor. Currus, qui ex duobus montibus chalybeis progrediuntur vers. 1. & separatim docetur, à qui-

bus

bus equis singuli currus trahantur, videlicet primus ab equis rufis, secundus à nigris vers. 2. tertius ab albis, quartus à grandine guttatis vers. 3. II. est visionis per angelum facta explicatio, ubi est & prophetæ quæstio v. 4. & angeli responsio vers. 5 in quâ itidem eruditur Zacharias de curribus conjunctim vers. 5. & de equis separatim vers. 6. speciatim verò de illis, à quibus quartus currus trahebatur, ubi illorum studium, & Dei ad hos mandatum vers. 7. & ad prophetam instituta hortatio vers. 8. ad illos, ut quod volebant, efficerent: ad hunc, ut quid ab illis factum esset cùm in Judæa vers. 7. tùm in Babylonia vers. 9. diligenter attenderet III. pars, est visionis applicatio, in qua declaratur effectus administrationis gratiosæ illius, quæ ex mandato Dei per angelos in Babylonia peracta est, respectu cùm deportatorum, & in exilio adhuc hærentium, qui religiosè munus Deo Israelis afferunt vers. 10. & operâ prophetæ (quem Deus peculiari mandato hic instruxerat vers. 9.) in usum publicum conferunt vers. 11. tum reductorum & in Ecclesia viventium, quibus promissiones dantur de Messia in carnem venturo, Ecclesiam amplificaturo vers. 12. in eadem regnaturo, eam redemturo ac pro ea intercessuro vers. 13. quarum memoriale publicum in templo suspenditur vers. 14. tum deniq; longinquorum seu adhuc extra Ecclesiam degentium, sed certò advocandorum, tempore N. T. vers. 15.

2. explicatio. 3. applicatio.

PARS PRIMA.

Vers. 1.) Narraturus propheta visionem novam more suo, & ejus authoritatem, & suam ipsius alacritatem indicat, siquidem cœlitus revelatur, & studiosè à Zacharia observatur, qui ità scribit: Deinde rursus *post visiones superiores pro-*

propositas & expositas attollens *ego in cœlum* oculos meos *Deo mirabiliter revelante* vidi, quod ecce *quatuor* currus *militares puta, quales olim in usu in veteri militia Exod. 14, 17. 25. & 15, 4. Jud. 1, 19. & 4, 3. 2, Sam. 8, 4. & 10, 18. 1. Reg. 10, 26. Esa. 21, 7. & 22, 6. Ezech. 23, 24. Confer Joel. 2, 5. Mich. 5, 10. Nah. 2, 3. & 3, 2. Hag. 2, 22.*) prodibant è medio duorum montium, qui montes erant toti chalybei. *Variè quidem hæc â varijs explicantur: nobis vero se quàm maxime probant ea, quæ habet Wigandus (qui hactenus rectè sentit) per currus intelligi angelos, sed id malè, quod propterea eos venire putat, ut regna evertant: & Junius, cujus etiam verba hîc libet apponere: Sunt quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentissimè omnes orbis partes obeuntium, & capessentium jussa illius, montes duo chalybei sunt signa potentissimæ & impervestigabilis Dei providentiæ, ex cujus abdito firmissima & ineluctabilia consilia prodeunt: equi celeritatem significant. Itaque summa est: Deum quidem tum ad superiora, tum etiam ad cætera sua consilia præstanda & perficienda (quæ in recessu providentiæ ejus latent) abundare administris, per quos omnia cognoscat verissimè, & perficiat justissimè ac fidelissimè: quemadmodum Christo æterno Dei patris filio in eandem sententiam equi attributi sunt sup. 1, 8. quia Christus est sapientia & potentia Dei: Verum in hoc singulari negotio angelis placet uti, tanquam salutis bonorum administris, ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos sibi & adducendos ad cultum suum, ne forte omnes, qui extra Judæam erant, excidisse â salute Dei putarentur, aut ipsi in desperationem conjicerentur. Hæc ille, quibus adde, quæ supra in c. 1. v. 8. dicta sunt, & quod aliàs in scri-*

Currus militares.

Explicatio VVigandi & Junij reliquis præfertur.

Currus, montes chalybei, equi,

ptura

ptura ministerium angelorum currus nomine denotetur Psal. 18, 11. & 68, 18. confer Psalm. 104, 3. 4 quomodo etiam Elias curru igneo & equis igneis in cœlum vectus rapitur 2. Reg. 6, 17. Jacobo item occurrunt exercitus angelorum, in quibus & currus Genes. 32, 1. 2. & montis nomine firmitas significetur Psal. 125, 1. 2. & 36, 7. Quod verò quatuor currus cernuntur, id denotatur, quod in omnes quatuor mundi plagas angeli egredi & circumquaq; pacem tueri, diaboloque ac mundo debebant resistere. Quod autem Dn. Wigandus existimat, quando duorum montium h. l. fit mentio, denotari Jerosolymam, quippe in qua erant montes duo Sion & Morija, idq; eò magis, quod angeli sint Ecclesiæ (cujus typus & sedes quædam erat Jerosolyma) custodes, alienum esse videtur, tùm quod cœlitus facta sit hæc revelatio, tum quod non dicantur reliqua prodijsse Jerosolymâ nec ullo modo angeli debuerint ex Jerosolyma egredi, sed potius eam ingredi, ut eam custodiant. Taceo quod hæc malè cum toto versu 5. & cum fine vers. 6 cohæreant, nec reliquis partibus visionis benè respondeant.

Angeli currus nomine denotantur.
Mons notat firmitatem.
Cur 4 currus?
Non intelliguntur hîc duo montes, qui Jerosolymis.
1.
2.
3.
4.

Vers. 2.) Quæ porrò de equis vers. 2. & 3. subijciuntur maximam partem supra sunt explicata cap. 1, 7. 8. Summa autem est, quod oculus Dei ac providentia celeriter cuncta pervadat in suis angelis, sicut equus est animal velocissimum, varijq; & diversi colores diversos providentiæ divinæ notant effectus, niger tristes, albus lætos, rufus sanguineos, varius mixtos, in curru primo erant equi rufi, & in curru secundo equi nigri.

Vers. 3) In curru *autem* tertio equi albi, & in curru quarto, equi grandine guttati & confirmati, *divinitus roborati, & ad singulare opus, quo accingebantur, virtute Dei*

 exor-

אֲמֻצִּים

exornati. id enim potius notat h. l. participium hebræum paul אֲמֻצִּים *quam simpliciter robustos aut validos, id quod habitum significat, & aliâs hebræi tales dicuntur* אַמִּיצִים *vel* גִּבּוֹרִים*, & proinde melius exprimes vim vocis hebrææ, si germanicè vertas,* gesterckte / als starcke Rosse. *Omne enim horum robur non tam in ipsis, quâm in Deo est, & talis per paul. notatur passio, quæ adhuc duret Psal. 32, 1.* נְשׂוּי כְּסוּי*, & sic hebræi differre dicunt* כָּתוּב *:* סֵפֶר *&* נִכְתָּב *,* קֶבֶר פָּתוּחַ *&* נִפְתָּח *,* שָׁתוּל *&* עֵץ *&* נִשְׁתָּל *&* נִבְנֶה *,* בָּנוּי *&* בַּיִת *& &c.*

Significatio Paul. Gal.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 1.

In providentia Dei cognoscendâ.

I. Attollens oculos meos vidi) *In providentiæ divinæ negotio (sicut in omnibus alijs rebus, quæ sunt spiritus Dei 1. Cor. 2, 14.) cum naturà simus cæci, nec quicquam de ea intelligamus, sapientes carnaliter, ut Iob. cap. 28. multis probatur, & exemplis etiam piorum aliquandiu ex carnis imbecillitate fluctuantium patet Iob. cap. 21, 7. Asaphi Psal. 73. in initio: Ieremiæ cap. 12. vers. 1. si velimus verum cognoscere, non inhærendum carnis vel mundi cogitationibus, sed in cælum sunt cum propheta attollendi oculi, & cum Asapho in divinarum scripturarum penetrandum est sacrarium Psal. 73, v. 17. more Davidis Psal. 37. Ibi enim mera ἀταξία in mundo esse videbitur, cum nos ex carnis instinctu malis benè, & bonis malè esse judicabimus, & cum Claudiano ex lib. 1. in Ruffinum exclamabimus,*

Attollendi oculi.

Sæpè mihi dubiam traxit sententia mentem,
curarent superi terras, an nullus inesset.

Rector

Rector, & incerto fluerent mortalia casu. Hic verò quando verbi divini prælucet facula, disparente caliginosâ mentis nostræ nubeculâ, liquidò apparebit, quod Dei providentia gubernet omnia Sap. 14, 3. quodque sit tam sapiens, ut etiam de malo possit diligentibus se benefacere Rom. 8, 28. & summæ sit patientiæ, potentiæ, sapientiæ, misericordiæ ac justitiæ, quod mala aliquamdiu toleret, ac ad bonos fines dirigat dum bonos eis in hac vita exercet & probat. vide Aug. lib. 1. de C. D. c. 8. & 9. adde historiam Josephi, Davidis, Jobi, passionis Christi.

II. Quatuor currus ex montibus chalybeis] *Multi sunt sancti Angeli, qui Deo ministrant in omnibus mundi partibus Dan. 7, 11. Psalm. 91, 11. Hebr. 1, 14. illiq; sunt valdè fortes Psalm. 103, 20. 2. Thess. 1, 7. id quod etiam patet ex operibus ab illis perfectis, rebusq; præclarè gestis, quatenus Ecclesiam & pios defenderunt 2. Reg 6, 17. Psalm. 34, 8. Dan. 8, 13. 20. supr. 1, 12. ac malos punierunt 2. Sam. 24, 15. 2. Reg. 19, 35. unde etiam dicuntur robustissimi Psal. 78, 25. Ex tota autem hac visione probatur, quod Deus ministerio angelorum tueatur Ecclesiam, qua de re supr. cap. 1. pluribus, quemadmodum etiam de ijs, quæ ex vers. 2. & 3. hic de equis notari poterant, ibidem explicata sunt prolixiùs, præterquam quod in fine hujus quidam dicuntur* confirmati. *Hac enim occasione potest aliquid dici, tum de eo, quod angeli etiam sancti omnia à Deo habeant, ab eoq; dependeant, tam quod ad esse, quàm quod ad operari, inde sæpius dicuntur angeli DEI, angeli Domini, tùm potissimum de confirmatione sanctorum angelorum in bono concreato, ne deinceps labi queant. Non enim hoc habent proprietate naturæ Iob. 4, 18. & 15, 15. sed ex singulari Dei beneficio ac gratia,*

Angeli multi & fortes.

Angeli omnia habēt à Deo, & sancti sunt in bono confirmati, ex gratia.

 quo-

quomodo jam propriè & peculiari ratione hunc nominis honorem obtinent, ut vocentur angeli sancti, angeli boni, angeli lucis.

probatur; *Dominus Chemnitius ita hoc probat I. quod chasma* 1. *inter beatorum cœlitum felicitatem, & damnatorum infernalium cruciatus sit confirmatum ita ut nemo poßit vel inde huc, vel hinc illuc transire Luc. 16, 26.* 2. *II. quod sint electi 1. Timoth. 5, 21. hi autem finaliter excidere à salute nequeant Matth. 24, 24. ubi tamen notandum, aliter eligi angelos,* [quomodo angeli elegantur, non ut homines] *hoc est, ex mera gratia in bono, in quo sunt creati, confirmari ad beatitudinis sempiternæ fruitionem, ut sit in vocabulo eligendi metalepsis, quatenus ex antecedente consequens intelligitur. & aliter eligi homines, videlicet in Christo, quatenus is pro illis Dei justitiæ satisfecit eorumque peccata expiavit, certoque salvabit finaliter in fide perseverantes, quæ in angelis sanctis nulla, unde hi etiam propriè electi in Christo dici nequeunt, ut vult Bucanus & alij nonnulli Calviniani, siquidem Christus est mediator hominum 1. Timoth. 2, 5. & hi tantùm sunt cum Christo mortui Roman. 6, 8. & his tantùm Christi meritum per verbum ac sacramenta offertur ac confertur.* 3. *Alij III. aliquantò firmius adhuc idem probant, quod faciant voluntatem Dei Matth. 6, 10. nobisq; velut exemplar tutò sequendum proponantur.* 4. *IV. quod videant faciem patris cœlestis διὰ παντὸς, id est, semper in omnem æternitatem Matth. 18, 10.* 5. *V. quia nos, qui sumus futuri incorruptibiles, perfecti, immaculati in vita æterna, simus fu-turi ἰσάγγελοι Matth. 22, 30. Luc. 20, 36. Breviter nota contra eos, qui contrarium statuunt: Quicquid angelis deest ex naturæ proprietate, id habent ex Dei benignitate, qui hîc dicuntur esse in stabilitate.*

PARS

Verſ. 4.] *Hæc eſt viſionis narratio: Sequitur ejus interpretatio, quam impetrat propheta in diſcenda Dei voluntate aliquantò obſcurius ſibi patefactâ valdè diligens, quando interrogat angelum, ſeu potius angelorum Dominum, & quidem cum ſumma ſubjectione ac reverentia, quum eum, qui cum loquitur, agnoſcit & vocat ſuum Dominum.* Itaq; *cum iſta viderem*, reſpondens, *hoc eſt, ſcripturæ ſtylo, proloqui incipiens, (vide Job. 38 1. Dan. 4, 27. Matth. 17, 4. & 22, 1. & 28, 5. Marc. 11, 14. Luc. 3, 14. & 14, 3. & 17, 17. Johan. 2, 18. Apoc. 7, 13. quæ habet Em. Sa.)* dixi angelo *illi*, qui loquebatur in me, quid hæc *ſibi volunt* Domine mi? *quæ mihi jam oſtenſa ſunt ſuperioria viſa mihi explicuiſti fideliter ac dilucidè, age etiam in hoc me reſpice, & quid notet, cum ego neſciam, ediſſere.*

Reſpondeo i. e. alloquor.

Verſ. 5.] Tum reſpondens *iſte* angelus, dixit mihi, hi quatuor *currus ſunt ſancti angeli, Deiq; miniſtri ac ſatellites, qui in omnibus quatuor mundi cardinibus ac partibus tam citò facileq; Dei juſſa exequuntur, ac ſi eſſent* venti cœlorum (*ipſe enim pro admiranda ſua potentia facit angelos ſuos ventos, & miniſtros ſuos ignem flammantem, tamque commodè illis voluntatis ſuæ nuncijs ac judiciorum adminiſtris utitur, ut ventis & igne uti ſolet Pſalm. 104, 4. quibuſcum confer Ezech. 1, 8. 10. 23. 24. Hebr. 1, 7. 14.*) *à Deo emiſſi veniunt, & ad eundem expeditis rebus demandatis redeunt, ac ſe ſummo iſti Imperatori ſiſtunt, ſi quid porrò velit injungere (ſicut etiam de malis angelis legimus 1. Reg 22, 29. Job. 1, 6.) ita* procedunt *ipſi*, indè ubi conſtiterant, *& decretorum Dei fuerunt executores (ſtare enim hîc ſæpè ſignificat miniſtrare ſupr. 3, 1. & 4, 14.) quippe qui ſemper parati ac*

Angeli ſunt ut venti.

Stare.

prompti Domino suo ac apud dominatorem totius terræ *consistunt, nutum ejus observantes ac jussum exspectantes Matth. 18, 10. Dan. 7, 10.*

Vers. 6.] *Hæc in genere scias de visione tibi conjunctim oblatâ, de qua vers. 1. nunc in specie quædam accipe de equis sigillatim ostensis, (ut supra vers. 2. fuit dictum) quippe qui figurant, quid ex Dei decreto illos populos, quò mittuntur, maneat.* *Equi rufi* *Nam equi illi rufi, qui suprâ vers. 2. sunt primùm nominati, & hîc quasi digito monstrantur, nempe isti, qui* sunt in illo *curru primo*, & equi illi nigri egrediuntur in terram aquilonarem *seu Babyloniam, quæ respectu terræ sanctæ versus aquilonem sita est supr. cap. 2, 10. portendentes bella, multas clades, ac tristem ejus regni statum, quod ad plerosq; incolas malos spectat, verum* & albi illi egrediuntur post eos, *eodem tendentes, & notant, pijs in eâ hærentibus tandem aliquando lætiorem obventurum statum, cùm & illi à Deo curentur: atque hi sunt tres priores currus, de quarto tandem sequente, scito, quod in eo* grandine guttati equi *& varij, variumq; statum notantes*, egrediantur in terram meridianam *seu Judæam, quæ respectu Chaldææ, cujus paulò ante facta est mentio, & cui hæc nunc opponitur, est ad meridiem sita. Ita enim potius ob scopum hujus visionis & versus sequentis explicationem, hanc particulam explicamus de terrâ sanctâ, quàm cum alijs de Ægypto, Idumæa aut Arabia, siquidem h. l. non sine causa* δεικτικῶς *appellatur* hæc *terra, puta in qua versabatur propheta cum suis auditoribus: & angeli sancti h. l. non sine causa pro ea intercedere leguntur, siquidem Ecclesiam curant.*

& nigri quid notent.

Albi

varij.

Terra meridiana h. l. sancta.

Vers. 7.] Confirmati itaq; illi *grandine guttâti equi, divini-*

vinitusq; animati ac armati (de quibus in fine c. 3. suprâ) egressi *seu potius libenter egressuri ad capessenda Dei mandata* quærebant eundo *sibi piorum amore ultrò Judææ procurationem à Deo deposcebant, ac sibi hoc demandari rogabant,* ut obambularent terram hanc *sanctam, atq; in ea pios juvarent & defenderent.* Ea propter *motus misericordiâ suâ ac precibus angelorum sanctorum princeps,* dixit, *agite,* ite obambulate terram hanc, *& facite, quod jussi estis, ac ipsi voluistis. Quod Dei mandatum cum audissent angeli, dictum factum sine morâ ad Ecclesiam Judæorum advolant, & tam citò obierunt ista sua ministrorum munia, atq; solent equæ velocissimæ in nuncijs celerrimis,* sic *inquam* obambularunt terram *ut equæ præproperæ, quam similitudinem genus fœminum verbi hebræi innuit.*

Angeli cupiunt obambulare terram sanctam.

Vers. 8.) Hisce autem ita in Iudæa Iudæorumq; salute promovendâ occupatis, de reliquis me ita peculiariter monebat Christus. nam accersens me allocutus est me dicendo: Vide, hi qui egressi sunt in terram aquilonarem *sup. v. 6. præcipuè illi equi albi, lætiq; nuncij* tranquillarunt spiritum *& iram* meam in terra aquilonari, *videlicet multos homines in Babyloniâ hærentes ad resipiscentiam pietatemq; ministerio suo adducendo, aliosq;, in quibus ea nondum prorsus refrixerat, in eâ continendo, effecerunt, ut istos omnes non omninò à mea adhucdum excludam gratia, sed etiamnum illis clementiæ patefaciam januam, ut paulò post quorundam ex illâ terrâ Hierosolymam, pietatis ergò declarandæ, cum muneribus venientium exemplo probabitur, ut ita vel inde, quis visionis superioris scopus sit, luculenter appareat.*

Vers. 9.) Postquam enim illa fuit oblata & explicata,

tum,

tum fuit verbum Jehovæ, *volentis typum præcedentem dilucidiùs declarare*, edicendo mihi *ipsius prophetæ, ut dum illud mandatum ejus expedirem, meliùs, quæ videram & audieram hactenus, intelligerem, nempe non omnes extra Judæam degentes prorsus exclusos esse à Dei gratia, quandoquidem & jam in media Babylonia multi pij serventur integri, & olim ad regnum Christi venturi sint longinqui seu gentes, Christi, inquam, cujus typus erat Iosua sacerdos maximus, & qui jam hac ipsa occasione denuò promittitur, ut ita sequens historia sit & superioris doctrinæ de templo non tantùm ædificando, verum etiam ornando Hagg. 2, 7. sup. 2, 15. confirmatio, & Iudæorum nondum in terram sanctam regressorum (quò tamen omninò aspirabant, ac propediem venturi erant) & gentium tandem solenniter advocandarum consolatio.*

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 4.]

Inquiramus.

Dixi angelo) *Quando propheta adeò studiosè voluntatem Dei inquirit, quid nos reliquos facere convenit? de quo jam sæpè in superioribus.*

Ex verſ. 5.]

Angelorũ celeritas.

I. Hi quatuor currus ſunt venti cœlorum) *Angeli sancti, utpote spiritus, ex uno mõ ad alterum sine morâ temporis transeunt expeditissimè Act. 1, 10. & 5, 19. & 12, 7. 8. 9. ex cœlo in terram mittuntur, eoq; celerrimè redeunt Luc. 1, 19. 26. & 2, 13. 14. 15. sup. 1, 10. unde quia ventus est rapidissimus, meritò huic conferuntur Psal. 104, 4.*

Angeli Deo astant.

II. Inde ubi conſtiterant) *Angeli sancti Deo astant, eiq; inserviunt, ut regi terreno satellites, 1. Reg. 22, 19.*

Iob.

Job. 1, 6. & 2, 1. & 38, 7. Psalm. 148, 2. Apoc. 4, 8. & 7, 11. 12. Dan. 7, 10. Esa. 6. 3. Matth. 18, 10. Deut. 33, 2. ubi non negligenda est verbi hebræi הִתְיַצֵּב, *quod hîc occurrit in textu, ἔμφασις, siquidem propriè notat aliquem ad senatum seu tribunal comparare intrepidè, ut vel suam vel alterius causam agat. vide in Psalm. 2, 2. & 5, 6. ut vel inde discas Dei pro tribunali sedentis angelorumq; corona quasi circumdati majestatem, horumq; in capessendis illius jussis promptitudinem, unde discimus.*

הִתְיַצֵּב

III. Apud dominatorem totius terræ] *quod ille solus sit totius terræ dominator Deus παντοκράτωρ 2. Cor. 6, 18. Apoc. 1, 8. & 4, 8. & 11, 17. & 15, 3. & 16, 7. 14. & 16. 6. 15. & 21, 22. etsi pleriq; putant, omnia vel casu fieri, vel consilijs humanis tantùm regi. Si autem Deus solus est Dominator totius orbis, eum colamus, ei confidamus unicè.*

DEUS παντοκράτωρ.

Ex versu 6.]

I. Egrediuntur in terram aquilonarem) *Singulis provincijs ac regnis peculiares suos attributos esse angelos, nonnulli probabiliter colligunt ex Dan. 10, 13. & Act. 16, 9. quicquid autem sit, certum est, cum ex hoc nostri prophetæ, tum ex alijs scripturæ locis, angelos sanctos, quocunq; mittantur à Deo, promptos se eò conferre, &, quod jussi sunt, expedire. num vero ijdem angeli semper eidem præsint provinciæ, Deus novit, & nos satius ac tutius esse ducimus cum scripturâ tacente tacere, quàm nonnullis certi quid asserentibus temerè assentiri.*

Angeli jussa Dei faciunt.

II. In terram aquilonarem & meridionalem) *Deus pios, ubicunq; locorum sint, per angelos custodit ac protegit, ut multa piorum hinc inde peregrinantium exempla testantur. Jacobo in itinere, Danieli in Babylonia, Jo-*

Ubiq; locorum.

sepho in Ægypto, Johanni Evangelistæ in Patmo apparuit angelus.

Ex vers. 7.]

Angeli pietatem pro movent.

I. Quærebant eundo) *Angeli sancti libenter magnoq; cum prolubio pietatem promovent Dan. 8, 13. 16. Act. 10, v. 3, 4. Luc. 15, 7. Eph. 3, 10. 1. Pet. 1, 12.*

Angelorū præsidium oremus.

II. Dixit, ite) *Christus angelorum princeps ac Dominus illis dat mandata, quæ expediant Psal. 91, 11. hunc igitur, si volumus esse tuti sanctorum angelorum præsidio quotidiè manè ac vesperi rogemus; tuus sanctus angelus me custodiat, ne diabolus ullum jus in me obtineat.*

Ex vers. 8.]

Tranquillarunt spiritum meum) *Angeli sancti pietatis studium promoventes, Dei iram sedant: illi vero quia à Deo mittuntur, quod huic omnia sint accepta ferenda, facilè est colligere. vide sup. cap. 1, & hîc vers. 5. L. C. 2. vers. L. C. 1. & 2.*

Ex vers. 9.]

Prophetia est à Deo.

Tum fuit verbum Jehovæ, edicendo mihi) *Nulla prophetia allata est libitu hominum, sed acti à Spiritu S. loquuti sunt sancti Dei homines 2. Pet. 1, 21. quemadmodum David propheta regius de se expressè fatetur 2. Sam. 23, 2. spiritus Jehovæ loquutus est in me, & sermo ejus per linguam meam.*

PARS TERTIA.

Summa hujus partis & resolutio.

Vers. 10.) Primum exponitur Dei mandantis dictum vers. 10. & post subijcitur prophetæ id exequuturi factum v. 11. In illo tria sunt notanda I. personæ, ad quos ablegatur, qui sunt viri Iudæi, qui recens ex Babylonia Ierosolymam venerant;

nerant, ac dona à se alijsq; Iudæis in templum Dei conferenda afferebant, ostendentes pietatis suæ professionem publicam. II. Locus in quem ire jubetur propheta. III tempus, videlicet eodem die, quo visio superior fuit oblata ac declarata, quoniam consolatione celeri indigebat populus. Ita autem dixit mihi Iehova : Accipe à deportatis *ac nondum ex captivitate huc cum familiâ regressis*, à Cheldajo (*qui idem est Chelem vers. 14. infr.*) & à Tobija, & à Jedahia *dicis, ubi conveniam? quomodo ab illis accipiam? dico, postquam* veneris tu eodem die, *postquam* veneris, *inquam*, domum Joschijæ, filij Tzephanjæ (*qui infra vers. 14. etiam Chen appellatur*) *qui non ita pridem venerunt, imò jam* veniunt è Babylonia, *religiosè oblationem facturi suo Domino, quem etiam colunt à templo hoc remoti, quod vos jam exstruitis.*

Legati deportatorũ.

Vers. 11.] *Ego vero quod mihi erat injunctum, ita expedire debui juxta tenorem ac præscriptum hujus sequentis instructionis divinæ*, & *tu Zacharia* accipiens argentum ac aurum, *quod illi tibi Deo consecratum tradituri sunt*, facies *inde* coronas, *ad aurificem cum detuleris argentum & aurum rude, faciendas, & expoliendas curabis coronas, easq; jam affabrè factas & exornatas* impones *capiti seu potius cidari, quam suprà imponi vidisti ejus capiti c. 3, v. 5. super impones ac circumdabis*) Jehosuæ filij Jehotzadaki sacerdotis maximi, *ut sit & testimonium summi ornatus, gloriæ, splendoris ac majestatis, quæ non tantùm in sacerdotio, verum etiam in toto templo hoc futura sunt, & indicium, quanto decore sit exornandus ille Iosua, seu Christus, qui hujus est futurus antitypus, sacerdos N. T. unicus.*

Coronæ imponuntur sacerdoti maximo,

qui typus Christi.

Vers. 12.] *Horsum enim quod spectent hæc potissimùm*

etiam indicabis statim, & cum istos ritus adhibueris in summo sacerdote exornando, ipsum alloqueris dicendo; *& quid coronatio illa voluerit, quodq; sit ejus fundamentum ac finis ultimus, explicando.* Sic ait Jehova dominus exercituum dicendo: ecce *jam egregiè à me hisce coronis impositis ornatus es, verùm illæ tibi non propter te imponuntur, sed ut figuram ac typum Christi regis ac sacerdotis geras, ecce* virum, *non tam te, quàm eum, cujus es typus, respice, illum virum cogita,* cujus nomen *est*; *G E R M E N supr. cap. 3. vers. 8. qui merito hoc nomen obtinet, quia suo tempore* ex suo loco germinabit, *ex propria gente, tribu Juda, ac sede destinata, & jam in lucem editus succrescet ac virescet, velut surculus irriguus de radice Jessæ Es. 11, 1. & in urbe Nazareth ille* נֵצֶר *apparebit Matt. 2, 23* & ædificabit templum Jehovæ *spirituale seu Ecclesiam, ut tu jam promoves hujus externi templi structuram.*

Is est Germen.

נֵצֶר

Vers. 13.] *Ita ajo:* is *demum* ædificaturus est *prædicatione Evangelij* templum Jehovæ *ex hominibus, quod multò gratius erit Jehovæ, quàm quod nunc ædificatur ex lapidibus, dum cœtum piorum Deo colliget sua doctrina, quando & ille demum erit gloriosus miraculis, totoq; redemptionis opere mirabilis, ex virgine natus, ex mortuis excitatus, in cœlum sublatus, omniq; gloriâ divinâ donatus, siquidem ille* reportaturus est decorem, *quatenus* sedebit ac dominabitur in solio suo *quod est Ecclesia Luc. 1, 32. 33. Mich. 4, 7. & velut rex sibi populum peculiarem colliget ac contra hostes potenter defendet: simul verò etiam* erit sacerdos in solio suo *seipsum victimam patri gratissimam in passione ac arâ crucis offerens,* ut *sic per ejus sanguinem* sit *sublatâ inimicitiâ,* consilium pacis inter utrosque, *eos qui in Judæa sunt*

propheta.

rex.

sacerdos.

sunt propinqui, & eos qui inter gentes sunt, atq; adhuc ab Ecclesia longinqui Esa. 53, 8. Ephes. 2, 13. 14. 15. 16. Colos. 2, 13. 14. Ita enim malumus hæc ultima verba ob cohærentiam textus, numerum pluralem & finem redemptionis totiusq; Christi officij, explicare, quàm cum alijs eadem accipere, vel de utroque regimine seu dignitate regiâ ac Ecclesiasticâ, vel de multis verbi ministris, quorum in præcedentibus non fit expressa mentio, sed Christus hic describitur, tum quod ad personam vers. 12. tum quod ad triplex prophetæ, regis ac sacerdotis officium, quæ omnia denique huc conspirant, ut ex Judæis ac gentibus salventur quamplurimi, quando proh dolor, longè plures sua culpa (qui & ipsi à Christo non absolutè sunt exclusi) pereunt.

Inter utrosq;, quid h. l.

Vers. 14.] *Quod cùm ita sit, videlicet quod ex capite illo, Christo Jesu, in reliqua omnia viva Ecclesiæ membra sit redundatura gloria, ut etiam hujus rei sit quoddam testimonium,* idcirco *jam coronas illas, de quibus sup. vers. 11. capiti Pontificis detrahe, & legatis impone, ita ut* illarum coronarum quæq; *sit una* pro Chelemo, & *altera* pro Tobija, & tertia *pro Iedahja & quarta deniq;* pro Chene, filio Sophoniæ, *denturq; singulis singulæ, (id quod in textu hebræo constructio ipsa innuit, quando nomini plurali verbum singulare adjunctum distributionem notat* הָעֲטָרֹת תִּהְיֶה *Bux. th. l. 2. c. 10. p. 389.) ut hoc monumento confirmentur pij longinqui, quales hi quatuor erant adhuc in Babylonia hærentes, se Deo acceptos fore, & intelligant propinqui seu in Iudæa degentes jus illis longinquis esse cum ipsis ad Deum accedendi, quiq; etiam olim in cœlis unâ cum reliquis pijs sint coronandi, idque ne tradatur oblivioni,* in memoriale, *posteaquam iterum sunt demptæ hæ coronæ de capitibus horum piorum*

Singulis legatis imponitur corona.

rum proselytorum, in templo Jehovæ suspendantur quò inserviant posterorum & consolationi, certò inde concludentium, venturum Meßiam, qui istis coronarum antitypis seu donis super cœlestibus & gloriâ ornetur Psalm. 8, 2. 6. & instructioni, ut reliqui Ecclesiæ cives etiam ad liberalitatem similiter exercendam accendantur. quando has coronas & ἀναθήματα sacra vident, & amplißimum restare offerentibus præmium audiunt, atque ex hîc descriptâ historiâ intelligunt.

Quid hoc moneat.

Vers. 15.] *Sic igitur declaratum est typicè, omnes Ecclesiæ veros cives habituros esse in Christo sacerdote N. T. unico laudem ac gloriam perpetuam: porrò indicatur, quod & populi longinqui in initio N. T. se illis sint adjuncturi, ut unâ templum spirituale ædificent, quemadmodum in gentium vocatione factum est; quam ut verißimam esse credant, &, ita ut prædictum est. eventuram ad rei eventum iterum provocat propheta, ut supr. cap. 2, vers. 15. id quod etiam ad excitandos Judæos facit. Cur enim hi de suis diffiderent studijs, cùm alienigenas in societatem eorum venturos audiebant? pudeat verò illos suæ ignaviæ, si ipsi, gentibus accurrentibus, non adveniant.* Nam longinqui, *hoc est, gentiles, Paulo interprete Ephes. 2, 13, 14. in N. T. ad Ecclesiam* advenient *(complementum habes prolixè descriptum in actis Apostolorum, Paulinisq; Epistolis)* & ædificabunt in templo Jehovæ *spirituali, seu Ecclesia, se ipsos offerentes pro vivis lapidibus Ephes. 2, 19. 20. idq; cùm factum fuerit apud vestros ô Iudæi, qui jam vivitis, posteros,* ita cognoscetis *vox ex ijs,* Jehovam *Dominum,* exercituum misisse me ad vos. atq; hoc *quidem* futurum est *per ministerium verbi. Interea verò vestrũ est, ijs, quæ hactenus à me dicta*

Longinqui in N. T. advocantur.

cta sunt, attendere, & templum erigere, urbem munire, ac Rempub. constituere, in quibus olim vivat aliquandiu & moriatur promissus ille Messias. Nam quum sic omnino auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri, *post illud, inquam, tempus hoc regnum Christi, de quo dixi jam sæpius, venturum est; neq; est, quod de promissionum divinarum complemento vel tantillum dubitetis. Nam Jehova dixit, & facta sunt.*

LOCI COMMUNES.

Ex versu 10.]

Accipe à deportatis) *Deus neminem ad se venientem repellit Joh. 6, 37. qui omnes à se abeuntes ad se venire compellit Luc. 14, 23. amiceq; invitat Esa. 55, 1. Matth. 11, 28. quem nullius interitus delectat Ezech. 18, 32. & 33. 11. Inprimis verò h. l. videmus, quomodo Deus etiam munera externa pio animo oblata habeat valdè grata, quod nos omnes ad liberalitatem pro facultate exercendam erga ministerium & pauperes meritò excitare debet Luc. 21, 1. 2. 3. Matth. 25, 40. 2. Cor. 9, vers. 6. 7. 8. 9. 10. Rom. 12, 8. Phil. 4, 10. 15. 16. vide exemplum regis Sodomorum Genes. 14, 21. Israelitarum Exod. 36, & 38, 8. Davidis 2. Sam. 8. 11. 1. Chron. 18, 9. & 26, 26. Salomonis 1. Reg. cap. 5, 6. 7. 8. Cyri Esd. 1, 7. & 6, 3. 4. 5. Es. 44, 23. Darij Esd. 6, 8. 9 Zachæi Luc. 19, 6. 8. piarum muliercularum Luc. 8, 2. viduæ paupercula Luc 21, 3. 4. Lydiæ Act. 16, 15. barbarorum & Publij cap. 28, 2. quibus adde nostrorum majorum zelum in largiendo nimium, quamvis ille non esset secundum scientiam, dum templa magnifica erexerunt, altaria dotarunt & ditarunt, ijsq;, qui his serviebant, stipendia ampla constituerunt.*

Deus nullũ rejicit.

Simus liberales ad exemplum piorum.

Ex

[Ex verſ.11.]

Benè utamur opibus, *ut coronemur.*

I. Accipies argentum facies coronas) *Deus id quod datur ad ipſius peragendum cultum, ſibi ipſi refert acceptum, ac multum id commendat Matth. 26, 7. 13. Videamus igitur, ita utamur mammone, injuſtè plerumq; parto, ut in æterna recipiamur tabernacula Luc. 16, 9. & gloriæ ibidem donemur coronâ 2. Timoth. 4, 8. Jacob. 1, 12. 1. Pet. 5, 4. Apoc. 2, 10. Sap. 5, 17. quæ illi tantùm obtingit, qui benè currens ad metam pervenit 1. Cor. 9, 24. 25.*

Corona miniſtrorum verbi quæ?

II. Impones capiti ſacerdotis maximi) *Olim ſacerdos maximus, quia erat typus Chriſti regis prophetæ ac ſacerdotis, geſtabat coronam in ſacra ſua cidari, quia tempus erat umbrarum in V. T. quæ cum jam diſparuerint adveniente ipſo corpore, quænam erit corona ſacerdotum? hæc ſcilicet, ut pro viribus curent omnes verbi miniſtri, ut auditores digne Evangelio viventes ſint ipſorum corona & gloria Phil. 4, 1. 1. Theſſ. 2, 19. quibus ſapientia divina tradat coronam ornatiſſimam Prov. 4, 9. 2. Tim. 4. 8. & reverentia Domini eſt corona exultationis Sir. 1, 10. 18.*

Accommodatio nominum hebræorum.

III. Quando h. l. coronæ imponuntur capiti Cheldaij ſeu Chelem, Tobijæ, Jedahjæ & Joſchijæ aliàs dicti Chenis, & in memoriale eorundem in templo reponuntur ſeu ſuſpenduntur, ex horum nominum propriorum explicatione analogicâ, quæ ex hebræarum vocum etymologia naſcitur, docemur, quibus in hac militante ac poſt in triumphante Eccleſia à Deo ſummo brabeuta, corona gloriæ imponatur I. חֶלְדַּי, dicto à חֶלֶד, id eſt, tempus, mundus ceſſans inſtabilis & tranſiens, qui novit dies ſuos eſſe palmares, & hoc tempus eſſe, ut nihil coram Deo Pſalm. 39, 6. & proinde quia ſcit hoc eſſe con-

חֶלְדַּי qui tempus benè collocat.

tractum

tractum 1. Cor. 11, 29. benè eò utitur ibid. vers. 31. & singulos dies numerat Psalm. 90, 12. animadvertens viâ integrâ, quando Deus sit venturus ad se Psalm. 101, 2. adde Eccles. 11, 8 Sir. 7, 40. ille demum est bonus חֶלְדָּם *seu somniator à R.* חָלַם, *id est, somniavit, unde Chaldaicè somnium* חֶלֶם *dicitur, qui somnia illa in V. Test. divinitus immissa (nam de talibus potissimum hoc verbum usurpatur in hac significatione vide Joel. 2, 28.) diligenter observat, atque ita per somnium illud & somnum mortis piæ benè reconvalescit (quæ est altera hujus verbi hebræi significatio Esa. 38, 16.) & nitidior melior ac firmior ex eo prodit Joh. 12, 24. 1. Corinth. 15, 36. 42. II.* טוֹבִיָּה, *illi, qui bonus est Jehovæ, seu piè vivit Psalm. 18, 26. 27. & 73, 1. vide Luth. præfat. Germ. in librum Tobijæ & quis per Tobijam intelligi possit, scies, à R.* טוֹב, *id est, bonus, &* יָהּ *nomine divino contracto III.* יְדַעְיָה, *illi, qui novit Deum, à R.* יָדַע, *id est, novit, & nomine divino* יָהּ *nam hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti J. C. Johan. 17, 3. nam cognoscere te, ô Deus, absoluta est justitia, & nosse potentiam tuam est radix immortalitatis Sap. 15, 3. conf. Esa. 53, 11. Luc. 1, 77. Coloss. 1, 9. 10. 1. Iohan. 2, 3. 4.. IV.* יֹאשִׁיָּה *dicto, R.* אֵשׁ, *id est, ignis &* יָהּ, *cui litera formativa propriorum ab initio* י *est præfixa, illi scilicet, qui est igneæ naturæ, non friget in bono Rom. 12, 11. & sursum tendit Colloss. 3, 2. quique seipsum Deo sacrificat Rom. 12, 1. & cujus oratio est ut suffitus coram Deo, elatioque manuum ut munus vespertinum Psalm. 141, 2. q. d. cum Hieronymo hoc nomen explicans, incensum Domini, sacrificium Iehovæ, qui idem est* חֵן *à R.* חָנַן, *id est, gratiam fecit, illi qui gratiam apud Deum invenit Luc. 1, 30. in Christo scilicet Ephes. 1, 6. Iohan. 1, 16.*

חֶלְדָּם *qui omnia sacra observat.*

& in somno mortis vitam addit.

טוֹבִיָּה

יְדַעְיָה

יֹאשִׁיָּה

חֵן

Quibus nō imponantur coronæ.

Econtrario jam facilè quisq; colliget, quibus non imponentur olim coronæ, nempe securis Epicuræis, verbiq; divini contemptoribus malis, Dei ignaris, in pietate frigidis, quiq; gratiam Dei per sua flagitia ac scelera amiserunt, & per pœnitentiam seriam non receperunt.

Ex vers. 12.]

Descriptio Christi qui est verus homo.

I. Ecce virum) *Habemus hîc insignem Christi, ejusque officij descriptionem, siquidem primo dum vocatur* Vir, *hominem verum eum esse, docetur vide sup. cap. 1. vers. 8. L. C. 1. unde refutantur Marcionitæ, Manichæi, Valentiniani, Anabaptistæ. Secundò, quando appellatur idem* Germen, *& vilis ac contempta ejus coram mundo origo indicatur sup. 3, 8. & quod eundem propheta hîc denotet, de quo ante captivitatem Esaias prædixerat cap. 4, 1. & 11, 1. & quem Jeremias eodem ornaverat titulo cap. 23, 5. & 33, 15. Tertiò cùm* de sub se, *seu è loco suo proprio* germinaturus *pronunciatur, id quoq; innuitur, quod & sine virili semine sit nasciturus, & regnum suum propriâ virtute constiturus. Quartò quando de ipso prædicat Zacharias,* is ædificabit templum Jehovæ, *monemur, quod in ipso solo totum ædificium Ecclesiæ coagmentatum crescat, ut sit templum sanctum Domino Ephes. 2, 21. 22. Quintò quum,* reportare eum decorem, *additur, id potissimum designari credimus, quod infinitis ac divinis sit futurum ut ornetur donis vide Psalm. 8, 2. 6. Dan. 7, 13. 14. Joh. 17, 5. Sextò* sessurum ac dominaturum eum in solio spirituali *cum audimus, regem Ecclesiæ illum esse unicum intelligimus Psalm. 2, 6. Jerem. 23, 5. & 33, 15. infra 9. 9. Septimò* sacerdos *quod sit futurus disertè hîc exprimitur confer. Heb. 9, & 10. cap. Octavò deniq; quod sit Iudæos ac gentes simul vocaturus ad Ecclesiæ consortium, significatur,*

in statu exinanitionis vilis.

nasciturus ex virgine & rex.

Ecclesiæ caput ac fundamentū, divinis donis ornatus.

rex.

sacerdos.

conjungēs Judæos & gentes.

quando

quando subijcitur, & consilium pacis erit inter utrosq; *vide Johan. 10, 26. Eph. 2, 13. & 3. 6.*

II. Germinabit] *Christus non tantùm germinat sibi, quatenus ex Maria virgine mirabiliter natus est, sed etiam hoc respectu germen rectè dicitur, quod in ipso omnes plantæ cœlestes germinent ac vireant. Joh. 15, 2. Eph. 3, 16. 17. 18.*

Germinat in se & alijs.

Ex versu 13.]

Quæ notari poterant, supra in L. C. v. 12. strictim sunt indicata, & ex L. de persona ac officio Christi latiùs possunt deduci.

Ex versu 14.]

Corona pietatis præmium.

Illarum coronarum quæque esto pro Chelemo] *Quotquot in cultu Dei apud alios propagando fidelem navant operam, aut eum saltem amplectuntur ipsi, amplissimum reportant à Deo præmium, in hac vita conscientiæ tranquillitatem, & post eam æternæ beatitudinis felicitatem, quæ duo coronis hic indicantur, confer quæ dicta sunt sup. v. 11. L. C. 1. & 2.*

Ex vers. 15.]

Gentium vocatio.

I. Longinqui advenient] *Elucet hinc Dei misericordia, qui gentes profanas ac omninò perditas ad filij sui regnum vocat Rom. 15, v. 9. 10. 11. 12. de quâ vocatione quod sæpius in T. V. sit prædicta, alibi est probatum prolixius.*

Promißiones conditionales.

II. Quum omninò auscultaveritis voci Jehovæ] *Promißiones Dei sunt plerumq; conditionales, & illis complentur, qui conditionem adjectam præstiterint, id quod contra Calvinianorum decretum absolutum deducimus uberius. Nunc ut vela hîc contrahamus, absolutis Zachariæ nostri*

visionibus, omninò videtur consultum: reliqua quæ hîc declarari poterant pleniùs, in tempus commodius reservabimus.

CAPUT SEPTIMUM.

Argumentum.

Summa. *HActenus in secunda hujus prophetiæ parte, quæ ad templi instaurationem, urbis reædificationem, & populi reducis in utraque laborantis per visiones divinitus oblatas excitationem ac confirmationem necessariam pertinebant, vidimus: Sequitur nunc ut Institutiones ejusdem populi iam melius deinceps habentis & sperantis accedamus.* Institutiones hujus populi. *Quia enim nunc satis constabat de paternâ Dei erga hunc populum suum providentia, cum ex visionibus novem hactènus declaratis, tum ex ipsa experientia, quatenus templum ac Urbs, quorum ædificatio antea sæpius fuit interrupta, & sæpè diu per hostes impedita, maximâ ex parte erant restaurata, quando utriusq; reparatio benè sub manus succedebat, & de futuro complemento c.4. v.7. promisso bona spes Judæos fovebat, meritò Deus vicissim pro isto suo multiplici beneficio populum per prophetam erudit de sibi præstando officio, idque occasione hâc satis commodâ.* Occasio. *Quum videbant Judæi reipsa edocti omnia jam per Dei gratiam apud se esse lætiora, quàm vel olim in exilio, vel paulò ante, illo soluto etiam, consulunt peculiari quadam legatione sacerdotes & prophetas,* Quæstio. *num sit deinceps eodem modo & tempore jejunium publicum instituendum, ut tempore captivitatis & infelicitatis prioris factum fuerat; hæc est quæstio. ita autem à Deo per prophetam*

tum formatur responsio, ut doceat priùs in genere, omnia vana esse jejunia, quæ cum veræ pietatis studio non sint conjuncta, qualia sunt eorum, qui mandata Dei in lege morali præscripta susq; deq; habent, inter quos & Judæorum majores & ipsi posteri meritò numerantur, atque ut hi præsentes corrigantur majorum suorum exemplo cautiores redditi, exponuntur mandata illis præscripta & nefariè violata, atque idcirco in quas pœnas inciderint subjicitur, eum in finem, ut si hi cupiant evitare, eadem supplicia, ab iisdem abstineant flagitiis. Responsio.

Usus itaq; hujus totius capitis est, ut discant verbi ministri, quomodo sint objurgandi illi, qui de traditionibus humanis potiùs, quàm de præceptis divinis inquirunt, & de externis magis ceremoniis, quàm internâ animi pietate sunt solliciti, cujus farinæ hominum quælibet ætas gregem profert maximum, qui universam pietatis rationem, ac cultus divini proram ac puppim in superstitionibus ineptis esse somniant. Contra illos enim hìc satis egregiè ostenditur, quibus officiis Deus verè coli, & pax vera conservari possit. Usus.

Partes hujus capitis possunt constitui tres: I. Exordium, in quo præter autorem horum sequentium documentorum tàm primarium quàm secundarium, temporis est exacta notatio vers. 1. II. est a populo per legatos de jujunio facta quæstio, in quâ duo notanda, prius circumstantiarum præcipuarum observatio, nempe 1. quis legaverit. 2. quò. 3. quos. 4. cur. 5. ad quos vers. 2. & initio tertii; posterius ipsa quæstionis informatio in fine vers. 3. III. est à Deo per prophetam reddita responsio vers. 4. & seqq. Sunt quidem ejus (quippe quæ sequens totum caput etiam complectitur) duo præcipua membra, unum, thesis generalis de pietate Analysis Partes tres: 1. Exordiū 2. Quæstio à legatis proposita. 3. Responsio.

Deo probandâ, alterum hypothesis, & ad quæstionem superiorem peculiariter applicatum responsum, quemadmodum etiam supra in septimo προλεγομένων *membro fuit ostensum; verum in hoc capite porrò duo hæc tantùm habentur, & præcedentis horum Judæorum ex captivitate reductorum doctrinæ & vitæ redargutio, quatenus jejunia non in Dei laudem & obsequium v. 5. sed suum commodum v. 6. majorumque pravum exemplum v. 7. instituerunt, & per brevem majorum historiam, confirmans illa exornatio, in quâ exaggeratur per prophetam v. 8. majorum à Deo satis edoctorum v. 9. & 10. inobedientia ac mens obstinata v. 11. 12. & Dei à Judæis valdè læsi excandescentia ib. implacabilitas v. 13. ac manus aggravata v. 14. utrobique vero gradus quidam ponuntur, ibi nequitiæ, hìc iræ, ibi describitur populi contemnentis maleficium, hic Dei in furore suo cum ipso contendentis judicium. Si quis velit, potest ea, quæ à vers. 8. habentur in textu, satis benè syllogismo huic includere: Qui Dei mandata violant dum hominum præcepta ac traditiones servant, Dei iram gravissimam in se provocant. Sed majores vestri (& vos cum ipsis) id fecerunt E. Major quidem disertè non ponitur, sed ejus prosyllogismus ac probatio, dum vers. 9. & 10. quænam sint verè divina jussa, exponitur, & de quibus quærendum, ac secundum quæ erat vivendum, innuitur. Minor expressè habetur vers. 11. & 12. sicut & conclusio ibidem & seqq. duobus versibus.*

ejus hîc membra duo

1. redargutio

2. exornatio.

Syllogismo hæc inclusa.

PARS PRIMA.

A quibus hæc legatio missa.

Primùm omnium hîc videndum, A quibus legatio, de quâ in sequentibus agitur, missa, & à quibus quæstio, quæ decla-

declaratur, fuerit proposita? nisi enim de hoc certi quid constiterit, reliqua omnia erunt quoque ambigua & dubia. Pleriq; omnes interpretes in eâ sunt sententiâ, quod ij, qui Babylone remanserant, quosdam ablegarint Ierosolymam, qui quærerent, quando jam audirent ipsi, suis fratribus in terram patriam reversis, & hactenus satis malè per hostes adversariosq; suos afflictis jam tandem opus ædificationis templi & urbis procedere, num etiam deinceps ipsis in exilio adhucdum commorantibus sit lugendum ob templi desolationem, suiq; ducis Gedoliæ interfectionem. Posita igitur hac hypothesi porrò objurgationem totam, quæ sequitur, ad Iudæos nondum ex captivitate reversos nec opus restaurationis juvantes tantùm spectare concludunt, quasi illi ob suam reprehendantur negligentiam, quæ satis inde evincatur, quod rebus suis tantùm consulant, de traditionibus humanis quærant, & legem Dei nefariè violent. Tremellius & Iunius contrà censent à populo ipso reduce, & in Iudæa versante hanc legationem venisse, idq; ita probant ipsi, tum quod aliàs fuerit moris in terrâ sanctâ per legatos viros honestissimos cum sacerdotibus ac prophetis agere (exempla quædam vide 1. Reg. 14, 2. & 22, 9. 2. Reg. 3, 12. & 8, 8. & 22, 13. 14. Ierem. 42, 1. 2. Ezech. 8, 1. & 14, 1. & 20, 1. Hagg. 2, 11. Mal. 2, 7.) tum quod hæc quæstio de jejunio propter templi restaurationem benè cœptam ac propediem perficiendam magis ad Iudæos in terrâ sanctâ degentes, hujusq; beneficij magis participes, quàm illos, qui in Babylonia desidebant, pertinebat. Possunt autem eidem sententiæ firmandæ hæc quoque subijci, primò quod totus populus *potius dicatur de illis, qui in terrâ suâ suis quodammodo vivebant legibus, quâm de ijs, qui dispersi alieno adhuc*

pare-

1. ab ijs qui in Babylone.

2. à populo reduce.

ratio 1.

Legati cū sacerdotibus solebant agere.

2.

3.

perebant imperio confer vers. 2. & 5. Secundò quod idem verſ. 5. valde emphaticè dicatur populus hujus terræ, *puta ſanctæ, quomodo ſæpè δεικτικῶς denotatur & cap. 8. verſ. 19. vocatur domus Jehudæ. tertiò ſi veniſſent hi legati ex Babylonia Spiritus S. ſine dubio hoc adjeciſſet, ut ſup. cap. 6. verſ. 10. factum meminimus. Quod autem Gualtherus exiſtimat, legationem quidem advenisse ex Babylonia, quæ quæſtionem propoſuit, ſed reſponſum eſſe directum ad populum in terrâ ſanctâ degentem, conjectura eſt, eaq; non admodum probabilis, cum illi ſoleat reſponderi qui quæſivit. Concludimus igitur, quod à terræ ſanctæ incolis ſit quæſitum, illisq; reſponſum, & proinde ita omnia ſunt explicanda, ut his quadrare poſſint.*

Gualtheri conjectura rejicitur.

Verſ. 1.) Ita autem habet præfatio. Poſtea, *cùm quæ hactenus prophetæ divinitus oſtenſæ viſiones declaratæ, & populus in ædificationis negotio alacrior erat reddit⁹ per annos duos & ultrà (ſiquidem anni ſecundo Darij menſe undecimo perrexit ſup. 1, 1. 7.) atq; ita templi ſtructura urbisq; ædificia bonam partem erant provecta, lætiorq; ſpes de ultima manu propediem imponendâ affulgebat*, fuit anno quarto Darij regis *(quis ille vide ſup. c. 1, 1.)* ut eſſet verbum Jehovæ ad Zachariam, *illud nimirum quod infra v. 5. exponitur, priùs autem hîc cauſa prophetiæ & occaſio verbi inſeritur, idq;* quarto die, menſis noni, *qui nomine proprio Chaldaico dicitur* Cisleu, *& eſt anni ſacri nonus, maximaq; ex parte noſtro Novembri reſpondet vide ſup. 1, 7.*

Quando hæc facta.

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 1.]

Poſtea anno quarto Darij die quarto menſis noni

Cis-

Cislevi) *Præter illa, quæ suprà aliquoties sunt indicata de prophetiæ autoritate & usu, hîc exacta temporis notatio monet, singulis temporum momentis diligenter à nobis esse observandum, quodnam sit Dei ad nos dictum, quodnam in mundo factum. Summa enim Dei sapientia & filius Dei ipse Matth. 11, 19. 1. Corinth. 1, 24. quotidiè per omnes orbis & urbis angulos inclamat Psalm. 50, 1. 2. Proverb. 1, 20 21. & 8, 1. 2. & Dei potentia ex opere creationis elucet Rom. 1, 20. 21. & providentia adhuc omnia gubernat Sap. 14, 3. non relinquit se expertem testimonij Act. 14, 17. & 17, 26. 27. 28 vide Psalm. 103. 104. 105. 106 107. 113, 78 44. adde ea quæ suprâ dicta sunt cap. 2. vers. 2. L. C. 1. & vers. 6. L. C. 1. & cap. 5. vers. 2. L. C. 1. & vers. 5. L. C. 2.*

Omnia temporum momenta servanda.

PARS SECUNDA.

Vers. 2.) Temporis circumstantiâ explicatâ adjicitur αἰτιολογία, cur Deus prophetæ novum instinctum dederit, desumpta ex rei gestæ occasione, quæ hæc est. Contigit hoc, quum misisset *scilicet populus, supple ex vers 5. Judaicus videns se sua spe jam non amplius deludi, sed jam firmiter præsumens, completum iri, quæ Deus per Haggæum ac Zachariam promisisset, & jam causa luctus publici sublatâ, an ille nihilominus durare debeat, ambigens, ablegasset in ipsam* domum Dei, *hebraicè* בֵּית־אֵל *appellativè non propriè accepto vocabulo composito, hoc est, templum Jerosolymitanum, in quo Deus coli voluit, ut ita locus ipse, quid facto opus esset, moneret prophetam ac sacerdotes. Quia autem propter ordinem & honestatem conveniebat à cætu magno certos homines capiendis consilijs & rebus gerendis delegari, miserunt viros quosdam magni nominis* Scharetzerum & Regem melechum, ac viros *seu*

בֵּית־אֵל i. e. templum.

 comi-

comites ac ministros ejus *utriusq;, quorum nomina ipsa quandam majestatem præ se ferunt, & bonum omen portendunt, siquidem* שַׂרְאֶצֶר *est cantans ob thesaurum, &* רֶגֶם־מֶלֶךְ *ad cœtum regis pertinens. Causa verò legationis erat duplex, una*, ad deprecandum faciem Jehovæ, *ob peccata hactenus admissa, eoq; nomine per humiles preces totius Ecclesiæ nomine fusas placandum.*

Scharetzer, Regem melech. Causa legationis duplex 1.

Vers. 3.) Altera, ad quærendum de eo, quod erat deinceps futurum, ne quid in eo porrò peccarent, ad alloquendum sacerdotes, *quorum erat de lege consulentibus respondere (vide quæ diximus Hagg. 2, 11.)* qui aderant domui Jehovæ *Domini* exercituum *& simul* prophetas, *Haggæum ac Zachariam, tam ordinarios, quàm extraordinarios divinæ voluntatis interpretes, tam mediatè quam immediate vocatos Ecclesiæ ministros*, dicendo: *Summa postulati est, An etiamnum, ut antea rebus afflictißimis feci, jejunare, meq; affligere debeo? siquidem cum opus ædificationis templi ad finem properet, lætitiæ potius tempus esse videtur quàm luctus, hic enim ob templum desolatum erat institutus, quod nunc videmus supra dimidiam partem restitutum:* An *ergo* fleturus sum *deinceps* mense quinto, *qui maximam partem respondet nostro Julio seu Quinctili, cujusq; die decimo, quo ante annos complures civitas ac templum planè desolabatur 2. Reg. 25, 8. Jerem. 52, 12. Synecdochicè verò per fletum luctum publicum ac jejunium cum lachrymis ac ploratu conjunctum intelligit, quemadmodum cum ex aliis parallelis scripturæ locis Jud. 20, 26. 1. Samuel 1, 7. 2. Sam. 1, 12. & 14, 14. Nehem. 1, 4. Joel. 2, 12. Psalm. 69, 11. Esth. 4, 3. 1. Sam. 7, 5. Baruch. 1, 5. tum ex responsione & seqq. tum deniq; ex iis, quæ hîc immediate sequuntur, facilè*

2.

Summa Quæstionis.

Fletus quid notet.

tilè poteſt deduci: *Subijcitur enim an fleturus ſum* ſeparando me *more modoq; Naſiræorum abſtinendo à conſortio perſonarum & rerum omnium uſu, quæ ad lætitiam faciunt, id quod verbum hebræum* חָנַזֵר *h. l. notat, quod ſatis benè vertit Chaldæus, nunc quid prohibebo animam meam à delicijs? plura autem quæ hîc de Naſiræorum legibus & ritibus erant dicenda, vide jam ante, quantum pro inſtituti noſtri ratione ſufficit, ſatis explicata Ioel. 2, 15. Amos 2, 11. 12. confer. Num. 6, 1. Hoc autem potiſſimum anſam dedit quærendi, quod nec jejunium iſtud à Deo eſſet mandatum, nec ulla juſta deinceps lugendi cauſa reſtare videbatur, quapropter meritò ex ore totius populi legati apponunt, an fleturus ſum ita dehinc porrò ſeparando & continendo me ab omni lætitia & contra ſtudiosè me dedendo triſtitiæ;* quemadmodum feci jam aliquot annis, *numerum ipſum præcisè non adjiciunt, quia exilium fuerat moleſtum & templi urbiſq; vaſtitas non niſi magna animi cum perturbatione poterat revocari in memoriam. Iunius 167. computat, quem vide. Hæc eſt à legatis propoſita quæſtio: videamus etiam, quænam nomine Dei per prophetam ſit de ea expoſita reſponſio.*

חָנַזֵר

LOCI COMMUNES.

Ex verſu 2.]

I. Quum miſiſſet populus in domum Dei] *In rebus perplexis, quæ religionem concernunt, ſolus Deus in ſuo verbo ac miniſtris eſt conſulendus Exod. 29, 42. 43. Deut. 18. 15. Pſal. 74, 9. Eſa. 8, 20. Hagg. 2, 11.* Exemplo *Moſis, Davidis hic enim quærenda veritas & nobis jam dictum eſt de filio, hunc audite Matth. 17, 5.*

In dubijs eſt Deus conſulendus.

Honor verbo Dei habendus.

II. Scharetzerum & regem melech.] *Honor verbo Dei ejusq; ministris est habendus. vide de illo exempla varia Gen. 47, 31. & 49, 33. Num. 23, 22. Jud. 3, 20. 2. Reg. 23, 2. 2. Chron. 34, 31. Nehem. 8, 6. & de hoc saltem hæc præcepta 1. Corinth. 3, 4. 1. Thess. 5. 12. 1. Timoth. 5, 17. Hebr. 13, 17. Ubicunq; igitur verbum Dei nobis annunciatur, licet honorem externum quoq; ei exhibere, qui sit index interioris devotionis. quod si ita est, quid nos rident Calviniani, quando caput aperimus in templo, quando canitur, verbum Dei legitur, nomen Jesu appellatur, ad hoc genu incurvatur, sicut, etiam ab ijs, qui ad sacram synaxin accedunt & sacrosanctum Domini corpus edunt, sanguinemq; bibunt, ostendentes se venienti sub oris & cordis sui tectum Domino, mediantibus symbolis, meritò honorem debere. Si verbi ministri habendi sunt in precio, qui fit, quod multi ex magistratu aut patronis illos vix dignantur, quibus mittant calonem seu caculam, mediastinum, entissarium, stabularium, agasonem, mulionem, quando eos ad se vocandos curant.*

Quandò orandum.

III. Ad deprecandum faciem Jehovæ] *Docemur hîc, quomodo ád Deum accedendum & precandum, nempe*
1. *I. humiliter ac reverenter, exemplo Davidis Psal 51. Danie-*
2. *lis c. 9. publicani Luc. 18. II. pie ac confidenter, siquidem*
3. *in domum Dei hi legati veniunt. III. patienter ac constanter, siquidem quando audiunt gravissimam Dei reprehensionem, non abeunt, quæ pleraq; solius verbi hebræi* חַלּוֹת *ἐμφανῶς denotat. significat enim propriè ardenter precari more alicujus infirmi & ægroti, qui mortem magno cum studio deprecatur 1. Reg. 13, 6.*

Ex-

Ex versu 3.]

I. An fleturus sum] *Ex quæstione hac discimus, inveteratum jam esse in Ecclesia Dei malum, quod homines potius circa quæstiones inutiles insaniant, quàm de vera pietate Deo & caritate proximo probandâ. Id enim tempore hujus nostri prophetæ, tempore Christi, & præcipuè Pauli apostoli obtinuit 1. Timoth. 1, 4. 5. 6. & 6, 3. 4. 2. Timoth. 2, 15. 21. 22. 23. Tit. 3, 8 9. quid igitur mirum, si hodie idem videamus plerumque fieri ab illis, qui Theologiæ dant operam. Nos hæc legentes possideamus in patientia animum, obfirmantes nos, ne quid nobis sit novum aut insolitum, quia eadem semper agitur in mundo fabula, & hodie sæpe de minus subtilibus distinctionibus verborum ampullis & phaleris, nimis anxiè conquisitis inutilibus exornationibus, futilibus allegationibus typorum, qui ne uspiam etiam sunt aut fuerunt, nugacissimis explicationibus plus laboratur, quàm de pietate hominibus instillanda.* *Quæstiones potiùs tractantur quàm pietas,*

II. Separando me] *In publicis malis Deo supplicandum est publicè in jejunio ac lachrymis, qua de re dictum est Joel. 1, 13. 14. & 2, 12. 13. 15.* *Publicæ preces.*

PARS TERTIA.

Verf. 4.] *Quandoquidem enim jam causa legationis & summa quæstionis est interposita, repetit nunc propheta, quod supra vers. 1. dicere cœperat, sicut fieri solet post longiorem παρένθεσιν:* Fuit *igitur ad instantiam legatorum divinitus datum responsum,* & verbum Jehovæ Domini exercituum soli mihi Zachariæ edicendo, *licet omnes sacerdotes ac prophetas legati fuissent allocuti.* *Soli Zachariæ revelatur responsum.*

Verf. 5.] Alloquere *tu meo nomine* totum populum hu-

jus terræ, *cujus jussu & consensu legati isti me consultum venerunt*, & simul *reliquos* sacerdotes, *ut ipsi deinceps eadem inculcent suis auditoribus*, dicendo: *Vos quæritis de jejunio à vobis hactenus observato ex traditione humana, illiusq́ commemoratio est velut tacita quædam exprobratio, quasi in me multum inde commodi redundaverit. sed ô insulsi & insipientes! jejunia hæc ego Deus vester non imperavi, cum jejunatis, nihil mihi decedit, videte potius, ut sive à cibo & potu abstineatis, sive eum assumatis, semper ex præscripto legis meæ, documentorumq́, quæ prisci prophetæ patribus tradiderunt, vitam instituatis, quia hoc ego delector, non verò illo vestro electitio & fictitio cultu. Sive igitur editis, sive bibitis, sive aliud quippiam facitis, omnia ad gloriam Dei facite 1. Corinth. 10, 31. qui curat diem, Domino curet, qui non curat diem, Domino non curet, qui edit, Domino edat, & qui non edit, Domino non edat, uterq́ autem Deo suo gratias agat Rom. 14, 6. jam, quæso, dispicitote & judicate vos ipsi.* Quum jejunatis & plangitis, *externoq́ gestu vestram testatam facitis tristitiam quæ est verbi hebræi* סָפַר *ἔμφασις vide Joel. 1, 13. illo quinto, de quo quæritis v. 3. addam ego*, & septimo *mense, quando propter interfectum Gedoljam patrum quorundam vestrorum ducem jejunium indixistis 2. Reg. 25, 28. & Jerem. 41, cap. quando etiam mense decimo infra cap. 8. vers. 19* quemadmodum illis septuaginta annis, *quibus in ipsa captivitate fuistis detenti, vide supr. 1, 12. & porro ab illo tempore hucusq́*, an tum ullo pacto mihi, mihi *inquam propter me vel ob meum mandatum, vel in meum honorem* jejunatis? *nequaquam ô perversi Iudæi, hanc enim negativam responsionem talis innuit affirmativa interrogatio, ut jam sæpè vidimus.*

Jejunium hypocriticum non sit Deo.

Vers.

Verſ. 6.) Quid igitur neceſſe eſt reſpondere de jejunio veſtro, ſcitis ipſi, quid facto opus ſit, ſi in vos ſaltem deſcenditis, aut legem meam conſulitis. Si enim jejunare pergitis, ut hactenus, nolo veſtrum jejunium, quippe hypocriticum, quod factum vobis, non mihi, nempe propterea inſtitutum, ut aut religioſi videremini, aut ut ſumptibus parceretis: ſi verò mihi jejunaſſetis, ſcitis jampridem, quid ego velim obſervari, & quale cupiam jejunium inſtitui, nempe illud, in quo à peccatis, quibus eſtis dediti, avaritia, luxuriaq; abſtineatis, quemadmodum longè antè vobis ex meo decreto proclamavit Eſaias cap. 58. verſ. 3. 4. nimirum ſine pietate interna nulla mihi placent opera externa. Facile igitur hanc conjecturam poteſtis capere, qualem mihi in veſtro jejunio exhibueritis cultum, Nam quum comeditis, aut quum bibitis, *jejunio veſtro abſoluto* nonne vos comeditis & vos bibitis *vobis tantùm & veſtro commodo, ſaltem id ſpectatis, non quomodo mihi obſequamini, ſed tantùm quomodo veſtro morem geratis animo. Ita certè ô Judæi doloſi; quia contra affirmativam reſponſionem talis negativa interrogatio importat. Sic igitur vobiſcum colligite: Eſca nos non commendat Deo, neq; enim, ſi edamus, amplius in pietate habemus, neq; ſi non edamus, minus in eadem poſſumus 1. Corinth. 8, 8. ſi autem eſca non commendat Deo, neque jejunium per ſe commendabis, ſiquidem utrumq; eſt ἀδιάφορον, & corporalis exercitatio ad pauca utilis eſt 1. Timoth. 4, 8. & quamvis, ſi rectè uſurpetur, illa externa vitæ auſteritas, aliquem uſum habeat, tamen nullo modo cum pietate interna eſt conferenda, quippe quæ habet promiſſionem præſentis & futuræ vitæ. Fruſtra igitur me colitis obſervantes doctrinas & mandata hominum Eſa. 29, 13. Matth. 15, 8. 9.* *Eſca non commendat Deo.*

& ſanè

& sanè bellè aboletis mandatum Dei, ut traditionem vestram servetis Marc. 7, 9.

Mandata hominum servantes, Dei violatis.

Vers. 7.) Quid, malùm, multum quæritis de talibus jejunijs, quibus vos frustra affligitis, potius de illis sitis solliciti, quæ in lege sunt severè mandata, quæq; vos securè negligitis! non est hæc nova mea querela, sed jam olim per prophetas cœpta, vos majorum traditionibus occupatos nimium legem Dei, quantum in vobis est, abolere ac nafariè violare. Nonne *tandem aliquando ad saniorem mentem redibitis, mihiq; auscultantes facietis* secundum verba illa, quæ proclāmavit *sup. 1, 4. non in angulo clàm insusurravit, sed propalavit magnâ cum contentione & assiduitate* per manum *Hag. 1, 1. omnium* prophetarum piorum *etiam tum temporis sæpè, quum nondum malum à Deo denunciatum evenisset vestris majoribus, ut futurum exitium caverent, longè antè amicè præmonens quàm pœnæ ingruerent,* quum erat adhuc urbs Jerosolyma *in flore ac vigore suo,* deses ac tranquilla *ab hostibus nondum valde afflicta, oppressa, occupata, imò quum adhuc* civitates *vicinæ minores* circumstantes eam, *sui juris erant, & nondum in hostium manus devenerant,* quum etiam australem locum & humilem regionem *etiam sine muris, arcibus ac munitionibus populus* inhabitabat, *nempe ante captivitatem Babylonicam, quum stabat regnum Judæ, cujus possessio in his terræ sanctæ plagis versabatur maximè ut Jos. 15. cap. legere est. Cum hoc autem loco confer ea, quæ dicta sunt Amos 6, 14. Obadj. vers. 19 & quid h. l. per* שְׁפֵלָה *&* נֶגֶב *notare voluerit propheta, benè scies. Quemadmodum vero illi majores vestri non auscultarunt benè monenti ac præcipienti Jehovæ, sed ab eo, cum erant planè obstinati,*

gravi-

graviter sunt puniti, sic etiam vos, nisi resipueritis, mandatis Dei ex animo parueritis, ac nugas humanas reliqueritis, similes pœnæ vel etiam graviores manent.

Vers. 8.) Ne verò jam quærerent Judæi, quænam sunt illa DEî mandata, quæ non servamus, quænam fuit illa nostrorum majorum pervicacia, quænam illis fuit immissa pœna; omnia tria disertè ex mandato DEI subîjciuntur à Propheta, præcepta Dei servanda v. 9. & 10. obstinatio patrum non imitanda v. 11. & 12. & pœna subeunda v. 13, 14. quibus omnibus, ex instinctu divino hæc proloqui Zachariam, præponitur, idq; authoritatis gratia, ut sciant auditores, nil eum ex suo fingere cerebro, sed omnia ex DEI proferre arbitrio. Sic enim fuit verbum Jehovæ ad Zachariam, ut diceret, & *populo more Prophetarum priorum proclamaret, suam quoq; vocem attollens ut buccina Es. 58, 1.*

Vers. 9.) Quid verò dixit Deus prophetæ, & quidnam is retulit ad populum? hoc scilicet: Sic loquutus est Jehova *Dominus* Exercituum edicendo, *etiam nunc repetens, ut olim curavit divulganda sua mandata, cùm primæ, tum secundæ tabulæ: ex hac autem hìc quædam disertè subîjcit, quia illa sunt notiora. Deus enim non colitur externis ceremonijs, sed serio cordis motu, non corporis sponte susceptis & hypocriticè tolleratis afflictionibus, sed veris veræ fidei effectis, qualia sunt hæc, quæ jam pro temporis ratione & re natâ inculcari voluit, nempe vos qui estis in politico magistratu constituti, Deiq; vicarij facti* jus veritatis *sine ulla & προσωποληψίᾳ & δωροφαγίᾳ* dicite *Deut. 1, 16. 17. Exod. 18. 21. Psalm. 82. vide plura in hanc sententiam supra aliquoties allata Amos 5, 7. & 6, 12. Mich. 3, 1. 9. 11. Saph. 3. 3. vos verò de vulgo, & qui estis subditi, imò omnes omnino qui vultis o-*

Dei mandata.

ad magistratum.

& subditos.

pius Deo gratum præstare, benignitatem, *quævis Charitatis officia in proximum conferte, & non ex hypocrisi Matth. 6, 1. sed ita ut* misericordiam exerceatis alter in alterum, *memores quod sitis fratres, συμπάθειαν christianam declarate, quibuscunque rebus potestis, & ex intimo cordis affectu diligite,*

רַחֲמִים *id quod nomen hebræum* רַחֲמִים *sup. C. 1. 16. Amos 1, 11. Habac. 3, 1. explicatum indicat. Hæc est θέσις, & quid Deus ab illis fieri velit, ubi ex tribus charitatis non fucatæ speciebus reliqua bona opera colligenda relinquuntur: sequitur ἄρσις, quid Deus nolit.*

Vers. 10.) Contrà viduam aut pupillum, peregrinum aut pauperem, *qui maximè omnium, eò quod non sint ipsis vindices, injurijs aliorum sunt expositi*, ne *vi* opprimitote *per fraudem, injuriam aut violentiam eorum bona rapien-*

עָשַׁק *tes ac usurpantes, quæ est verbi hebræi* עָשַׁק *ἔμφασις, quam satis benè exprimit græcus interpres, μὴ καταδυναστεύητε. Confer Levit. 5, 21. 23. & 19, 13. Deut. 24, 14. Ezech. 18, 18. &*

Malum ne cogitate *22, 7. 12. 29. Amos 3, 9. & 4. 1. Mich. 2, 2.* imò malum alterius ne cogitate *quidem cum* animo vestro, *ut aut vos alijs id inferatis, aut ab alijs vobis illatum ne memineritis quidem Ephes. 4, 26. Si autem malum non est cogitandum, quantò minus faciendum! Atque hæc est Dei sententia de illis, quæ cupit à pijs exerceri, quænam autem est hominum obedientia? ea scilicet,*

N.B. *quæ majorum refractariorum, quorum exemplum nunc adducitur. Id tamen hîc notandum priùs, illas virtutes enumeratas hîc potissimum exigi, quia contra illas maximè tùm temporis in populo Judaico peccabatur Nehem. 5, 3. 4. quando hoc à propheta illi proponebatur.*

Vers. 11.) Sic autem nunc pergit Propheta in persona Dei: quando igitur per prophetas priores v. 7. hæc pietatis docu-

documenta verſ. 9. & 10. enumerata curabam majoribus veſtris proclamanda, tantum abfuit, ut libenter illa auribus acciperent, in animos demitterent, vitâque & factis (quod illos decuit) exprimerent, ut ne quidem ad ea attenderint, id quod per climacen ſatis elegantem, cujus ſunt quatuor gradus, manifeſtum verbi divini contemtum declarantes, depingitur. Ipſorum enim fuerat me dicente, auſcultare, ſed *primum* renuerunt attendere *(id quod ſupra cap. 1, 4. 5. etiam illis eſt exprobratum) imò ſecundò, quod atrocius ſcelus eſt, quando jugum legis & onus crucis illis eram impoſiturus Pſal. 2, 3. Actor. 15, 10. Matth. 11, 28. 29. 30. Thren. 3, 27. 28. 29. ut velut indomitos boves cicurarem, illi excuſſo omni meo imperio* præbuerunt *mihi* humerum refractarium, *abeuntes terga mihi obverterunt, meamq; diſciplinam ſuſcipere noluerunt, metaphorâ ab illis bajulis ductâ, qui non libenter onus impoſitum ſuſcipiunt, & proinde humerum, quo ferre illud debebant, ſubducunt & illud recuſant atq; abijciunt, ſicut & feroces tauri jugum ſolent excutere. Confer Nehem. 9, 29. & Sophon. 3, 9. ubi contrarium declaratum invenies. Tertiò, quando eos revocabam in verbo meo ab hac pervicaciâ velut aſpis ſurda obthurabant* aures ſuas *Pſal. 58, 5. imò eas velut pondere ſuper impoſito obſtruebant, &* aggravabant, ne *ullo modo* audirent *hebr.* מִשְּׁמוֹעַ, *quem modum loquendi pluribus explicatum vide Jon. 4, 3. aggravari verò propriè id dicitur, quod pondere magno ſuperurgetur, impeditur ac tenetur; impropriè verò & per inſignem metaphoram aggravari dicuntur aures, quando ad verba dicentis non patent, cor, quando non obtemperat benè monenti, quia utrobiq; per peccata gravia Gen. 18, 20. Pſal. 38, 5. Eſa. 24, 20. velut pondera magna via præcluditur, & ipſa membra*

Climax.

Præbere humerum refractarium.

Aures aggravare.

deprimuntur, *De Phrasi ipsa consule hæc loca Exod. 7, 14. & 8, 11. Esa. 6, 10. & 59, 1.*

Vers. 11.] *Quartò secuta est hinc obstinata mens & inveterata corrigiq́ nescia peccandi consuetudo seu induratio. Nam ipsi pro sua malitia* cor suum disposuerunt, ut lapidem perdiuturnum *qualis est adamas, qui alia omnia facile frangit, ipse non facile confringitur, unde etiam apud græcos, quod sit indomitus, ab α & δαμάω nomen habet, ab hebræis,* שָׁמִיר *à R.* שָׁמַר *id est, custodivit & conservavit nomine generali & speciei certæ applicato dicitur hîc & Jer. 17, 1. & Ezech. 3, 9. vide item Jun. in locum Jer. adductum, & quod ad rem ipsam confer etiam Ezech. 11, 19. & 36, 26. ita autem suum cor ipsi in modum lapidis obdurarunt*, ne audirent legem ipsam, & verba quæ mittebat Jehova *Dominus* Exercituum Spiritu suo *sanctò, qui præest ministerio verbi, & per illud mundum de peccatis arguit Joh. 16, 8. dicenda per* prophetas illos priores *non gregarios & vulgares quosdam ministros, sed selectissimos, qui non nova afferebant, sed legis jam pridem latæ erant explanatores atq; interpretes. Verùm proh dolor, sicut adamas seu lapis non facilè cedit malleo ferreo, sic nec isti malleo legis Ierem. 23, 29. & frustra illa omnia Deus illis molliendis data adhibuit remedia, siquidem impœnitentes semper permansere, donec tandem miserè perirent per Dei justitiam, qui salvari nolebant per oblatam ab ipso gratiam. siquidem ex isto maximo verbi sui contemptu factum est, ut in iram justissimam exarserit, quoniam quum contumacia populi esset ingens* inde fuit fervor *hebr.* קֶצֶף *supr. 1, 2. iræ* magnus *à* Jehova *Domino* Exercituum, *ut supra quoq; c. 1, 6. dictum est. De adamante quæ dixi, ferè omnes veteres Theologi ac interpretes habent: sed tamen hodiè*

Marginal notes: שָׁמַר — *Adamas potest frangi & sculpi.*

hodiè aliter sentiunt. Philosophi & alij docti. videndi autem sunt hac de re Conimbricenses in appendice problemat. sect. tractationis de 4. elementis sub finem explic. lib. Arist. de Cœlo pag. 548: Illud liquet, adamantem, cum alia corpora ex facili cavet, nullo tamen, quantumlibet duro, cavari aut sulcari lineis posse, neq; expoliri aut sculpi, nisi suis ramentis aut alterius affrictu &c.

Vers. 13.] *Hæc autem pœna nunc porrò ita describitur, ut priori accusationi in gradatione fermè respondeat, estq; duplex, spiritualis rejectionis vers. 13. corporalis exilij ac rejectionis vers. 14. seu si malis tres gradus hîc positos evolvere, primum in suis precibus à Deo non sunt exauditi. 2. velut turbine sunt disjecti ac dispersi. 3. terra ipsa ita est afflicta ut pro desiderabili, qualis erat, facta sit vasta ac mutata in horrendum desertum, quomodo hîc ἄρσιν & θέσιν deprehendimus. Audiamus verò ipsum Deum ita intonantem.* Fuit enim *quando tandem redire ad me aversi noluerunt*, quemadmodum clamantem illum *supr. vers. 7. meum spiritum per prophetas* non audiverunt *Ierem. 25, 4. 2. Chron. 36, 15.* ut ita *justitiæ meæ regula sic exigente* clamantes ipsos *quoq; in afflictionibus* non audirem, *sed surdum agerem*, ait Jehova *Dominus* Exercituum, *quam juris severitatem ut rectè explices inspice præter alia plura, saltem hæc loca 1. Sam. 2, 30. Psal. 18, 27. 42. & 50, 16. & 109, 7. Iob. 35, 8. 12. Prov. 1, 28. & 28, 9. Esa. 1, 15. & 59, 2. & 56, 12. Ioh. 9, 31.*

Alia opposita climax.

Peccatores Deus non exaudit.

Vers. 14] *Et quos misericordiâ collegeram*, eos turbine *velut* disjeci *Ps. 1, 2. Amos 1, 14. ac sufflavi* in omnes gentes, quas non noverant, *hoc est, maximè longinquas, inspice 2. Reg. 17, 6. 9. 13. 14. 15. & 25. cap.* & sic terra hæc sancta *delectâ ac dilecta* desolabatur post eos destituta transeunte ac

Transiens ac rediens.

redeunte, *hoc est, omni viatore ac hominum consortio Ezech.* 33, 28. & 35, 7. ita dispoſuerunt *hoſtes Aſſyrij & Babylonij* terram illam deſiderabilem, *quæ fluebat lacte & melle Exod.* 3, 17. *Pſal.* 87, 1. 2. in deſolationem *vaſtiſſimam Pſal.* 79, 1. 2. 3. *Dan.* 9, 2. 7. *ubi ſe refert ad minas in lege propoſitas Levit.* 26. *Deut.* 28. *quas vide & cum hoc eventu confer.*

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 4.]

Deus distribuit sua dona ut vult.

Edicendo mihi] *Cum omnes ſacerdotes ac prophetæ rogantur, ſolus autem Zacharias divinitus de voluntate Dei hîc inſtruitur, diſcimus, non omnia omnibus, nec ſemper Deum dare dona, ſed diſtribuere illa, prout vult* 1. *Corinth.* 12, 7. 11. *Rom.* 12, 3. *Epheſ.* 4, 7. *quando autem Deus nos hodie etiamnum per inſtinctum quendam ſanctum huc vel illuc vocat in verbi ſui meditatione, ſtatim ſequamur vocantem Dominum, & non diu communicemus rem cum carne & ſanguine Galat.* 1, 16. *Exemplum Apoſtolorum Matth.* 4. & 9. *imitati, nec ad alios reſpiciamus, ſed quid nobis faciendum, piè perpendamus. Quando ſentit verbi divini miniſter, hoc vitium eſſe jam taxandam, ne cogitet, amittes gratiam. Sic Profeſſor Theologiæ. Deus enim edicit, cui ſi non obedis, væ tibi, ſi non evangelizas.*

Sequamur Dei inſtinctum.

Ex verſu 5.]

Sacerdotum peccata arguenda.

I. Alloquere ſacerdotes] *Etiam ſacerdotes & verbi divini præcones, cum peccant, arguendi ſunt. ita Moſes Aaronem Exod.* 32, 21. *Samuel Eli* 1. *Sam.* 2, 27. *Paulus Petrum Galat.* 2, 14. *Chriſtus omnes ſacerdotes & ſcribas Matth.* 6. & 23. *reprehendit ſatis graviter, Vide etiam* 1. *Reg.* 13, 21. *Ier.* 1, 18. *Malach.* 2, 1.

II. Quum

II. Quum jejunatis *Ceremoniæ externæ solæ sine interna cordis devotione non placent, sicut nec ulla sacrificia, quâ de re vide quæ dicta sunt Amos 5, 22. confer Psalm. 50, 8. Esa. 1, 12. & 66, 3. Jerem. 6, 2. Hos. 6, 6. 1. Sam. 15, 22. adde Hag. 2, 12. L. C. 1. inprimis Esa. 58, 34. Matth. 6, 16. Jerem. 14, 12. consule, quæ de hypocritico agunt jejunio quod hîc rejicitur. De talibus enim valet illud, frustra me colunt mandatis hominum Matth. 15, 8. Eadem doctrina ex vers. 6. observanda est præter ea quæ suprà in explicatione textus sunt hîc allegata.*

Externa opera sine fide Deo non placent.

Ex vers. 7.]

I. Secundum verba quæ proclamavit Jehova) *Deus prædicit mala ventura, ut homines ea caveant Amos 3, 6. 7. quomodo igitur vellet absolutè eorum interitum, quos tam studiosè monet, ut illum piè vivendo evitent? 2. Petr. 3, 9.*

Prædicuntur mala ut caveantur.

II. Quum populus habitaret) *Ut regna firmat pietas sup. cap. 1. vers. 16. L. C. 2. & cap. 2. vers. 8. L. C. sic eadem vastat impietas, ut sæpè jam antea fuit declaratum Joel. 2, 3. & 3, 4. Amos 1, 3. & 2, 1. & 3. 15. & 4. 10, 11. & 5, 2. & 9, 1. Obadj. vers. 4.*

Regna firmat pietas.

Ex vers. 8.]

Fuit verbum Jehovæ ut diceret) *Quæcunque Deus loquitur, per ejus ministros ad populum sunt referenda 1. Reg. 22, 14. & ipsis, si suo probè volunt fungi munere, nihil est supprimendum eorum, quæ auditoribus conducunt, quo minus ea annuncient & doceant eos publicè ac domatim. Actor. 20, 27. ut sint pueri à sanguine omnium ib. vers. 26. Confer Ezech. 3, 2. & 33, 6.*

Verba Dei referenda sunt ad populum.

Ex

Ex versu 9.]

Dei verbum sequendum.

Jus veritatis dicite) *Deus opera moralia in lege praescripta maximè requirit sic semper loquens, ne addite ad verbum illud, quod ego praecipio vobis. neq; detrahite de eo, ut servetis praecepta Jehovae Dei vestri, quae ego praecipio vobis Deut. 4, 2. & 12, 32. Contrà si fit, sic ait, vae vobis hypocritae, qui percolatis culicem & camelum deglutitis, quae sunt graviora legis, videlicet judicium, misericordiam & fidem omittitis Matth. 23, 23. 24. & sermonem Dei traditione vestra irritum facitis Marc. 7, 13. Ea igitur demum verè sunt bona opera, quae ex Dei mandato in fide fiunt ad DEI honorem & proximi utilitatem. Si quis enim dicit, Diligo DEUM & fratrem suum odit, mendax est 1. Johan. 4, 20. 21.*

Non traditiones humanas.

Ex vers. 10.]

Diligo proximum.

I. Viduam & pupillum ne opprimitote) *Fons omnium virtutum secundae decalogi tabulae est, Diliges proximum tuum sicut teipsum Matth. 22, 39. Levit. 19, 18. Rom. 13, 8. Gal. 5, 14.*

II. Ex hoc & praecedenti versu utilissimam juxtà ac necessariam commonefactionem, quae ad omnes fideles verbi ministros maximè spectat, & omnium minimè à nonnullis hodiè observatur, desumamus, illam scilicet, omnia ad aedificationem Ecclesiae dirigenda esse 1. Corinth. 14, 1. & proinde pro re nata illas virtutes maximè inculcandas esse, quae pro tempore frigent, ut h.l. vers. 9. & illa vitia acerrimè sunt exagitanda, quae plurimum vigent, ut hoc v. 10 facit Zacharias, quemadmodum etiam prophetas Christum & Apostolos fecisse legimus. Contrà verò hodiè potius audias debacchari multos frustra in haereses jampridem abolitas, in absentes

Pro re natâ ducendus populus.

invehi

invehi aut demortuos, vivorum autem & præsentium vitam raro emendari. Cui enim bono, si quis apud germanos, præcipuè laicos, qui nunquam sub sole alio calentes regiones viderunt, Italorum superstitiones, Gallorum luxuriam, Belgarum nimiam habendi cupiditatem, Moscovitarum crudelitatem (quæ in multis eorum regnare dicitur) exagitet, & suorum auditorum ulcera tangere non audeat? ô revera (qui tales sunt) foris lynces, domi talpæ! qui germanos docere debebant utilia, & corrigere auditorum suorum vitia.

Ex verſ.11.]

I. Sed renuerunt attendere) *Sunt certi impietatis gradus, & ex uno peccato facilè in alterum quis delabitur, ut multis exemplis planè desperatorum potest probari. Nam nemo repente fuit turpissimus, ut Poeta inquit. Vide Saulem regem à Cap. 15. prioris libri Samuelis usq; ad finem.* *Impietatis gradus.*

II. Omnis nequitiæ & miseriæ fons ac origo est, Dei verbo non obedire. Absq; hac face & luce enim qui ambulat, offendit; sine ullo cibo, qui est, esurit; absq; illo spirituali gladio qui est, inermis cadit; absq; illo igne qui est, frigescit; absq; illo rore & pluvia qui est, exarescit, qua de re aliàs pluribus. *Verbi Dei efficacia.*

Ex verſu 12.]

I. Poſuerunt cor uti lapidem) *Adamas (ex opinione aliorum loquor) solo sanguine hirci, qui est animal libidinosum, mollescit: sic impij sola sua libidine frangi & domari possunt, ad alia autem, inprimis ad verbi divini malleum diu sunt immoti. Vide Cainum, Pharaonem, Herodem. Eadem tamen doctrina ex ijs, quæ supra verius sunt allata,* *Impius suis vitiis perit.*

educi potest, quod suis ramentis teratur adamas, & suis peccatis pereat impius.

Nil extra id quod dixerunt Prophetæ.

II. Per prophetas priores) *Quandò hodiè pro concione arguuntur peccatores, nil aliud per fidos verbi divini ministros dicitur, quàm quod olim prophetæ, Christus etiam & Apostoli inculcarunt, id quod per inductionem omnium peccatorum decalogi facilè poteris probare saltem ex libellis Catecheticis & Dn. Chem. ubi agit de Lege.*

Deus Zelotes.

III. Unde fervor) *Deus est fortis Zelotes, visitans iniquitatem Exod. 20, 5. huc illa, quæ de DEI Justitia agunt.*

Ex verſ. 13.]

Pœnæ majorum.

Fuit, quemadmodum non audiverunt) *Pœnæ majorum sunt posteris exemplum 1. Cor. 10, 6. 11. Ps. 78. 4. 5.*

Deus impios non audit.

II. Ut non audirent, ſic nõ audirem) *Preces improborum Deus non exaudit Deut. 1, 45. & 31, 18. 1. Sam. 8, 18. Prov. 15, 29. & 21, 13. Esa. 1, 15. Jerem. 7, 16. & 11, 11. 14. Ezech. 8, 18. Mich. 3, 4. Hebr. 12, 17. Jacob. 4, 3.*

Ex verſ. 14.]

Vastitas ex impietate.

Terra deſolàretur) *Propter verbi divini contemptum, aliaq; peccata regnantia sequitur civitatum & regnorum vastitas Matth. 11, 21. 23. & 23, 34. 35. 38. Confer caput 2. & 3. Apocal. & eventum illorum vaticiniorum considera. Adde quæ suprà sunt dicta. v. 7. L. C. 2.*

CAPUT OCTAVUM.

Argumentum.

Summa.

PRæsentem felicitatem Judæorum & futuram prosperitatem, quæ à DEO placato urbi Jerosolymorum, ejusq; incolis & jam præstatur, & posthac præsta[illegible]

exaggerans propheta, ad vera pietatis opera ab illis vicissim exercenda graviter hortatur etiam per antithesin præteriti temporis infelicitate demonstratâ. Postea abolens jejunium imperat gaudium ob hominum in N. T. ad Dei cultum futurum confluxum, & primo quidem ad ipsum hoc templum, quod jam ædificant, in quo ut strenuè pergant, hoc quoq; modo animantur, deinde verò ad Ecclesiam N. T. cujus Iudæi & Ierosolymitani inprimis velut radix & pars quædam magna futuri erant. Sic enim habendum revera de toto hoc Capite (id quod Ribera hîc multis declarat in vestibulo) quod quæ promittantur hîc Ierosolymæ, quoad præcipuum & ultimum complementum, maximam partem promittantur N. T. Ecclesiæ, non tantùm, quia illa hujus fuit typus, sed potissimùm, quia ejus radix & pars non ignobilis. Ex Sion enim prodijt doctrina illa Evangelij Esa. 2. Mich. 4. & ex Iudæis salus est Iohan. 4, 22. Vide plura Rom. 11, v. 15. 16. 17. 18.

Quæ hîc promittuntur Ierosolymæ pertinent ad N. T. Ecclesiam.

Partes hujus Capitis possunt constitui tres I. declarat, quid Deus Ecclesiæ suæ & hactenus per aliquot annos fecerit, & adhuc faciat, nempe quam urbem demoliendam curaverat, ei restaurationem felicem concessit, & porrò promittit, se ejus civibus sua affuturum gratiâ usq; ad vers. 16. II. ostendit, quid vicissim ipsis sit faciendum, nempe vera pietas colenda vers. 16. 17. non jejunia observanda vers. 18. 19. III. Vaticinium de universali vocatione & adunatione gentium ad Ecclesiam continet vers. 20. Nos caput hoc dividemus etiam in partes tres. Earum primâ enarratur, quæ sit Dei erga populum Iudaicum benevolentia, vers. 1. &c. Secundâ explicatur, quæ esse debeat populi erga Deum obedientia vers. 16. 17. Tertiâ datur specialis ad supra propositam quæstionem re-

Analysis Partes tres. 1. 2. 3.

Alia Partes tres. 1. 2. 3.

 spon-

Dei beneficia. *sponsio, in qua exaggeratur futura Ecclesiæ excellentia vers. 18. Primæ partis membra, præter Exordium generale & usitatum vers. 1. sunt duo, unum Dei in suos affectus & præsentia, declarata tum per præcedentium temporum vers. 2. tum præsentis status & felicitatis exaggerationem vers. 3. alterum illius effectus & maxima commoda, tam in futurum, quàm præsens. In futurum quidem ita, ut alia in eos, qui jam sunt in Judæa, redundent, quibus promittitur vitæ longævitas vers. 4. & populi frequentia vers. 5. idq́ne ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse videatur, Judæorum impotentiæ opponitur Dei omnipotentia vers. 6. alios eos, qui extra eam adhucdum degunt, beent, quos Deus se servaturum ac reducturum spondet vers. 7. & 8. In præsens, v. dum strenuè ædificantibus templum vers. 9. felicem pollicetur successum, eumq́ per ἀντίθεσιν triplicem præcedentis infelicitatis illustrat, penuriam ac bellum vers. 10. cum omnium rerum copia ac tranquillitate vers. 11. 12. maledictionem cum benedictione vers. 13. mala, quibus prius eos & majores afflixerat vers. 14. cum bonis, quibus ipsos rursus affecturus est vers. 15. componens. Et hactenus à Deo præstita beneficia: Jam in secunda parte à populo debita officia nempe, veritas vers. 16. & charitas vers. 17. In tertiâ parte responsio ad quæstionem supr. cap. 7. vers. 3. motam, tanquam hypothesis ad superioris capitis θέσιν accommodatur etiam per ἀντίθεσιν, ubi ἄρσις, non esse jejunandum, & θέσις, sed ex decreto DEI vers. 18. lætandum vers. 19. Hujus autem lætitiæ adijcitur quædam amplificatio à promissionibus Evangelicis de regno Christi ex Judæis ac gentibus adunando, desumpta potissimùm à numero & studio populorum se ad Ecclesiæ gremium recipientium vers. 20. 21. 22. 23.*

Primæ partis duo membra. 1. 2.

II. Populi officia.

III. Ad quæstionē responsio.

PARS

PARS PRIMA.

Verſ. 1.] *Quia, quæ dicturus erat propheta, hominum illorum, quibus ea proloquebatur fidem excedebant, ferè ad ſingula Dei nomen & verbum inculcat, ut ita ſuæ concioni autoritas concilietur in tantâ rerum perturbatione, & tam triſti populi vaſtitate, ſiquidem non facilè homines in miſerijs conſtituti vocem Dei audiunt, ut patet exemplò Iſraelitarum à Pharaone preſſorum Exod. 6, 9. Sic verò incipit.* Deinde fuit verbum Jehovæ Domini Exercituum dicendo.

Cur toties nomẽ Dei hîc repetatur.

Verſ. 2.] Sic ait Jehova *Dominus* exercituum, *& jubet, ut primò omnium, quæ deinceps ſecutura ſunt ac commemorabuntur, fundamentum unicum exponam, quod eſt ſola Dei in ſuos miſericordia & Zelotypia ex gratuito fœdere aſſerens & vindicans ſuam Eccleſiam. Hæc autem eſt ſententia Dei, quam per me voluit exponi, cum eſſet Eccleſia Judæorum ob majorum ſuorum peccata, (de quibus, ſicut etiam de eorum pœnis, in Capite præcedenti) in exilium ejecta, ego Deus ipſorum, qui illam mihi deſponſavi in veritate, juſtitia ac fide, in ira tandem miſericordiæ meæ memor* zelotypus fui pro Sione (*id enim omninò notat hebræa conſtructio* קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן, *quæ in bonam partem ex ſcripturæ uſu commodiore accipiendum eſſe* [*Pſalm. 106, 16. in malam partem ſumitur*] *illud verbum* μέσον *demonſtrat, ut pluribus declaratum eſt Joel. 2, 18.*) zelotypia magnâ, *quâ populi Judaici, (is enim in ſacris literis ſæpè Sionis nomine intelligitur) miſertus, ferre amplius non potui; ut ille, qui erat meum peculium, ab hoſtibus ulterius ita opprimeretur, ſed quemadmodum probus maritus nil quicquam poteſt ferre, quod in ſuæ conjugis cedat injuriam aut ignominiam, ita & ipſe*

Fundamẽtum promiſſionũ.

Dei miſericordia.

קִנֵּא *cum* ל *eſt* μέσον.

Zelotypia.

 excan-

excandescentia magnâ zelotypus fui pro ipsâ, *dum omnia procurarem, quæ ad liberationem ejus ac reductionem spectarent. Ad vehementiam autem & magnitudinem hujus Zeli divini innuendam non tantùm constructio illa adhibetur, quâ nomen conjugatum emphasis causa verbo suo subjungitur Buxt. thes. lib. 2. c. 12. reg. 6. verum etiam Synonymo significantiore prius exponitur* ἐξηγητικῶς.

Deus est reversus ad Sionem.

Vers. 3.] Sic itaq; ait *porrò* Jehova *qui antea in exilio iratus recessisse videbar (vide Psal. 74. & 80. & 85.) nunc placatus reipsa probo*, quod reversus sim ad Sionem, *ejusq; incolas meâ complectar benevolentiâ*, & *quod* habitem in medio Jerosolymorum *ut omnibus veris civibus ejus æquè prosim; ac quemadmodum cor in meditullio corporis omnes ejus partes ac membra animat, sic ego quoque adsum & benedico corporis hujus mystici seu Ecclesiæ membris, unde Ecclesia ipsa magnâ, hoc versu, & politia celebris evadit vers. 4. ut mons Sion sit doctrinæ cælestis sedes ac schola, & sit ac rectè* vocetur urbs Jerosolymorum civitas veritatis, & mons Jehovæ *Domini* Exercituum *jure optimo dicatur* mons sanctitatis, *in quâ Deus veritatem verbi sui revelat, & ut antea in minis, dum exulabat, ita nunc maximè, dum sunt reducti, in promissionibus eandem exhibet ac præstat, & porro in eadem per ministerium verbi est efficax, dum eam sanctificat Johan. 17, 17. quomodo obliquè innuit, cur illos priùs reliquerit & ab illis in irâ discesserit, nempe quod mendacijs ac omnis generis injustitiâ se polluissent, urbemq; sanctam turpiter prophanassent, ut suprâ diserte ipsis majoribusq; ipsorum objecit propheta.*

Cur Deus eam reliquerit.

Obj. Hæc urbs brevi evertetur.

Vers. 4.] *Verum enimvero obijcere hîc caro poterat quid nos multum fatigamus incassum laborando? Esto,*

eâ.si-

ædificemus jam urbem ac templum, quamdiu autem hæc durabunt? sine dubio, quæ est hostium in nos malevolentia & potentia subitò omnia rursus evertentur. Illi objectioni jam occurrit propheta, & urbis recens exstructæ statum diu tranquillum fore pollicetur, eumq; à signis describit, opponunturque hæc ijs, quæ à Deo irato regioni solent immitti Esa 3, vers. 1. 2. 3. 4. 5. 25. 26. 27. & quæ in bellis solent accidere, siquidem tum civitates desolatæ habitatorum destituuntur frequentia, & juvenes immatura morte prærepti cadunt ante diem. Id tamen inprimis hîc notandum, quod ad promissionis sensum, ejusq; complementum spectat, licet hæc in quibusdam, tum ijs, qui tum temporis vivebant, ut Zerubbabele, Esdra, Nehemia, Jehosua & alijs, tum ijs, qui postea quoq; in Ecclesia vixerunt, temporaliter seu corporaliter sint impleta, quando in multos annos erant superstites, tamen potißimum de spirituali gratia, quæ in Christi regno obtingit, hæc intelligenda esse, secundum subjectam materiam, prout solet fieri in ijs, quæ in scriptura enunciantur compositè, præcipuè verò apud prophetas, quando de felicitate N. Test. vaticinantur, ubi pleraque sub typo rerum corporalium adumbrant, quæ tamen revera sunt spiritualia, quod ad suum potissimum complementum, vide Joel. 3, 18. Amos 9, 13. 14. 15. Hobadj. vers. 19. 20. Mich. 4, 1. 3. 4. ut sit sensus, quando Ecclesiæ hæc est externa facies, ut homines in quiete vivant, in utroq; sexu multi ad grandem senectam perveniunt, & magna juniorum est frequentia, cogitandum est de pace animarum cum Deo, de vitâ æternâ, de profectu in cognitione Dei, de morum castitate, quod multi sint in eâ sapientiâ spirituali senes, malitiâ autem pueri, quandoquidem sub illo typo hæc omnia anagogicè demonstran-

R. diu erit trãquillus.

Complementum summum pertinet ad regnum Christi.

Anagoge.

strantur. Sed his præmissis redeamus ad ipsum textum, qui ita habet : Sic ait Jehova *Dominus*, Exercituum , *non est quod metuatis , ut bona hæc , quibus jam fruimini , sint propria, aut stabilia. promitto & præstabo , quæ dicam ,* adhuc sedebunt senes & anus in plateis Jerosolymorum , habens quisq; scipionem suum in manu sua præ multitudine dierum.

Vers. 5.) Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis ludentibus in plateis ejus , *quæ omnia sunt certissima τεκμήρια pacis , & tranquillitatem ac prosperitatem civitatis lociq; salubritatem (de quibus vos jam dubitatis, num sint vobis eventura) indicant.*

Obj Hostes sunt potentes.

Vers. 6) *Sed novi , quæ sint vestræ super hanc promissionem cogitationes , nempe istæ , potentissimi sunt nostri hostes Babylonij , & alij , qui nunquam passuri sunt , ut in quiete hanc urbem possideamus , nos verò sumus omnium maximè imbelles , & minus potentes , videtur itaque ἐκ τῶν ἀδυνάτων , futurum , ut ad istam , quæ nobis promittitur , amplitudinem perveniamus.*

R. *Hæc est fidei remora , quod meas omnipotentis Dei promissiones ad humanæ rationis vestræ calculum revocetis , & hinc diffiditis propter exiguitatem vestram , quam ex præsenti rerum statu nimis anxiè metimini, sed audite quæso,* Sic ait Jehova *Dominus* Exercituum, quia hoc , *quod dixi futurum , adeò* mirabile *vobis videtur, ut id impossibile plane esse censeatis , & quia hoc absurdum est* in oculis reliquiarum populi hujus diebus his , *ubi ex paucitate vestra & impotentia æstimatis rei complementum.* an etiam in oculis meis mirabile esset , *ut nescirem rationem qua, quæ dixi, præstarem?* dictum Jehovæ Domini Exercituum , *nequaquam , quam responsionem talis interrogatio apud hebræos importat.*

Deus novit modum præstandi promissū.

Vers.

Verſ. 7.) *Hactenus audiſtis, quid opponendum ſit veſtræ impotentiæ, nunc ſubjiciam, quid reponendum ſit ad alterum ſcandalum, nempe quod pauci ſitis, & præterea adhuc multi per gentes varias ex vobis diſperſi, cui titubanti reliquiarum fidei gratiosè Deus veſter ita proſpiciam.* Sic ait Jehova *Dominus* Exercituum: Ecce, *cum vos aut alia creatura hîc nihil poſſitis,* ego *creator ac Dominus rerum omnium ipſe* ſervaturus ſum populum meum *Pſal. 126, 1. 2. 3. & 107, 3.* *ex omnibus terræ extremitatibus, quò eum depuli, cum ipſum in quatuor ventos cælorum diſperſi ſup. c. 2, 10.* è terra orientis, & è terra occaſus ſolis.

Obj ſumus pauci.

R. Deus ſervabit.

Verſ. 8.) Et reducturus ſum eos, ut habitent Jeroſolymis, *qui inter gentes erant in exilio,* eruntq; mihi deinceps populus, *& ego* ero eis Deus in veritate ac juſtitia, *ſingulari favore eos tuebor, propulſabo injurias, & ornabo ipſos beneficijs, in veritate quidem, implendo promiſſiones meis cultoribus factas, & minas contra hoſtes prolatas, juſtitia verò in præmijs piorum cœtui tribuendis, & pœnis impiorum cohorti inferendis.*

& reducet.

Verſ 9.) Sic *igitur* ait Jehova *Dominus* Exercituum, *Cum hæc ita ſint, nihilq; vos deficiat, ſi modo vos ipſi vobis deeſſe non velitis, agite, quia ego promitto felicem ſucceſſum, rem ſtrenuè aggredimini,* confirmantor manus veſtræ qui audiſtis diebus his verba iſta mea ex ore prophetarum ipſorum *Haggæi & Zachariæ Eſdr. 5, 2. quorum fides jam ſpectata eſt, atq; explorata antecedentibus prophetijs, & eventis illarum, nempe eo* die, quo fundata eſt domus Jehovæ *Domini* Exercituum, *quorum ſumma erat,* templum *hoc Jehovæ* ædificandum *fuiſſe, in ejus exſtructione ſedulò*

pergendum fuisse, cùm tamen plerorumq; manus nihilominus erant valdè segnes.

Vers. 10.) Sed quo ipsorum cum commodo, nunc videbimus, & per antithesin enumerabimus mala, quæ antea immorigeri sunt perpessi, & bona, quibus nunc fruuntur obedientes Nam ante dies hos, *quando nondum totis viribus incumbebatis in ædificationem templi Hagg. 1, 5. 6. 8. 9. & 2, 15. ex comminatione divina Psalm. 128. 2. Deut. 28, 15.* merces hominis non efficiebatur, & merces jumenti nulla erat, *omnes labores vestri erant irriti, quoniam, quemadmodum non operabamini pro Domino, ita mercedem per prophetas promissam ipse non præstabat, sed & rerum omnium penuriâ domi afficiebamini, & foris ab hoste vexabamini,* nam exeunti ac venienti, nulla erat pax ab hoste. *si quis civitate vel egredi vel eam ingredi cuperet, itinera erant undiq; latronibus infesta, ut nemini tutò proficisci liceret, exteriùs vos affligebant horrida bella, interiùs seditiones & civilia dissidia, cum extra urbem & communionem vestram eratis, bellis ac rapinis finitimarum nationum premebamini, cùm domi intra mœnia vestra desidebatis mirè animis diffidebatis,* & committebam omnes homines *vestræ urbis* unum cum altero *juxta comminationis meæ tenorem Deut. 28, 16. 19. confer 2. Chron. 15, 5. hæc erat miserabilis illius temporis ac rerum facies, nunc autem mutatio facta est.*

Exeunti ac venienti nulla pax.

Vers. 11.) Nunc *verò postquam in templi ædificationem incumbitis,* non sum ego *dominus Exercituum* ut diebus illis prioribus reliquijs populi hujus, dictum Jehovæ, domini Exercituum, *ubi est antithesis temporis, & fons hujus tam insignis mutationis, nam si cui Deus ipse benedicit, quis ipsi maledicat aut faciat? Num. 23, 8. 20. ubi notan-*

Ita est rerum ipsarum oppositio, priùs bella, nunc pax: antea terræ sterilitas, nunc ubertas; olim omnia in vanum colligebantur, nec diu salvari poterant, nunc autem possidentur. Αντίθεσις

Vers. 12.] *Nam ut antea in tumultibus bellicis omnia tumultuariâ peragebantur operâ, agri vel planè inculti jacebant, vel cum erant consiti, ab hostibus vastabantur & frumentum enatum perdebatur, ita nunc in pace serent ac metent,* & sementis pacis est, vitis, *quam antea hostes depopulabantur*, jam edit *copiosè* fructum suum, & terra, *quæ priùs nil proferebat*, edit proventum suum, cœliq; , *qui priùs erant velut ænei*, *nunc* edunt rorem suum, *& quibus antea sua bona diripiebantur*, facio ut reliquiæ populi hujus possideant omnia ista *& diu pro libitu ijs fruantur, ex promissione mea Levit. 26, 46. Deut. 28, 8. 11. 12. Confer, Psal. 65, 10. & 67, 7. Joel. 2, 22.* *Sementis pacis.*

Vers. 13.] *Et quid multis? plurima paucis ut complectar*, futurum est, ut, quemadmodum *ex ira Dei* fuistis maledictioni in gentibus, ô domus Jehudæ, & domus Israelis, *quando miserè affligebamini, ita nunc ex omnibus miserijs vos eripiam atq; beem*, servem vos & *ob favorem hunc Dei, qui omnis generis beneficijs vos ditabit*, sitis benedictioni, *& proinde* ne timetote, confirmantor manus vestræ *supr. v. 9. & infr. v. 15. hic enim est scopus, quò promissiones hæ tendunt, (confer Hagg. 2, 19.) quem ut tantò faciliùs attingat, promissionem repetit.*

Vers. 14.] Sic enim ait Jehova Dominus Exercituum *ne mala, quæ hactenus estis perpessi, putetis esse perpetua, audite hæc*, quemadmodum cogitavi *& decrevi* malo afficere vos *quoque posteros prava majorum vestrorum ve-*

 sti-

stigia insistentes, quum fervefecerunt me patres vestri, בְּהַקְצִיף *(de cujus emphasi supr. cap. 1, 2. & 7, 12.) & suâ nequitiâ ad iram maximam provocarunt supr. 1, 2. 4. 5. & 7, 11.* ait Jehova dominus Exercituum, neque pœnituit me, *neque diffinxi infectumq́ reddidi, quod semel constitueram, sed pœnas & captivitatem denunciatam induxi. Pœnitere enim Deum dicitur* ἀνθρωποπαθῶς, *quando, cum illi, quibus aliquid conditionaliter prædixit, mutati sunt, ipse quoq́ sententiam mutasse videtur, siquidem id facit, quod homines pœnitentes, ut cum vel promissa bona non largitur, vel pœnas denunciatas revocat, illud, quia semper justus est & severus in corrigi nescios, hoc, quia misericors & gratiosus erga pœnitentes. propriè ergò Deum non pœnitet Num. 23, 23. 1. Sam. 15, 29. sed impropriè seu metaleptice ib. vers. 11, & 35. Genes. 6, 6. vide Joel. 2, 13. Amos 7, 3, 6. Jon. 4, 2 quatenus illa facit, quæ homines, quos revera pœnitet. pulchrè Augustinus lib. 17. C. D. c. 7. quando legitur, quod Deum pœniteat, mutatio rerum significatur, immutabili manente præscientiâ divinâ.*

Pœnitere quomodo Deum possit.

Propriè non pœnitet.

Vers. 15.] *Quemadmodum autem ratum fuit, quod minatus eram, ita non potest esse irritum, quod sum pollicitus, & ut tempore iræ vos ex justitiâ afflixi,* ita *nunc, dum est tempus gratiæ Psal. 102, 14.* conversus *ad vos, à quibus faciem meam averteram,* cogito diebus his bono afficere Jerosolymam & domum Jehudæ, ne timetote, *quod sæpè repetit, quia altè inhærebat pristinæ illius Dei in eos iræ memoria, cujus vestigia etiam tum extabant.*

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 1.]

I. Deinde fuit] *Jehova in medio Eccleſiæ ſuæ unoquoque manè jus ſuum edit in lucem, non deeſt, ſed neſcit iniquus erubeſcere Soph. 3, 5. ubi plura in hanc ſententiam vide. (Eſa. 5. quid facere ultra debui? Confer Luc. 13, 6. Amos 4, verſ. 6.)* *Deus arguit peccata.*

II. Verbum Jehovæ dicendo] *Quia Deus ſatis perſpicuè de ſua voluntate & ratione adipiſcendæ ſalutis æternæ homines erudit, non delectatur abſolutè eorum interitu, quod eſt contra Calvinianos notandum, nec ſcriptura eſt obſcura aut ambigua, quod eſt contra pontificios obſervandum, vide quæ dicta ſunt Habac. 2, 2.* *Verbum Dei perſpicuum.*

Ex verſu 2.]

Zelotypus fui Sionis] *Quo amore, certè majori quàm maritali, Deus proſequatur Eccleſiam, antea ſæpe ex ſcripturæ locis parallelis vidimus Joel. 2, 18. Nahum. 3, 4. Mich. 4, 6. ſupr. c. 1, 14. hinc adeò fit, ut in hoſtes ejus irâ exardeſcat, quia rem à ſe amatam injuriâ afficiunt.* *Dei amor in Eccleſiam.*

Ex verſu 3.]

I. Habito in medio Jeroſolymæ] *Deus cum contritis & timentibus verbum ejus habitat, hoc eſt, ſuâ gratiâ præſens eſt tanquam in domicilio ſibi grato Levit. 26, 11, 12. Eſ. 57, 15. Ioh. 14, 23. 1. Cor. 3, 16. & 6, 19. 2. Cor. 6, 16. Deut. 4, 7. Pſal. 46, 6. Sup. 2, 14. Pſal. 113, 4. 5. 6.* *Deus cum contritis habitat.*

II. Vocetur urbs Jeroſolymæ civitas veritatis] *Finis civitatum præcipuus eſt, ut pura de Deo doctrina in eis propagari & conſervari poſſit, ſicut poëta canit:* *Civitatis finis; de Deo doceri.*

Utq́ alios alij de relligione docerent,
Contiguas pietas jußit habere domos

Qui si non auditur, venit diabolus. *Psal. 122, 3. 4. Sed hodie, proh dolor, quidam in magistratu politico constituti cum Achabo oderunt prophetas veraces 1. Reg. 22, 8. & proinde ex justo Dei judicio ad ipsos venit spiritus mendacij ibid. vers. 22. vide 2. Thes. 2, 10. 11. 12. quemadmodum suprà aliquoties jam est declaratum.* *Malis & impijs Deus non adest.* *Non enim Deus Ecclesiæ suæ præsens adest, ut sceleribus illius patrocinetur, sed potiùs, ut ab omni scelere expurgatam sibi consecret, & civitatem veritatis faciat eos, qui priùs vitijs erant polluti Ephes. 5, 25. 26. 27. licet hujus rei complementum ultimum in alteram vitam differatur. Frustra igitur Ecclesiæ titulo gloriantur, qui omnis generis flagitijs se inquinant. Sunt enim Ecclesiæ veræ quædam notæ, veritas seu doctrinæ puritas, & justitia seu sanctitas 1. Tim. 3, 15. Inspice etiam ea quæ allata sunt in L. C. 2. v. 17. c. 3. Joel.*

Ecclesia est mons. II. Mons Jehovæ mons sanctitatis] *Ecclesia est, velut mons, alta excelsaq́ & cœlo propior quàm mundus, cujus rei typus fuit templum Salomonis, quod in monte erat ædificatum. Vide Mich. 4, 1. 2.*

Ex vers. 4.]

Pietatis præmium. Adhuc sedebunt] *Pietas habet hujus & futuræ vitæ promißionem 1. Timoth. 4, 8. & sæpè illius quoddam præmium est longævitas Exod. 20, 12. Psalm. 128, 6. Exemplo est Pinehas & alij.*

Ex vers. 5.]

Multitudo hominũ à Deo I. Plateæ civitatis replebuntur pueris] *Hinc coargui possunt illi, qui quando vident regionem aut urbem homi-*

minum frequentiâ abundare, optant statim luem aut bellum, siquidem quæ ipsorum carnalis est prudentia, hac ratione optimè posse mundo consuli existimant, nescientes, quod Deus ex parvo plus superesse facit. Et si est Dei donum (ut hæc promissio indicat) quomodo quis potest sine scelere id abominari? qui eos homines creavit, etiam noverit, quomodo eosdem possit sustentare, qui nec aviculas aut vermiculos sinit esurire.

qui eos potest alere.

II. Ad Ecclesiam autem hæc & præcedentia anagogicè ita licet accommodare, quod & illa semper habeat pueros ac puellas in simplicitate 1. Corinth. 14, 20. in confidentia ac humilitate Matth. 18,3. in Castitate 2. Corinth. 11, 2. etiam senes & anus, hoc est perfectos ac sapientes, qui scipione verbi divini se sustinent, 1. Corinth. 14, 20. Ephes. 4, 13. Psal. 23, 4.

Ecclesia habet pueros & puellas etiam senes & anus.

Ex vers. 7.]

An etiam mirabile hoc esset in oculis Jehovæ) *Non exigamus illa, quæ promisit, ad nostræ rationis cæca arbitrium, quia, quid possit omnipotens, non potest cogitatione assequi homo impotens. Apud eum non est impossibile ullum verbum, hoc est, res ab ipso promissa in verbo Luc. 1, 37. Sic mirabile erat in oculis Mosis cibare carnibus populum Israeliticum, & tamen Deo hoc fuit facile. Num. 11, 21. 22. 23. Sara, quî ipsa posit jam natu grandior cum debili sene filium gignere, non capiebat: id tamen Deus efficiebat Genes. 18, 11. 12. 13. 14. Sic Zacharias senior eundem errorem errabat, cui Deus tamen idem præstabat Luc. 1, 18. tribunus regis, qui in maxima annonæ caritate ac penuria posit subitò fieri maxima ejus vilitas ac copia, non intelligebat, & tamen à Deo*

Dei potentiam non intelligimus.

Exempla 1.

2.

3.

4.

hoc

hoc factum videbat 2. Reg. 7, 2. 17. quomodo Deus Israelis posset ex manu regis Assyriæ servare Israelem, Rabsake nesciebat, id tamen ex promisso ejusdem fiebat Esa. 36, 37. Cap. vide porrò & expende, quæ habet Jerem. cap. 32, vers. 17. 18. 19. 20. 27.

Ex versu 7.]

Deus servat paucos.

I. Ego servaturus sum) *Deus est servator omnium hominum, maximè fidelium 1. Tim. 4, 10.*

II. Populum meum) *propter paucitatem ne despondeamus animum, dummodo sumus Dei populus, servabimur Luc. 12, 32. nam multi vocati, pauci electi Matth. 20. 16. unde toties in prophetis fit mentio reliquarum, qua de re suprà aliquoties. quod a. hæc nequeant propriè de reductione Judæorum corporali intelligi, indicio est, quod futurum prædicitur, ut è terra occasus solis reducantur & serventur, unde qui ex captivitate Babylonica Jerosolymam sunt reversi, non venerunt sup. c. 2, 10.*

De reductione corporali hæc nō sonant.

Ex vers. 8.]

I. Reducturus sum eos, ut habitent Jerosol.) *Quia reductio Judæorum tunc temporis, quando hæc proferebat propheta, jampridem facta fuit, ut supra sæpius probatum est, & facilè ex initio hujus prophetiæ constat, etiam hæc de spirituali reductione ad Ecclesiam intelligenda esse, rectissimè colligimus, cujus qui sunt membra vera, revera sunt Dei populus. confer. Amos 9, 11. 12. ejusque dicti explicationem, quæ habetur Act. 15, 16. Mich. 5, 3. Sophon. 3, 20.*

Fœdus Dei reciprocū.

II. Erunt mihi populus, & ego ero ipsis Deus) *Deus diligentes se diligit, & qui ipsum honorant, honorat 1. Sam. 2, 30.*

2, 30. *neque alicui est propitius, nisi qui ex ejus populo ac cultoribus est. fœdus enim illud est reciprocum. Si quis autem quem potest Deo suo cultum exhibet, ille sibi firmiter polliceri potest ejus favorem ac gratiam Actor. 10, 34.*

Ex vers. 9.]

I. Confirmantor manus vestræ) *Etiam tum, quando spiritus promptus est, caro infirma nos tardat & remoratur Matth. 26, 41. ac proinde quotidiè novis viribus opus est, ideoq; omnes fideles verbi ministri sibi dictum putent illud Esa. 35, 3. confirmate manus remissas & genua labantia fortificate vers. 4. dicite inconsideratis animo, confirmamini, ne timeatis Hebr. 12, 12. verum non tantùm alijs hoc succinant, sed & sibi in malis insusurrent ipsi, nec jure in ipsos quadret illud Jobi 4, 3. Ecce erudiebas multos, & manus remissas confirmabas vers. 4. labantem confirmabant sermones tui, & fortificabas genua se incurvantia vers. 5. quum autem nunc hoc evenit tibi, defetisceris? medice cura te ipsum Luc. 4, 23.*

Confirment ministri verbi alios.

& seipsos.

II. Qui audistis diebus his verba ista ex ore prophetarum) *Docemur, unde verum fidei robur, videlicet ex verbo Dei, per quod ut datur illa, sic quoq; augetur & confirmatur Rom. 10, 17. Psalm. 119, 92. sicut hunc usum verbi divini in multis calamitatibus monstrat in h. l. Gualtherus.*

ex verbo Dei.

III. Ex quo die fundata est) *Deo jubente ac favente omnia succedunt sub manus feliciter Levit. 26, 3. Deut. 28, 1. Hos. 2, 21. 22.*

Felicitas.

Ex versu 10.]

Ante dies hos merces nulla) *Contrà Deo irato nil quic-*

Infelicitas unde.

quam prosperè agitur, quemadmodum ibidem in Levit. à vers. 14. in Deut. à vers. 15. pluribus declaratur. quanquam verò ex rerum terrenarum abundantiâ non semper probari potest Dei gratiosa præsentia (siquidem multis improbis ad tempus in his benè est Job. 21, 7. Psalm. 37. & 73. Jerem. 12. quorum portio est in hac vitâ, & quorum ventrem Deus implet thesauro suo abscondito, ita ut satientur filij & relinquant excellentiam suam infantibus suis Psalm. 38, 20.) nec contrà ex inopia poßit demonstrari Dei ira (siquidem hic sibi dereliquit populum pauperem & egenum Sophon. 3, 12 exemplumque Lazari epulonisq; divitis Luc. 16. abundè comprobat) tamen sæpè etiam pijs suis Deus in istis quoq; benedicit, qui inde agnoscunt ejus bonitatem, eamq; deprædicant Psalm. 36, & 65. & 144. circa finem, ut videre est in Abrahamo, Isaaco, Josepho, Davide, Salomone, & divitiæ sunt ac manent donum Dei, quod improbis concedit, ut inde ad sui amorem eos incitet Act. 14, 15. 17. & 17, 24. 26. 27. 28. 29.

Improbis quandoq; benè. — pijs malè.

Ex vers. 11.]

Deus quos amet aut oderit.

Nunc non sum ut diebus) *Quando gens aliqua convertitur à malo suo, contra quam locutus erat Jehova, pœnitet quoq; ipsum ejus mali, quod cogitaverat facere ei Jerem. 18, 7. 8. unde intelligimus, non absolutè Deum quosdam amare, quosdam odisse, sed quatenus sunt in Christo, inque eo fructum ferunt, vel non sunt, nec bonis operibus student sup. vers. 8. L. C. 2. Johan. 15, 2. 6. 7. inf. vers. 17. hæc sunt, quæ odi. Ipse autem dissimulat hominum peccata (ad tempus) ut resipiscant, siquidem nihil abominatur eorum, quæ fecit, nec comparavit quicquam, quod haberet odio: Sap. 11, 24. 25, vita autem incorrupta facit*

ut

ut simus propinqui Deo ibid, Cap. 6, 20. Id verò hic notandum, quod, cum Deus dicat, non sum ut diebus illis prioribus, *hinc tamen nulla in ipso poßit probari mutatio, (ipse enim non mutat nec mutatur Malach. 3, 6.) sed extra eum in hominibus, quibus, cùm antea erant improbi, iratus ex justitia sua perpetua, nunc cum sunt pij, placatus est ipsis ex sua misericordia, qui semper cum benigno benignum se exhibet, cum puro purum se præbet, at cum perverso eluctatur Psal. 18, 26. 27. estq́ velut columna stabilis, quæ prout homines circumeuntes consistunt, ita ipsis est vel dextra vel sinistra, quia hi sunt instabiles ac mutantur, non ipsa in se, sed respectu horum alia.* *In Deo nulla mutatio.* *Simile.*

Ex vers. 12.]

I. Sementis pacis est) *Ut bello nulla salus, ejusq́ maxima sunt incommoda Supr. vers. 10. ita contra pax optima rerum quas homini novisse datum est, ejusq́ infinita sunt commoda, ut meritò oremus, ô Domine, in regione nostra benignitas & fides occurrant sibi, justitia & pax osculentur se, Iehova det ut terra nostra edat proventum suum Psal. 85, 11. 13. vide Mich. 6, 15. & 4, 4. Ioel. 2, 22.* *Bellũ. pax.*

II. Cœliq; edunt rorem) *Non est fortuitum, quando vel pluvia cohibetur, vel abundè & tempestivè datur. Inspice quæ in hanc sententiam dicta sunt in Ioel. 2, 23. Amos 4, 7.* *Pluvia & ros.*

Ex vers. 13.]

I. Erit ut sitis benedictioni, ut fuistis maledictioni) *A Deo sunt benedictio & maledictio Gen. 12, 3. Deut. 28. & 30. 1. 19 20. Thren. 3, 37. 38. & cui Iehova benedicit, nemo potest ei maledicere Num. 23, 8.* *Benedictio, maledictio.*

Etiã Israelitæ sunt reducti.

II. O Domus Jehudæ & domus Israelis] *continetur hîc quoq; refutatio eorum, qui dicunt, Israelitas non esse ex captivitate sua reductos, aut saltem paucos cum Judæis reversos esse, nempe qui jam antea in illud regnum concesserant. Verum dicuntur domus, & proinde de paucis reliquiis accipi nequit, & quomodo illorum Israelitarum paucissimorum tribus in regno Jehudæ potuerunt distingui? id quod tamen factum fuisse suprà in membro quarto προλεγομένων vidimus.*

Pij sint constantes.

III. Ne timetote, confirmantor manus vestræ] *Pij ne remittant manus, quando alios in mundo detinet carnis studium, & ipsi ab illis habentur odio, siquidem Deus ipsis adest, quid faciat illis homo Psal. 56, 5. dicant singuli Jehova perficiat pro me Psal. 138, 8.*

Ex versu 14.]

Deus suis non parcit ubi peccant.

I. Cogitaveram malo afficere vos] *Deus neq; suo populo, cum peccat nefariè, parcit, sed iniquitatem graviter visitat, quia fortis zelotes est Exod. 20, 5. & judicium à domo Dei sæpissimè incipit 1. Petr. 4, 17.*

Judicia Dei certa.

II. Neq; pœnituit me] *Judicia Dei peccatoribus denunciata certa sunt, neq; hæc ullo modo ab eo revocantur, dum homines non mutantur: Ipse enim dixit & facta sunt, neq; pertinacia hominum vinci aut superari potest Esa. 9, 12. 17. 21. & 10, 4. vide Cainum, homines antidiluvianos, Pharaonem, Saulem, Julianum apostatam. Ipse enim omnium supremus & fortissimus cum perverso (velut certans benignitate beneficij Rom. 2, 4. & severitate judicij Psal. 7, 12. 13. 14.) tandem eluctatur Psal. 18, 27.*

Ex

Ex versu 15.]

I. Ita conversus cogito bono afficere Jeros.] *Pœnitentes libenter in gratiam recipit Deus Psal. 103, 8. 9. 10. 11. 12. 13. quemadmodum longè optimè in tribus parabolis Luc. 15. cap. declaratis explicatur. Ipse toto die expandit suas manus ad populum rebellem Esa. 65, 2. & summa Dei sapientia quotidie edit vocem suam Proverb. 1, 20. 21. 22. 23. dicens, revertimini ad me, & ego revertar ad vos Zach. 1, 3. vide etiam Mich. 7, 18. 19.* *Pœnitentes recipiuntur in gratiam.*

II. Ne timetote] *ostenditur hic usus promissionum Dei amplissimus, ne timeamus eos, qui nos ab officio nostro, in quod legitimè à Deo sumus constituti, volunt avocare, sed constanter sectemur vocationem nostram, certi, quod ille nos possit tandem eripere ac præmia largissima fidelibus suis servis largiri Dan. 3, 17. 18. 2. Tim. 4, 7. 8. Apocal. 2, 10. Idem rogandus est, ut nobis det illum animum, qui non metuat eos, qui possunt corpus occidere Matth. 10, 23. ut statuamus cum apostolis, Actor. 5, 29. oportet Deo magis obedire, quàm hominibus.* *Ne metuamus.*

PARS SECUNDA.

Vers. 16.] *Ne verò, quando templum & urbem restaurarent (prout solet sibi caro nostra in externis blandiri) omni pietatis officio se probe perfunctos esse putarent, docet porrò, qualem Deo debeant præstare obedientiam, nempe in decalogo traditam. quod si fecerint, hæc erit via, quâ illum Dei favorem præsentem possint sentire perpetuum.* Hæ, inquit, sunt res, quas facturi estis supr. 7, 9. loquimini veritatem alter cum altero, *quisquis etiam ille sit, candorem vestrum omnibus probate, à frau-* *Veritas.*

 di-

dibus verò & dolis cavete, vos qui Judicia exercetis publica,
Justitia. veritatis & pacis jus dicite, *ne patiamini vos muneribus corrumpi, quæ excæcant etiam sapientes, sine προσωποληψία sententiam ferte, nec litem lite seratis; nec publicè bella non necessaria moveatis, & hoc facite* in portis vestris, *publicè in conspectu omnium. vide quæ diximus Amos 5, vers. 10, 12.*

Vers. 17.] *Sed ad ipsam radicem horum malorum veniamus, eamq; si fieri potest, evellamus, vel saltem circumcidamus. Illa autem est cor, unde oriuntur διαλογισμοὶ πονηροὶ Matth. 15, 19 si itaq; vultis vitare peccata, fugite omnes; quæ ad ea tendunt, machinationes,* & alter malum alterius ne cogitetis quidem cum animo vestro, *vide supr. cap. 7, 10.* & juramentum falsum ne ametis, *sed detestemini ex animo sup. cap. 5, 3. L. C. 3.* nam omnia hæc sunt, *præter alia multa similia in lege prohibita, quæ non probo, sed* odi, dictum *est Jehovæ, qui mentiri nequit. Synecdochicè verò hîc in priori membro omnia charitatis christianæ officia proximo debitæ, & in secundâ legis tabulâ præscripta, in posteriori cultus Deo exhibendus ac in primâ decalogi tabulâ demandatus intelligitur.*

LOCI COMMUNES.

Ex versu 16.]

Lex Dei sequenda. I. Hæ sunt res quas facturi estis] *Ecclesia Dei ad obedientiam juxta legem Dei præstandam alligata est Deut. 12, 32. Ezech. 20, 19. quod notandum est contra Antinomos, qui legem Dei in Ecclesia non esse docendam blasphemant.*

Veritas est dicenda. II. Loquimini veritatem] *Præceptum hoc est universale,*

versale, omnibus Christianis præscriptum Ephes. 4, 25. inprimis verò verbi divini ministri sibi hoc dictum existiment, ut malo dicant pro renatâ, quis ipse sit, & quid eum maneat, & contrà pium solentur; quia illum Deus odit, hunc amat, de illo dicit, exclama gutture, annuncia peccata sua populo meo Esa. 58, 1. de hoc verò mandavit Esa. 40, 1. Consolamini, consolamini populum meum. Væ autem illis, qui prædicant victuras animas, quæ non sunt victuræ, & qui morte afficiunt animas, quæ non erant morituræ mentiendo apud populum Dei, qui auscultant mendacio Ezech. 13, 19. quique ingredientes in regnum cœlorum non permittunt ingredi Matth. 23. 13. In genere autem notandum, imò deplorandum, quod nobilissimum in homine membrum ac præcipuum donum post animam rationalem, lingua videlicet, sæpissimè fiat Diaboli organum, cum sit ad laudem Dei factum, quando plerique homines Diaboli Deum blasphemantis, proximumque calumniantis, fiunt instrumenta, ut olim serpens in Paradiso.

à ministris verbi,

Linguam rege.

III. Veritatis & pacis jus dicite in portis vestris) *officium magistratus est, ut rectè judicent Psalm. 82, 1. 3. 4. sine ulla προσωποληψίᾳ Deut. 1, 16. 17. Quod verò maximè & verbi ministros, & hos populi politicos magistros ad veritatem in dictis & factis sectandam excitare debet, est hoc, quod Dominus ipsorum sit verax, & mendacium maximè oderit inf. v. 17. & proinde hos malos suos ministros rejiciat, cum Diabolo, qui est pater mendacij Johan. 8, 44. quocunque etiam modo illud pallietur.*

Judices rectè judicent.

Ad veritatem quid excitet.

Ex vers. 17.]

I. Malum alterius) *Deus, qui est charitas* *1. Io-*

Charitas.

1. Johan. 4, 16. verè dilectionem proximi flagitat Levit. 19, 18.

Cogitationes malæ. II. Ne c gitetis) *Vulgò quidem obtinet in foro politico,* Gedancken seyn Zoll frey/ *sed apud Deum qui est* καρδιογνώστης *non item, apud quem pravæ cogitationes etiam sunt peccata grandia, pœnamque merentur Genes. 6, 5. 6.*

Perjuria. III. Juramentum falsum ne ametis) *Perjurium Deus valdè odit, siquidem in omni juramento ipse invocatur, ut sit testis, vera dici, & , nisi ita se res habeat, invocatur, ut severè puniat mentientes. qua de re in secundo Decalogi præcepto solet agi pluribus.*

Deus non est peccati autor. IV. Omnia hæc sunt, quæ odi)

Si Deus hæc odit mala crimina, criminis autor
Non erit, & vitium non, quod ita odit, amat

vide sup. Amos 6, 8. Habacuc 1, 13. Sophon. 3, 5.

PARS TERTIA.

Vers. 18.) Atq; hactenus θέσις *& generalis populi instructio: sequitur nunc* ὑπόθεσις *& specialis ad quæstionem suprà propositam responsio. Quia enim nuncij quæsiverant, num etiam adhuc jejunandum, nec tunc illis propheta apertè responderat, sed arreptâ inde ansâ eorum jejunia reprehenderat, nunc expreßè dicit, non solùm illa jejunia, quæ doloris causa suscepta erant, relinquenda esse, & in præclaras festivitates ac convivia esse convertenda, sed etiam alia similia, de quibus non erat quæsitum, abroganda esse demonstrat, quæ omnia quod sint ex DEI decreto ad populum referenda per* tran-

transitionem, quam ponit hoc versu, indicat, quando sic præfatur: fuit igitur, *postquam vitam & mores populi instruxeram, & illi tamen sibi aliquid certi responderi postulabant,* verbum Jehovæ *Domini* Exercituum, dicendo mihi *soli, cum tamen mecum omnes sacerdotes ac prophetæ præsentes simul erant interrogati sup. c. 7, 3 4.*

Vers. 19.) Sic *autem* ait Jehova *Dominus* Exercituum, *non amplius durabit tempus luctus, & omne jejunium, quod extraordinariè in exilio fuit indictum, est abolendum,* jejunium quarti mensis, *quando perrupta fuit civitas Jerosolymorum Jerem. 52, 6. 7.* & jejunium quinti, *quo templum fuit concrematum,* & jejunium septimi *propter Gedoljam interfectum sup. cap. 7, vers. 3. 5.* jejuniumq; decimi, *quo cæpta est urbis obsidio Jerem. 39, 1. & 52, 4. vide etiam 2. Reg. 25. hoc jejunium omne varium & multiplex,* futurum *jam est* domui Jehudæ gaudio & lætitiæ, & in solennitates bonas, *hoc est, hilares, quemadmodum sæpè hebræi jucundum, suave & lætum vocant bonum, ut videre dies bonos est ipsis suaviter vivere Psalm. 34, 13. 1. Petr. 3, 10. Hoc quod vos vobis promittere non potestis, ego de me polliceor sup. vers. 6. eaq; reverà præstabo, vos tantùm, quæ vestri sunt muneris, & quæ estis jußi, facite,* veritatem & pacem amate *sup. cap. 7, 9. & hoc cap. vers. 16. diligite veritatem pacificam, & pacem veram, quæ ad normam verbi divini, quod est veritas, congruit.*

Bonus i. e. lætus.

Veritatem & pacem amate.

Vers. 20.) Ne qui vero inter Judæos promißione hâc abutantur ad luxuriam & securitatem carnalem, talia subjicit, ex quibus constet (id quod in initio hujus capitis dictum fuit) ad Jerosolymam hæc pertinere, non tam quâ civitas est in terra illa sancta, quàm quà Ecclesiæ ve-

Jerosolyma Ecclesiæ sedes,

ræ tum temporis publica sedes & futuræ mater, quatenus merito prior lætitia promissa amplificatur à pollicitationibus Evangelicis de regno Christi ex Iudæis ac gentib. omnibus tandem adunando. Sic enim ait Jehova dominus Exercituum, Adhuc, *licet jam Ierosolymæ misera appareat facies*, erit, quum venient populi, & habitatores civitatum multarum, *initio N. Testamenti cùm audierunt sonum Evangelij, ex suis civitatibus adoraturi in Iudæam pergent, ac Ierosolymam venient, postea verò ad Ecclesiam se recipient. Confer ea quæ habentur Psalm. 102, 16. 23, & quæ dicta sunt Mich. 4, 2. 5. 6. 7. & 5, 7. 8. & complementum quoddam descriptum vide Actor. 2, 5. 9. 10. 11. & 8, 27. & 10, 1.*

quò veniunt gentes.

Ecclesiæ propagatio eleganter descripta.

Vers. 21.) Sed deinceps eadem Ecclesiæ propagatio insigni hypotyposi, prosopopejâ jucundissimâ ac mimesi elegantissimâ describitur, ut penè oculis coram cerni, & non tantùm apud prophetam jam legi & olim ab eo dicta videatur: estque in eâ amplificatio gemina, una, quod non unus post alterum singuli & seorsim, sed catervatim magno in cœtu venturi sint; altera finem exponit, cur sint tanto studio affuturi, nempe ad precandum ac quærendum Iehovam, quorum illud invocationem ac gratiarum actionem complectitur, hoc cognitionem Dei ex ipsius verbo innuit, scilicet: adibunt habitatores unius alteram *civitatem* dicendo, eamus *nos omnes simul, non tantùm hac unâ vice, verùm* indesinenter ad deprecandum faciem Jehovæ, *ut prius nobis placetur, & post* ad quærendum Jehovam *Dominum* Exercituum, *ut ipsius essentiam & voluntatem cognoscamus, quod ubi*

alij

alij excitati audierint, statim dicent singuli, benè est, quod eò properes, & me commonefacias eam & ego quoque tecum.

Vers. 22.] Ita, *mirabiliter Deo providente*, venient populi multi & gentes numerosæ ad quærendum Jehovam *Dominum* Exercituum Jerosolymis, *ubi peculiari modo se olim revelavit, præcipuè in templo ad arcam fœderis, & quando hæc devastata ac abolita sunt, in Ecclesia seu spirituali Ierosolymâ* & ad *ibidem* deprecandum faciem Jehovæ.

Vers. 23] Sic ait Jehova *Dominus* Exercituum, erit diebus illis *potissimùm sub initium* N. T. quum prehendent decem, *hoc est, multi* homines ex omnibus linguis gentium, prehendent, inquam, alam viri Judæi dicendo: ituri sumus vobiscum, quia audimus Deum verum esse vobiscum, *& apud vos se magnificè revelare, quæ ratio adjungitur, ne ipse locus videatur habere sanctitatem, atq; ita piorum ex gentibus ad Ecclesiam convolantium studium describitur, sicut Es. 2, 3. Mich. 4, 2. Cùm autem prehensuri alam vestimenti dicuntur, parabolicâ locutione idem denotatur, sic enim solent pueri vel etiam alij eorum, quos retinere cupiunt, adhærere parentum pallijs aut togis, quas arripiunt, dum vel unà ire contendunt, vel eos saltem manere apud se exoptant, à quibus non facile se abstrahi patiuntur vide 1. Sam. 15, 27.*

Prehendere alam vestimenti.

LOCI COMMUNES.

De vers. 18. vide supra cap. 7, vers. 4. nam verba omninò sunt eadem.

Ex versu 19.]

Vicißitudo tristitiæ & lætitiæ.

I. Jejunium futurum est gaudio] *De vicißitudine tristitiæ & lætitiæ in mundo hic monemur, ut alibi in scriptura sæpè, sicut antea aliquoties ostensum est Amos 5, 20. obadi 15, L. C. 3. nunc vide Es. 27, 1. & 54, 7. 8. Psalm. 30, 6. & 73, 24. & 126, 5, 6. Sap. 3, 5, Johan. 16, 15. Rom. 8, 18. 2. Corinth. 4, 17.*

Pijs omnia in bonum.

II. Domum Jehudæ] *Pijs tandem & ex proposito Dei vocatis, hoc est, juxta ordinem ab ipso in prædestinatione præscriptum se gerentibus, omnia conferunt in bonum, Roman. 8, 29. quia Deus his notam facit in Christo semitam vitæ, satietatem gaudiorum in conspectu suo amœnißimorum Psal. 16, 11.*

Pax pia amanda.

III. Veritatem & pacem amate] *Non quævis pax, sed quæ cum veritate religionis, & secundum scripturam Deo probatur, amplectenda & toleranda est 2. Corinth. 6, 14. 15. 16. eam ob causam Christus discipulis dat suam pacem, & non, quemadmodum mundus dat Johan. 14, 27. & Paulus orat, ut pax Dei custodiat corda suorum auditorum Phil. 4, 7. quemadmodum etiam idem graviter monet Roman. 14, 19. unde jam facilè constat, cur non poßimus salvâ conscientiâ fraternitatem cum Calvinianis, quam toties nobis obtulerunt, inire, ut scripta nostratium ad ipsorum εἰρηνικὰ probant.*

Ex versu 20.]

Vocatio gentium.

Etiam populi] *De vocatione gentium sub initium N. T. multi Prophetæ sunt vaticinati. vide in Joel. cap. 2, 28. & c. 3, v. 21, L. C. 1. & ipsa in N. T. ex omnibus populis fuit collecta, sicut hinc inde in Actis Apostolorum videre est, & Paulus probat Eph. 2. Col. 1.*

Ex:

Ex verſ. 21.]

I. Dicendo, eamus indeſinenter] *Chriſti populus eſt ſpontaneus Pſal. 51, 14. & 110, 3. Rom. 6, 18. & 12, 8. 2. Cor. 9, 7. 1. Petr. 5, 2. Phil. v. 14.* *Chriſtiani ſpontanei.*

II. Ad deprecandum faciem Jehovæ, & ad quærendum] *Duo ſunt præcipua ex fide vera propullulantia piorum officia, nempe orare, & Dei voluntatem ex ſcriptura inveſtigare. quocirca, quisquis es, ſit tibi crebra oratio vel lectio, nunc cum Deo loqueris, nunc Deus tecum.* *Ora & lege.*

III. *Olim in V. T. peculiari præſentiæ modo eoq; gratioſo ad arcam fœderis in templo collocatam ſe affuturum Deus promiſerat, & orantibus adfuit Exod. 29, 42. 43. 44. 45. 1. Reg. 8, 29. 30. Pſal. 65, 3.* *Arca fœderis.*

Ex verſu 22.]

Multi, numeroſæ] *In V. T. unus & item alter ex gentilitate ad Eccleſiam Judaicam acceſſit, in N. autem multitudo gentium introijt. Rom. 11, 25.* *In V. T. pauci gentiles converſi.*

Ex verſu 23]

Comprehendent alam unius] *Ardor & Zelus requiritur in veris Dei cultoribus Roman. 12, 11. quia tepidos evomit Apocal. 3, 15. 16. & frigidos à ſalute æterna excludit Matth. 24, 12. 13. idq; ut indicaret Spiritus Sanctus in igne ad Apoſtolos venit Actor. 2, 3. idq; olim in V. T. fuit indicatum, regeneratos à Deo id unicè curare debere, ut quam divini amoris flammam cœlitus conceperunt ſemel, ſtudioſè conſervent; quando præcipitur ut ignis qui ſemel cælo erat delapſus Levit. 9, 24. jugiter aleretur in altari, neque exſtingueretur Levit. 6, 5. 6.* *Ardor Chriſtianorum.*

CAPUT NONUM.
Argumentum.

Summma sequentiū.

HInc jam incipit quarta hujus prophetiæ pars, in qua de rebus futuris Dei populus eruditur, quid videlicet sit eventurum Ecclesiæ hostibus & civibus: illis, si obstinati esse pergant, gravia judicia, his, si adhærere Christo suo Redemptori non desinant, varia beneficia, quæ quidem summa sequentium sex capitum generalis est, in quibus ut omnia tantò dilucidiùs proponantur, singulorum capitum pro more nostro, & nunc quidem hujus noni argumentum & ἀνάλυσιν deinceps videbimus.

Summa Cap. 9.

Primùm, quia finem capitis octavi à vers. 20 propheta fusiùs erat explicaturus, in quo amplissimas de regno Christi ex Judæis ac gentibus adunando promissiones fecerat, eaq; vix præstari posse videbantur, jam porrò eas confirmat, amplitudinemq; regni Christi prædicat, 1. *dum gentibus Ecclesiam infestantibus, quamdiu tales esse non cessant, prædicit supplicia, easq; impietatis ac crudelitatis suæ daturas pœnas Christo, quem recipere noluerunt, significat, donec ei se subjiciant, Ecclesiæq; aggregent, ubi vicinarum ac Judæis semper infestarum gentium tantùm fit mentio, quia & notiores & acerbiores erant, interim tamen & reliquæ includuntur.* 2. *Deinde Christi ad suos adventum insignem, regni ejus administrationem, ac beneficia ab eo conferenda describit.* 3. *Tandem, quibus armis id regnum propagetur, subnectit.*

Hinc

Hinc nonnulli caput hoc in tres partes dividunt I. est judiciorum Dei gentibus immorigeris imminentium declaratio usque ad vers. 9. II. clarissimæ prophetiæ, de Messiæ adventu, patefactione & beneficijs explicatio usque ad vers. 16. III. de propagatione doctrinæ & amplificatione regni Christi vaticinatio vers. 16, 17. Nos cum alijs partes ejus constituemus duas, pro diversitate objectorum de quibus sermo fit, duplicium, siquidem sunt vel Ecclesiæ hostes molesti, vel cives honesti. de illis in parte priori, de his in posteriori agitur, Denunciat enim illis gravissimas minas ac pœnas in genere omnibus Iudææ vicinis, in specie Damascenis vers. 1. Chamatæis, Tyrijs, Sydonijs, quibus nec sua sapientia, nec potentia, nec opulentia poterit auxiliari vers. 2. 3. 4. Philistæis secundum præcipuas suas satrapias vers. 5. 6. ita tamen, ut ijs, qui se convertere ad Deum volent, non sit præclusa gratiæ janua vers. 7. aut negata defensio vers. 8. His verò ob oculos ponit per adventum Christi ipsis partam pacem, salutem ac gratiam, primùm proleptice & breviùs vers. 9, 10. Deinde verò explicatiùs & prolixiùs, versibus seqq. ubi ἄρσις seu malorum ablatio, tam internorum & spiritualium, videlicet peccatorum vers. 11. 12. quàm externorum & corporalium, nempe omnis potestatis adversantis Deo, ejusq; filijs vers. 13, 14, 15. & θέσις seu bonorum collatio, nempe omnis boni cum Ecclesia gloriosa communicatio. 16. 17.

Analysis. Partes tres, I. II. III. Alia. Partes duæ I. II.

PARS PRIOR.

Vers. 1.) *Propheta novam concionem excursurus more suo peculiare præmittit exordium, & quia ejus initium à minis est facturus* מַשָּׂא *sive onus, hoc est, prophetiam*

מַשָּׂא

phetiam onerosam synecdochicè vocat vide Nahum 1, 1. Habac. 1, 1. & quidem verbi Jehovæ, ut ita indicet, respectu gentium hanc prophetiam gravia denunciare, cum significet, fore ut earum, quæ jam prævalebant, frangatur potentia, nec esse hæc ex pelvi fulgura seu inania terriculamenta, sed verba illa, quibus res subsunt, tum quia est

דָּבָר דְּבַר (quæ vox & verbum & rem notat, ut alibi sæpè jam declaratum Amos 3, 7.) tum quia est יְהוָה, qui cùm dixit, facta sunt Psalm. 33, 9. & 148, 5. quique ut ipse à se existit, ita omnia, quæ vocat saltem, existere statim facit Rom. 4, 17.

Præter hoc exordium, quo autoritatem sibi dicturo divinitus propheta conciliat, & in quo, quid & à quo sequentia proferat, aperit, duo in hoc versu primo continentur: unum, in quos, alterum propter quid tàm gravia denuncientur, nempe in gentes Judæis vicinas hæc dicuntur, in terram circumstantem te, ô Judæa (quam his verbis propheta alloquitur) ut sit

חַדְרָךְ חַדְרָךְ vox composita Syra, ex R. חֲדַר, id est, circumdare, & affixo 2. personæ, quâq; voce prophetam uti voluisse ad Syros, admodum vero simile scribit Junius, cum

Syra vox cur adhibeatur.

hoc in alijs scripturæ locis non sit insolens Esa 14, 4. Jerem. 10, 11. & 25. 26. & 51, 41. ut ex eorum lingua quædam prophetæ interserant, ad quos verbum Domini dicunt. Alij volunt esse nomen proprium regionis, nonnulli Arabiæ, multi Syriæ, quidam Cælesiriæ, & ex duabus vocibus hebræis

Aliorum compositio rejicitur.

חַד, id est, acutus, & רַךְ, i. e. mollis seu tener, constare: sed cum nec ratio compositionis linguæ sanctæ, neque res ipsa satis benè subjectæ materiæ respondeat, non facilè illis adstipulari possumus. In specie vero quia

Syriæ

Syriæ caput ac metropolis est Damascus Esa. 7, 8. vide Amos 1, 5. ipsa inprimis hoc onere opprimetur, siquidem Damascus erit requies illius, *oneris puta seu afflictionis, cujus antea facta est mentio, illi civitati ac regno insidebit ac velut superincumbet onus hoc vaticinio denunciatum, ut qui in re aliquâ suaviter conquiescunt, libenter in eâ manent, & proinde non erit hoc flagellum inundans ac citò transiens, verum erit hîc stabilis & perpetua sedes judicij. Quare autem tam severum in eos exercebitur judicium? ratio patet,* quia Jehovæ est oculus *spectator istorum* hominum, *qui ibi degunt, ac flagitijs suis eum jugiter ad iram provocant,* ut omnium tribuum Israelis *ipse agit curam providam, tam benè Deus extra Ecclesiam reliquos homines oculo suo perspicacissimo perlustrat, quàm accuratè populum suum respicit. Genes. 18, 25. & ut in hoc, sic quoq; in reliqua hominum multitudine animadvertit tandem in eos ex sua justitia, qui contemnunt misericordiæ viscera. Fuerit itaq; hactenus vobis, ô Iudæi intolerabilis hostium vestrorum ferocia, attamen illa vos deinceps minimè terreat, quia ad illos jam jam pertinget onus decreti divini, quod me contra regem potentissimum ex sententià Dei proclamare auditis, & primò quidem in specie contra Damascum urbem vobis notam, & , ut res vestræ jam se habent, præ vobis beatæ.* Damascus.

Deus videt omnia.

Vers. 2.) Sed & aliæ regiones ac urbes à Deo punientur, qui etiam Chamatham, *tractum eum, qui ad montis Libani pedem est 2. Reg. 14, 25. 2. Chron. 8. 3. 4. quæq; ab amplitudine, maxima dicitur Amos 6, 2.* terminabit illâ, *hebræ.* בָּהּ, *hoc est, requie onerosæ prophetiæ, (id quod* Chamatha.

genus fœm. ad nomen fœm. מְנוּחָתוֹ *in præcedenti versu se referens innuit,) terminos illius regionis de integro disponet oculus Jehovæ, edomabit, & ad Ecclesiæ bonum metas ei præscribendo reget. Confer cum h. l. Jerem. 49, 23. 24. 25. Ezech. 47, 16. 17. Atq; hi sunt hostes vestri acerrimi ad septentrionem (unde sæpè malum vobis ortum est) ad occidentem vero & latus maritimum sunt Tyrus & Sidon, ac Philistinorum regio, videamus porrò quid illis futurum sit. Terminabit illa requie onerosæ prophetiæ Dominus* Tyrum & Sidonem, *quæ sunt duæ potentes ac opulentissimæ civitates, marisq; dominæ, unde etiam sæpè in scripturâ conjunguntur (vide Joel. 3, 4. Amos 1, 9. Esa. 23, Jerem. 47. Ezech. 27, & 28. cap. quin & in novo Testam. passim earum fit mentio Matth. 11, 21. & 15, 21.) & simul iisdem cladibus involvuntur primum à Persis, deinde ab Alexandro M. seu græcis captæ.* כִּי, quamvis *(vide exercit. bibl. pag. 66. 73.) utraque (sicut & tota Phœnicia apud historicos à sapientia celebratur)* sit sapiens valdè, *& consilium domi habeat, ut hodie Venetorum vel Amsteldamensis Resp. quomodo objectioni isti tacitæ à propheta occurritur, quod sit pro sua calliditate malum aversura, dum respondet cum Salomone Prov. 21, 30. nulla sapientia & nullum consilium est ex adverso Jehovæ.*

Tyrus & Sidon.

Vers. 3.) Sed nec propugnacula, nec thesauri poterunt eas urbes servare, siquidem delebitur utraque, quamvis & ædificaverit Tyrus munitionem *firmissimam* sibi (*in quibus verbis in textu hebræo est παρονομασία elegantissima* וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ, *cui similes plures vidimus Amos 5, 5. Mich. 1, 10, 14. Soph. 2, 4.* coacervaveritque argentum

Παρονομασία.

q; pul-

q. pulverem & effossum, *scilicet aurum*, q. lutum platearum, *quâ hyperbolicè multitudo & copia maxima denotatur, sicut & similiter 1. Reg. 10, 27. 2. Chron. 9, 27. aurum autem κατ' ἐξοχὴν hîc, ut & Proverb. 3, 14. & 8, 10. 19. & 16, 16. Psalm. 68, 14.* חָרוּץ, *hoc est, effossum dicitur, quia hoc præ reliquis metallis diligenter inquiritur ac effoditur, inque pretio habetur. Potens igitur est urbs utraque, Tyrus tamen inprimis, firma ac dives, veruntamen nec per ista conservabitur.* *Ut lutum plateарū.* חָרוּץ

Vers. 4.] *Eversio autem illius potentiæ unde? respondet Propheta ab omnipotente Domino*, Ecce, *quo asterisco velut in rem præsentem ac jam factam, quæ postea futura erat, auditores deducit Zacharias*, Dominus expellet eam, & *per Persas ac Græcos* percutiens *deturbabit* in mare præmunitionem ejus, *valla, muros, propugnacula, arces*, & ipsa *quamvis in medio mari sita sit*, igne absumetur, *Ecce. Tyrus deleta.*

docuit post exitus ingens,
Delet Alexander flammis ultricibus urbem.

Q. Curt. l. 4. Diod. Siculus lib. 17.

Vers. 5.] *Sed erant & Philistæi jurati judæorum hostes, ad hos igitur etiam se convertit, suppliciaq; illis interminatur gravissima, nominatis quatuor præcipuis ejus satrapijs, vide quæ diximus Amos 1, 6. 7. 8. Tzeph. 2, 4.* Videns *primo Tyri excidium, quod erit tàm horrendum, ut meritò vicinis terrorem incutiat*, Askelon timebit (*ubi iterum in textu heb. elegans παρονομασία in verbis* תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא & *secundo* Gaza *cum audierit*, & *ipsa* dolebit valdè, *cùm ejus dolor sit futurus similis dolori parturientium, qui est maximus, inspice quæ in hanc* *Philistæorum 4. satrapiæ, Askelon. Gaza (Dolor partus)*

 senten-

sententiam ex scripturâ, in qua hæc comparatio crebrò occurrit, allata sunt Joel. 2, 6. Mich. 4, 9. 10. Nahum 2, 11. Habac. 3, 9. tertiò etiam Hekron *dolore afficietur gravissimo,* eò quod pudefecerit *ipsam ac turpiter deceptam rubore suffundat* exſpectatio sua, *hebr.* מֶבָּטָהּ, *cùm scopum, ad quem respexit, non attigerit, est enim à R.* נָבַט *oculis intentis intuitus est, ac velut ad metam collineavit: Verùm hi Philistæi non tam alieno, Tyri & Sidonis cruciabuntur malo, quàm suo proprio, quia certò* peribit *(id quod enallage temporum indicat, dum præteritum pro futuro ponitur)* rex è Gaza, *regnum ejus desolabitur ac deinceps sub alterius potestatem veniet,* & Askelon non sedebit, *hoc est, scripturæ stylo, permanebit talis, qualis jam est, videlicet incolarum multitudine superbiens, siquidem erit deserta, ut à nemine eorum inhabitetur, qui cives ejus prius fuerant.*

Hekron. מֶבָּטָ

Aschdodi.

Vers. 6.] *Quemadmodum* etiam Aschdodi habitabit nothus *sive spurius, non suus ac legitimus hæres occupabit ædes, hortos atq; agros patrios, sed infamis extraneus, ita ut ij,*

Quorum nemo queat patriam monstrare parentis,
Dicant, hæc mea sunt, veteres migrate coloni.

Deniq;, ne de singulis prolixè dicere necesse sit, complectar paucissimis omnia, denique, *cùm mensuram suæ iniquitatis jam compleverint,* exscindam fastum Philistæorum, *sua potentia & opulentia cum pessimè abutantur, sibiq; omnia tribuant superbè, faciam ut cesset hæc gloriandi ac se jactitandi materia.*

Causa cladium tantarum.

Vers. 7.] *Prima igitur causa superiorum cladium est animi elatio, secunda verò est crudelitas, & tertia Idolola-*

idololatria, de quibus duabus posterioribus sic loquitur propheta, ut simul illis, qui calamitatibus adducti se coram DEO suo humiliant, spem veniæ faciat. Quumque, (*verba sunt Jehovæ*) amovero cædes cujusque ab ore ipsius *remisero ipsis peccata præcedentia, & interea crudelitatem, quâ parum abfuit quin ipsis ursis, lupis, leonibus, alijsq; feris carnivoris fuerint similes confer Psalm. 10, 9. & 57, 4. 5. ac ore cruorem occisorum biberint, quem animo sitiebant ac manu effundebant: quum etiam amovero* detestationes ejus è dentibus ejus, *quâ voce quidem omnia flagitia DEO displicentia possunt intelligi, verùm quoniam nil magis DEUS detestatur, quàm idololatriam, ad illam potissimùm respicere prophetam à vero non esse alienum. Ubi si quis quærit, quò igitur illud sit referendum, an inter dentes, respondebo, vel propriè ad idolothyta, quæ ipsi suis Dæmonijs immolata comedebant 1. Corinth. 10, 19. 20. 28. 1. Corinth. 8, 14. Roman. 14, 2. 3. vel impropriè, quod non amplius debeant ore suo mentionem idolorum suorum facere Psalm. 16, 4. sic dij alieni dicuntur* שִׁקּוּצִים *1. Reg. 11, 5. 7. Reg. 23, 13. 24. 2. Chron. 15, 8. Jerem. 4, 1. & 7, 30. & 16, 18. & 32, 34. Ezech. 7, 20. & apud hunc passim, & cultus eorum Jerem. 13, 27. ut non sit de scripturæ analogia hìc quicquam dubitandum. Sed in hac ira sua DEUS tamen misericordiam exhibebit, quandò ita eos exscindendos esse propheta innuit, ut quosdam salvatum iri significet, quippe superstites DEO consecrabuntur, nec ignobilem in populo DEI locum habebunt. Nulla enim vel locorum distantia, vel civitatum opulentia, vel populorum ferocia obstabit, quo minus Christus ex omnibus terræ partibus sibi aliquos ad*

שִׁקּוּצִים

מִבֵּין שִׁנָּיו

Idola vocantur detestationes.

Scopus sequentium.

ad regnum suum convertat, ac inter eos quoque habeat, qui in Ecclesia postea duces ac doctores esse queant, quomodo ad sequentem partem consolationes Evangelicas proponentem hoc & proximo versu fit transitus. Sic autem ait Jehova, quum peccata ipsorum ipsis non imputavero, & Christi justitiam per fidem ex verbo conceptam imputavero unicuiq; eorum Philistæorum, relinquetur & ipse *conversus* Deo nostro, *ut ita compleatur, quod supr. cap. 8, vers. 23. prædictum est, nempe ut ex gentibus serventur quædam reliquiæ per Dei gratiam, &* ut sit tanquam dux in Jehuda, *alijsq; in pietate deinceps præire possit, ut ipse Judæorum opera fuit ad Ecclesiam adductus, & eodem cum Iudæis habeatur loco in Ecclesia N. T. quemadmodum etiam* Hekron *seu Hekrone oriundus erit* ut Jebusæus *seu Ierosolymitanus, quandoquidem Ierosolyma olim dicta est Iebus, ejusq; pristini incolæ non sunt cum reliquis gentibus prorsus exterminati, sed manserunt cum Iudæis in urbe omnium maximâ & nobilissimâ, honorabilemq; inter eos obtinuerunt locum Gen. 10, 16. Iosuæ. 15, 8. 63. & 18, 28. Iud. 1, 8. & 19, 11, 2. Sam. 5, 6. ut 2. Sam. 24, 16. 18. liquidò constat de Arauna.*

Jebusæi in populo Dei.

Vers. 8.] *Atq; ita se Deus geret erga hostes Ecclesiæ, ex quibus corrigi nescios perdet, resipiscentes verò in gratiam recipiet. Quia vero plerumq; in tantis turbis.*

Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet, & sæpè aliquid mali propter vicinum malum, quæ tum erit Ecclesiæ facies, quærat quispiam? huic in persona DEI respondet propheta duo, prius ponit descriptionem securitatis Ecclesiæ, posterius ejus causam subjicit. De illo

Ito ita habet textus : Et castra habebo, *ait Dominus, per Angelos meos Psal. 34, 8. & 121, 3. 4 & 124, 1. 2. 8.* ad domum meam, *quæ est Ecclesia 1. Timoth 3, 15. eam ab omnibus impressionibus ac periculis hostium protegam* propter exercitum *hostium subinde irrumpentium, ut hosce abigam, siquidem* מִן *ita quandoq; accipitur ut Psalm. 12, 6. Esa. 53, 8. Hobadi vers. 10.)* & propter transeuntes & redeuntes, *hoc est, illos qui vivunt in Ecclesia, & vocationis suæ officia obeunt sup. cap. 7, 14. & Psalm. 1, 1. ut eos defendam,* ut non pervadat hos amplius exactor *ullus qui opprimat, qualis est crudelis tyrannus, qui subditos gravibus exactionibus premit (talis enim in scriptura* נֹגֵשׂ *vocatur Exod. 3, 7. & 5, 6. 14. Job. 3, 17. Esa. 9, 3. & 14, 2. Dan. 11, 20. inf. cap. 10, 4.) quæ omnia sunt de spirituali liberatione intelligenda, nempe à legis rigore. Causa autem hujus meæ curæ est, quod providentiam Ecclesiæ geram specialem, rei æquitate adductus hæc faciam,* quia jam vidi *his* oculis meis, *probéq; cognitum ac perspectum habeo, quomodo Ecclesia à varijs infestetur hostibus, quemadmodum homo oculis videns cognoscit, quæ geruntur, atque ita ratione effectus ἀνθρωποπαθῶς Deo & visus & oculi tribuuntur. Confer Exod. 3, 7. Actor. 7, 34. & facile etiam videbis, cur dicat, se jam vidisse, qui tamen nunquam non videt, quia jam facit, ut alij experiantur, eum vidisse, quemadmodum dicitur recordari, quando hoc alijs manifestat per opera, ut non sit propterea necesse cum Tremellio vertere, visum est mihi, id quod absoluto Dei decreto favere aliquantum poterat.*

Castra Dei.

מִן *notat remotionem.*

נֹגֵשׂ *tyrannus.*

Deus videt suis oculis.

& recordatur.

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 1.]

Diſcrimen legis & Evangelij. I. Prophetia oneroſa) *Duplex legis & Evangelij diſcrimen hîc indicatur: unum, quod ſumitur ab effectibus, illa accuſat, hoc per Chriſtum excuſat; illa minatur, hoc ſolatur; illa deprimit, hoc erigit 2. Corinth. 3, 6. Rom. 5, 20. Johan. 1, 17. alterum, quod oritur ex applicatione ad diverſa objecta. illa enim tumidis, hoc timidis proponendum 1. Timoth. 1, 9. Gal. 5, 17. Rom. 3, 19. 20. 22. Matth. 11, 5. contrà qui facit, lucem verbi divini ponit ſub lectum Marc. 4, 21. Luc. 8, 16.*

Dei ira, II. In terram circumſtantem) *Dei ira ſuper omnes, qui operantur malum Pſalm. 34, 17. Exod. 14, 24. Exod. 32, 10, Deut. 9, 19. Num. 11, 10. qui eſt fortis zelotes Exod. 20, 5. Num. 25, 11.*

manet ſuper peccatores. III. Damaſcus requies illius) *Quamdiu homines de ſuis peccatis non agunt pœnitentiam, tamdiu manus Dei eſt extenta Eſa. 9, 12. 17. 21. & cap. 10, 4. vide Amos 4, verſ. 6. & ſeqq. Zach. 5, 11, nam cum perverſo tandem eluctatur Pſalm. 18, 27. & ira ejus ſuper incredulum manet Johan. 3, 36.*

Dei providentia. IV. Jehovæ eſt oculus) *Duo præterea hîc docentur; prius, quod præter ſpecialem Eccleſiæ curam, providentia Dei generalis ſit circa omnes homines Pſalm. 11, 4. 1. Timoth. 4, 10. Poſterius, quod Deus non ſit προσωπολήπτης, qua de re Ioel. 2, 28. L. C. 4.*

Ex verſ. 2.]

I. Qui etiam Chamatam, Tyrum & Sidonem) *Nulla potentia contra Deum ſatis tuta eſt vide Amos 9, 3.*

Obadi

Obadi verſ.3 L. C.2. & verſ.4. & verſ.9. nam poculum (quo ſæpe in ſcriptura notantur omnis generis mala à Deo immiſſa, quemadmodum declaratum eſt Obadi verſ.16.) in manu Jehovæ, & vinum turbidum eſt, plenum mixtione, ex quo fudit: verum feces ejus bibent omnes improbi terræ Pſalm. 75.9.

Poculum Dei.

II. Quamvis ſapiens ſit valdè) *Duplicis præcipuè ſapientiæ in ſacris fit mentio, una eſt ſpiritualis & divina, cujus initium timor Domini, Pſal. 111, 10. Prov. 1, 7. eaq; laudabilis & utilis Job. 28, 28. Jerem. 9, 23. 1. Cor. 1, 21. Epheſ. 5, 15 Jac. 1, 5. alia carnalis & humana, eaq; culpabilis & futilis in rebus divinis Prov. 3, 7. Jerem. 4, 22. 1. Cor. 1, 19. 20. Iac. 3. 15 Confer etiam quæ dicta ſunt Obadi v. 3. & 8.*

Duplex ſapientia divina, humana,

Ex verſ. 3.]

Quando h. l. in præcipuis duabus urbibus maritimis reprehenditur avaritia, & in munitionibus collocata fiducia, videmus quæ vitia in populoſis ac negotiationi deditis Rebuspubl. maximè regnent nempè inexplebilis auri ſacra fames,

quæ vitia in quævis mortalia pectora cogit,

1. Timoth. 6, 10. & inanis in ſuas munitiones confidentia quæ idololatria eſt maxima Ierem. 17, 5. Sir. 18, 30. Eſa. 10, 13. 14.

In urbibus maritimis plerumq; regnant avaritia & ſuperbia.

Ex verſ. 4.]

Ecce Dominus expellet eam, percutiet præmunitionem, ipſa igne abſumetur) *Primò mutationes Rerumpublicarum non ſunt fortuitæ, ſed à Deo ipſo Dan. 2, 21. & qui ita alios vincunt, ſunt virga iræ Dei Eſa. 10, 5. & quos ipſe miſit, hos protegit Ioel. 2, 9. Secundò etiam arcium demolitiones ipſo jubente fiunt Ioel. 2, 3. Tertiò*

Deus mutat regna deſtruit arces,

 ignis

injicit ignem. *ignis ab ipso urbibus & domibus immittitur Amos 1, 4. 7. 10. 12. 17. Nah. 3, 15.*

Ex vers. 5.]

Timor servilis. I. Videns Askelon timebit, & Haza dolebit) *Timor servilis affert dolorem, filialis gaudium Rom. 8, 15. 1. Iohan. 4, 18. Prov. 19, 23. & 10, 27.*

Deus non frangit fidem. II. Quod pudefecerit ipsam exspectatio sua) *Solus Deus fidem & spem nostram non fallit Psal. 111, 7. 8. reliqua creata sæpissimè nos frustrantur, Psal. 62, 10. 11. proinde in Deo tantummodo conquiesce anima mea, nam ab eo est expectatio mea ibid. v. 6. Psal. 39, 8.*

Ex vers. 6.]

Opum vanitas. Et habitabit notus Aschdodi) *Multi in vanum perstrepunt, congregant, & nesciunt, qui recepturus sit ea Ps. 39, 7. & 49, 14. 17. 18.*

Ex versu 7.]

Duplex imputatio. I. Quumq; amovero) *In justificatione hominis duplex est imputatio, altera στερητική, quâ propria condonantur peccata, de qua h. l. & quæ vulgo dicitur peccatorum remissio, altera θετική, quà donatur Christi aliena justitia: qua de re suprà pluribus in v. 4. cap. 3.*

II. Detestationes ejus) *Idololatriam Deus maximè aversatur, qua de re jam sæpè.*

Electi, reliquiæ. III. Relinquetur & ipse) *Electi sunt piæ reliquiæ sup. Amos 9, 12. Mich. 7, 18. Soph. 2, 7. 9. & 3, 12. Hagg. 1, 12. Sup. c. 8, 6. 11.*

In N. Test. nullum discrimen populorũ. IV. Ut sit tanquam dux, & Hekron ut Jebusæus) *Apud Deum nulla est προσωποληψία Actor. 10, 34. & in N. Test. neq; Iudæus, neq; Græcus Gal. 3, 28. postquam Christus utraque fecit unum, & intergerini parietis septum destruxit Ephes. 2, 14. quando neq; circumcisio, neq; præputium aliquid valet, sed observatio mandatorum Dei 1. ad*

Cor. 7, 19. Rom. 2, 25. Gal. 5, 6. Ex toto verò h. l. ubi multi perditum, pauci vero salvatum iri prædicantur, discendum est illud Apostolicum Roman. 11, 22. vide & considera hîc bonitatem & severitatem Dei, hanc in illis, qui planè ità ceciderunt, ut non resurrexerint, illam verò in his, qui adhuc perstant, si permanent in bonitate oblata, alioquin & ipsi exscindentur.

Ex verſ. 8.]

I. Caſtra habebo ad domum meam] *Deus ipse Ecclesiam suam fortiter defendit Psalm. 46. ut discat ipsa ab eo solo, & non à præsidijs humanis pendere Psalm. 62. Psalm. 121. & 124.* *Deus tuetur suos.*

II. Propter tranſeuntes & egredientes]

Fac tua, quæ tua sunt, committas cetera Jovæ
Qui sibi fidentes deseruisse nequit

Ebr. 13, 5. 6.

III. Quia jam vidi oculis meis] *Deus omnia cernit.*

πάντα ἰδὼν διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας,

canit quidem Poëta: verùm longè meliùs & gravius monet propheta; oculi Dei aperti spectant in omnes vias hominum, ut det cuiq; secundum vias ipsius & secundum fructum actionum ipsius Jerem. 32, 19. Quia ergò videt omnia Deus justus, pij in rebus adversis ne desperent, impij vero in malitia sua ne perseverent: illi ut Deus ad se respiciat, orent, hi ne admonitiones divinas despiciant, laborent.

PARS POSTERIOR.

Verſ. 9.] *De ordinaria & perpetua veræ Ecclesiæ conservatione sic satis: nunc verò transit Propheta ad extraordinarium quendam Dei ad suum populum adventum,*

tum, in quo est confirmatio quædam superiorum, dum invitantur Judæi ad maximum gaudium, propter ingressum Christi in urbem Jerosolymorum luculentum, qui contigit in die Palmarum, dum ad passionem, velut agnus Dei, se sistit, quemadmodum Evangelistæ complementum hujus vaticinij declarant, Matth. 12, 5. Johan. 12, 15. ut nobis quidem, quibus N. T. autoritas sacrosancta est, de quo sint hæc accipienda, dubitare nullo modo fas sit. Probari tamen contra Judæos facilè, potest ex ijs, quæ hoc loco regi ipsorum attribuuntur, quod de regno aliquo mundano Messiæ, quale quidem illi frustra sibi pollicentur, hæc intelligi nequeant, siquidem dicitur futurus 1. pauper, qui tamen dominetur ab uno mari ad alterum, 2. nullis externis armis præditus, & 3. gentibus amicus. 4. iste, qui antea emisit vinctos, è carcere. Neque illud in contrarium adduci potest, quod propheta filiam Sionis, & filiam Ierosolymorum alloquatur: quia, ut suprà in initio cap. 8. probatum est, sub ejus nomine omnis & tota Christi Ecclesia intelligitur, quippe quæ tum, quando hæc dicebantur, erat ejus ordinaria sedes, & deinceps futura reliquarum Ecclesiarum mater, ut Mich. 4, 2. antea declaratum est. Antequam ad explicationem dicti perveniamus, paucis erit ostendendum, quomodo hic noster propheta cum Evangelistis allegantibus ejus hunc versum possit conciliari, id quod non erit difficile, si quis teneat illas hypotheses, de quibus Amos 5, 26. actum est. Sic primùm, quando dicit Zacharias, exulta valde filia Sionis, ad sensum respiciens Iohannes sic reddit, Ne metue filia Sion, quippe qui valdè exultat, nequaquam metuit, cum metus excludat.

De Christi adventu humili hîc agitur.

non de rege mundano.

Filia Sionis Ecclesia.

Conciliatur propheta cum Evangelistis.

dat omnem pectore lætitiam. Deinde cum id tantum spectent ambo Evangelistæ, ut humilem Christi adventum, dum is insidet pullo asinino, juxta vaticinium Zachariæ, compleri demonstrent, satis habent illa tantùm inde citasse, quæ huc faciunt, reliquis attributis apud prophetam positis, pro tempore omissis. Tertiò rectè in futuro יָבוֹא *Zacharias, quia de futuro ipsi sit sermo; & rectè in præsenti uterq; Evangelista* ἔρχεται, *quia jam revera adventabat, quem venturum propheta prædixerat. Quartò* עָנִי, *quod est apud Zachariam, & propriè notat afflictum, pauperem, rectè vertitur ab Evangelista Matthæo, seu, ut alij volunt, citatur ex versione græca,* πρᾶυς, *id est, mansuetus quia hoc ex illo sequitur, & proinde per metalepsin scripturæ usitatissimam unum pro altero usurpari potest, propterea enim Christus venit pauper, ne quenquam pauperum majestate suâ terreret, sed mansuetos omnes ad se alliceret, afflictusque est, ut Deus nobis esset placatus Esa. 53. Quintò neque inter se, neque à propheta dissident Evangelistæ, quando apud illum* רֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר *& Matthæum* ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον, *apud Johannem vero* καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου, *siquidem ibi* ו, *& græcum* καὶ *non copulativum, sed* ἐξηγητικὸν *esse potest, ut aliàs sæpè in scriptura, atque ita verba prophetæ accipiuntur propriè hoc modo, equitans super asinum, id est, super pullum seu juniorem asinum, & nondum satis domitum, quique adhuc matris ab ubere pendet, quem græca versio vocat* πῶλον νέον, *quæ etiam causa est, cur & simul asinam seu matrem adduxerint discipuli ut jussi erant Matth. 21, 2. 7. non ut Dominus illi quoq; insideret, sed ut tantò facilius*

Marginal notes: 2. — 3. יָבוֹא — ἔρχεται — 4. עָנִי. — Πρᾶυς. — 5. — ו, καὶ ἐξηγητικὸν. — חֲמוֹר i. e. pullus asini h. l.

Cur dicatur filius) asinarum?

lius cum matre, quam sequebatur, accederet pullus, & cur hic dicatur apud prophetam בֶּן־אֲתֹנוֹת*, id est, filius asinarum. Quia enim erat natus ex asinâ subjugi,* υἱὸς ὑποζυγίου*, ut Matth. cap. 21, 5. interpretatur, eaq; rarò à pari, quicum conjungitur, abjugatur, filius asinarum, hoc est, unius ex asinabus subjugibus appellatur. ubi triplex notanda venit observatio I. sæpè in scriptura* ו *in V.* καὶ *in N. T. esse tantum* ἐξηγητικὸν*, & per, id est, rectissimè verti, ut pluribus exemplis probatum dedimus Sophon. 1, 4.*

Et, id est.

Pluralis usurpatur pro uno ex pluribus.

II. sæpè in scripturâ pluralis numerus tum usurpatur, quando unus vel unum ex pluribus tantùm intelligitur, quemadmodum hoc quoque pluribus exemplis declaratum est in Psalm. 1, 3. Jon. 1, 4. Amos 6, 10. & aliàs pluralis pro singulari κατ' ἐξοχὴν *sæpè adhibetur Matth. 2, 20. & 9, 8. Jam si juxta illud Tertulliani, oportet secundum plura intelligi pauciora in biblijs, consulimus ac inter se hîc conferimus Evangelistas, invenimus, quod tres Evangelistæ, nempe Marcus cap. 11, 2. 3. 4. 5. 7. Lucas cap. 19, 30. 33. 34. 35. Johan. 12, 14. 15. tantùm pulli aliquoties, & nunquam asinæ mentionem fecerint. Unde responsio patet ad illud ex Matth. 21, 7.* ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν. *III. Cum nomini animalis genitivus pluralis illius speciei adjungitur, animal illud intelligitur esse tenerum, & adhuc esse apud matrem, ut hœdus caprarum, id est, lactens Genes. 38, 17. 20. Levit. 4, 23. 28. Esd. 6, 17. Dan. 8, 5 qua de causa apud Marc. cap. 11. 2. additur* ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων κεκάθικε*, quibus verbis majoris* ἐμφάσεως *gratia Lucas cap. 19, 30. interserit,* πώποτε. *His ità prælibatis ad ipsum vaticinium explicandum accedimus, in quo præcipitur lætitia, exponitur*

Tres Evãgelistæ tãtùm pulli mentionẽ faciunt.

Animal tenerum quomodo describatur.

itur ejus causa, tam fidei præsens, nempe gratiosus regis adventus vers. 9. quàm futura, videlicet illius fructuosus eventus vers. 10. adjicitur ejusdem rei confirmatio à liberatione jam ante præstitâ vers. 11. & ad tam insigne beneficium, quod jam promittitur, percipiendum subnectitur invitatio vers. 12. Exulta, *inquit, præq; gaudio gestias, externo gestu internam testata lætitiam &* exulta valdè, *quæ nunc ferè tota luctu jaces oppressa, ô* filia Sionis & clange *jubilaq; etiam edito ore, ut gaudium tuum declarasti toto corpore, quando subsultasti,* ô filia Jerosolymorum, *Ecclesia recens plantata, per crucem purificata vel reformata, quæque es adhuc tenera, ut filia non ita pridem nata, unde Psalm. 9, 15. & in Threnis passim hoc nomen obtinet Ecclesia, quâ de phrasi ibidem pluribus actum. Cur verò, ais?* Ecce (*quæ particula sæpè est index rei novæ & planè insperatæ*) *quæ te ab omnibus desertam putabas,* rex, *rex ille regum, rex gloriæ, rex gratiæ Psalm. 24. 7. 1. Timoth. 1, 17. & 6, 15. Apocal. 17, 14. & 19, 16. rex* tuus, *cujus regnum non est de hoc mundo Iohan. 18, 36. cujus titulus etiam in triumpho crucis Ioh. 19, 19. Colos. 2, 14. 15.* adveniet, *sua sponte, non accersitus, nullis tuis precibus delenitus aderit, & quidem non sibi, sed* tibi, *ac tuo bono. quis vero & qualis ille rex sit, nunc dicam, est* justus, *in se essentialiter, quippe Deus, in te effectivè, quippe mediator 2. Corinth 5, 21. 1. Corinth. 1, 30. Ierem. 23, 6. qua de re ex formula concordiæ ita habendum. Christi justitia duplex est, una, propria naturarum, divinæ, quæ est essentialis, & naturæ nostræ in nobis incommunicabilis: humanæ, quatenus absque peccato conceptus & natus est ex virgine pura. Alia vero acquisita seu officij*

Analysis hujus dicti.

Christi justitia duplex.

& no-

& nostra, omnimoda legis impletione parta, quæ sola est communicabilis. Est etiam salute præditus, *heb.*
Ἰησοῦς. נוֹשָׁע, *unde* יֵשׁוּעַ *seu Syriacè* ישוע, *græce* Ἰησοῦς, *id est*, σωτὴρ *Matth. 1, 21. Luc. 2, 11. dictus est, atq; illi meritò des hujus nominis honorem, quia ipsi tanquam Jehovæ vero est salus omnimoda & benedictio super populum*
Obj Est salvatus. *suum Psalm. 3, 9. Neque est, quod hîc Judæi obijciant, non posse hunc regem esse Messiam ac Deum, cum passivè*
R. 1. *salvatus dicatur, quia secundum humanam naturam & ipse revera solutis mortis doloribus in se salvatus est Actor. 2, 13. & secundum divinam naturam est salvator sui-*
2. *ipsius Esa. 63, 5. 6. Secundum utramque naturam Salvator corporis sui mystici Ephes. 5, 29. 30. atq; ita potest optimè hoc participio notari immanens & reciproca actio, ut in pluribus alijs verbis, quæ in Niphal primùm occurrunt, prout ipsi Grammatici ex Judæis, imò Judæi ipsi docent. vi-*
3. *de Eliam orat. 1. fol. 8. §. 2. & 4. Tertiò, licet ipsius sint omnia, quæ in cœlo & in terra, tamen ut suos ditaret 2. Corinth. 8, 9. pauper factus est, perq; οἰκονομίαν & dispensationem quandam Dei mirabilem, dum opus redemptionis absolveret, formam servi assumpsit Phil. 2, 6. 7. 8. ad id egestatis redactus, ut, quò reclinaret caput, non haberet Matth. 8, 20. Et hæc est regis hujus dignitas, adventus autem, de quo jam agit propheta, hæc est forma,*
חֲמוֹר *est epicœnum* equitans *est* super asinum) חֲמוֹר *enim terminatione masculinum genere hoc unico utrumque sexum, ut alia animalium & volucrum nomina complectitur, utpote* ἐπίκοινον) id est, super pullum, filium unius ex asinabus, *ut ita non quivis etiam vetulus, sed tantùm juvenculus intelligi possit asinus, quemadmodum suprà declaratum*

est

Æ prolixiùs. Si quis autem hic obijcit, de Messia prædici, quod summa cum majestate in nubibus cœli venturus sit Dan. 7, 13. illum monemus, ut inter adventum in carne & in gloria, illumque ad patiendum, hunc ad judicandum distinguat cum scriptura. Quid verò, quod ne asino vehi aut asina, olim fuerit ignominiosum, sed etiam à viris magni nominis magna cum dignitate usurpatum Genes. 22, 3. Num. 22, 21. Jud. 1, 14. & 10, 4. & 12, 14. 1. Sam. 25, 20. 2. Sam. 16, 2. & 17, 23. & 19, 27. 1. Reg. 2, 40. & 13, 13. 23. Judæi autem hîc cum nobis obijciant, quod si Christus fuisset verus Messias, non usurum eum fuisse animali immundo, suam produnt inscitiam pariter ac malitiam, siquidem Exod. 13, 13. ad sacrificium asinum adhibere tantùm fuit interdictum, cum aliàs salvâ conscientiâ eo liceret passim uti, quemadmodum ex allegatis constat. Si quis etiam quærit, cur, cum sæpè Christus Jerosolymam ingressus sit in diebus carnis, adventus hujus sub extremum vitæ tempus qui contigit, tantùm mentionem facere hoc loco Zacharias voluerit: respondemus, quod illa maximè in scriptura prædicta sint, quæ ad ipsam passionis historiam pertinebant, cujus erat hæc προπαρασκευή, siquidem hîc maximè eluxit illa Dei charitas, qua dedit pro nobis filium, & Christus in mortem se obtulit.

Obj.

R.

Asino vehi olim erat dignitatis.

Obj. Asinus est animal immundum.

R. in sacrificio.

Q.

Vers. 10.) Subjicitur jam secunda exultationis causa, quod rex iste adveniens optimam Ecclesiæ constitutionem effecturus sit collatâ pace summâ, ubi (quemadmodum pluribus explicatum est Mich. cap. 4, 1. 2. 3. 4. & 5, 4. 5) à rebus terrenis, unde phrases ipsæ desumuntur, ad spiritualia bona, quæ istis describuntur, erigendi

Spiritualia bona promissa.

sunt animi. Hanc enim promissionem de illius temporis felicitate dat Dominus, exulta filia Sionis, nam exscindam currus ex Ephraimo, & equos è Jerosolymis, exscindetur etiam arcus bellicus, *faciam ut omnis curruum, equorum, aliorumq; bellicorum instrumentorum usus cesset in Ecclesia, pace constitutâ, quando gentes jam ad Ecclesiam vocatæ sunt Ephes. 2, 17. Esa. 11, 6. & 2, 3. 4. ille autem rex tuus, ô Sion*, pacem eloquetur gentibus, *hoc est, scripturæ stylo, non terrebit, ut rigidus Moses qui identidem inclamat, maledictus Deut. 27, 15. sed amicè ac mitissimè cum hominibus aget (quemadmodum phrasis illa loqui pacem, usurpatur Genes. 37, 4. Psalm. 28. 3. & 35, 20. & 85, 9. & 121, 8. cui similis est, loqui ad cor, Genes. 34, 3. Esa. 40, 2.) voce Evangelij læta eos ad se vocans Matth. 11, 28. blandis verbis ut pacem secum ineant, hortabitur, & pacem, quam promittit verbis suis amicis, revera afferet, pacem, hoc est, hæbræorum more, omnem prosperitatem ac tranquillitatem. Poteritne etiam ista efficere? dicat quispiam. omninò, quia* dominatus ejus est à mari uno ad alterum, occidentali mediterraneo seu magno usq; ad orientale seu mortuum, & â flumine *Euphrate* (*qui ad septentrionem aliqua ex parte fluit) & hoc nomine κατ᾽ ἐξοχὴν sæpè appellatur 1. Reg. 14, 15. confer complementum 2. Reg. 17. sic Esa. 7, 20. & 27, 12. Esd. cap. 4, 5. 6.* usq; ad fines terræ, *puta contiguæ & cum cognitæ. confer Matth. 12, 42. & 1. Reg. 10, 1. qui erant ferè fines terræ sanctæ Genes. 15, 27. Exod. 23, 31. Deut. 11, 24. quando Salomo typus Christi regisq; hujus pacifici 2. Sam. 8. 1. Reg. 4, 21. & 9. cap. 2. Chron. 9, 26. prout pluribus declaratum est Joel. 2, 20. Amos 8, 12. Mich. 7, 12.*

Loqui pacem.

Pax.

Flumen i. e. Euphrates.

Fines terræ sanctæ.

ubi tamen per terminos terræ sanctæ (quippe in quâ tum erat) tota Ecclesia circumscribitur sub umbra rerum istarum corporalium, more prophetis solenni, ut sæpè jam pluribus explicatum est, & illud in N.T. futurum hîc prædicitur, ut Christus, quando per prædicationem Evangelij, (quod operâ suorum Apostolorum in toto mundo prædicandum curabit) gentes ubiq; convertit, Luc. 24, 47. Actor. 1, 8. Colos. 1, 23. in toto terrarum orbe regnet, & ubivis gentium colatur ac aderetur, quemadmodum tempore nostri prophetæ Deus notus erat in tota Judæa Psalm. 76, 2. 3. confer Psalm. 72, 8. 9. Quia autem in toto hoc contextu est promißio quædam Evangelica, non tam de rebus corporalibus, quàm spiritualibus agit, & proinde perperam faciunt, qui hanc promißionem de pace civili seu externa intelligunt, & cum ejus complementum rarißimè appareat, veritatem ejus vocant in dubium. Ita enim Christus quando suos separat de mundo Iohan. 15, 19. per accidens propter malitiam hominum non venit allatum pacem, sed gladium Matth. 10, 34. Ipsum autem regnum Christi in se spectatum est justitia & pax & gaudium in Spiritu Sancto Roman. 14, 17. & 5, 1. ejusq; cives, si fieri potest, quantum in ipsis est, pacem colunt cum omnibus hominibus Roman. 12, 18.

Non agitur hîc de pace corporali.

Vers. 11.] *Quando vero dictum est, longè lateque dominaturum tuum regem, ô Ierosolyma, ita velim hoc accipias, quod etiam ad te maxima hujus imperij redundet commoditas. nam* etiam tu *(quæ est apostrophe ad filiam Sionis, quam allocutus est propheta in initio versus noni, directa, cum pronomen hebræum* אַתְּ *sit sine dubio fœmininum) supple ex præcedentibus,*

Ecclesiam alloquitur Zacharias.

etiam

etiam partem habebis in hoc regno, imò per Christum regnabis Apocal. 1, 6. 1. Petr. 2, 9. per sanguinem fœderis tui, *sanguinem, inquam, Christi seu Meßiæ tui, quo abluta coram Deo splendidiùs nitesces, magisq; placebis, quàm olim ad montem Sina, quando V. T. sanciebatur Exod. 24, 8. Hebr. 9, 20. qui est sanguis N. T. Matth. 26, 28. longè præstantior omni sanguine animalium in V. T. eoque typico Hebr. 9, 13. 14. 15. Et his quidem verbis propheta agit revera de redemptione nostri, ejusque λύτρῳ precioso, videlicet filij Dei sanguine Actor. 20, 28. quo sancitum est nobiscum fœdus novum, idque inde facilè probari potest, contra Calvinianos, Pareum & alios, quia de futuro agit, ut ex præcedentibus liquet, & per hunc sanguinem beneficiorum hactenus commemoratorum tantùm reddimur participes. Sed cum hîc jam sit membrum seu comma quoddam versus absolutum, id quod accentus rebia demonstrat, non necesse est reliqua sequentia omnia de eadem redemtione nostri ex potestate Satanæ interpretari, quandoquidem longè melius omnia coherent, si simpliciter, prout verba sonant, de liberatione ex captivitate Babylonicâ accipiamus, q. d. propheta post hanc ἀποστροφὴν καὶ ἀποσιώπησιν: dum ego dico de ijs, quæ in N. T. futura sunt abhinc annos aliquot, non est quod de complemento præcedentium promißionum quicquam dubites, respice saltem recens tibi præstitum beneficium, quo ex Babylone es educta, id quod tibi, quando promittebatur per prophetas, etiam ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse videbatur, & tamen jam promissa DEI apparere intelligis, quando DEUS verè ita potest te alloqui:* Emisi, *quemadmodum promisi,* vinctos tuos,

Hic agitur de redemptione ex inferis, non in sequentibus primariò.

tuos è cisternâ, in quâ nullæ sunt aquæ, hoc est, ex carcere *Babylonico, in quo summa te premebat miseriâ, te eripui, liberamque ad terram propriam redeundi tibi potestatem feci, quæ tamen omnia si quis typicè de inferno & liberatione ex eo per Christum, velit secundariò explicare, dicam ei nullam scribimus, Neque verò si prius datam interpretationem sequamur, est hic nimis magnus saltus, sed ea connectendi ratio, quæ prophetis est valdè familiaris, quando à rebus corporalibus & præteritis argumenta ducunt ad res spirituales ac futuras probandas firmißima, ut homines ex ijs, quæ facta esse noverunt, de futurorum complemento certiores esse queant, dum sic colligunt: præstita est illa promissa liberatio, quod novimus, E. & hæc præstabitur, quod credimus: ubi notandum est Augustini lib. 10. C. D. cap. 32. dictum. Ita narrantur præterita, ut futura etiam prædicantur, quorum multa videmus impleta, ex quibus ea quæ restant, sine dubio speramus implenda & lib. 22. C. D. cap. 3. venient & hæc, sicut & ista venerunt, quæ increduli non putabant esse ventura. & Cypriani de mortalitate: fiunt ecce quæ dicta sunt, & quando fiunt, quæ ante prædicta sunt, sequentur & quæcunque promissa sunt. Deinde sanguis fœderis Nov. Test. etiam suo modo pertinet ad liberationem ex captivitate Babylonicâ, quia nisi per Christum mediatorem intercedentem, ac sui sanguinis quondam effundendi meritum ostendentem factum esset, illa per DEI justitiam non potuisset finiri. quin etiam Christus suo sanguine omnis generis bona nobis peperit, siquidem in ipso tantùm sunt omnes promißiones certæ & Amen 2. Corinth. 1, 20. Denique non fuit merum tempora-*

quæ typicè eò trahi possunt.

Ex præteritis de futurorum impletione concludimus.

porale aut corporale beneficium illud Judæis præstitum, quando ex captivitate Babylonicâ soluti redibant ad Ecclesiam, quandoquidem extra eam si mansissent, publicumque verbi ministerium non recepissent unde ipsorum posteri salvari poterant? Roman. 10, 14. De Pontificiorum nugis circa hunc locum, quorum alij eum de limbo patrum, alij de purgatorio accipiunt, nil addimus, cum eæ sua se vanitate ipsæ refutent. Vide Chem. pag. 3. ex. concil. Trid.

Cur de Pontificijs hîc nihil agatur.

Usus horũ duplex. 1. generalis,

Vers. 12.] *Usus autem superiorum promißionum hic ostenditur duplex; unus perpetuus omnium temporum per applicationem, in θέσει, ut ad Ecclesiam se omnes recipiant, in qua tuti esse poterunt: Revertimini ad munitionem vincti spei, quibus spes omnis nondum est præclusa, sed qui per vincula ac dura mala ad spem in Deo ponendam excitamini, Job. 13, 15. gratuitis, Dei promißionibus, malis, inquam, pressi ad munitionem, hoc est, Ecclesiam vos conferte, quam Deus ipse suo munit præsidio Psalm. 46, 2. 6. & 126, 2. alter pro tempore illo, quo vivebat propheta; per veram explicationem, in ὑποθέσει, & nunc vos, quorum animi fluctuant, ac ferè à promissionibus divinis desciverunt,* revertimini ad munitionem, *quam vobis toties ostendi in Ierosolyma, vos* vincti spei, *qui acquievistis Dei promißionibus per prophetas factis, quum ad vincula raperemini, quod si factum à vobis fuerit, & verâ fide adhæseritis Ecclesiæ, quæ nunc Ierosolymis colligitur, tum* hodie *tibi* indico, duplum restituam tibi, *hoc est, satis multum. Ut enim latini omnia magna decumana, sic hebræi eadem vocant dupla vel duplicia. Es. 40, 2, & 61, 7. Ierem. 16, 18. Ierosolymis igitur qui estis,*

2. specialis.

Duplum i.e. multũ.

dura-

durate & vosmet rebus servate secundis.

Verum nonnulli nondum ibi sunt : de illis sic sentio. vide sup. 2,6.7. Si quid propter nomen meum inquit Dominus, dimiseritis, centuplicia recipietis Matth. 19, 29. quam ob causam etiam vos, qui adhuc Babylone desidetis, ad vestram redite patriam, ut nobis benè sit, siquidem Jehova defendit suum populum, & ei est circumquaq; murus igneus ib. vers. 5. suamq; manum contra gentes agitat, ut sunt prædæ servis suis vers. 8. 9. qui totus locus cum hoc diligenter est conferendus, siquidem scopus utriusq;, ut in Deo confidentes à vi externa non nimium metuant, cum Deus suos optimè possit defendere.

Zach. 2. 5. 6. 5.

Vers. 13.) Declarat id porro h. l. propheta, quando ostendit, quando Deus populum suum, cum eundem & gravissimis bellis exercet, contra vires hostium confirmet, cum ipse sit q. arcus & pharetra Dei, quibus gentes, cùm vult, facillimè potest conficere, & felicissimum belli omniumque malorum eventum præstare. Nam etiam tu, inquit, quum tetendero mihi Jehudam, arcumque implevero ex Ephraimo, *quum utriusque regni Judæ & Israelis ex captivitate reduces (cum enim utriusq; regni fiat hic mentio, iterum ex utroque quondam abductos à Deo esse reductos, qui voluerunt, hinc concludimus sup. 8. v. 14.) nova virtute induero, ac cum sint imbelles ac pauci contra hostes fortissimos ac numero plurimos mirabiliter ac divinitus armavero, ut sit Jehuda q. arcus à me adductus, quo hostes percutiam, & Ephraim quasi sagittarum pharetra, quippe ex quo milites depromam, quibus noceam adver-*

Judæi & Israelitæ reducti sunt.

adversarijs, & cum ita excitavero filios tuos, ô Sion *nuper reædificare cœpta, & quæ sola atque una nunc Iudæos & Israelitas contines*, contra filios tuos ô Javan, *eos nempe qui ex Alexandri comitibus ex Græcia oriundis sunt orti, infensissimique Iudæorum hostes fuerunt, reges Syri atque Ægyptij, etiam tum, dico*, disponam te, *ô filia Sionis, tanquam gladium potentis alicujus gigantis vel bellatoris strenui, coram quo nemo potest subsistere, viresque tibi invictas præbeo, quæ omnia tempore Maccabæorum completa sunt, ut ex eorum historia liquet. Quod si quis hæc quoque secundariò allegoricè velit accommodare ad spiritualem regni Christi dilatationem, quæ facta est per apostolos ex regno Iudæ ac Israelis selectos, qui doctrinâ suâ velut infallibili arcu scopum salutis, qui est Christus cum suo merito tetigere, & quorum verbum est quasi gladius anceps Hebr. 4, 12. neque ei repugnamus, cum tantum de sensu verborum genuino ac literali, non de quacunque accommodatione, simus solliciti.*

Javan.

Quomodo etiam hæc poßint accommodari.

Vers. 14.) Quod autem hæc omnia virtute divinâ, & non humanâ peragantur, ex victorijs maximè insperatis fiet conspicuum. Nam Jehova *ipse* contra hos *filios Iavan seu posteros ducum Græciæ, Antiochum, ejusque similes tyrannos*, erit conspicuus, *& qui antea non patebat, ex operibus videbitur, (quemadmodum in scriptura Deus videri vel apparere, vel descendere dicitur, quando præsentiæ vel potentiæ nova edit documenta)* quando prodierit velut fulgur (*coruscans quàm maximè, beneque polita, quæque facilè perrumpit velut fulgur Nah. 2, 4. & 3, 3.*) sagitta ejus, *Dei nimirum, quippe quæ ejus jussu à Iudæis missa, ut Iud. 7, 20. gladius Iehovæ & Gi-*

Deus descendit.

Velut fulgur sagitta Dei.

deonis,

leonis, & Dominus Jehovæ buccina clanget *suos milites animans Joel.* 2, 1. 11. *velut imperator summus*, &, *id est*, *progredietur seu incedet intonans* procellis meridianis, *talem fragorem & nimbos emittet, ut quum procellas notus excitat, quæ magno impetu ruunt, siquidem auster propter humorem & calorem aptissimus est gignendis turbinibus, ut meritò hunc populum alloquaris cum poeta*: Auster turbulentus.

O nimium dilecte Deo, tibi militat æther,
Et conjurati veniunt ad prælia venti.

De plerisq; autem verbis & phrasibus quomodo Dei majestatem exprimant, & ad illam denotandam adhibeantur, dictum est pluribus Habacuc. 3, 3. 4. 9. 11. 12. 13. *quem locum omninò, sicut etiam Nah.* 1, 3. 4. 5. 6. *Sir.* 43, 14. *confer, & melius hunc intelliges, cum ibidem Dei suos defendentis, ac hostes eorum punientis describatur potentia. Exemplum autem hujus rei habes insigne Jos.* 10, 11. 2. *Sam.* 5, 24. Habac. 3.

Vers. 15.) *Quorsum verò hæc tam multa? ut intelligatur saltem illud*, Jehova Dominus exercituum protegeteos, *proq; eis suis filijs pugnabit Psalm.* 68, 22. 23. 24. *ut olim Exod.* 14, 13 14. ut *ipsi* comedant, *tranquillè fruantur rebus suis, hostiumq; spolijs*, postquam subegerunt *seu subjugarunt* lapides fundæ, *hoc est*, *hostes suos, in quibus olim erant multa funditorum agmina, quæ fundis & cestrosphendonis utebantur ac sæpè tum pro optimis habebantur militibus Jud.* 20, 16. & bibant, *hilaresque se præbeant*, perstrepantq; q. vino, *ac gratulantes animo ipsorum ita effervescente ac gestiente ac si ferverent vino, exque ebrietate spirituali, quæ est ob donorum Dei* Pij comedent & bibent.

redundantiam lætitia & gratiarum actio Ephes. 5, 18. 19. 20. quod ultimum membrum pro more V. Test. sic exponit, & impleant tum cratera, tum angulos altaris. *Solebant enim ita Deo prolixissimè agere gratias, ut sacrificiorum mactatorum sanguinem inderent crateribus, atque ex illis ad quatuor altaris angulos profunderent Levit. 2, 2. 8. 13, & 7, 4. atque sic ipsi quoque offerentes coram Deo suo lætarentur, unde libationes apud gentes ortæ sunt variæ. Atq; hic sensus scopo prophetæ melius quadrat, quam si illud comedere pro consumere, bibere verò pro hostium sanguine satiari cum Gualthero explicemus.*

implebunt cratera & angulos altaris.

Vers. 16.) Deniq;) *quid attinet pluribus metaphoris rem istam explicare? dicam dulcidè, inquit propheta,* servabit eos *filios Sionis, & quotquot ex gentibus ad eam accesserunt sup. vers. 8. & 9.* Jehova Deus ipsorum, die illa, tanquam gregem populi sui, *ut bonus pastor suas oves curat Psalm. 78, 7. & 100. 3. Iohan. 10. Sic ipse suos ex omnibus hostium insidijs, minis, viribus ac periculis eripiet,* quum lapides coronæ *seu coronarij, hoc est, trophæa coronario opere superiùs cincta & lemniscata, quæ posita fuerunt grato animo, ut sint liberationum præcedentium monumenta,* pro vexillis erunt, *ad quæ refugiant quoq; reliqui oppressi* in terris illius *populi sancti, qualia lapidea monumenta erecta esse legimus. Genes. 28, 18. Exod. 17, 15. Ioh. 4, 20.*

Lapides coronæ.

Vers. 17.) *Quia verò homines plerumque Dei beneficia negligunt, propheta admirabundus exclamat, neque numerari posse regni Christi beneficia, neque satis pro dignitate laudari, cum tanta sit futura felicitas, ut satis nequeat:*

Felicitas

nequeat explicari, & tanta abundantia boni, ut ætas quoque tenerior ad gloriam Dei prædicandum excitetur. Nam, *Deus bone*, quantum erit bonum ejus, & quanta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, & mustum virgines facundas faciet, *ut comedant & bibant affatim supr. vers. 15. beneq; poti Deum suum laudent, in honore ejus propagando eloquentes, & ad bona opera fructusq; pijs dignos proferendos idonei. utrumque enim vocabulo hebræo* נוב *quod h. l. in textu est in Piel, optimè congruit, quia & abundè fructum proferre, & benè ac copiosè eloqui significat.*

magna ab omnibus celebranda.

נוב

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 9.]

I. Filia Sionis filia Jerosolymæ] *Finis politiæ Judaicæ à Deo solenniter institutæ, per reges Assyriorum & Persarum miserabiliter destitutæ, ac à rege cœlorum mirabiliter restitutæ, erat non ultimus, ut esset sedes certa, in qua Christus diu præfiguratus atque desideratus tandem exhiberetur. Nam propterea à Juda non recessit virga, quin esset peculiaris ac à reliquis distincta tribus, (quippe ex qua oportuit prognasci salvatorem) donec venirent secundinæ ejus mulieris, quæ simul & patris & matris in his terris vicem erat sustentura Genes. 49, 10. Mich. 5, 2. Ebr. 7, 14. propterea lex ceremonialis & forensis usque ad Iohannem prophetavit Matth. 11, 13. & finis legis omnis est Christus Roman. 10, 4. qui dum novum fœdus instituit, antiquavit prius Ebr. 8, 5. 13. Hodie enim nulla est filia Sionis aut Ierosolymorum corporalis (ea enim planè devastata est Matth. 23, 38. Luc. 19, 44. 4.*

Finis politiæ Judaicæ quinã.

ut ibi nascatur. Christus.

Esd. 1, 30. 33.) sed superna Jerosolyma, quæ omnium nostrum mater, Galat. 4, 26. quam sequetur tandem nova descendens à Deo ex cœlo Apoc. 21, 2.

Omnibus datus Christus. II. *Eadem verba monstrant nobis, quibus hominibus Christi adventus prosit, nempe licet omnibus ille natus ac datus sit Es. 9, 6. Luc. 2, 10. tamen quia non omnes eum fide recipiunt, Johan. 1, 11. tantùm credentibus in nomen ejus dat* *cur non omnes salvet.* *hanc potestatem filios Dei fieri ib. vers. 12, videlicet qui ex Deo nati sunt. ib. vers. 13. quod tantum fit ex verbo ac sacramentis 1. Petr. 1, 1, 23. Tit. 2, 5. Johan. 3, 5. hæc autem media quia tantùm sunt in Ecclesia, illis*

non pater in cœlis cui non Ecclesia mater

& proinde filiæ Sion hic redemtor venit efficaciter Esa. 59, 20. 21. Roman. 11, 26. & huc spectant sequentia ἐμφαλικὰ *pronomina rex TUUS, adveniet TIBI, quæ sunt notæ applicationis cum respectu acquisitionis Christi adventus, qui ad totum mundum pertinet Johan. 3, 16.*

Christus affert gaudium verum; III. Exulta, clange] *Christus affert gaudium, demit metum, unde angelus super ipsius nativitatem, Luc. 2, 10. ne timeatis, ecce enim annuncio vobis gaudium magnum: super ipsius resurrectionem, ne timeatis vos: & ipse Christus, ne timeatis Matth. 28, 5. 10. quid turbati estis Luc. 24, 38. unde & hinc inde Ecclesia N. T. ad lætitiam excitatur Esa. 51, 11. & 60, 5. & 66, 10. Phil. 4, 4. Galat. 4, 28. ex Esa. 54, 1. Exultet jam Nabal in pecoribus suis* *non aliæ res mundanæ vanæ.* *1. Sam. 25, 48. dives in divitijs Luc. 12, 16. 17. Haman Esth. 3. &c. Herodes Actor. 12, 21. 22. in honore vano; epulo in luxu profano Luc. 16, 19. voluptatibusq́ illicitis Roman. 13, 13. in formæ pulchritudine Jesabela 2. Reg. 9, 30. in vestitus decore Agrippa & Bernice Actor. 25, 23. in brachiorum*

robore:

robore Goliathus 1. Sam. 17, 8. in sua violentia mundus antidiluvianus damnatus Genes. 6, 13. Pharao in crudelitate Exod. 1. 2. cap. alius in alia vanitate, pius in solo Deo verè exultat Luc. 1, 47. Esa. 61, 10. Psalm. 118, 24. vide quæ diximus in Psalm. 4, 7. 8.

IV. Ecce] *Hominum animi torpent ad promissiones divinas, ut meritò cum Esaia dicat verbi divini minister cap. 60, 1. surge, quia venit lux tua, & gloria Iehovæ super te orta est; vel cum Apostolo Ephes. 5, 14. excitare, qui dormis, & illucescet tibi Christus. Exemplo est Daniel, qui cum ad angeli verba sopore obrutus jacebat in terra, ab eodem tangitur ac erigitur Dan. 8, 18. & 9, 21.*

Homines excitandi sunt.

V. Rex] *Christus est suæ Ecclesiæ rex, cui à Deo patre est præfectus Psalm. 2, 6. & plenaria gubernationis potestate præditus Apocal. 1, 18. & 3, 7. dominio ipsi in omnia concesso Psalm. 110, 2. Dan. 2, 44. & 7, 24. 27. Luc. 2, 11. & 1, 31. 33. 1. Corinth. 2, 2. 8. Colos. 1, 13. Apocal. 19, 16. Ierem. 23, 5. & 33, 15. Psalm. 47, 3. 1. Cor. 15, 25. verùm regnum ejus non est de hoc mundo Ioh. 18, 36. 2. Corinth. 10, 4. licet illud pro ratione rudis populi in V. T. pro more imperiorum politicorum sæpè descripserint prophetæ.*

Christus est rex Ecclesiæ.

VI. Tuus, tibi] *Fides est fiducia singularis, quæ sibi in individuo omnia Christi bona applicat, & ad se velut manu recipit Iohan. 1, 12. Colos. 2, 6. ut quisq; pius possit dicere cum apostolo, Christus tradidit semetipsum pro me Galat. 2, 20. & cum Thoma Iohan. 20, 28. Dominus meus & Deus meus, cum Davide Psalm. 23, 1. Dominus pastor meus, & Psalm. 27, 1. Dominus lux mea, quem timebo? unde toties in cantico canticorum, osculetur me, trahe me, dilecte mi, amicus dilectus meus, ecce te. quemadmodum*

Fides sibi bona applicat.

modum etiam Christus Ecclesiæ sponsus præit Esa. 61, 10. Exultat anima mea in Deo meo, qui induit me vestibus salutis, pallio justitiæ amicivit me, & Christi mater sui filij imitatur vocem Luc. 1, 46. 47.

Gratia Dei præveniens necessaria.

VII. Adveniet] *Quia hic rex ad nos adventurus dicitur, cum nos ad eum ex nostris viribus venire non poteramus, ut fatemur in explicatione articuli tertij, primò quod requiratur ad hominum conversionem & erectionem gratia præveniens, facilè intelligimus Psal. 21, 4. & 59, 11. & 79, 8. nam sine Christo nihil facere possumus Joh. 15, 5. & nemo potest venire ad Christum, nisi pater traxerit eum, putà per verbum, unde fides concipitur Joh. 6, 40. 44. 45. deinde quia sponte ac non rogatus venit, suam nobis probat misericordiam, ipse enim delet defectiones nostras propter se Es. 43, 25. & in eo commendat Deus suam charitatem, quod, quum adhuc eramus peccatores, Christus pro nobis est mortuus Roman. 5, 8. 10. cujusq; benignitas ac φιλανθρωπία apparuit non propter opera justa, quæ nos feceramus, sed secundum misericordiam suam salvavit nos Tit. 3, 5. tertiò quia Christus venit ad nos invocatus, veniamus nos ad eum vocati, & audiamus hic, venite afflicti Matth. 11, 28. Iohan. 7, 34. ut post etiam audiamus, venite benedicti, nec audire cogamur, ite maledicti Matth. 25, 34. 41. deniq; quia venit salvatum quod perierat Matth. 18, 11. ovem perditam, drachmam amissam, filium prodigum Luc. 15. veniamus ad eum, siquidem venientem ad se nequaquam extrudit Johan. 6, 37.*

Dei misericordia.

Nos veniamus vocati.

Christus justus.

VIII. Justus] *Cum inter homines ne unus quidem erat justus Psalm. 14, 3. Roman. 3, 10. Christus venit justus,*

us, quem Deus proposuit placamentum per fidem in sanguine
us ad demonstrationem justitiæ suæ ib. vers. 24. 25. confer
Rom. 4, 5. oremus igitur cum Daniele, penes te, Domine,
est justitia, penes nos pudor faciei, non propter ullam justi-
tiam nostram deprecamur te, sed propter miserationes tuas
amplissimas, & propter Dominum cap. 9, 7. 17. 18. & cum nul-
lus homo justus erat in terra qui faceret bonum, & non pec-
caret Eccles. 7, 21. venit Jehova justitia nostra Jerem. 23, 6.
1. Corinth. 1, 30. Audis legem quæ in te accuset injustum, vi-
des hic regem, qui illud in te excuset, justum.

IX. Salute præditus) *Ex nobis est nostra perditio, ex Deo vero salvatore nostro est salus nostra Hos. 13, 9. penes quem est salus omnimoda, hujus & futuræ vitæ Psal. 3, 9. 1. Timoth. 4, 8. corporis & animæ 1. Thess. 5, 23.*

Ex Deo salus.

X. Pauper) *Christus omnium rerum Dominus pauper factus est, ut nos ditaret 2. Corinth. 8, 9 & quia nos oportet fieri conformes imaginis filij Dei Rom. 8, 29. non ægrè feramus paupertatem 1. Timoth. 6, 7. 8. cum illa à Deo separare nos nequeat ibid. vers. 35. sed potius nos ad ipsum confugere compellat, ut filium prodigum Luc. 15. Lazarum Luc. 16. quum dicere talis necesse habeat, sum pauper & egenus, sed Dominus cogitat de me Psalm. 40, 18. qui sibi dereliquit populum pauperem ac tenuem. Sophon 9, 12. elegitq; non multos nobiles, sed infirma mundi 1. Corinth. 1, 26. 27. 28. pauperes verò in hoc mundo, sed divites in fide Jac. 2, 5.*

Christus pauper.

XI. Insidens asino, idq; pullo nato asinabus) *Cum Christus pullo asinæ indomito insidere voluerit, præterquam quod ita humilitatem suam indicet Matth. 11, 29. cum*

Christus est humilis.

non

& omnipotens.

non delectetur hîc equi potentia Psalm. 147, 10. & omnipotentiam, cum creatorem hunc suum indomitum animal statim admiserit, seque ei humiliter subjecerit, ut meritò dicat Christus cum propheta paululum immutatis verbis ad Judæorum cæcitatem se convertens: Agnoscit bos possessorem, suum, & asinus præsepe Domini sui, Israel autem non agnoscit, populus meus non animadvertit Esa. 1, 3. & proinde meritò ut flagellum equo, & frenum asino adhibetur, ita virga tergo horum stolidorum Proverb. 26, 3 de qua Luc. 19, 42. 43. 44.

Asini immundities tarditas, stoliditas,

Etiam hæc meditari hîc piè possumus, quod asinus notet nostræ naturæ immunditiem (ad sacrificia enim quod spectat, pro immundo animali habebatur in lege) tarditatem & stoliditatem, quæ omnia quando jam erat Christus expiaturus sua passionẽ & morte, asino advehi voluit, ut disceremus, per ipsum solum, postquam eum admisimus rectorem, nos mundari à sordibus, excitari & illuminari in cordibus.

Cum pullo conferuntur gentes.

pullus vero quod idem erat indomitus, significat, gentes quæ jugum legis hactenus ignorabant sub jugum Christi esse ducendas Actor. 15, 10. Matth. 11, 28. Abraham quidem ad Deum adscensurus in montem, asinum cum servis infra montem relinquebat Genes. 22, 5. hic vero Abrahami filius & semen benedictum asini pullum in montem olivarum per arduum iter adducit, & postea in monte Dei sancto, & urbe Jerosolyma sistit, ita ut ipsi vestes & frondes subjiciantur. Sic Christus hominem per baptismum & verbum regenitum viâ angustâ & arduâ cogit ire in montem olivarum, ubi oleo spiritus inungitur, dummodo pedibus conculcet & spernat hujus mundi fastum & luxum, suosque affectus exuat,

tan-

tandem in monte Dei sancto, novaq; Jerosolyma eum sistit &c.

XII. *Ex toto vero h. l. discimus I. quemadmodum ex præsentia regis mundani oritur plerumq; lætitia, ita ob præsentiam hujus regis cœlestis, qui omnis generis bonis suos ditat, maximum oritur gaudium Psalm. 4, 7. 8. & 73, 25. 26. ut canant de salute ejus, & in nomine Dei sui utantur vexillis Psalm. 20, 6. II. quod oportuerit in Christo impleri, quæcunq; de eo erant prædicta Luc. 18, 31. & de hoc loco Matth. 21, 4. cum quo confer locos Evangelistarum parallelos supra citatos. III. In Christo rege nostro esse duas naturas, divinam, quæ nomine regis Psalm. 2, 7. Salvatoris Esa. 33, 22. & 35, 4. & quod nobis venisse legitur Esa. 9, 6. indicatur: & humanam, quæ ex visibili præsentia ac ingressu, de loco in locum progressu, paupertate, & jumenti cui insidet, vilitate, probatur. unde IV. etiam status regni Messiæ nostri elucet, cujus in hoc tempore gratiæ facies externa plerumq; miserabilis 1. Corinth. 15, 19. post vero improbis erit mirabilis Sap. 5, 1. 2, 3.*

Ubi Christus, ibi lætitia.

Vaticinia implentur.

Christus θεάνθρωπος.

quale ejus regnum.

Ex versu 10.]

I. Pacem loquetur) *Christus est pacis autor, qua de re vide Mich. 5, 5. L. C. 1. pacem paravit cum Deo supra nos, contra infernum infra nos, contra mundum circa nos, contra conscientiæ morsum intra nos, ut meritò per ejus nativitatem Luc. 2, 14. & resurrectionem pax sit annunciata Johan. 20, 19. 21. 26. quia ille est rex pacis Hebr. 7, 2.*

Pax Christi.

II. Exscindam currus) *Christus idem non tantùm suo tempore Ecclesiæ pacem externam dedit, quemad-*

modum etiam tempore Augusti, cum Janum Quirini is clausisset, natus est, sed etiam cum gentibus pace facta univit Pax Christianorum, *Ephes. 2, 14. 15. 17. & ipsa Ecclesia ratione sui armis externis non utitur 2. Corinth. 10, 3. 4. sed* πανοπλίαν τοῦ θεοῦ *assumit Ephes. 6, 13. hoc tamen non impedit, quò minus Ecclesia injustè ab hostibus oppressa ad arma conclamet, & se defendat,* quandoq; ex bello. *quod alterius loci est declarare pluribus & contrà Anabaptistas asserere. Vide quædam in hanc sententiam (neq; enim probamus omnia) satis bona apud Bell. l. 3. de laicis cap. 14.*

Christi regnum. III. Dominatus ejus à mari) *Christus habet regnum amplissimum. ubicunq; enim sunt, qui nomen Domini invocant, ipse est in medio eorum Matth. 18, 20. illi autem non tantùm sunt in N. T. Jerosolymis Joh. 4, 21. sed in omni loco 1. Cor. 1, 2. Col. 1, 23. 1. Tim. 1, 8. Tit. 2, 11.*

Ex versu 11.]

Fons bonorum fœdus Dei. I. Tu autem per sanguinem fœderis tui) *Monemur hîc, quis sit fons, unde omnia ad nos promanent beneficia divina, tam corporalia, quàm spiritualia, nempe quod Deus fœdus nobiscum iniit, idque per sanguinem sui filij, confirmavit Hebr. 9, 12. 14. quo nobis dato, quomodo non omnia cum ipso daret? Rom. 8, 32. ut meritò fateamur cum apostolo, quod per Christum omnes promissiones sint ratæ 2. Corinth. 1, 20. absque quo est Deus nobis ignis consumens Deut. 4, 24. Ebr. 12, 29. De fœdere autem N. Testam. nobiscum inito vide præter alia multa Hebr.* N. T. *8, 6. 8. ex Jerem. 31, 31. & nunc justificati per sanguinem Christi salvabimur à ventura ira Rom. 5, 9. cumq; per fidem in Christum simus filij Dei, cum ipso etiam regnabimus.*

bimus in gloria Rom. 8, 17. qui ipsum non rejecimus in gratia 2. Corinth. 6, 1. 2.

II. Emisi vinctos tuos]. *Deus, qui ex captivitate Babylonica reduxit populum suum corporaliter, etiam suo tempore Galat. 4, 4. fecit redemptionem populo suo Luc. 1, 68. quando Christus dedit animam suam λύτρον pro multis Matth. 20, 28. imò ἀντίλυτρον pro omnibus 1. Timoth. 2, 6. ut justificemur gratis ex gratia Dei per redemptionem illam, quæ per Jesum Christum parta est Roman. 3, 24. quæ omnia per comparationem à minus ad magis facilè possunt ex scriptura amplificari. illi à regibus Ægyptijs, Assyrijs, Persis, nos omnes à Diabolo captivi detinebamur; ille ad tempus, nos ad servitutem æternam; ille tantùm corpore poterat affligi & occidi, nos corpore & anima; ille in carcere & ergastulo detinebatur, nos infernali palude. unde etiam patere arbitramur, quomodo non omninò neque simpliciter rejiciamus eorum sententiam, qui ad liberationem ex inferno hæc accommodant: tantùm illud non probamus, quod quidam primariò & literalì sensu hunc locum agere de descensu Christi ad inferos asseverant, cum tamen in hoc textu Christus loquens de eo, quod futurum erat, non introducatur.*

Liberatio Judæorum & mundi.

Ex vers. 12.]

I. Revertimini ad munitionem] *Turris robusta est nomen Jehovæ, quò accurrens justus in edito collocatur Proverb. 18, 10. ut meritò de illo posit dicere David, tu fuisti receptus mihi, turris robusta adversus inimicum Psalm. 61, 4. Jehova petra mea & propugnaculum meum, rupes mea, ad quam me recipiam Psalm. 18, 3. proinde ô*

Ad Deum confugiendum.

qui exaudis orationem, ad te usque omnis caro ventura est Psalm. 65, 3. dicat igitur quisq; afflictus sibi, quid deijcis te anima mea, spera in Deo Psalm. 42, 6. 11. redi anima mea in requiem tuam, cum Iehova beneficus sit erga te Psalm. 116, 7.

Speremus dum spiramus.

II. Vincti spei] *Ne abjiciamus fiduciam nostram, quæ magnam habet præmij retributionem Ebr. 10, 35. 36. & gloriemur in afflictionibus, cum afflictio pariat tolerantiam, tolerantia explorationem, exploratio spem, spes autem talis non pudefaciat Rom. 5, 3. 4. 5. ejus scilicet, qui exemplo Abrahami præter spem in spem credit Rom. 4, 18. hic enim spe est salvatus Rom. 8, 24. dum spiritu ex fide spem justitiæ exspectat Gal. 5, 4.*

Pietatis præmium.

III. Duplum restituam tibi] *Pietas est magnus quæstus 1. Tim. 6, 5. siquidem Deus benè retribuit suis cultoribus, Matth. 19, 29.*

Ex vers. 13.]

Successus in bellis à Deo.

Quum tetendero mihi Jehudam, excitavero filios tuos disponens te tanquam gladium potentis] *A Deo est omnis fortitudo bellica & felix in bellis ac prælijs successus, qua de re vide quæ diximus Ioel. 2, 7. adde autem quod tum demum hîc sit sperandus, quum Deo autore illa suscipiuntur exemplo Israelitarum Iudic. 20, 18. Davidis 1. Sam. 30, 8. nam quæ injussu Dei subeuntur, sæpè sunt infelicia. vide Num. 14, 43. 1. Reg. 22, 17. 35. Etiam hoc nota, quod bellum in pœnam peccati immittatur Levit. 26, 24. 25. Deut. 28, 25. 49. Es. 5, 25. 26. Ierem. 5, 15. Ezech. 5, 12. & 14, 17. 2. Sam. 24, 13. bellis autem pressi humiliter ad Deum clamemus ex Psalm. 79, 1. Deus ingressæ sunt gentes in possessionem tuam, & porrò, ne recorderis adversus nos iniquita-*

Ipsa immittuntur à Deo.

Preces in eis fundendæ.

quita-

quitatum præcedentium temporum, festinantes præveniant nos miserationes tuæ vers. 8. 9. ita quisq; ad verum Elisæum, hoc est, Deum Salvatorem accedat, flensq; ante faciem ejus dicat, pater mi, pater mi, currus Israelis & equites ejus. ipse vero tum imponet manus suas manui nostræ, & efficaciter dicet, sagitta salutis Iehovæ contra hostes 2. Reg. 13, 14. homines vero per se nihil possunt etiam in hisce, nisi Deus vias eorum secundaverit, Iudic. 20, 21. 25. (ubi vide Luth. in marg.) 28. & direxerit hæc instrumenta bellica, arcum, sagittam, gladium, quandoquidem ut sagitta ad manum robusti, ita sunt pueri Psalm. 127, 4. & milites sunt velut virga Dei Esa. 10, 5. ne itaque dicat quispiam ex illis: Virtute manus meæ feci, & sapientia mea vers. 13. respondebit enim Dominus, jam gloriabitur securis contra cædentem ipsâ? an se magnificabit serra contra agitatorem suum vers. 15.

Ex versu 14.

I. Jehova contra hos conspicuus erit] *Hinc etiam sequitur, quod omnis victoriæ laus Deo debeatur. vide Soph. 3, 15. infra cap. 10, 5. unde etiam sæpius paucissimis fudit plurimos, ne homines, quod in se gloriarentur, haberent Genes. 14. Iudic. 7. 1. Sam. 14. per infirmos prostravit fortissimos Iudic. 4. 1. Sam. 17. Iudith. 13. & adhuc in militia spirituali ipsius potentia in nostra infirmitate perficitur 2. Corinth. 12, 9. ut non in nobis sed Deo gloriemur vers. 1. 9. 1. Corinth. 1, 31.*

Victoriæ laus Deo debetur.

II. Progredietur procellis meridianis] *Quandoque Deus miraculosè fundit piorum hostes, immittit fulgur, quo dispergat eos, emittit sagittas suas, quibus fundit eos Psalm. 144, 6. ut testantur historiæ. vide Iohan. 10, 11.*

Miraculosa victoria.

2. Sam. 5, 24. & eos, qui vitam Theodosij Imperatoris scripserunt.

Ex vers. 15.]

Deus protegit suos.

I. Jehova proteget illos] *Deus benedicit justo, facitq; ut benevolentia, tanquam umbo, circumtegat eum Psalm. 5, 13. & 10, 14. 15. quia ipse est auxilium in angustijs præsentißimum Psalm. 46, 2. proinde quisq; pius illa Davidis sibi succinat ex Psalm. 62, 2. 3. tantummodo in Deo conquiescit anima mea, ab eo salus mea est, tantummodo ipse rupes mea est, locus editus meus, non diu movebor motione magna, ipse enim umbra nostra est, ut servet nos ab omni malo Psal. 121, 5. 6. 7.*

Pij gustāt quàm sua vis sit Dominus.

II. Ut comedant & bibant] *Sive edimus, sive bibimus, sive aliud quid facimus, omnia ad gloriam Dei faciamus 1. Corinth. 10, 31. hominum quidem de mundo, quorum portio est in hac vita, ventrem implet Deus thesauro suo Psalm. 17, 14. at pij gustant & vident Jehovam esse bonum Psalm. 34, 9. & tandem satiantur gaudijs Psalm. 17, 15. & 16, 11. beati igitur (nunc spe, olim re,) qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur Matth. 5, 6. confer Esa. 65, 13. 14.*

Similitudines certo respectu adhibētur.

III. Strepentes q. vino] *In similitudinibus tantùm videndum, in quo instituatur comparatio, ne ulterius illa extendatur, quàm Spiritus Sanct. scopus intendit, siquidem sæpè (quod quidam inconsideratè negant) à rebus malis certo respectu ad optima quæque illa trahitur. Sic tantùm DEI alacritas ad puniendos hostes præfractos confertur cum intrepida ebrij gigantis in adversarium irruptione Psalm. 78, 65. Dei voluntas, ut sua dona fructum ferant amplißimum cum injusti trapezitæ indefessa*

esso studio comparatur Matth. 25, 27. ita iniqui dispensatoris laudatur prudentia, non malitia Luc. 16, 8. Matth. 20. tantum attenditur, quod inæqualiter laborantibus æquale tulerit præmium. Ubi notandum Chrysostomi dictum homil. 65. in Matth. In parabolis non oportet nimiâ in singulis verbis curâ perangi, sed cum, quid per parabolam intendat, didicerimus, inde utilitate collecta nihil ulterius anxio esse conatu investigandum. & illud August. lib. 16. contr. Faust. cap. 15. Cum simile aliquid dicitur, nequaquam ex omni parte atque ex omni modo simile intelligatur. Sic neque Luc. 11. vicini morositas, neque Luc. 15, filij perditi prodigalitas, neque Luc. 16, dispensatoris iniquitas laudatur aut imitanda proponitur. Sic pro diverso respectu diversæ qualitatis in eadem re ea jam in vitio, jam in laude ponitur, nunc vituperatur, nunc commendatur. Ecce columbæ simplicitas Matth. 10. & vecordia Hos. 7. pueri simplicitas Matth. 18. & inscitia Ephes. 4. ovis innocentia Es. 53. Matth. 25. & stultitia Esa. 53. equi alacritas Jerem. 8. Job. 39. & libido Jerem. 5. leonis generositas Apoc. 5. & furor indomitus Sir. 4. 1. Petr. 5, confer L. C. 2. vers. 13. cap. 3. Joel.

In bonum & malum.

IV. Implebunt cratera & angulos altaris) *Quando Deus olim in lege mandavit, ut sacrificia cum gaudio offerrentur, atque ita ut convivium simul institueretur Deut. 12, 5. & 17, 7. ut constat etiam exemplis probatis 1 Sam. 1, 4. Exod. 18, 12. modo caveatur nimius luxus, quem in exemplis damnatis videmus Exod. 32, 6. Num. 25, 2. docemur, non esse à Deo prohibitam moderatam lætitiam, etiam illam, quando ultra satietatem quan-*

Moderata lætitia licita.

doq; edimus, & ultra sitim bibimus, tantummodo ne curemus carnem nostram ad pravas concupiscentias Rom. 13, 14. & ne saturati Deo recalcitremus aut ementiamur, dicentes, quis est Jehova? Deut. 8, 10. 11. 12. 13. 14. & 32, 15. Proverb. 30, 9. memores nostri dicti germanici, trinck vnd iß / GOtt nicht vergiß.

Ex vers. 16.]

Pij sunt Christi oves.

I. Servabit eos Jehova tanquam gregem populi sui) *Pij sunt velut oves, quæ audiunt vocem pastoris sui, à quo per ministros verbi ducuntur ad saluberrima animæ pascua, qua de re alibi prolixius. nunc vide Psalm. 23, & 100. Ezech. 34. Johan. 10, & quando errant, à Christo reducuntur Matth. 18, 11. Luc. 15, 4. 1. Petr. 2, 25. Psalm. 119, 176. ac tandem in æterna tabernacula introducuntur Matth. 25, 33.*

Monumenta beneficiorum Dei.

II. Quum lapides coronarij erunt pro vexillis) *Cum Deus beneficium aliquod nobis præstitit meritò cum Davide nostram animam alloquimur Psalm 103, 1. 2. benedic anima mea Domino, & ne obliviscaris ullius beneficiorum ejus, etiam monumenta quandoq; erigamus ad exemplum Jacobi Genes. 28, 18.*

Ex vers. 17.]

Vitæ æternæ perfectio.

I. Quantum erit bonum ejus, & quanta pulchritudo ejus?) *Si propheta jure de tempore N. Test. ita exclamare potuit, nos longè rectius olim cum rem habuerimus, cujus in illo spem concepimus, exclamabimus cum regina Sabæ, ne dimidium nobis dictum esse 1. Reg. 10. Matth. 12, 42. est enim hæreditas quæ non corrumpitur, nec contaminatur, nec marcescit 1. Petr. 1, 4. ubi (ut paucis complectar plurima) juventus sine senectute,*

liber

libertas sine servitute, gaudium sine tristitia, gloria sine ignominia, cognitio sine ignorantia, abundantia sine indigentia, sanitas sine languore, securitas sine timore, satietas sine fastidio, pax sine dissidio. & brevissimè, Deus unus in omnibus omne.

II. Frumentum Juvenes & mustum facundas faciet virgines) *Verbum Dei est cibus & potus animæ, unde illa in Deo spiritualiter inebriatur Psalm. 36, 8. 9. & 23, 5. 6.* *Verbum Dei satiat.*

III. Tandem si cui arriserit quædam allegorica hujus loci accommodatio, dabimus ipsi cum Gualthero hanc ipsam. Deus ex Israelitis & Judæis elegit apostolos, quorum operà, ceu arcu, gladio & sagittis usus est, pugnaruntque illi cum adversarijs Christi cominus gladio verbi, cum eos coram docuerunt, tanquam sagittis certarunt, quando eos per epistolas instruxerunt. atque hi velut procellæ meridianæ celerrimè ac magna cum vi totum orbem pervagati sunt, velut tonitrui filij Marci. 3. atq; ita gentium exteriorem hominem mactaverunt, ut interiorem vivam Deo offerrent hostiam, qui & ipse regenitus tandem incredibili perfusus fuit gaudio, quomodo ad Petrum iturum ad gentes Actor. 10. dictum surge, macta. hos verò Deus tanquam oves in medio luporum conservavit Matth. 10. *Allegorica hujus loci accommodatio.*

CAPUT DECIMUM.

Argumentum.

PLeriq; interpretes in ea sunt sententiâ, in toto hoc capite allegoriam esse continuam, & sub involucris rerum notissimarum proponi regni cælorum *Summa.*

 my-

mysteria temporis N. Test. ejusque felicitatis haberi in hisce expressam imaginem. quibus ut non omninò contradicendum existimo, sic nec in omnibus, præcipuè de prioribus ubi quæritur, ijsdem astipulandum arbitror. Propheta enim more suo præcedentes promissiones spirituales de regno Messiæ exornaturus easdem primùm confirmat præsenti aliquo gratiæ divinæ in re corporali (quæ magis incurrit in sensus, hominesq; movet. Vide quæ diximus ad vers. 1. C. 9.) edito documento, & contrà impijs immissæ deportationis jam solutæ experimento. Postea v. cum ita animos auditorum commemoratis præteritis judicijs, & præsentibus beneficijs præparasset, ad promissiones superiùs factas redit, easq; graphicè depictas probè exaggerat, & beneficia regni Christi (de quo in cap. superiori) commemorat quomodo argumentum huius capitis à Domino Wigando satis rectè in hunc modum positum esse legimus: Est repetitio prioris consolationis, quod Deus Judæis velit corporaliter & spiritualiter, præcipuè sub tempus N. Test. benefacere. Atq; hoc statuere omnium est tutissimum, tum quod horum melior ita ostendi possit connexio, tum quod res ipsa huic explicationi responderit, (ut infra demonstrabitur) tum quod à litera ità non discedatur, scopus prophetæ idem servetur, & analogicæ accommodation tamen in prioribus quoq; suus relinquatur locus.

ex D. VVigando repetita. *Ratio hujus sententiæ.* 1. 2.

Partes capitis constitui possunt tres, quarum prima de Dei benedictione in terræ fœcunditate vers. 1. secunda de maledictione ejusdem super impœnitentes declarata in populi captivitate vers. 2. 3. 4. 5. tertia de Ecclesiæ in N. Test. ex Judæis ac gentibus futura collectione ejusq; protectione agit vers. 7. Contrahi tamen illæ melius possunt

Analysis popularis partes tres. *Alia. Partes duæ.*

in

n partes duas, quarum prior est praecedentium promissionum 1.
'e regno Messiæ in præcedenti capite factarum confirmatio
'ers. 1. posterior earundem exornatio vers. 6. Illa tractatur 2.
er comparationem & θετικῶς à minus ad magis institutam,
i Deus dat pijs tempore suo pluviam, corporale, multò magis
labit reliqua bona spiritualia vers. 1. & ἀντιθετικῶς tum à con-
trario ductam, si idololatras graviter Deus punit, suos cul-
tores suaviter amplectetur vers. 2. tum ab exemplo petitam,
quemadmodum ille antea punijt populi Israelitici principes
vers. 3 per hostes à se immissos eos duriter affligens vers. 4. & 5.
sic etiam deinceps: & proinde Deus ille pios beneficijs ornans,
impios judicijs onerans colendus & rogandus est, ut, quas
fecit promissiones, gratiosè compleat. Hæc (nempe exor-
natio) ita bona à Deo conferenda enumerat, ut complemen-
tum summum ad Christi regnum pertineat. Sunt autem hæc,
quæ pollicetur veris Israelitis, in gratiam eos recipiet & cla-
mantes exaudiet vers. 6. lætitiâ verâ afficiet vers. 7. numero-
sos efficiet, multiplicando vers. 8. in longinqua loca dissemi-
nando vers. 9. & ex captivitate quacunque reducendo vers. 10. ho-
stes eorum perdet vers. 11. & ipsos Christo firmiter inseret
vers. 12.

PARS PRIOR.

Vers. 1.] Quando propheta in superiori capite pluri- Occasio.
mus fuerat in exponendo futuri regni Messiæ statu, idque
procul adhuc aberat, & proinde ab auditoribus facilè in
dubium vocari poterat, ad præsentia eos deducit, quæ
etiam tum, cum futura promittebantur, non credebant,
nunc tamen per DEI gratiam impleta videbant. Cum
enim ex captivitate Babylonica reduces, templique & ur-

bis structuram negligentiùs tractantes magna agrorum sterilitas annonæq; inopia affligeret, DEUS per prophetas Haggæum & Zachariam ejus calamitatis causam esse inobedientiam populi, modumque effugiendi hæc mala per seriam mandati divini in ædificandis templo & urbe executionem ostendit, seque si hanc exstructionem aggrederentur ac continuarent, deinceps ipsis benedicturum promisit, &, ut promissa appareant, fecit. Confer Hagg. 1, 6. 11. & 2, 15. Zachar. 8, 9. 10. 11. 12. Hæc omnia Judæis in memoriam revocat propheta, quando sic effatur : petite *precibusque efflagitate promißionibus divinis freti,* à Jehova *DEO vero, qui in ipsis cœlis est & quicquid ei placet, facit, cum terricula & idola gentium sint vanitates vanißimæ. Psalm. 115, 3. 4. Jon. 2, 9. infr. vers. 2. petite v.* pluviam *maturam & satis commodam, quippe quæ fruges maturat (quomodò ipsum nomen hebræum* מָטָר *optimè cum latina ista voce convenit, confer Amos 4, 7.)* tempore ſerotinæ, *quando jam segetes spicas produxerunt, & humectatione in locis his calidioribus maximè opus habent (qua de re, sicut & de ipsâ voce* מַלְקוֹשׁ *vide quæ dicta sunt Joel. 2, 23. & inspice Deut. 11, 14. Jacob. 5, 7.) quomodo huic pluviæ salutaria quæque & maximè commoda in scripturâ solent conferri Job. 29, 23. Proverb. 16, 15. Hose. 6, 3. hoc loco autem sub una specie boni corporalis utilißimi reliqua omnia synecdochicè comprehenduntur, quæ sub panis quotidiani nomine continentur. Verùm à quo petenda hæc sunt?* à Jehova efficiente nimbos, *quibus mixta coruscatio (illa enim vocabuli hebræi* חֲזִיזִים *est ἔμφασις ut non tantùm ex locis similibus, ubi extat, Iob. 28, 26. & 38, 25. verum etiam*

Causâ malorũ, vita impiorum.

מָטָר

מַלְקוֹשׁ

חֲזִיזִים

ex:

ex ipso ἐτύμῳ patet, siquidem est à Rad. חָזָה *id est, vidit duplicatâ ad αὔξησιν mediâ literâ, quibus accedit R. D. K. idem asserentis autoritas, ut certè sit Φαντασία maxima, quando nonnulli cum LXX. vertunt Φαντασίας, & nivibus obductum ac constrictum pectus habeat, quisquis cum vulgato latino interprete explicat per nives, quæ nec mense Majo in terra sancta, (dubito v. num unquam sine miraculo cadere potuerint, neque frugibus essent futuræ utiles) quod si feceritis, & vobis & alijs itidem in fide rogitantibus vota perficiet,* ac pluviam imbriferam *(hebraicè dicitur pluvia imbris ad αὔξησιν, de quâ Buxt. libr. 2. Gr. cap. 3. in observ. 6. de usu illius constructionis, mihi pag. 332.)* dabit eis *(ubi etiam hebræis frequentissima personarum Enallage)* cuique scilicet herbam in agro suo, *ubi vox hebræa* עֵשֶׂב *generatim notat, quod viret in agro exculto, sive gramen, sive herba, sive frumentum id fuerit, nil interest. modo tale sit, quod grandius jam ad maturitatem properet, & semen ferè meditetur.*

Pluvia imbris.

עֵשֶׂב

Vers. 2.] *Meritò autem ab hoc Iehova Deo vero, uno & solo, Ecclesia bonum illud sibi dari petit, quia idola, ad quæ confugiunt alij temerè, sunt vana, eorumq; cultores miseri. Hanc verò admonitionem non sine gravissimâ causâ propheta tum temporis adjecit, quoniam Iudæi cum aliàs semper ad idololatriam erant valde proclives; tum inprimis & ante captivitatem Babylonicam 2. Chron. 36, 14. & post eam huic fuerunt magnam partem dediti Ier. 44. Ezech. 8. & 16. cap. & in 1. lib. Macb. passim. Sed quæ est ratio, cur à Deo vero panis quotidianus petendus & exspectandus? hæc videlicet,* quia illæ imagines, *quæ hinc inde coluntur pro Dijs,* lo-

Quæ causâ hujus admonitionis.

Idola vana.

quuntur vanitatem *per suos sacerdotes, homines miserè seducunt promittentes montes aureos, cum ne plumbeos præstent, sed spem, quam concitaverunt, turpißimè fallant,* & divini *eorum idolorum singula accuratè observantes & inde futura conjectantes* vident falsitatem, *hoc est, id quod non se ita revera habet, cum Diabolus imaginibus ipsis objectis eos variè ludificetur,* & somnia, *quæ ipsi sibi immissa fingunt,* frustrà *de futuris* prædicunt, & vanitate *vanißimâ eos, qui consilij auxilijve expetendi gratia huc convolarunt,* consolantur, *incertioresque, quàm acceperunt, dimittunt. Quod ad vocabulorum hebræorum, quæ in textu,* ἐμφάσεις *spectat, tenendum, duo posteriora* קָסַם*, id est, divinavit, &* חָלַם *somniavit, esse* ἐκ τῶν μέσων*, & tam de ijs, quæ à vero DEO verè, & quæ à Diabolo ad idola falsò revelantur, in scriptura accipi. Ne longum faciam, de illo in bonam partem accepto vide Proverb. 16, 10. Esa. 3, 2. in malam Deut. 18, 10. Ezech. 13, 6. Mich. 3, 6. 7. de hoc suo modo usurpato Joel. 2, 28. (ubi plura super hac re diximus) hac ratione adhibito Deuter. 13, 3. Jerem. 23, 25. 32. Diabolus enim cum DEUS hujus mundi sit 2. Corinth. 4. 4. & DEI quasi simia etiam modos revelationum divinarum se æmulari posse Numer. 12, 6. Job. 33, 15. suis persuadet. De* תְּרָפִים *autem ita breviter habendum. fuerunt imagines plerumque idololatricæ figuram humanam habentes 1. Sam. 19, 13. quæ vel privatim ad cultum idololatricum Genes. 31, 30. Iudic. 17, 5. & 18, 14. vel publicè Ezech. 21, 26. prostabant, & de gravißimis rebus consulebantur. vide plura de his apud Riberam in cap. 3. Hos. num. 20, 21. Verum quis eventus tandem horum omnium? hic nimirum,* pro-

[Margin:] קָסַם חָלַם *accipiuntur. in bonam. & malam partem.* תְּרָפִים

propterea profecti sunt tanquam grex, & testificati, quod non *esset ipsis verus ac bonus* pastor, *qui ipsos doceret, regeret, protegeret, quando scilicet in sensum reprobum primùm dati hinc inde velut palatæ oves in miserijs currentes vociferabantur (confer Matth. 9, 36.) & postea velut oves mactationis in captivitatem abripiebantur suo pastore seu rege privati.*

Grex, cui non pastor.

Vers. 3) Quoniam autem maxima hujus invalescentis idololatriæ culpa penes sacerdotes residebat, qui suâ negligentiâ unumquemq; in rebus sacris sinebant suo abundare sensu, nunc subijcit Zacharias, quod nec isti impunè tantum suâ culpâ factum damnum tulerint. Contra pastores istos *duces & principes in utroq; Ecclesiastico ac politico, ordine (vide Mich. 5. 2.)* accensa est ira mea, & in istos hircos *fœtore, petulantia, libidine gregi nocentes quàm maximè* animadverti; nam *tandem* visitavit *(gratiosè videlicet, quod diversitas constructionis ejusdem verbi* פָּקַד *innuit. hoc enim quando cum* עַל *occurrit, in malam, sine eo cum est, in bonam partem accipi solet)* Jehova *Dominus* Exercituum *gregem suum (ut habetur pluribus Jerem. 23. Ezech. 34.) nempe* domum Jehudæ, & disposuit hos ipsos, velut equum decoris sui in bello; *fecit eum fortem velut equum bellatorem, qui in prælia ruit intrepidus Iob. 39, 22. 23. eumque velut habenis ducet ad exequendam suam voluntatem, &, ut reges superbi suos equos magnificiunt, ita eum habebit in maximo pretio donisq; ornabit, ut illi equum phaleris egregijs condecorare solent, & hoc etiam in pœnam illorum pseudoprophetarum, qui Iudæis velut vilissimo jumento sunt turpiter abusi, atque ita erit hic πρόληψις versus 6. & seqq.*

Sacerdotum negligentia.

פָּקַד

Pij Dei equus.

& seqq. non vero hæc de hostibus intelligenda cum Junio, quippe quorum hîc nulla in præcedentibus facta mentio, & textus hebræus non satis illam explicationem videtur admittere, addo quod in sequentibus duobus versibus de hostibus antea populo Dei divinitus immissis agatur. taceo, quod nostram sententiam firmet quoq; primò quod ut in præcedenti membro est ἐξήγησις, sic etiam more scripturæ solenni in sequenti: deinde quod pronomina duo emphatica ita longè melius rei congruant & tandem quod Deus decorem suum ipsius impijs non concedat, licet robur quoddam illis indere soleat.

Junius refutatur. 1. 2. 3. 4.

Vers. 4.) Unde verò dicat quispiam tanta tam subita facta est mutatio, ut qui modo opprimebantur, nunc alijs imperent devictis? à Domino hoc factum est, ait propheta, tum enim quando erat suo populo iratus, hostes immitebat & armabat; nunc verò placatus eosdem reprimit. Ab ipso Deo scilicet fuit angulus *seu turris expugnatoria, quam in urbe expugnanda adhibuit Nebucadnezar (de voce hebræa vide quæ dicta sunt Soph. 1, 16. & 3, 6.)* ab ipso etiam clavus *tentorijs militaribus impactus*, ab ipso *etiam reliqua omnis generis arma & instrumenta belli, quæ hic synecdochicè dicuntur* arcus bellicus, ab ipso processit omnis exactor pariter, *qui tyrannicè populum tractare poterat vide sup. cap. 9, 8. Et propter ultimam hanc particulam malo præcedentia ita explicare, quam cum multis metaphoricé interpretari angulum Ducem in Rep. clavum omnem qui in magistratu est constitutus, arcum bellicum eorum ministrum, atque ita q. h. l. dicatur, quæ bona Deus suo populo contule-*

A Deo est angulus

clavus

arcus, exactor.

Firmatur superior explicatio.

tulerit in eo, dum ipsi dedit magistratum prudentem & rebus gerendis idoneum. quomodo non quadrabunt illis antecedentibus hæc sequentia, ab ipso processit omnis exactor pariter, quia ut illos dat ex gratia, sic hunc immittit ex irâ, non igitur pari ratione: scio alibi eadem vocabula præcedentia vel cognata ita accipi Iud. 20, 2. 1. Sam. 14, 40. Esa. 19, 13. & 22, 23. verùm num etiam h. l. non video, cum nec sciam, quemodo & ubi vocabulum exactoris in bonam partem usurpetur. Sed etiam hæc quæ sequuntur nostram sententiam confirmant.

Vers. 5.) Et fuerunt *illi hostes populi Dei ab ipso armati* ut potentes (*heb.* כְּגִבֹּרִים *ubi* כ *non similitudinem, sed rem ipsam notat, quemadmodum aliàs sæpè, & ὡς in N. Test. inspice quæ attulimus Obadi vers. 11.*) *verè fortes* conculcantes *suos adversarios ceu* lutum platearum in bello quum præliabantur, *neq; id mirum, quia* Jehova cum ipsis erat, *hanc vim ipsis indebat, adeò ut* pudefacerent *inter hostes suos, quibus isti maximè confidebant, equites qui galeati* insidebant equis, *& spem magnam victoriæ ijs præbent, à quorum partibus stant, sic non tantùm hostes Iudæorum ipsorum equitatum, sed etiam Ægyptiorum fuderunt vel fugaverunt, in quibus spem ponebant maximam Esa. 31, 1. 2. Reg. 24, 9. Ierem. 37, 7. quoniam Deus ita pro sua omnipotentia rem totam direxit.*

כ veritis.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 1.

Panis quotidianus à

I. Petite à Jehova pluviam) *A Deo vero petendus est panis quotidianus, sicut Christus docuit Matth. 6, 11.*

Deo petendus. *imò similibus & ratione prægnanti ad id hortatus est Luc. 11, 5. & Salomo suo exemplo præivit Proverb. 30, 7. 8. & in eo tempestas satis, animalibus & hominibus commoda, vide quæ in hanc sententiam dicta Joel. 1, 6. 10. 11. 17. & 2, 23. L. C. 2. & 24. Amos 4. 7. 13.*

Pluvia tempestiva à Deo. II. Et pluviam imbriferam dabit eis) *Dei favor quandoque etiam ex pluvia tempestiva cognosci potest Psalm. 65, 10. & 67, 7. 1. Reg. 8. 36. quemadmodum hæc obedientibus Dei mandatis promissa est Lev 26, 4. Deut, 11, 14. & 28. 12. & contra ob peccatum subtrahitur ibid. istic vers. 19. hic vero vers. 23. 24. vide hac de re Job. 5, 10. & 38, 26. 28. Psalm. 147, 8. Jer. 10, 13. Matth. 5. 45. Act. 14, 17. quod si vero pluvia à Deo datur, non frustra aut temere decidit, ut multi opinantur.*

Ex vers. 2.]

Idolorum vanitas. I. Imagines loquuntur vanitatem] *Consideranda hîc est idolorum vanitas, de qua Psalm. 115, 4. & 135, 15. Es. 41, 29. vide quæ de illâ allata sunt Jon. 2, 9. Hab. 2, 18. 19. ex scriptura canonica maximè Eadem tamen etiam in libris apocryphis graphicè depingitur Baruch. 6. Sap. 13. & 15. Neque est quod quisquam putet, non necessarium esse, hæc nostris hominibus inculcare, cum apud nos nulla sint idola ? age vero si non sunt externa templi ἀναθήματα, sunt interna animi ἁμαρτήματα, utpote ambitio, avaritia confidentia Eph. 5, 5.*

Divinationes exitiales. II. Divini vident falsum] *Divinationes ut à Deo sunt severè damnatæ Lev. 19, 31. Deut 18, 11, Jer. 5, 30. 31, ita eis, qui his aliquid tribuunt, sunt verè exitiales Psalm. 97, 7. quia judicia talia Deus reddit irrita Esa. 44, 25.*

Somnia. III. Somnia vana loquuntur] *Quemadmodum somnia:*

nia olim à Deo immiſſa fuere probè attendenda Num. 12, 6. Ioel. 2, 29. ita quæ tali teſtimonio deſtituuntur, præſertim hoc tempore ultimo, quando Deus non amplius πολυτρόπως nobiſcum loquitur Heb. 1, 1. ſunt ſecurè contemnenda Deut. 13, 1. Eccleſ. 5, 2. 6. Ierem. 23, 16. 25. & 27, 9. & 29, 8. Syrach. 34, 1. Ex his vero tribus vaniſſimis rebus diſcimus, à ſolo Deo in ejus verbo petendam eſſe veritatem, Eſ. 8, 20. nam quum non eſt viſio, nudatur populus, qui autem obſervat legem, ô beatum illum Proverb. 29, 18. ſunt enim hæretici fontes aqua conſolationis carentes, nebulæ, non nubes roridæ, à vento agitatæ, arbores infrugiferæ 2. Petr. 2, 17. epi. Iud. v. 12.

pleraq; vana.

A Deo veritas.

IV. Idcircò proficiſcentes] *Idololatriæ pœnæ tandem ſunt bella, excidia, &, niſi agatur pœnitentia, æternum exitium. vide quæ dicta ſunt Mich. 6, 16. & quomodo, qui illi dediti ſunt, dum ducuntur, miſerè ſeducantur Paulus deſcribit 1. Cor. 12, 2. 3.*

Idololatriæ mala.

Ex verſ. 2.]

I. Contra paſtores iſtos accenſa eſt ira mea] *Sæpè à Deo graviter in illos animadvertitur, qui alijs præfecti ſunt, quando hi ſuo non ſatis ritè, aut negligenter funguntur officio. Exemplo ſunt Levitæ Exod. 32, 27. 29. Deut. 33, 9. & ſeniores populi Numer. 25, 4. Eli. 1. Sam. 2, 29. ita verò ſi quid per ſupinam negligentiam perdunt verbi divini miniſtri punientur juxta comminationem ſeveriſſimam Ezech. 3, 2. & 33, 7. cui multum datum eſt, ab illo multum requiretur Luc. 12, 48.*

Qui alijs ſunt præfecti, ubi peccant, puniuntur gravius.

II. Viſitavit Jehova gregem ſuum] *Deus tandem ſuos gratiosè viſitat, ut promiſit, tam in corporalibus Gen. 21, 1. quàm ſpiritualibus rebus Luc. 1, 68. 78. nunc enim in hoc*

Viſitatio Dei gratioſa.

seculo quasi absumus à Domino 2. Corinth. 5, 6. & sumus peregrini Dei Psalm. 39, 13. & 119, 19. olim autem erimus cives, siquidem πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει *Philip. 3, 20. hac de causa, quando Deus jam declarat aliquo effecto, se nobis adesse, nos visitare dicitur. quemadmodum amicus amicum, quicum non habitat, solet visitare, se propiorem ipsi ostendere, ac suæ præsentiæ fructum aliquem indulgere, postea verò iterum ad suos abire. Interea verò si cupiamus à Deo propitio visitari, oportet nos esse non inter hircos, sed oves & gregem ejus, qui ingrediantur portas ejus Psalm. 100, 4. vocemque ejus audiant ac pastorem suum sequantur Iohan. 10, 4.*

Sumus Dei equi. II. Dispofuit velut equum decoris fui] *Tria monet potißimùm hæc similitudo. 1. Deum nos habere in magno precio, ut reges suos equos egregios. 2. ut illi per hos se solent ostentare, ita Deum multa ac magna per pios gerere, quibus suam potentiam declaret, 3. nostrum esse, ne quem alium ductorem vel sessorem, qui nos regat, admittamus, quàm solum Deum, & ne evadamus Diaboli mundiq; jumenta. Psal. 32, 9. de quorum fine Psal. 50, 13. 21. confer ea quæ dicta sunt supr. c. 9. v. 9. L. C. undecimo.*

Ex versu 14.]

Bella sunt pœna. Ab ipso Angulus] *Bella à Deo immittuntur propter peccata populi Lev. 26, 24. 25. Deut. 28, 25. 49. Iudic. 2, 14. & 3, 8. 1. Reg. 8, 33. Esa. 5, 25. Ier. 5, 15.*

Ex versu 15.]

Laus victoriæ debetur Deo. Fuerunt similes potentibus, quia Jehova cum ipsis] *Deo soli debetur omnis laus victoriæ Exod. 14, 4. 1. Chron. 17, 8. Psal. 3, 9. & 18, 48. & 108, 13. 14. Prov. 21, 31. Etsi*

cui:

cui Deus adest in prælio, ille murum transilire, hostesq́ fundere potest, ut suo exemplo declarat David Psalm. 18, vers. 30. 31. & à Ionathane edita strages probat 1. Sam. 14, 6. quem enim armat Dei omnipotentia, hunc nulla prosternet, aut saltem ei resistet, humana potentia Psalm. 89, 18. quia Iehova est potentissimus bellator Psalm. 24, 8.

PARS POSTERIOR.

Vers. 6.] *Sed hæc quondam, cum Dei excandescentia fumabat: nunc autem idem bona verba proclamanda curat suo populo supr. c. 1, 13. 14. 15. dum sic ait:* Corroborabo autem *nunc viceversâ, quos antea in terrorem conjeci & planè effœminatos reddidi,* domum Jehudæ, & servabo domum Josephi *seu regnum Israeliticum, in quo fuit non minima tribus Ephraim à filio Iosephi oriunda (unde etiam nominatur Apocal. 7, 8.) quæq́ aliquando sola per synecdochen pro decem tribubus usurpatur Ezech. 37, 16. 19. Amos 5, 6. 15. & 6, 6. quandoque verò pro omnibus omninò tribubus sumitur Psal. 78, 67. & 80, 2. & 81, 6. Obadi. vers. 18. atq́ ita etiam h. l. omnium, qui ab Israele seu Iacobo descenderunt fit mentio, & proinde, nisi velimus in dubium vocare hanc DEI promißionem, itidem impletam in Israelitis ac in Iudæis, denuò concludimus, quò etiam facit sequentis verbi hebræi non negligenda* ἔμφασις, *cùm dicit propheta* ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενος והוֹשְׁבוֹתִים *composita nimirum voce ex duabus Radicibus* יָשַׁב, *id est, habitavit, &* שׁוּב *id est, reversus est, & utraq́ in tertia conjugatione, ut innuat, facturum non tantùm Deum, ut revertantur Iudæi ex captivitate, verum etiam ut reducti ac reversi tranquillè in terra diu habitent, q. d. Deus,* reductos *à me in terram*

Ἀντίθεσις.

Domus Josephi, tribus Ephraim.

והוֹשְׁבוֹתִי

terram suam tranquillè *in eâ illos* collocabo. *simplex enim verbum à* יָשַׁב *in hac conjugatione & cum hoc præ & affixo est Hos. 11, 11.* וְהוֹשַׁבְתִּים *à* שׁוּב *verò itidem eodem omninò modo infra reperitur vers. 10.* וַהֲשִׁבוֹתִים. *quæ verò causa & reductionis, & in sua terra plantationis? nuda Dei misericordia in Christo data, quia (inquit Deus)* misereor eorum, eruntque *tam chari* ac si non abjecissem eos, quia ego *sum* Jehova Deus eorum, *per Christum ipsis placatus* exaudiam eos, *quæ omnia licet de Israele, quod ad carnem, hoc est, Iudæis dicantur, tamen quia hi (ut antea jam aliquoties dictum) tum temporis erant vera Ecclesia, ad hanc promissionum illarum complementum potissimùm spectat & adhuc durat. Si enim ad Iudæos in terram sanctam reductos ex captivitate Babylonicâ respicimus, lenia saltem apparent gratiæ hîc promissæ vestigia, eò quod ipsi sæpè & subitò denuo à Deo suo deflexerint. ad Israelem Dei itaq; seu eos; qui per fidem in Christum tales sunt, hæc pertinent & quotidie implentur à Domino cæli & terræ, quatenus is cum Adamo in exilium ejectos ac ex paradiso projectos in pristinam sedem restituit, & pro ijs, ut bona hæc sint propria, apud patrem semper intercedit. atq; ita sequentia eodem modo horsum applicari debent, quando sic porrò propheta loquitur.*

Quæ dicuntur Judæis pertinent ad Ecclesiam.

Vers. 7.] Et erunt *revera*, ut potens *quidam* Ephraimita, *qui heroicam virtutem factis exprimat, siquidem Ephraimi inter reliquas populi Israelitici tribus censebatur populosissima & in bellis maximè strenua Iudic. 8, 1. 2. & 12, 6. supr. 9, 10. Psalm. 60, 7. & 78, 9. quod etiam innuit ipsum vocabulum hebræum* גִּבּוֹר, *id est validus robore, qui*

Ephraimita.

גִּבּוֹר

*ci multos alios vincit seu antecellit, unde de fortissi-
is quibusque usurpatum legimus Nimrodo Gen. 10, 9.
oliatho 1. Sam. 17, 51. imò inter Christi nomina poni-
ir Esa. 9, 5. & enallage numeri idem indicat, quod qui-
bet ex illis sit futurus tam fortis, ut Ephraimita ali-
is insignis Buxt. thes. l. 2. c. 10. pag. 389 Benè vero ipsis
rtiter rem gerentibus omnia succedent, magnamque
cinde voluptatem capient, quoniam* lætabitur animus
orum q; vino, *quod propterea natum & datum, ut cor
ominis lætificet Jud 9, 13. Psal. 104, 15. Sir. 40, 20. h. l.
amen effectus similis in gaudio, non causa eadem intel-
igenda, ut supra c. 9, 15* & filij eorum videntes ac fruen-
es eodem lætabuntur exultabitque animus eorum in
Jehova *dante illa omnia benignè & clementer benedicente, non
n rebus mundanis sup 9, 9. Ps. 4, 7. 8.*

Animus lætatur quasi vino.

*Ve s. 8.) Ne quis vero dicat, promittitur fore ut do-
mus Jehudæ ac Josephi servetur: at multi Iudæi & Israe-
litæ adhuc sunt in Assyria & Persia? quid illis futurum?
Respondet Deus, etiam illos (si modo vocem meam
audire voluerint) facilimè congregabo levissimo sibilo,
ut pastor suas oves sup. 2, 6. 7. (quod ad phrasin vide Es.
7, 18.) & illos qui jam adsunt, valdè multiplicabo. quæ
iterum de Israelitis primò intelliguntur, complemen-
tum vero ultimum in omnibus fidelibus ostendi pote-
rit* sibilans, *inquit Dominus,* ad eos *lenissimâ voce tan-
tum dato signo, cum sine magno labore hanc rem possim
conficere,* congregabo eos, quum redimam eos, & mul-
tiplicabuntur, sicut multiplicati *antea* fuerant, *ut ita ad-
huc promissionis Abrahamo factæ Gen. 13, 15. 16, & 17, 2. vi-
gor appareat, quæ interprete apostolo Gal. 3, & 4. etiam*

Deus sibilat.

ad omnes fideles suo modo pertinet, & tum in spirituali Israele maximè impleta est, cum & Christus ipse ita voce Evangelij sibilaret, venite ad me Matth. 11, 28. si quis sitit Johan. 7, 34. & apostoli, ejus jussu, in totum terrarum orbem eandem vocem propagarent Marc. 16, 20. Col. 1, 23.

Pij disseminati. *Vers. 9.) Sic etiam illa, quæ sequuntur, explicanda, cum dicitur,* Et disseminabo eos in populos, *ut semen quod dispergitur, non ut pereat, sed fructificet, quomodo & Israelitæ cum aliàs corporaliter in sua terra valdè se multiplicaverunt, & tandem post ascensionem Christi in cælos cum magna aliorum salute sunt hinc inde dispersi, sicut patet ex Actis cap. 2, 5. & 8, 1. 4. Jac. 1, 1. 1. Petr. 1, 1. disseminabo vero* ut in longinquis locis recordentur mei, *Dei recordari,* *aliosque per Evangelij prædicationem recordari faciant (qua phrasi synecdochicè totus cultus divinus denotatur, cui de impijs usurpata opponitur, oblivisci Dei vide* *oblivisci.* *Psal. 6, 6. & 9, 18.)* & vivent cum filijs suis, postquam sunt conversi.

Reductio ex Ægypto. *Vers. 10.) Atq;* ita *(respicit ad vers. 8.)* reducam eos è terra Ægypti, *quò Judæi confugerunt everso templo Jerem. 44, 1. & 43, 2. & antea è decem tribubus multi, veniente Assyrio Hos. 8, 13, & 9, 3. 6. &* ab Assyria, *quò decem tribus sunt abductæ 2. Reg. 17.* congregabo eos in terram Gilhadis, & Libani abducam eos: *quibus duobus terminis orientali & septentrionali tota terra sancta synecdochicè hîc circumscribitur vide Num. 32, 39. Deut. 3, 12. Johan. 1, 4. & tamen hæc tota terra* non sufficiet eis, *quæ revera abundè impleta sunt in N. Test. ut prædictum ab Esaia c. 49, 20. & 54, 1. Gal. 4, 27.* *Terræ sanctæ termini.*

Vers.

verſ. 11.) Quod cum ita ſit, ne quis vel ob viarum difficultatem, vel regnorum, ad quæ pervenient doctores Evangelij, potentiam, fieri non poſſe exiſtimet, audiat etiam hæc, quæ ſubijciuntur, quia eò, quod tam numeroſa & copioſa erit Dei benedictio in Eccleſia, amplificabit populus Dei ſedes ſuas, & q. miſſis colonijs Aſſyrios, Ægyptios, aliasque gentes accerſet, eosque imperio Chriſti ſubdet. quod dum prædicit propheta, alludit ad hiſtoriam eductionis Iſraelitarum ex Ægypto, & ſic ait: Quamobrem tranſibit *Deus per* mare anguſtiâ, *idque ipſo mandante cedet, imò aufugiet Pſalm. 114, 3. 5. Eſa. 11, 15.* & percutiet in mari fluctus, areſcentq; omnia profunda rivi, *Nili ſcilicet (qui ſæpe ita ſinecdochicè in ſcriptura* יְאוֹר *vide Amos 8, 8. appellatur) ut tam commodè poſſint intrare Ægyptum, ac ſi exarefactus eſſet Nilus, quemadmodum olim terram ſanctam Judæi ſunt ingreſſi, per mare rubrum & Jordanem exſiccatum introducti, & ſic, cum*

omnia cogantur cedere prona Deo,

dejicietur *nullo negotio* faſtus aſſyriæ, ſceptrumq; Ægypti amovebitur, *cum & ex his regionibus multi ſceptro Chriſti ſe ſubjicient, & contra Eccleſiam ferocire deſinent.*

Populus Dei alio traducit colonias.

יְאוֹר

Verſ. 12.) Tandem ne quis dubitet de impletione harum promiſſionum, cum hominum, per quos ea fieri debeat, imbecillitatem conſiderat, ſic Deus concludit: Roborabo autem illos in Jehova, *Chriſto Eccleſiæ capite,* ut in nomine ejus continenter ambulent, *ac in vocatione ſua ſedulò adminiſtrandâ pergant,* dictum Jehovæ, *qui dicit & perficiet, vireſque invictas, ut ſupra verſ 6. ſuis*

Miniſtri verbi à Deo roborantur.

ministris promittit, eò quod multis tentationibus & periculis erunt subjecti.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 6.]

Credentes à Deo firmantur.

I. Corroborabo domum Jehudæ) *Credentes Deus ita roborat, ut nil ipsis possit nocere, aut eos à Deo suo abstrahere (si modò ipsi se non subducant Ebr. 10, 38,) Rom. 8, 28. 35. 38. 39. sed ut omnibus longè superiores evadant in Christo ibid. vers. 37, qui dat ipsis victoriam 1. Corinth. 15, 57. ut Paulo, in cujus infirmitate potentia Dei ita perficiebatur 2. Corinth. 12, 9. ut in confortante ipsum Christo posset omnia. Philipp. 4, 13. quemadmodum & pater credentium Abrahamus non fuit in fide languidus Rom 4, 19, 12. sicut & plures alij, de quibus cap. 11, Hebr. non enim tantùm Deus suos contra Diabolum corroborat Ephes 6, 10. verum etiam sæpe ijs robur contra hostes terrenos concedit, ut ex quibusdam jam allegatis exemplis patet. adde 1. Sam. 30, 6. 1. Corinth. 15, 32. 1. Sam. 17, 45.*

Fons bonorum Dei misericordia.

II. Quia misereor eorum) *Fons omnium beneficiorum à Deo in nos collatorum est ejus gratuita misericordia; nulla nostra opera Psalm 44, 4. 2. Timoth. 1, 9. Tit. 3. 5. imò etiam inde omnia bona in malos proficiscuntur, ut ita ad pœnitentiam adducantur, pietatemque colere incipiant Matth. 5, 45. Rom. 2, 4. 2. Petr. 3, 9. Actor. 14, 15. 17. & 17, 26. 27. vide Ioel. 2, 13. Habac. 3, 2. sup. 1, 16. ut meritò omnes fateamur, summæ benignitatis Iehovæ est, quod non sumus absumti, quia non finiuntur miserationes ejus Thren. 3, 22.*

III. Eruntq; ac si non abjecissem eos) *Iehova non mutat*

at Malach 3, 6. & dona ejus sunt ἀμεταμέλητα Rom. 11, 29. ideò ut fœdus cum omnibus initum in initiationis sacramento ab ejus parte semper sit ratum, & manus ejus semper extenta Esa. 65, 2. dum sic inclamat perfidos, revertere aversa Israel, dictum Iehovæ, non faciam, ut irruat facies mea irata in vos, nam benignus sum. revertimini filij aversantes, nam ego conjugio junctus sum vobis Ierem. 3, v. 9. | Dei dona ἀμεταμέλητα.

Ex versu 7.]

Erunt similes potenti Ephraimitæ] *Cum dicit, fore piòs similes Ephraimitæ potenti, id innuit propheta, non esse regnum Christi de hoc mundo Iohan. 18, 36. & proinde neq; arma nostra sunt carnalia, sed divinitus valida 2. Corinth. 10, 4. quia non est lucta nobis cum sanguine & carne, sed adversus potestates & spirituales improbitates Ephes. 6, 12. de reliquis, quæ ex hoc versu notari poterant, dictum est supra cap. 9, vers. 9. & 15.* | Regnum Christi nō est de hoc mundo.

Ex vers. 8.]

Sibilans ad eos congregabo eos, quum redimam eos] *Christus est ille electus & dilectus Dei patris servus, qui non vociferatur, nec attollit vocem suam, arundinem quassatam non frangit, & ellychnium fumigans non exstinguit Esa. 42, 1. 2. 3. Matth. 12, 18. atque hic est ille bonus pastor, cujus vocem oves audiunt Johan. 10, 27. 28. etiam tum, cum lenem Evangelij sibilum edit, venite. hic enim ex Sion prodit Esa. 2. Mich. 4. & non cum tonitru, fulgure & clangore ut lex Mosis ex Sina data est Exod. 19.* | Christi vox lenis.

Ex versu 9.]

I. Disseminabo eos in populos] *Verbum Dei est velut* | Verbum Dei semē.

semen spirituale, quod per spirituales agricolas agro cordis humani concreditur, isq́; si divinæ legis aratro proscissus, bonus fuerit redditus & contritus (qui Deo placet Psalm. 51, 19. Esa. 57, 15.) Sole justitiæ affulgente fructum fert multiplicem, quæ parabola à Christo ipso explicatur Luc. 8, 11. ipsi vero palmites ex semine verbi Dei progeniti Johan. 15, 2. 1. Pet. 1, 23. sæpè ex uno loco in alterum transferuntur, ut fructum uberiorem faciant Psalm. 1, 3. Tales fuerunt à Christo & apostolis paratæ plantulæ, quæ maximam partem in totum mundum cum magno Ecclesiæ ceu horti & paradisi Christi (ut in cantico canticorum declaratur) incremento disseminantur. vide, quæ dicta sunt in explicatione textus. Confer 1. Corinth. 3, 6. 7. 8. 9. Johan. 15, 16. & olim congregabuntur Matth. 13, 30. 43. dispersi filij Dei, tandemq́; in horrea Dei ut semen optimum ac filij Dei per Christum redempti sup. vers. 8, & Johan. 11, 51. 52. reponentur.

Pij Dei recordantur.

II Recordentur mei *Pij semper Dei recordantur, in prosperis gratias agendo, in adversis orando, de præteritis & perpetratis peccatis solliciti dum accusantur in memoriam sibi revocant Dei misericordiam, in futuris & perpetrandis, ad quæ invitantur, sibi proponunt Dei justitiam, atq́; ita Christianus quando cum Christo proponit sibi Jehovam jugiter, & hic à dextera ejus est, non dimovetur Psalm. 16, 8. Act. 2, 25.*

Ex vers. 10]

Reducam eos è terra Ægypti] *Cum Ægypto & assyria mundus hic optimè potest comparari. Ut autem ex illis se suos Dominus congregaturum promittit, ita adhuc suos de mundo seligit Johan. 15, 19. & facit, ut in pascua*

verbi

verbi divini deducti (Gilead enim erat regio pascuis abundans) Psalm. 23, 2. velut oves Christi habeant περιοσόν, id est, abundent Luth. das sie volle genüge haben/ Johan. 10, 9. 10. in hac terra, & postea in montem Dei Psalm. 15, 1. Ebr. 12, 22. (quod membrum comparationis suppeditat mentio montis Libani confer Psalm. 92, 13. 14.) per Christum traducentur, longè gloriosiùs quàm David olim suos arcem Sionis deduxit 2. Sam. 5, 7. 1. Chron. 11, 5. ubi si quis nomen Gilead, id est, cumulus testimonij, & Libanon, id est, albus anagogicè velit explicare, & ad biblia sacra testantia de Christo, albasq; vestes, quibus Christus nos hîc inchoativè, in altera autem vita consummate induit, fieri etiam hoc potest.

Christi oves abundant.

Gilead, Libanon,

Ex vers. 11.]

I. Transiens per mare angustiâ percutiet fluctus] *Quemadmodum Deus olim percussit fluctus in mari rubro & Jordane, ut cogerentur cedere ipsius populo; ita hodiè etiamnum omnia obstacula facilimè potest removere, & hostium, (qui propter copiam & impetum cum aqua in sacris literis conferuntur, Esa. 8, 7. Ierem. 47, 2. Apocal. 17, 15.) franget potentiam, nos modo ducem hunc per mare hujus mundi intrepidi sequamur Psalm. 60, 14.*

Deus facit ut cedant aquæ

i.e. hostes,

II. Deijcietur fastus Assyriæ, sceptrumq; Ægypti amovebitur] *Hæc quoq;, quando dicitur, exaritura omnia profunda rivi, fastum Assyriæ dejectum, sceptrumq; Ægypti amotum iri, possunt ita ad nostra tempora accommodari quod quicunq; velit Christum sequi percutientem fluctus in mari, oporteat ipsi arescere omnia profunda rivi, cum ad solum fontem vitæ Christum currere, &*

Accommodantur hæc nobis.

inde sitim suam sedare jubeatur Iohan. 4. & 7. & porrò qui magnus est fastu suorum operum q. propter ea beatus sit, & se ita extollit Luc. 18, 9. 11. 12. 14. & 16, 15. necesse est ut deijciatur ille, & hic humilietur cum publicano ibid. vers. 13 & tandem decet se subducere sceptro Ægypti, hoc est, hujus mundi imperiò & delicijs Tit. 2. 12. confer Apoc. 11, 8.

Ex versu 12]

Christus non vult suos ociari.

Roborabo illos in Jehova ut in nomine ejus continenter ambulent] *Ex Christo capite omne robur in pios membra ejus derivatur, non ut ipsi sint ociosi (hoc enim in parabola reprehendit Matth. 20. 6.) sed ut fructum multum ferant Iohan. 15, 16. & in nomine veri Dei ambulent, id est, scripturæ stylo, in cursu pietatis progrediantur (vide quæ dicta sunt in Psalm. 1, 1.) nec cum uxore Lothi subsistant Luc. 17, 32. Rectissimè enim dicimus ex Bernhardo, ut Luna (cui Ecclesiam in scriptura comparari alibi, nempe Psalm. 8, 4, probatum est) aut crescit aut decrescit, nunquam verò eadem facie diu apparere solet: sic pij in pietate vel proficiunt vel deficiunt, in eodem v. statu diu subsistere nesciunt.*

CAPUT UNDECIMUM.

Argumentum.

Summa.

Promißionibus miscentur minæ.

Quia bonis in Ecclesia visibili semper plures mali sunt immixti, Deus in vaticinijs prophetarum promißionibus miscet minas, ut illos istis præmuniat ac confirmet, hos verò hisce terreat & ad frugem revocet, Eodem modo etiam nunc cum resipi-

ſpiſcentibus Eccleſiæ reſtitutionem magnificè hactenus figuris aliquot declaravit, & ſic eos ſatis erexit, porrò pœnitere neſcijs ruinam prænunciat, cauſasq́ ejus exponit, nempe oppreſſionem aliorum, & Chriſti in carne manifeſtati, miraculis clari, beneficijsq́ quam plurimis gentem Judaicam docendo & ſanando ægrotos afficientis rejectionem ſceleratiſſimam, quando eum triginta argenteis à Juda venditum emerunt & morte crucis afficiendum curarunt. Id igitur reſtare concludit, ut, cùm ſervari nolint, ſuâ culpâ mali male pereant, quando Deus gloriam toties oblatam ac ſuperbe ſpretam auferat, &, cum optimo paſtori obedire noluerint, veniant paſtores alij ſtultiſſimi ac crudeliſſimi, qui tamen & ipſi tandem debito afficientur ſupplicio. Scopus igitur eſt, admonere omnes ſui officij, pios, ut in cœpto curſu pergere ſuo bono, impij ne in ſuo propoſito perſiſtere ſuo malo, ſed ad frugem quam primùm redire velint, ne malis hîc prædictis involvantur ac miſere intereant. Scopus.

Partes conſtitui poſſunt tres I. agit de excidio templi, & politiæ Judaicæ πανολεθρία II. cauſam hujus rei præcipuam exponit, nempe indigniſſimum Chriſti contemtum, qui cum erat à Deo patre miſſus paſtor optimus, ſuoq́ue paſtorali officio fideliſſimè fungeretur, tandem pro præmio reportat mortis ſupplicium, ad quod triginta argenteis emitur. III. pſeudopaſtores venturos eſſe indicat, & cum menſuram iniquitatis ſuæ compleverunt, à Deo punitum iri concludit. Sed cum alijs dividemus hoc caput in duas partes, quarum prior ſub allegoria à Libano ſumpta excidium urbis Ieroſolymorum orbisq́ Iudaici ſummatim proponit, ita ut toti regioni, &

Analyſis 1. partes tres 1. 2.

3.

II. Partes duæ,

1. Excidium

ni & ejus incolis tam summis vers. 1. quàm infimis, tam nobilibus & potentibus, quàm obscuris & infirmis seu tenuibus vers. 2. & deniq; tam ijs, qui alijs præsunt, quam illis, qui sub eorum imperio degunt vers. 3. interitum ob
2. *Ejus causæ ante gredientes,* *venturum prædicat. Posterior autem idem judicium minutatim exponit cum causis antegredientibus & adjuvantibus aliâ allegoria à re pastoritiâ petitâ. Causæ antegredientes sunt præcedentium & præsentium in utroque regimine, Ecclesiastico ac politico, præfectorum crudelitas, avaritia, hypocrisis vers. 5. & populi hæc tacito suo calculò approbantis stoliditas vers. 6. & in Christum verum suum ac benignissimum pastorem summa ingra-*
adjuvantes. *titudo & impietas vers. 12. causæ adjuvantes sunt futurorum pastorum in officio negligentia & perversitas vers. 16.*
Judicium. *Ipsius autem judicij improbis formidabilis, pijs vero grati*
1. *& amabilis membra sunt tria, primum, cùm reliqui minus rectè suo fungantur munere in pascendo grege commisso, & proinde digni, qui eo abdicentur, vers. 5. Christi ad officium pastorale vocatio & institutio vers. 4. in quo paucos audientes ipsius vocem salvat, reliquos vero contumaces perdit: secundum, ejus administratio in*
2. *populo Judaico ante universalem Evangelij promulga-*
3. *tionem vers. 7. tertium, est judicij executio vers. 8 id autem est duplex, videlicet & omnis boni, quo gaudebant, ab-*
Boni ablatio. *latio, & mali immissio vers. 16. 17. Bonum illud erat, pri-*
1. *mò judiciorum Dei per legitimos verbi ministros revelatio (vide Psalm. 147, 19. 20.) fideles igitur ex his & orthodoxos cum Deus sustulit vers. 8. non amplius per illos judaicum populum Christus pascebat vers. 9. quam abdicationem typo succisionis baculi jucunditatis figurat vers. 10.*

& salu-

& salutarem ejus rei in electis effectum indicat vers. 11. huius vero abdicationis justissima causa plerorumque Judæorum in suum pastorem impietas, quando eum à se abitum minari, mercedemque postulare animadvertunt, tantum abest, ut retinere studeant, aut præmium condignum reponant, ut triginta argenteis ad mortem emant vers. 12. quod factum indignissimum meritò ille exaggerat & mercedem iniquam proijcit vers. 13. Secundò, bonum, quod Judæi habebant præ reliquis erat per certas tribus populi distinctio & communium sacrorum participatio vers. 14. cujus sublatio typo succisionis baculi devincientium ibidem explicatur. Deniq; mali immissio figuratur priùs instrumentis pastoris stulti vers. 15. postea exponitur membratim, quos illud sit tacturum, nempe omnes subditi per suos præfectos vers. 16. & hic vicissim divinitus consumentur v. 17.

Mali immissio.

PARS PRIOR.

Vers. 1.) Quando Judæi audiebant, quæ hactenus cap. 9, & 10. de regno Messiæ futuro magnificè dicta sunt, ne illa de corporali felicitate aut potentiâ interpretarentur, urbi & regno eorum excidium denunciat, quod paulò post eventurum ait, quando illa, quæ suprà sunt prædicta, per Christum & apostolos impleta fuêre, ut eventus etiam probavit, (qui apud Josephum historicum potest videri,) siquidem crucifigentes Christum, ejusque doctrinam furiosè persequentes in tantas calamitates se præcipitarunt. Propheta vero nunc fecialis personam suscipit & nomine Dei bellum Judæis indicit per prosopopejam ad Libanum directam, per quem synecdochicè totam terram illam intelligit & alloquitur:

Cur excidium Judæis denuncietur.

Per Libanum hîc terra sancta notatur.

Aperi *inquit* Libane januas tuas, *tua claustra montiumque excelsorum crepidines ac vias, fauces, pylasque angusta beneque observatas, quibus circummuniti tui aditus per saltuarium Libano praefectum, (ut olim à regibus Persarum praefectum legimus Nehem. 2, 8. custodem huic sylvæ nobili,)* ut consumat ignis, *hoc est, omnis generis calamitas per bellum illata vide Amos 1, 4.* cedros tuas, *hoc est, proceres magnificos, qui velut cedri inter reliquas arbores altitudine & præstantia eminent, ita ipsi inter homines dignitate antecellunt, quomodo alias sæpè scriptura populum quendam silvæ conferre solet, sicut explicatum est Amos 2, 9. Libani autem, quia erat terminus Judææ aquilonaris, hîc fit potissimùm mentio, quia ab aquilonari parte omnia primùm occuparunt invadens Romani, sic pedetentim versus metropolin Jerosolymam & interiores Judææ partes sunt progressi, quemadmodum ex Josepho liquet. Scio alios voce Libani templum hîc intelligere, quoniam ex illo præcipuè ligna ad hujus ædificationem à Salomone fuerunt advecta. 1. Reg. 5, 5. 6. & existimare, hoc vaticinium tum etiam impletum, quando vel repugnante Tito templum fuit incensum. Verum cum sequentia non satis faveant huic explicationi, scripturæ analogia non facilè possit ostendi, & illa templi conflagratio in nostra explicatione includatur, illam præfero. vide & confer. Esa. 2, vers. 8. 12. 13. Ezech. 31, 3. Esa. 22, 8. Jerem. 21, 14. & 22, 7. Ezech. 17, 3. Daniel. 4, 8. 17. 19. in quibus locis sylva pro domo & familia magnifica, cedrus vero & arbor procera ac magna pro rege aut magnatibus accipitur. Idem dictum velim de illa expositione, in qua per Libanum*

Ignis.

Cedri politicæ.

Non intellitur hîc templum.

Sylva politica.

Non notat

deno-

enotari dicitur Ierosolyma, eò quod multæ domus in illa rant ex cedro ædificatæ, & quia ipsa propter ædificiorum plendorem ac ornatum, cum quis procul adhuc aberat ab rbe poterat videri לְבָנוֹן, id est, mons albus, siquidem on simpliciter conjecturis standum existimo, & Iudææ quoque ipsa urbs regia includitur, hujusq; cum illius excidio conjunctum erit. Sensus igitur hujus versus est, Iudæa tota, um omnibus suis incolis, velut divinitus accenso igne absumitur, malum vero ipsum ab aquilone veniet Ierem. 1, 14, 5. sic autem propheta progreditur in sua prosopopœia allegorica. *hic Libanus Ierosolymam.*

Vers. 2.] Ejula abies, *id est, popularis (quia illa est arbor vulgaris & minimi precij)* quia corruit cedrus, *& proinde si cedrus cecidit, quæ est longè excelsior & firmior, facilè conjecturam hanc nunc capies, quod tu stare nequeas, hoc est, ut propriè explicetur more prophetis solenni,* quia magnifici *seu præstantes in populo* vastantur *ad extremam miseriam redacti, quod græci benè verterunt, ὅτι μεγάλως μεγιστᾶνες ἐταλαιπώρησαν, & vos ô* robora Baschanis, *hoc est, potentes in populo provinciarum satrapæ & terræ vestra columina,* ejulate, *ad immanem ploratum vos comparate Obadi. vers. 5.* quia concidit silva vindemiæ *(vide Ioel. 3, 13.) quæ, velut vites in vidémia nudantur ac spoliantur, ita omni suo decore, honore, divitijsque exuitur, spoliantur infirmi cum summis, ut hi de illis, & vice versa illi de his miserè lugeant, ac denique omnes de communi malo valde sint solliciti. Erat autem Baschan regio fertilissima trans Iordanem sita, pascuis & quercubus insignis magnitudinis abundans, ideoque pecoribus ditissima vide Deuter. 3, 13. & conjunge, si placet,* *Abies. Roboræ Basan, Baschan.*

placet, quæ diximus vers. 1. capitis 4. Amos. fortè enim melius inde nonnullos scripturæ locos intelliges. Sed ad id, unde sum digressus, cum Zacharia redeo, & dico.

Versu 3.] Vox ejulatus *seu planctus longè amarissimi (vide Soph. 1, 1.)* pastorum, *qui præsunt in Ecclesia & Rep. & si nominis omen ac mensuram implere vellent (inspice quæ de hoc nomine dicta supr. 10, 2. 3. Mich. 5, 2.) pascere populum debebant, hinc inde in Iudæa auditur,* eò quod vastetur magnificentia eorum, *seu tota populi multitudo, in quâ est decor principum Proverb. 14, 28. in qua gloria, superbia, dignitas, divitiæ eorum consistunt, & unde isti velut leones se magnificè ostentant hactenus. verùm deinceps cum sublata fuerit hæc jactitandi materia, ex desolatione audietur* vox rugitus Leonum *seu eorum, qui rerum potiuntur ac tyrannicè abutuntur (confer. Mich. 3, 2. 3. Psalm. 22, 22. & 91, 13. 2. Timoth. 4, 17.)* eò quod vastetur fastus Jordanis, *ad quem erant optima pascua, & ubi sunt homines pecoris dites, qui lactis abundant, & circa cujus adjacentes solitudines erant immanes leones. Ita autem hoc loco tota Judæa à fluvio, ceu termino quodam orientali describitur, ut supr. vers. 1. quodam septentrionali. nam in reliquis terminis nullum poterant Judæi habere perfugium, cum à meridiè Ægyptus, & ab occidente mare magnum cum adjacentibus plerisq; regionibus jam tum, cum hoc bellum, quod hic prædicitur, in Iudæa fuit gestum, Romanis, à quibus inferebatur, parebat, atq; ita πανώλεθρία Iudæorum notatur satis perspicuè.*

Pastores.

Leones.

LOCI

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 1.]

I. Aperi Libane januas tuas] *Res inanimatæ cum audire poſſint Dei vocem, ut Eſ. 1, 1. 1. Reg. 13, 2. Ierem. 22, 29. vide Mich. 6, 1. 2. inprimis 1, 2. multò magis nos, quibus datæ ſunt aures, quibus audiamus Luc. 8, 8 oportet audire & obedire, quod ſi non fecerimus, meminerimus, olim fore in judicio extremo ut ab illis accuſemur & ad pœnam poſcamur, ut Auguſt. alicubi pulchrè explicat tr. 12. in Iohannem.* — *Audiamus & obediamus.*

II. Ut conſumat ignis cedros tuas] *Nulla potentia eſt, quæ omnipotentem Deum puniturum poſſit impedire, qua de re cum alibi, tum Nahum. 1, 6. Ioel. 3, 2. 11. Amos 9, 3. & munitiones nihil omnino tum proſunt Obadi verſ. 4. ſupr. 9, 3.* — *Nulla potentia adverſus Deum.*

III. *Ex toto autem hoc contextu diſcimus, quod DEUS Chriſto exhibito, propter quem naſciturum, docturum, paſſurum & moriturum in Iudæa & templum illud ſecundum ædificabatur, & urbs ipſa ac terra reſtaurabatur, decreverit propter populi iſtius peccata nimis magna iſta omnia evertere, totamq; politiam Iudaicam tollere, ut conſtaret jam illos typos omnes ſuum finem eſſe ſortitos.* — *Chriſto exhibito politia Iudaica ſublata.*

Ex verſ. 2.]

I. Ejula abies, quia corruit cedrus] *Inſigne iræ Dei indicium eſt, quando viros magnos magno numero ex aliquo loco ſimul tollit. vide Obadi. v. 8. L. C. 1.* — *Magnorũ virorum obitus.*

II. Quia magnifici vaſtantur] *Deus hoſtibus utitur q. virgâ, quâ caſtiget ad frugem redeuntes, vel planè* — *Hoſtes Dei virga.*

perdat immorigeros Es. 10, 5. & 30, 31. Thren. 3, 1. & penes ipsum est victoria sup. c. 10, v. 5.

Magistratum malũ Deus punit.

III. *Ex hoc versu illud notandum, etiam magistratum improbum, qui nullum in his terris agnoscit superiorem, à Deo tandem puniri, qui inter hosce Deos vicarios judicat Psalm 82, 1. eosq́ observat Eccles. 5, 8. & judicium severum exercebitur in eos, qui præsunt Sap. 6, 6. exemplo est Achab Nabothum injustè occidens 1. Reg. 21. Herodes interficiens Iacobum Actor. 12. Manasses 2. Reg. 24. Inculcetur igitur magistratui pollitico illud Iosaphati 2. Chron. 19, 6. Deut. 1, 17. Eccles. 8, 9. Psalm. 75, 3. Esa. 10, 1. Thren. 3, 35. 36.*

Ex vers. 3.]

Per quæ peccas puniris.

Vox ejulatus pastorum eò quod vastetur magnificentia eorum] *Quia hi crudeles & avari pastores multos injustis expilationibus & malis artibus concinnarunt antea lachrymantes, ipsis quoq; lacrumas excussum iri hîc prædicitur, ut verum esse videamus illud, per quæ quis peccat, per eadem punitur, vide quæ dicta sunt Obad. vers. 1. L. C. 5. vers. 7. L. C. 2. & de pœna talionis ex scripturâ dictum est Psalm. 7, 15. 16. Joel. 3, 4. 8. Amos 3, 11.*

PARS POSTERIOR.

Vers. 4.] *Quia verò duo erant Iudæorum genera, imminente hac clade, futura, unum paucissimorum piorum, alterum reliquorum omnium longè impijssimorum, illi ut negligentiam & pravitatem pastorum priorum (de quâ versu præcedente & sequente) indicet, alterius curæ commendantur, hi autem ob impietatem planè abdicantur. Ille verò cui Deus suos ita commendat*

dat hîc typo juxta nonnullos est propheta Zacharias: verum ita ut quæ prophetarum more hîc velut facta narrat, & post multos demum annos eventura noverat, ex decreto Dei ad antitypum suum Christum ipsum pastorum omnium caput, & Ecclesiæ ἀρχιποιμένα referat, & illi oves verbo pascendos committat, quod porrò inde patet, quia 1. ipse de quo hîc est sermo, pœnas infert vers. 6. 8. 2. irritum facit fœdus, quod cum Judæis pepigerat vers. 10. 3. est ille, quem ait ita venditum esse Evangelista vers. 12. 13. quæ omnia tantùm Christo verè & principaliter, prophetæ non nisi in quantum ejus typus est & legatus, convenire possunt. ideoque tutius est de solo Christo illa accipere de regimine autem politico nihil addit, cum Christus illud in carne manifestatus minister circumcisionis Cæsari ac magistratui politico reliquerit Luc. 12, 13. Matth. 22, 21. ut vel hinc Judæi agnoscant, regnum ipsius non fore de hoc mundo. (*Christo hæ oves commendantur. ratio 1. 2. 3.*) *Sic igitur hîc in publicum prodit fidelis ille pastor & Episcopus animarum, & hanc sibi à Deo patre datam esse instructionem narrat*, sic ait Jehova, *hypostaticè accepto vocabulo de patre primâ Trinitatis personâ,* Deus meus, *qui me misit in hunc mundum, dedit, imò tradidit in mortem, & qui me secundum humanam naturam major Psalm. 22, 2. Johan. 20, 17. quia venisti quæsitum oves perditas domus Israeliticæ Matth. 15, 24. salvatum omne quod perijt Matth. 18, 11. 12. Luc. 15, 1. 2. filiosque Dei dispersos congregatum in unum Johan. 11, 52. Ephes. 2, 14. age muneris tui partes diligenter obito,* ac pasce *paucas meas* oves has interfectionis, *hoc est, scripturæ stylo, mactationi à suis malis pastoribus destinatas, quæque hactenus dum violentiæ.* (*Pater alloquitur filium.*) (*Oves interfectionis.*)

lentiæ suorum pastorum exedentium gregem Psalm. 14, 4. *Ezech.* 34, 4. *Jerem.* 23, 1. *fuerunt expositæ, nil aliud exspectare poterant, quàm mactationem. vide Rom.* 8, 36. *ex Psalm.* 44, 23.

Pastores mali in politia

Vers. 5.) *Si quis rationem sibi dari petit, cur alij jam hæ oves pascendæ committantur, dabo ipsi longè justissimam, quoniam à suis pastoribus crudelibus avaris & hypocritis miserrimè sunt tractatæ, & tantùm non planè excoriatæ, cùm apud eos muneribus corruptos regnet expilatio & iniquissima judicia, quippe* quos *oves* possessores earum, *cùm pascere, & servare debebant ab aliorum injurijs tutas, ipsi* interficiunt, neq; habentur rei *propter illud flagitium, sed perpetratis istis sceleribus impunes abeunt, tanta est eorum autoritas, ut injuriæ tam atroces censeantur legitima potestas in hac causâ injustissimâ, qualis debetur ex mandato*

& Ecclesia

divino regibus politicis in causâ justâ Genes. 9, 6. & eorum, qui *pro libitu* vendunt ipsas *turpis lucri cupidi, atq; ita cum ipsis agunt, quasi justissimum in eos obtinerent dominium, cùm saltem essent ministri publici. Neq; satis habebant ita hominibus imposuisse, verùm & Deo ipsi putabant se posse illudere, quando* quisq; *eorum* dicit, *injustè partis divitijs, & per fas nefasq; congestarum opum autorem Deum sacrilegè blasphemo ore facit,*

cum tacitus nummos jam contemplatur in arca,

benedictus (*inquit*) *sit* Jehova quod ditatus sim, *siquidem agnosco ex ejus benedictione me hæc habere omnia* (*confer Psalm.* 10, 3. *& quomodo hæc impleta, vide Matth.* 23, 14. 15. 16. 17. *ac apud Josephum passim*) atq; *ita* pascentium eas (κατ᾽ δόξαν *hæc dicuntur & de jure accipienda,*

cum

eum verè diceres, expilantium ac deglubentium eas) nemo *quisquam* clementiâ utitur erga illas, *ita omnia sunt similia, omnesq; congruunt*

Noveris hîc unum, facile cognoveris omnes,

ita colludunt inter se in opprimendis alijs, atq; cumulandis bonis suis. Misera igitur illorum hominum conditio, quos, qui tegere & regere debebant, maximè lædunt: detestabilis autem eorundem ingratitudo, qui quando alius se ipsis offert vindicem, eum respuunt, & à se ejiciunt, ut postea videbimus.

Vers. 6.) *Sed & alia ratio est, cur Christo, alio pastore, opus sit, & cur ipsi solas oves interfectionis* (*qui tales se esse agnoscunt, & pastoris veri vocem libenter audiunt*) *commendet, reliquas verô morti adjudicet, siquidem propter scelera pastorum populus est puniendus, quippe qui illis assentitur, atq; ita dum clades ingentes imminent, pijs reliquijs prospiciendum est, ut serventur. Eò enim jam res deducta est, ut non amplius pœnas tum differre Deus decreverit, cum istam mensuram iniquitatis suæ* (*de quâ postea*) *impleverunt. Et hæc sunt verba Iehovæ: quia nemo eorum utitur clementiâ*, proinde nec ego utar clementiâ amplius erga habitatores hujus terræ, *hoc est, Iudææ, quæ sæpè ita apud prophetas denotatur particula demonstrativa, & tamen notatur, totum corpus & universitatem populi Iudaici esse intelligendam, exceptis illis ovibus, de quibus supra vers. 4. & 5. quid igitur jam faciet Dominus, qui hactenus connivere voluit, ita dicit;* sed ecce ego faciam, ut præsto sint homines *hujus terræ* alter in manu alterius, *tradam alios alijs perdendos intestinis motibus, quemadmodum Io-*

Qui assentitur malis pastoribus, punitur.

sephus factum esse narrat, *cum aliàs*, *tum etiam*, *quando populus in tres partes divisus se mutuis vulneribus concidit de bell. Jud. lib. 6. cap. 1, & 4. & faciam*, *ut sint* in manu *ac potestate* regis sui, *Imperatoris Romani*, *quem tum solum loco regis habere se insanè clamabant Johan. 19, 15. quibus internis & externis hostibus* contundentibus *ac miserè affligentibus vastantibusq́;* terram hanc, non eripiam *quemquam*, *præter illas oves Christo commendatas* è manu eorum, *è quibus verbis Hieronymus probat*, *non futuram hanc captivitatem ad tempus certum*, *sed ad mundi finem duraturam*.

Christi pastoris officium.

Vers. 7.) *Hactenus Deus pater filium ovibus suis præposuit*: *sequitur nunc hujus officium*, *quod illis exhibuit pastione & ductu*, *quæ res ratione pastoritia figuratur*. Itaq́; *quia & Deus pater mihi dixerat vers. 4. pasce oves has interfectionis*, *& tantis calamitatibus*, *de quibus vers. 6. impendentibus*, *pastore vero maximè opus habebant*, *mandato ipsius ego filius Dei incarnatus obediens* pavi oves interfectionis, propterea quod *essent* pauperes gregis, *pauperes spiritu Matth. 5, 3. & 11, 5. pauperes quidem hujus mundi bonis non admodum abundantes*, *sed divites fide Jac. 2, 5. ita ut particula* לָכֵן *notet causam quandam* προκαταρκτικὴν *seu impulsivam*, *qua permotus Christus libentiùs pastorale illud officium in se susceperit*, *quoniam viderat oves interfectionis esse pauperes*, *coram mundo contemtos & abjectos*, *Matth. 9. 36. non verò facilè verterim cum Iunio vos*, *aut cum alijs propter vos*, *siquidem nec constructio verbi* רָעָה *id patitur*, *& in ultima syllaba esset segol*, *nimirum* לָכֶם *nisi quis dicat*, *esse Enallagen particulæ* ל *pro* אֵת, *de qua Buxtorf.*

לָכֵן

Junius refutatur.

thes,

thes. pag. 428. lib. 2. cap. 12. Reg. 1. in except quò tamen si quis confugit, mihi illam hîc quoque locum habere posse priùs probet necesse est, quàm ut astipuler ejus sententiæ. Modus verò illius pastionis hic fuit, & accepi mihi duos baculos, quorum unum vocavi amœnitatis, & alterum vocavi devincientium, *sacrorum scilicet & legum, puta quatenus Iudæi & Israelitæ, quamvis ex his tandem paucissimi, devincti & conjuncti erant communibus sacris & legibus, communi opera servirent Domino vide vers. 14. & his* pavi oves illas, *quâ repetitione studij sui magnitudinem indicat. Quid verò per hosce duos baculos sit intelligendum, valdè discrepant interpretes, quorum nonnulli ut præconceptas suas opiniones tueantur, non verentur valdè temerario ausu certitudinem punctorum in voce hebræa* חֹבְלִים *in dubium vocare, & asserere, malè illa esse tandem addita à Judæis, cum olim isti biblijs carerent, & scribendum ac legendum h. l. sit* חֲבָלִים, *id est, funiculos. Ita Gualtherus, Ribera & alij. Verùm quanquam biblia privata olim puncta non haberent, tamen publicis illos nunquam caruisse ab alijs probatum est (vide Buxt. thes. lib. 1. cap. 5.) & probatum facile dabimus, cum opus est & quid multis? affirmanti, olim in omnibus biblijs aliter fuisse lectum, quàm jam legimus, incumbit hîc probatio. nos his missis & enumeratione variarum sententiarum supersedentes ad rem ipsam nominibus illis duobus designatam declarandam accedimus, cumque in recensione nudâ (dicente alicubi rectè Schaligero) nulla sit subtilitas, nonnullis temporis & chartæ prodigis hoc relinquimus, ut alienis variorum autorum plumis, dum sententias eorum enumerant saltem, ut videan-*

Duo baculi,

quid notent

חֹבְלִים

חֲבָלִים

Biblia hebræa fuerunt cum punctis.

Cur non recenseat hîc varias sentētias.

videantur lectionis plurimæ, se ornent, & lectorem à se
incertiorem quàm acceperunt, dimittant, quum nec
ipsi in tantis opinionum divortijs, ubi pedem figant,
quoque se convertant, sciant. Ex omnibus reliquis ma-
ximè probabilis videtur Lutheri b. m. (quam & plerique
Plerorūq; est, notari Evangeliū & legem, *orthodoxi interpretes sequuntur) explicatio, quod per*
baculum jucunditatis doctrina Evangelij, per baculum
devincientium lex moralis designetur & notetur, utram-
que doctrinam esse in Ecclesia DEI jugiter exemplo Chri-
de quâ dubitatur. *sti & apostolorum docendam. Verum quod pace tan-*
torum virorum, quos meritò veneror, dixerim, quan-
tumvis multa possint dici, quæ huic explicationi con-
gruant, scopus hujus loci apertè reclamat. Loquitur
Ratio 1. *enim de illis baculis, quos solus Christus ἀρχιποίμην ante*
se reperit, & post se nulli concessit, cum utrumque succi-
גָּדַע *derit vers. 10. & 14. ita ut non superesset amplius; quæ est*
verbi hebræi גָּדַע *emphasis. Confer Deut. 7, 5. & 12, 3.*
2. *Judic. 21, 6. Psalm 75, 12. & 107, 16. Amos 3, 17. Deinde*
uterque baculus succisus irritum fecit aliquid, ut postea vi-
debimus, quod legi quoquomodo ut quadret, Evangelio pla-
nè non competit, quippe quod & legem in Nov. Test. sta-
3. *bilit Roman. 3, 31. tertiò annon per Evangelium fœdus Dei ma-*
ximè ratum efficitur? vide Jerem. 31. Hebr. 8, 9. omninò,
& tamen per baculum amœnitatis succisum id fœdus dici-
4. *tur hoc loco factum esse irritum. quartò si baculô jucun-*
ditatis succiso demum agnoverunt verbum DEI paupe-
res seu fideles pauci, sine evangelio salvati sunt, quod est
contra decretum in Synodo Jerosolymitanâ â Petro pro-
5. *positum Actor. 15, 9. quintò id inde sequeretur, quod &*
cum unoquoque Christus primùm ex Evangelio, deinde

ex lege ageret, & quod Evangelium in Vet. Test. magis & prius quàm lex viguisset, quod utrumque probari non potest. 6. *Denique loca, quæ alij citant tanquam παράλληλα, quæsitum non probant, cum sint alia apud hebræos vocabula, ut patet si quis inspiciat textum authenticum Psalm. 23, 4. & 45, 7. & 110, 2. & cum hoc loco diligentius conferat. quibus omnibus, quemadmodum & pluribus alijs ex textu obortis dubijs rectè consideratis, sequitur tale quid hic per baculum amœnitatis esse intelligendum, quod ante Christi adventum Judæis adfuerit, eoque exhibito ablatum sit: hoc verò tantùm abest ut competat Evangelio, ut hoc tum demum in totum terrarum orbem & manifestius sit divulgatum ac prædicatum. vide Marc. 1, 1. Roman. 1, 2. & 16, 25. Ephes. 3, 5. 9. Colos. 1, 23. 26. 2. Timoth. 1, 2. 1. Petr. 1, 10.* NB. *Porrò si aliquanto studiosiùs inquirimus, quæ fuerit amœnitas in Judæis solis, inveniemus, quod juxta scripturæ analogiam intelligenda sit illa prærogativa Judæorum, quam habebant, in prophetarum dignitate, templi, ejusq; sacrorum celebritate, terræ fertilitate, Deique peculiari præsentia, per miracula sæpè demonstrata confer 2. Sam. 23, 1. Psalm. 27, 4. Genes. 49, 15. Psalm. 90, 17. quæ omnia Christo crucifixo & in cœlum sublato, Evangelioque ejus spreto planè inter Judæos esse desierunt.*

Judæorũ prærogativa.

Etiam in genere de præstantia & amœnitate hujus populi, quâ antecellabat reliquis, vide Deut. 4, vers. 6. 7. 8. Psalm. 149, 19. 20. quibus omnibus si quis jam cum Junio velit adjicere, intelligi quoq; gratiam & beneplacitum DEI conquiescens in populo ipsius (dum talis erat) per Christum prædicatione verbi declaratum & hoc baculo amœnitatis figuratum, non repugno, & id quoque

Alia quædam excellentia.

ex Cantic. 1, 16. & 7, 7. Actor. 13, 46. confirmari posse adjicio. Sed de his satis: videamus quomodo sequentia nostræ faveant interpretationi.

Tres pastores excisi, quinam. Vers. 8.] *In illis proponit judicium Dei, quo illam amœnitatem & benedictionem sustulit, quando ait in persona Dei propheta:* Et excidi tres pastores mense uno, *id est, eodem fere seu brevi scilicet tempore. Quinam & quando sint ita excisi juxta hoc vaticinium, inter se variant*
1. *interpretes quàm maximè. Quidam (neq; enim placet enumerare eorum sententias, quæ non videntur probabiles satis) volunt denotari tria judicia summa, quæ apud Iudæos vigebant, nempe trium virùm, & duo synedria: sed malè, quia licet in his essent pastores, tamen maximam partem saltem politico regimini inserviebant, cum hic agatur potissimùm de ecclesiastico, ut patet ex antithesi pastionis Christi, & nomine baculi, & ipsa judicia pastores dici nequeunt.*
2. *Neq; etiam cum Tremellio & Iunio facimus, qui existimant intelligi tria summa Doctorum apud Iudæos usitata genera, Pharisæorum, Sadducæorum & Essenorum (præter hos* Sectæ apud Judæos. *enim etiam alij quatuor ordines seu sectæ erant ibidem, scribarum, Hemerobaptistarum, Nasiræorum, Herodianorum, si modo vera sunt, quæ ex Epiphanio lib. 1. de hæres. cap. 20. solent referri: Iosephus certè tantùm quatuor mentionem facit lib. 18. antiqui. Iudic. cap. 2.) Verum hi pastores non erant, nec, quod eorum remotio esset pœnæ loco futura, potuit prædici.*
3. Lutheri. *Cum Luthero b. m. hìc potiùs standum, qui tres ordines gubernatorum in populo Iudaico intelligit, per quos amœnitas (de qua in versu præcedenti) & conservabatur hactenus & quorum*

-um succisio à Deo irato proficiscebatur, ut verba sequentia declarant, quæ de populo Iudaico accipienda, & cum versu sexto conferenda sunt. Sunt autem isti prophetæ, qui revelationibus & oraculis divinis; sacerdotes, qui legis explicatione & inculcatione; ac sapientes, qui consilio populum regebant Ierem. 18, 18. qui cùm Christo adventante omnes desinebant, hoc vaticinium impletum esse videmus. confer Matth. 11, 13. & 23, 13. 34. 38. Ratio autem hujus fidelium Doctorum populi subtractionis ac ab alienati animi Dei à Iudæis subijcitur, quando Deus dicit, imminuto animo meo, hoc est, cùm alienato, exacerbato ac flagitijs ad iram provocato animo à plebe Iudaica abhorrerem (quam figuram vocamus μείωσιν, hebræis quoque non infrequentem Iob. 1, 11. & 14, 17. & 33, 27. Psalm. 34, 6. ut alibi pluribus exemplis probatum est) propter illos ipsos, non quidem simpliciter, aut quod ipse prius rescinderem initum fœdus, verum quod etiam animus eorum fastidiret me, mihique se opponeret, etiam contra me inito consilio, quomodo me occiderent ac Barrabæ latroni præferrent Matth. 27, 21. hebraicum verbum בָּחֲלָה, (de cujus emphasi vide Buxtorf. in epit. Rad. in hac ipsa Rad. ne describendo aliorum scripta, aut compilando omnium scrinia magnos conficiamus Commentarios) satis bene expresère græci, quando verterunt, καὶ γὰρ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν ἐπωρύοντο ἐπ᾽ ἐμὲ, quibus verbis etiam sententia Tremellij, vertentis, quod animus eorum coqueret consilia in vel contra me, & Abenesræ, de qua Buxtorf. in loco citato, non repugnat, siquidem habet hoc verbum cognationem maximam cum בָּשַׁל, id est, coxit ad maturitatem confer. quæ diximus Ioel. 3, 13.

Μείωσις. בָּחַל בָּשַׁל

Vers.

Pœnæ contemtorum Christi.

Verſ. 9) Exponit ulteriùs Chriſtus, quæ pœnæ ſecuturæ ſint illam abalienationem, nempe abjectio, gratiæ denegatio & mutuum hominum abjectorum odium atque exitium, in quibus duabus poſterioribus ſunt tres illæ calamitates publicæ, peſtis, gladius ſeu bellum, & fames prædictæ, eaq; omnia in obſidione urbis abundè, ſicut etiam ante, eſſe completa narrat Joſephus. Et dixi, non ſum paſturus vos *amplius per idoneos paſtores, quales jam ſuſtuli verſ. 8. neq; ipſe immediatè veſtri curam geram, ſed ſublatâ meâ virgâ ac curatione (ut ſequenti verſu typo indicatur) eſtote deinceps malis expoſiti, exteris & domeſticis, uſq; ad internecionem, & ut pergam in ſimilitudine paſtoris, abjicientis ac relinquentis pecora ægrota (vide inf. verſ 15.)* quæ moritura eſt, moriatur *(ubi* הַמֵּתָה *Benoni pro paulò poſt futuro, ut aliàs ſæpiſſimè ponitur, confer ſaltem Ezech. 18, 32, conjungè, ſi placet, quæ dicta ſunt in Jon. 1, 3.)* quæ *ſuo vitio ac culpa vel negligentia* exſcindenda eſt, exſcindatur, *ita ut ſubitò è medio removeatur, nec videatur ab alijs, ſed abſcondatur, quæ eſt verbi hebræi ἔμφασις,* & *oves immorigeræ* reliquæ, *quæ his malis ſunt ſuperſtites,* comedant altera carnem alterius, *ſup. v. 6. quæ omnia ſunt juſtiſſima Dei judicia punientis Iudæorum ingratitudinem, & ad voluntatis (ſicut vulgo appellamus) conſequentis alterum decretum, circa reprobatos quod verſatur, ſpectant, ſicut & ſimilia loca Ierem. 15, 2, 3. Apoc. 22, 11.*

Benoni.

Viſibile ſymbolum, ejuſq; explicatio.

Verſ. 10.) Subnectitur autem porrò ſuperiorum minarum confirmatio à viſibili ſymbolo, cujus explicatio eſt adjecta, quorùm illud eſt adhibitum, quia magis incurrebat in ſenſus (quatenus propheta noſter Chriſti per-

personam id temporis in typo gessit, sicut & infra vers. 14. & 15. & externo aliquo facto, quæ longè post futura erant, adumbravit) & melius permovere poterat obstinatos; hæc verò adjicitur, ne quam ignorantiæ excusationem prætendant, q. nescierint, quid sibi illud prophetæ factum vellet, (quod ut intelligi rectè queat, oportet recurrere ad vers. 7. & inde petere, quis sit ille baculus amœnitatis, ut hic sciamus, quid per ejus succisionem notetur. Cum igitur ibi sit probatum, simpliciter per eum Evangelium non posse intelligi, neq; hic illud notabitur, quod plerique aliàs optimi Interpretes denotari existimant, Evangelium à Judæis ablatum; & gentibus datum iri, ut declaratur Matth. 21, 41. Luc. 7, 30. Actor. 13, 46. Johan. 10. 16, ad Ephes. toto capite secundo. Sed illas prærogativas ablatas esse, quibus alijs gentibus præcellebant, de quibus supra, quibus tamen ablatis etiam Evangelij prædicatio publica & solennis inter Judæos desinebat ita tamen ut non omnes absolutè, neque in æternum reijcerentur, ut explicat apostolus Rom. 9, 10. 11. cap. Itaque (*verba sunt Christi*) *cum imminutus erat animus meus propter illos, qui me adeò perversè aspernabantur sup. vers. 8.* accipiens baculum meum, *baculum* jucunditatis, & succidi ipsum *atq; hoc modo* irritum feci fœdus meum, quod pepigeram cum omnibus populis istis, *hoc est, Israelitarum tribubus, qui tot videri poterant populi, quod erant tribus, quemadmodum vox populi usurpatur Jud. 5, 14. fœdus autem meum erat conditionale, si ambularent in vijs meis Exod. 19, 5. 6. Levit. 26, 3. Deut. 4. 6. 7. 8. 9. & 28, 1. & 29, 1. has verò jam reliquerunt, & propterea fœdus ab ipsis ruptum coram me fuit irritum, quod ex mea par-*

Evangeliũ hic simpliciter non intelligitur.

Fœdus Dei quomodo fiat irritũ.

parte erat futurum perpetuum, & dona mea ἀμεταμέλητα Rom. 11, 29. quod etiam inde apparet quando ipsi, qui à me desciverunt, redeunt ad me per pœnitentiam, gratiæ janua non est apud me ulli præclusa, & fœderis mei ratio constat. vide Levit. 26, 44. 45.

Vers. 11.) Verum enimvero ita irrito facto *per malos fœdere meo, quando præstare incipiebam, quæ antea minatus eram, & auferre illa, quæ jucunditatis nomine veniebant apud Iudæos,* agnoverunt rectè pauperes illius gregis *sup. vers. 7. reliquiæ piæ & parvæ ex toto populo Iudaico* illi *scilicet, qui* observabant me, *meaq; verba bibulis hauriebant auribus, & non ad pseudodoctorum somnia attendebant, non fortuitò illa geri, sed à Deo ita gubernari, ut jam à Zacharia & tum à Christo fuere prædicta,* & hoc verbum Jehovæ esse, *quod fallere nequit, cumque exitium toti Iudææ & Ierosolymæ instare hinc certissimè colligerent, inde concedentes Pellam migrarunt, ut narrat Eusebius lib. 3. cap. 5.*

Vers. 12.) Præterquam verò quod me repudiabant mei Iudæi Iohan. 1, 11. aliud scelus longè atrocissimum admiserunt, quo meritò ad iram provocatus curam pascendi eos abjeci, & jucunditate sua privavi. Cùm enim jam in carne manifestatus inter eos versabar hinc inde homines viam Dei docens, & quocunq; transibam, benefaciens ac sanans omnes qui in diaboli erant potestate Matth. 22, 16. Actor. 10, 38. pro his insignibus beneficijs id tandem mihi ab illis appositum est gratiæ, ut vilissimo precio emptum in crucem egerint & sustulerint ibid. vers. 39. quomodo hîc disertè prædicuntur, quæ per Iudam & Iudæos postea sunt gesta, ut ex eventu & Evangelistæ testi-

Pro beneficijs quæ Christo relata gratia.

testimonio constat Matth. 26, 15. & 27, 3. 9. ubi cum Jeremiæ nomen reperimus, non est quod quis vel Evangelistæ μνημονικὸν vel omnibus amanuensibus γραφικὸν ἁμάρτημα tribuat, vel ex margine in textum irrepsisse dicat, siquidem illa omnia scripturæ autoritatem authenticam convellunt, & in Spiritum Sanctum ipsum hic lapsus recidit, nec rectè quis nodum, quem solvere nequit, ita secabit, 1. prophetias Jeremiæ & Zachariæ esse conjunctas, 2. aut ex libris Jeremiæ apocryphis etiam deperditis hoc allegari, 3. aut Zachariam fuisse in schola Jeremiæ, 4. vel hunc ipsi hoc vaticinium dictitasse, quandoquidem primò repugnat, quod apud Jeremiam quidem, figuli sed longè alio modo quàm hic fiat mentio, nullo verò modo precium, de quo hic sermo, indicetur. secundo obstat nomen prophetæ adjectum, sicut & tertio ac quarto, quanquam enim omnes prophetæ eodem Spiritu Sancto incitati sunt locuti 2. Petr. 1, 21. tamen unus alteri (ita enim contradictio in adjecto) non præscripsit aut dictitavit oraculo, & qui talia scripsisset, à nostris Concionatoribus non differret, & in schola prophetæ non discebant prophetarum filij oracula futura, quæ deinceps revelarent, sed jam revelata audiebant explicari & ordinariè in timore Domini educabantur, non verò extraordinariè revelanda ibidem ab hominibus percipiebant oracula. Tutißimum verò est ut dicamus, siquidem hoc in scriptura sæpè licet observare, quod fuerit binominis, præcipuè autem talia solebant sæpè inter se permutari de uno nomina, quæ erant sensu ferè conjuncta, qualia etiam hæc duo, cum יִרְמְיָה *exaltatorem Jehovæ, &* זְכַרְיָה *recordatorem Jehovæ denotat. Exempla cum alibi pas-*

[Margin: *Matth. 27. 9. quomodo Zachariæ fiat mentio.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.]

 sim,

sim, tum in prioribus aliquot capitibus prioris libri
9. *Chronicorum occurrunt plurima. Et hæc hactenus juxta vulgò receptos conciliandi modos, à quibus diversum ostendit Sanctius in comment. Zachariæ (quem mihi in hoc littore Balthico videre nondum licuit, sed quicquid hujus est, desumpsi ex Philologia sacra L. Glassij pag. 198. 199. 200.) qui putat ipsum Jeremiam verè citari, quum locus ille Matthæi cap. 27. ex duobus V. Test. coaluerit ex Jerem. 32. & Zachar. 11. quomodo omnium rectissimè hic nodus solvi posse videtur, de quo aliàs si volet Dominus. Verum his missis, quæ aliò spectant, ad oraculum nostri prophetæ revertimur in quo Christus, cur planè omnem patris de Judæis plerisque abjecerit animum, edisserit, nimirum quia tantum sceleris in se admiserunt miseri, ut cui promeritis condigna gratia referri nequibat, eum pessimè extinctum vellent & perderent, cum ita infit:* Dixeram enim illis, *indignans hominum ingratitudinem, & pertæsus laboris mei frustrà exantlati, à vobis jam stat abire, pessimi, agite, quod ipsa æquitas flagitat, & quod nec homines improbissimi ijs denegant, qui ipsis fideliter inservière, agite, si placet,* & si bonum videtur in oculis vestris, date jam tandem mihi mercedem meam, *& cum servij liberaliter, quod visum fuerit præmij mihi persolvite: quod si tamen præter omne jus etiam mercedem debitam mihi denegatis,* & si minus *placuerit illam numerare,* desistite *saltem, non urgebo meum jus, nec instabo ulteriùs, sed Deo committam, cum scelus tam immane clamet in cœlum Deut. 24. 15. Iac. 5. 4. Illi verò (proh indignum facinus!)* appenderunt *mihi, pro more veterum, ubi signata pecunia*

Christus petit sibi dari mercedem.

non

non ita erit in usu, mercedem meam, *uti ipsi putabant & satis iniquè meam operam æstimabant,* triginta argenteos. *ubi non pugnant, cum hîc toti populo propheta tribuit, quod solos Sacerdotes & scribas effecisse narrant Evangelistæ, quippe qui soli cum Iuda hoc proditionis precio paciscebantur, siquidem una erat omnium ingratitudo & idem omnium in Christum odium, & totus populus postea sacerdotum illud scelus suo suffragio comprobavit Matth. 27, 20. 25.* Conciliatio,

Vers. 13.] *Tum* verò *rei indignitate* Jehova *Deus pater* mihi edixit, *ne accipias, sed* proijce eos *conferendos* in figulum אֶל־הַיּוֹצֵר, *græci malè,* εἰς τὸ χωνευτήριον, *in conflatorium, quod quia differt sensu à textu hebræo authentico, Spiritus Sanctus in allegatione dicti verba illa græca non retinet, id quod est contra eos notandum, qui existimant, totam illam versionem græcam à Spiritu Sancto esse approbatam, quâ de re aliàs pluribus.* LXX. errant. *Illud non est silentio hîc involvendum, cur h. l. Christo tribuatur, quod Evangelista narrat à Iuda referente triginta argenteos & ante pedes sacerdotum abijciente, ac his agrum figlinum ementibus factum esse. Non enim hîc cum Calvino lib. 3. Instit. cap. 25, §. 6. sentimus, aut cum Beza in Notis ad illum Locum Nov. Test. Matth. 27, 9. alijsq; horum complicibus statuimus, propterea hoc factum esse ut indicaretur, Deum illorum hominum voluntatem malam horsum flexisse, ut iste proderet Christum, hi autem emerent (tale enim quicquam in hoc versu non narratur,) sed tantùm indicari, Christi providentiâ hæc omnia, licet mala, fuisse directa ad hunc finem bonum, cum Iudas cuperet argentum in suum usum convertere,* Cur Christo tribuatur, quod Judas fecit. Calvinus Beza errant.

& sacerdotes mallent ad se recipere, tamen Christum, quan quam in summa exinanitione coram Pilato consistentem, adegisse Judam suâ omnipotentiâ, ut mercedem iniquitatis reddcret, & sacerdotum animos permovisse, ne thesauro templi adponerent, verùm agrum figuli emerent. Cum autem audivisset Christus patris sui judicium de mercede illa vilissimâ, quæ nec digna, quam acciperet, ipse sic ironicè de eadem ait: egregium verò precium, dona ampla reporto! magnificentia *scilicet* precij *hæc est, ô magnificum precium,* quo preciosè *satis* ab illis æstimatus sum. ita accipiens illos triginta argenteos projeci eos in domum Jehovæ, *conferendos* in figulum, *qui vilissimo precio solet operari, suaq; opera quam minimo vendere, ut ita hoc precium vilissimum contemtissimo daretur opifici,*

Vers. 14] *Ne quis verò sibi persuadeat, posse fieri, ut, quemadmodum ante Christi adventum cum sæpè res Iudæorum erant afflictæ & accisæ, semper tamen ad aliquem statum Reipubl. se denuò emerserunt, ita etiam deinceps cum hæc abjectio, de qua vers. 6, 8. 9. jam esset completa, vires tandem recolligerent, & ad eadem sacra convenirent, tribubus adhuc distinctis, & unaquaque suis chiliarchis instructâ Mich. 5, 2. postquam à Romanis sunt superati, hanc potestatem eis postea ademptum iri, nunc porrò significat, dum sic verba facit:* Postea *quam Iudæos suis prærogativis spoliaveram,* succidi baculum meum secundum, *nempe baculum* devincientium, *cujus operâ hactenus sustentati conjunctis operis suam politiam retinebant, qui erat certa tribuum distinctio, sacrorum in sacrificijs offerendis, alijsque rebus sacris præstandis certa*

Baculus devincientium.

rta ratio à Deo ipso præscripta, & legum forensium ordinatio iridisq; observantia (quæ omnia tria exhibito Christo, propter quem venturum politia Judaica tam diu hactenus mirabiliter erat conservata, paulatim inceperunt evanescere, & aulo post eversionem Jerosolymæ Iudæis in totum terrarum orbem dispersis planè disparuerunt) quomodo verè dixit hîc Christus se succidisse illum suum baculum, ut irritam faceret fraternitatem inter Judam & Israelem, ita ut deinceps nemo possit dicere se esse ex hoc vel illo regno, tantum aberit, ut possit edisserere, ex qua tribu sit oriundus. Testatum itaque facit hoc typo, judæos non amplius inter se adunatum iri, aut sui juris futuros, sed dissipatos cujuscunque regionis in qua vivunt, legibus obtemperaturos, & porrò usq; ad extremum diem judicio Dei dissipatos manere, cum non sint postea habituri pastorem, qui eos colligat & defendat, ut sequens typus demonstrat.

Vers. 15.) Quod enim è terra viventium, & porrò in cœlum sublato Christo omnis administratio politica in populo Israelitico sit futura stulta, populoq; exitialis, facto aliquo seu typo prophetare jubetur Zacharias, quemadmodum & alios fecisse legimus Esa. 8, 1. & 20, 2. Ierem. 13, 1. & 18, 2. & 19, .& 27, 2. Ezech. 4, 1. & 5, 1. & 7, 23. & 12, 3. & 24, 3. Hos. 1, 2. Nam tandem edixit Jehova mihi *suo prophetæ*, amplius, postquam præcedentia satis fideliter ad populum retulisti, sume tibi instrumentum pastoris stulti, *sumens*, inquit, demonstra typo & verbo pronuncia, quæ nunc adjicientur.

Factis seu typis prophetare.

Instrumentum pastoris stulti.

Vers. 16.) Quod nimirum post Christum pastorem illum bonum Iohan. 10. cui suprà vers. 4. meas oves commen-

mendavi, & qui eas diligenter pavit vers. 7. venturi sint lupi rapaces Matth. 7, 15. Actor. 20, 29. qui gregem sibi commissum deglubant & devorent, vel, si ab hac tyrannide sibi temperent, quibus oves curæ non sunt, mercenarij fures & latrones Johan. 10, 8. 12. sub quibus homines erunt dissipati & disjecti, velut oves non habentes pastorem Matth. 9, 36. Confer Num. 27, 17. Nam ecce ego *Deus ipse nequitiâ Judæorum incurabili justè ad iram provocatus* suscitaturus sum pastorem in hac terra, *qui suâ culpâ sit judicium meum justum sup vers. 9. denunciatum, effecturus, & cum fidus pastor esse debebat ac videri velit, sit eximiè talis, quales supra descripsi vers. 5. socors, negligens, avarus, crudelis (qui hoc loco δοξαστικῶς dicitur pastor, ut alia multa in sacris literis, idola dij, 1. Corinth. 8, hypocrisis & pietatis externa professio, fides Jacob. 2.) qui nullam sui officij partem rectè sit administraturus,* erraticas non visitabit, *nec in viam reducet, ut meus pastor Luc. 15. ætate teneram ac præ imbecillitate cùm progredi non possit, in agro aut saltu derelictam* non requiret, & fractam, *atritam & misere affectam* non curabit, *quantumvis languidam, urgebit ac progredi coget, ipse autem* restitantem, *ex infirmitate,* non portabit, *in humeros sublatam, tantum suis commodis inhiat, ac reditus amplissimos spectat, lucri & quietis suæ causa multum subterfugit annunciare eorum, quæ conducunt auditoribus, nec docet eos publicè & DOMATIM Actor. 20, 20. cessat nocte & die cum lacrimis admonere ἕνα ἕκαστον UNUMQUEMQUE ibid. vers. 31. non agit pro grege excubias,* sed carnem pinguioris comedet, & ungulas earum *properando nimis per ardua saxa & scopulos* perrumpet,

Lupi Ecclesiastici.

Pastor malus.

(Δοξαστικῶς quædam dicuntur.) qualis sit

rumpet, *& in necem duriſſimam ruere compellet, quales nali paſtores deſcribuntur Jerem. 23, 2. Ezech 34, 2. 3. 4. Quæ omnia ut hodie etiam caveantur à noſtris, inde probari etiam poteſt, quod quum ordinantur, ipſis quædam, ex Ezech. 3. & 33. Actor. 28. prælegantur, ut ſanè vaniſſimum ſit effugium, velle hîc inter Eccleſiam conſtituendam & conſtitutam diſtinguere, quo ſe tuentur quidam fruſtra.*

Verſ. 17.) Verùm non omninò impunè hoc feret perſonatus & malè feriatus paſtor, eſt, ubi illum ulciſcar probè, quando tandem eum, uti dignus eſt, planè evertam & delebo, quod ſynecdochicè indicatur duorum præcipuorum corporis membrorum, brachij & oculorum mentione, quorum hi ſapientiam, illud potentiam ablatum iri denotat : Væ igitur paſtori meo, *non qui meam voluntatem facit, ſed, qui me juſtis modis hominum improbitatem ulciſcente à me immiſſus ac populo iſti, cum meliorem repudiarent, præfectus eſt, cum omnis poteſtas ſit à me Deo vero Rom. 13, 1. ipſe verò ſuâ culpa eſt* nihili derelinquens gregem, *juxta quem excubias agere cum oportebat, verum inultum id non auferet,* gladius imminet brachio ejus, & oculo ejus dextero, brachium ejus, *quo nefariè abutitur ad oves deglubendas ac tyrannicè tractandas,* areſcendo *paulatim, atq; ita tandem prorſus* areſcet, & oculus dexter ejus, *quo debebat gregi proſpicere de ſalubri paſcua, cum eo abutatur* caligando, *& omninò* caligabit, *ut ſimul pereat ab ipſo omnis fortitudo, omne auxilium, omne conſilium, & malus demum malè intereat. Si autem in multis in hac vita id compleri non videmus, ſciamus differri, ut omnes graviores pœnas, in alteram,*

Paſtor nihili.

Ejus brachium areſcit,

& oculus caligat.

cùm Deus mentire nesciat. vide quædam huc facientia in vita Jacobi Arminij à Bertio editâ & disput. ejus præfixâ.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 4.]

Christus Deus

ut homo habet Deum.

I. Sic ait Jehova, Deus meus) *Christus secundum divinam naturam est Deus æternus ab æterno à patre genitus, eiq; ὁμοούσιος: secundum humanam naturam vero Deus pater etiam ipsius Deus est, quatenus eum in hunc mundum ablegavit. vide alibi hac de re plura, videlicet in L. de persona Christi. Dn. Chemnit. p. 1. L. C. de filio Dei, in object. Arrianorum quartâ.*

Malis substituuntur boni.

II. Pasce oves has interfectionis) *Abdicatis malis substituuntur à Deo alij gubernatores, ne Ecclesia & populus Dei planè dissipetur Matth. 21, 41. 45. Psalm. 109, 8. Act. 1, 20. Sic Sauli successit David Actor. 13, 22. Heli Samuel. 1. Sam. 3, 20.*

Christus est pastor.

III. Pasce) *Ad Christi officium regium, quo sibi verbi ministerio Ecclesiam ex tota humano genere colligit, eamq; contra hostes defendit, pertinet etiam ejus pastoris munus & nomen. Sicut enim olim reges dicebantur pastores, (ubi alibi ex scripturâ probatum est Mich. 5, 2.) ita etiam Christus rex noster sup. cap. 9, 9. dicitur & est pastor noster. confer Psalm. 23, 1. Esa. 40, 11. Ezech. 34, 23. Zach. 13. 7. Matth. 26, 31. Johan. 10, 11. 14. Hebr. 13, 20. 1. Petr. 2, 25. & 5, 4.*

Ex vers. 5.]

Notæ malorum pastorum. 1.

I. Possessores earum interficiunt & vendunt, neq; habentur rei) *Hic quædam notæ malorum pastorum seu hæreticorum ponuntur. Ipsi enim primò sibi commissos inter-*

interficiunt suis pestilentibus dogmatibus. secundò vendunt eos, 2.
dum turpi lucro suo saltem plerumq; inhiant, & , quod pejus, cum sint Dei oves, vendunt Diabolo: Tertiò nolunt malè fecisse videri, sed fictam pietatem egregiè simulant. quæ omnia 3.
ex Scriptura facilè possunt probari & rectissimè Doctoribus etiam pontificijs applicari. Quando enim & ubi licet dicere? Papa, cur facis SIC?

II. Quisq; dicit, benedictus Jehova, quod ditatus sum] *Tanta est multorum hominum nequitia, ut etiam suis pravis factis Dei nomen prætexere non vereantur Deut. 29, 19. contra illud Jacobi c. 1, 13. 14. 15. Confer Matth. 23, 3. 14. Actor. 19, 14.* *Dei nomē malis prætexitur.*

Ex vers. 6.]

I. Non utar clementiâ amplius] *Crescentibus delictis, crescunt pœnæ, quæ tandem ex justitia Dei inferuntur Rom. 2, 4. 5, vide Psal. 7, 12. 13. 14. & 9, 8. 9 13. 17.* *Pænæ crescunt.*

II. Ego faciam ut præsto sint homines alter in manu alterius] *Omne malum pœnæ est à Deo vide Amos 3, 6. Mich. 1, 12. & 2, 3.* *Malum pœnæ est à Deo.*

Ex versu 7.]

I. Itaq; pavi oves] *Christus est pastor noster supr. vers. 4. L. C. 3. & c. 10, 10. L. C. qui suas oves γινώσκει καὶ βόσκει, agnoscit & pascit Johan. 10, 15. & 21, 15. 17. ducit & docet Johan. 10. 4. 16. Matth. 7, 29. & 9, 36. diligit & seligit Joh. 13, 1. & 10, 11. Johan. 15, 19. & Matth. 25, 32. Agnoscit prædestinando, conservando, salvando. Pascit in verbo & sacramentis sacro suo ῥήματι, βρώματι, πόματι, σώματι, αἵματι vide Johan. 4. & 6. cap. Matth. 26, 26. 27. 28.* *Christi pastoris officia & beneficia.*

II. Propter pauperes gregis) *Deus etiam in medijs mundi* *Paucos*

servat Deus sibi.

mundi furoribus, quantumvis exilem & parvum, gregem & populum sibi conservat Rom. 11, 4. vide Soph. 3, 12. & loca suprà explicata, ubi reliquiarum piarum fit mentio Amos 5, 15. & 9, 12. Mich. 4, 7. & 5, 6. & 8, 7. & 7, 18. Soph. 2, 7. 9. & 3, 13. Hagg. 1, 12. 14. & 2, 2. supr. cap. 8, 6. 11. & 9, 7. cumq; mundo pereunte conservat, ut Noachum in diluvio, Lothum in Sodoma. vide Luc. 12, 32.

Ex verſ. 8.]

Boni pastores à Deo irato eripiuntur.

I. Excidi tres paſtores uno menſe] *Pœna maxima est cùm fideles verbi divini ministri abripiuntur per mortem immaturam. confer supr. cap. 2. L. C. 1. Es. 3, 1. sunt enim velut sepes oppositæ muro ruinoso Ezech. 22, 20. quibus sublatis his corruit. sunt velut columnæ, quibus subtractis ædificium nutat & subsidit Proverb. 9, 1. Ierem. 1, 18. Galat. 2, 9. Apocal. 3, 12.*

Eventus prædictis respondet.

II. Menſe uno] *Eventus tandem prædictis à Deo respondet. vide finem versus undecimi. quærite ex libro Iehovæ & legite, unum ex his non defuturum est Es. 34, 16. & consilia Dei à longinquo tempore prædicta fides sunt & veritas Esa. 35, 1.*

Homines mala sibi attrahunt.

III. Imminuto animo meo propter illos] *Deus nihil eorum, quæ fecit, absolutè odit Sap. 11, 24. sed homines, ut poeta canit.*

σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσι,

cum ille non condemnet eum, qui pœna non debet affici Sap. 12, 15. 16.

Ex verſu 9.]

Christus ejectus non redit.

I. Non ſum paſturus vos] *Christus cum suis bonis adveniens vel non admissus, vel rursum ejectus sæpè ita abit, ut nunquam redeat Matth. 23, 37. 38. ille est lux mundi.*

mundi Iohan. 1, 9. ambulemus in luce, dum habemus Iohan. 12, 35. 36. quia venit nox, quando nemo poteſt operari Iohan. 9, 4.

II. Quæ moritura eſt, moriatur] *Deus, cum nolunt homines ſalvari per ejus oblatam miſericordiam, eoſdem perdit per ſuam juſtitiam, ut multæ parabolæ declarant Luc. 14. Matth. 22. nam qui non credit, jam judicatus eſt Iohan. 3, 18. & 36. & Deus in illorum interitu, qui ipſum invitantem noluerunt audire, invocantes non exaudit Prov. 1, 24. Certum enim eſt hoc Dei decretum: Qui non crediderit, condemnabitur Marc. 16, 16. proinde ſemper ſimus memores & noſtræ aures perſonent iſto Iothami ſeu Iehovæ perfecti miniſtri dicto: audite me, ita audiat vos Deus Iud. 9, 7. Hinc ſcies, qui fiat, quod multorum clamor vagus à Deo nil impetret, non audiunt DEUM.*

Qui non vult ſalvari, pereat.

NB.

Ex verſ. 10.]

Succidi baculum jucunditatis, irritum faciendo fœdus] *Deus quidem non mutat aut mutatur Malach. 3, 6. ſed hominibus quibus cum conditione aliquid promiſit, conditionem illam non implentibus & mutatis res promiſſa non impletur, & fœdus Dei ex parte hominum rumpitur. quod cùm ita ſit, ut fœdus Dei non eſt abſolutum, ſic nec voluntas ſeu decretum ſalvandi aut perdendi, ſed hominum vel obedientiam, vel inobedientiam includit.*

Dei fœdus quomodo rumpatur.

Ex verſ. 11.]

I. Agnoverunt rectè pauperes illius gregis] *Cum pleriq; homines verbum Dei contemnant, tamen quia verbum Dei nunquam redit vacuum Eſa. 55, 11. à paucis ſaltem ſuis filijs juſtificatur Dei ſapientia Matth. 11, 19. hoc*

Quidam convertuntur.

est, justa agnoscitur: reliqui verò contemtores videndo non vident, & audiendo non audiunt nec intelligunt Luc. 8, 10. Ioh. 12, 40. Actor. 13, 41. & 28, 16. Rom. 11, 8.

II. Qui observabant me, verbum Jehovæ esse] *Impiorum pœnæ confirmant piorum fidem Psal. 11, 7. & 52, 8. 9. & 58, 11. 12. Mich. 7, 9.*

Ex versu 12]

Salarium.

I. Si bonum videtur, date mihi mercedem] *Licet verbi divini ministris petere salarium, qua de re copiosè satis dictum est in Quæstione cap. 3. Mich. subjunctâ.*

Exitium imminet, ubi Deus non monet.

II. Sin minus, desistite] *Nunquam propior est calamitas & pernicies, quàm quando Deus nos non amplius vult reprehendere, siquidem tum ut planè desperatos relinquit. Exemplo est Saul. 1. Sam. 28, 15. & 31, 4. quomodo Paulus jubet hæreticum post unam & alteram instructionem devitari, cum mentem habeat perversam Tit. 3, 10.*

V. T. fons N. N. T. lux V.

III. Appenderunt mercedem meam triginta argenteos] *Quæ in V. T. de Christo prædicta, in N. sunt impleta, unde toties legimus, ut impleretur quod dictum vel scriptum est, quomodo impleretur scriptura, unde de utriusq; optima ἁρμονία constare potest, siquidem duo isti Cherubim ad ἱλαστήριον hoc respiciunt.*

Ex versu 13.]

Injuriæ Deo illatæ

I. Edixit Jehova projice eos] *Quod Christo ejusq; Apostolis & legatis injuriarum inferour, Deus pater sibi illatum reputat Luc. 10, 16. Ioh. 16, 2.*

Christus cum suis non magni fit.

II. Magnificum precium] *Hinc discendum, quæ merces Christo, ejusque fidelibus (nam infideles & mali amantur) ministris à mundo detur, nempe de qua ipse*

dicit

cit Johan. 15, 20. 21. siquidem mundo nihil quicquam vilius, quam Christus ejusq; Evangelium. Exemplo sunt Judæi, quibus Barrabas latro charior, quàm Christus Matth. 27, 20. 21. Gergeseni porcos eidem anteponunt Matth. 8, 34. Philippensibus gratius est lucrum, quam Evangelium Act. 16, 19. 20. Notent id, qui tamen hoc agunt, ut à multis amentur, laudentur, ditentur. Galat. 1, 10.

III. Quo æstimatus sum) *Christus propter nos est venditus, ut nos sub peccatum venditos redimeret 1. Timoth. 2, 6. 1. Cor. 6, 20.*

Christus venditus.

Ex versu 14.]

Succidi baculum devincientium, irritam faciendo fraternitatem) *Habemus hîc expressum vaticinium, quod tribuum distinctio inter Judæos durare debuerit usq; ad Christum & postea eo exhibito desinere. confer Exerc. bibl. p. 157. 158. & adde, quod Paulus adhuc exactè tum potuerit indicare suam familiam & tribum Philip. 3, 5. quod post urbem eversam nemo inter Judæos potuit.*

Tribuum distinctio usq; ad Christum.

Ex versu 15.]

Jehova edixit, sume tibi instrumentum pastoris stulti) *Deus sæpè etiam per facta prophetarum voluit hominibus ventura mala depingere, si quà possit eos ad frugem reducere, ut hic sit etiam τρόπος quidam ex illis varijs, quibus patribus locutus est Heb. 1, 1.*

Factis docere.

Ex vers. 16.]

I. Ego suscitabo pastorem) *Deus dat, hoc est, venire, cum currunt ipsi Jerem. 23, 21. permittit ac concedit (vide de hac scripturæ usitata vocis נָתַן significatione Genes. 20, 6. & 31, 7.*

Deus quadam permittit. נָתַן i. e. permisit.

& 31, 7. Num. 20, 21. & 21, 23. Jud. 11, 19. 2. Sam. 12, 1. Reg. 11, 7. Rom. 1, 28.) in utroq; ordine pastores malo in pœnam antecedentium peccatorum Es. 1. 23. & 24, 3. 4 Hos. 13, 11.

Notæ malorum pastorum.

II. In hoc versu tres notæ malorum pastorum, videlicet negligentia, avaritia & crudelitas, quarta autem, videlicet fuga tempore impendentis periculi, sequente versu, ponuntur. Confer ea quæ dicta sunt supra vers. 5. & Johan. 10, & 8. 10. 12. 13. Huc, si qui in peste suos auditores deserunt, trahe, quasi Deus, bonos, quos vellet, servare non posset, aut magnum Ecclesiæ damnum sit malis liberari eam P. Tarnovius de minister. lib. 3. c. 2.

Ex vers. 17.]

Sedulitas in officio.

Væ pastori meo) *Deus ab illo, cui multum concredidit in officio, multum requiret Luc. 12, 48. proinde qui fungitur officio, sit in illo sedulus Rom. 12, 7. ut audiat olim lætam istam vocem, euge serve fidelis, intra in gaudium tui Domini Matth. 25, 21. 23.*

CAPUT DUODECIMUM.

Argumentum.

Summa. Scopus.

Quia scopus hujus capitis & sequentium est, solari Ecclesiam, ne propter superiores minas & calamitates prædictas animum despondeat, cum ipsi Deus mirabiliter sit adfuturus, eamque contra omnes hostes potenter defensurus in multis illis afflictionibus, nunc ipse hostibus Ecclesiæ pernitiem, suis verò protectionem à se & salutem omnimodam pollicetur,

icetur, si modo Spiritui S. non resistentes resipuerint, & ad Christum propter peccata nostra transfixum in verâ fide ccurrerint, priorem suam vitam lacbrymis acerbissimis deestantes.

Cum nonnullis popularem tractandi rationem dum sequimur, benè caput hoc in duas partes distribuere possumus, ut in priori paterna Dei providentia declaretur, quâ peculiariter Ecclesiam suam curans mirificè ex hostium manibus eam liberat, dum hos obstinatos perdit vers. 1. in posteriori verò quæ incipit vers. 9. agatur de effusione Spiritus Sancti passione ac morte Christi, ejusque fructu in piorum animis. Dilucidior tamen est quorundam hæc ἀνάλυσις, qua partes capitis constituunt tres, ut sit prima exordium, audientium faciens à re ipsa, & dicentis omnipotentia, quæ triplici modo probatur ex effectibus vers. 1. Secunda, proleptica propositio illorum omnium, quæ ad finem usque in hac prophetica sint secutura. Sunt autem illa, prout sunt duo, de quibus agitur, hominum genera, etiam duûm generum: vel enim continent judicium Dei contra improbos Ecclesiæ hostes vers. 2. vel beneficium summum probis Ecclesiæ civibus conferendum vers. 7. 8. Illud in hac περιλήψει generatim sub triplici allegoria describitur, prima est potionis soporiferæ in magno vase à Deo Ecclesiæ hostibus præparatæ & propinatæ vers. 2. cujus effecta sunt in ipsis potantibus stupor & amentia vers 4. inspectantibus Judæis gratulatio & lætitia vers. 5. secunda est lapidis gravissimi adversarios piorum contrituri vers. 3. tertia ignis eosdem facilimè consumpturi vers. 6.

Hoc propheta describit, dum salutem pijs certô

Analysis I. partes duæ.
1.
2.
II. Partes tres.
1.
2.
Dei judicium.
Triplex allegoria
1.
2.
3.
& beneficium.

æqualiter collatum vers. 7. collatam Deo protegente conservatum & insigni gloria auctum iri declarat vers. 8. 3. *Tertia pars hujus capitis (quemadmodum & totius concionis, qua de re supra in generali hujus libri distributione) continet particulam quandam enarrationis uberioris de proximè antecedente prolepsi, nempe quâ ratione salutis in vers. 7. & 8. promissæ, homines fiant parsiceps, nempe per resipiscentiam seriam, quâ ad Deum per Spiritum Sanctum adducti & per Christum recepti in gratiam liberè & cum fiducia revertuntur.* Resipiscentiæ *Ponitur autem hîc ejus resipiscentiæ primùm causa προηγουμένη, seu si malis, ἀφορμὴ, videlicet perditio Ecclesiæ hostium, quâ pij admoniti de justitia Dei odio habente peccata, ipsi incipiant ab his recedere vers. 9.* ἀφορμὴ, causæ. *Deinde causa efficiens principalis, Spiritus S. meritoria, Christus in cruce transfixus; formalis, fides, quæ ad hunc respicit; & adjunctum, nempe ingens planctus, testis contritionis veræ vers. 10. tandem hic planctus amplificatur comparatione sumpta ab objecto, quod sit par illi, qui de unigenito ac primogenito filio excitatur ib.* Planctus magnus. 1. *Secundò à subjecto, in quo erit hic planctus, videlicet Iudæis habitantibus Ierosolymis vers. 11.* 2. *& in tota terra sancta vers. 12. (per quos tamen, ut antea dictum, cives Ierosolymæ supernæ, hoc est, Ecclesiæ N. Test. intelliguntur, loquendi formulis ex typo veteris Ecclesiæ sumptis ut aliàs sæpissimè) tertio hoc in omnes ordines distributo, politicum vers. 12. Ecclesiasticum vers. 13. & tandem œconomicum vers. 14.* 3.

PARS PRIMA.

Vers. 1.) Novæ concioni novus titulus apud prophetam.

tam præfigitur, (quemadmodum supra cap. 9. vers. 1. etiam monuimus) In eo proponitur summa rerum dicendarum, quod sit מַשָּׂא *hoc est*, onerosa prophetia, *&* *quidem* verbi Jehovæ *seu divinitus revelata, & mox complenda supr. cap. 9. vers. 1. Nahum. 1, 1. Habacuc. 1, 1. & ipsa ab ejus autore, bujusq; omnipotentia commendatur, & in quem finem ac cujus bono hæc dicantur, indicatur, videlicet* pro Israele, dictum Jehovæ, *ubi* עַל *in bonam partem accipi, ex scopo totius concionis principali & plerisque omnibus, quæ deinceps dicuntur, liquere existimamus, ut propterea non sit necessarium id per contra vel adversus explicare, & cum Ribera Pontificio de malis Iudæis inimicis ac persecutoribus Christi, vel cum Gualthero Calviniano commentatore de malis Israelitis per negligentiam supinam Babylone remanentibus accipere, cùm melior textuique aptior sit plerorumque aliorum sententia, qui Israelem DEI, hoc est, Ecclesiam ex Iudæis ac gentibus adunatam denotari sentiunt vide Galat. 6, 16. Roman. 9, 6. 8. 24. Galat. 4, 28. Quoniam autem res & spes hujus Israelis erant valdè accisæ, & contrà hostium robur ac potentia maxima, ne videretur hoc, quod promittitur deinceps ἐκ τῶν ἀδυνάτων superioris potentia longè superior ac validior producitur, quæ dubium hoc rectè solvat, quandoquidem cùm sit verbum Iehovæ, idque fallere non posit, sciet etiam ipse modos, quibus idipsum compleat, nempe est hic κύριος παντοκράτωρ, supra homines* extendens cœlos *ità mirabiliter, ut inde satis ejus gloria ac sapientia appareat, cùm tanta ejus sit in subsistendo firmitas, in volvendo velocitas, in operando efficacitas, ut nihil suprà, & tamen tantum est expansum quid, quod*

i. e. עַל pro

Dei potentia aliorũ potentiæ opponitur.

Cœlum.

 faci-

רָקִיעַ נָטָה

facilè ſolet diſrumpi, unde nomen רָקִיעַ *obtinet, quod verbo* נָטָה *denotatur. confer Pſalm. 104, 2. Eſ. 40, 22. & 42, 5. & 44, 24. & 45, 12. Jerem. 10, 12. & 51, 15. infra homines* fundans terram *ſtabiliens & collocans eam, ut firma ſit quaſi fundamento firmiſſimo inhæreat, quæ aliàs propriè ſi loquaris, ſicut poeta canit,*

Terra.

Pendet, & in nullo ponit veſtigia fundo

& ut alius ſuccinit,

Terra pilæ ſimilis, nullo fulcimine nixa,
Aere ſubjecto tam grave pendet opus.

vide locum ſimilem Eſ. 51, 13. Pſalm. 24, 2. intra homines autem quod eſt maximum, ab ipſo eſt, nempe eſt Jehova formans *ſeu fingens* ſpiritum *ſeu animam* hominis in eo. *Hujus igitur Domini verba oportet vos audire, & ipſa neceſſe eſt ſuo tempore exiſtere. Quemadmodum autem duo præcedentia membra hujus commatis non ſignificant, quod Deus adhuc extendat actu ipſo (niſi de conſervatione velis intelligere, quam non negamus) cælos, aut fundet terram, verùm quod ſit ille, qui potuit efficere tanta, cum voluit, & adhuc poteſt, cum vult, quomodo aliàs ſæpiſſimè Benoni apud hebræos amiſſo tempore degenerat in nomen, habitumque, aut potentiam, non verò actum ipſum ſecundum notat (quod tamen, ut alia multa à creaturis deſumpta, DEO tribuendum θεοπρεπῶς) ita nec in ultimo membro hoc ſequitur, quod DEUS jam unicuique homini immediatè animam inſpiret, niſi etiam de conſervatione ordinis ab ipſo in propagatione generis humani obſervandi velis accipere, ſed tantùm hoc rectè concluditur, E. DEUS habet hanc vim, quod poſſit, ſi velit, immediatè fingere ſpiritum hominis*

Deus formans animam.

(Benoni notat habitum)

quomodo

nitus, sicut constat exemplo Adami. à posse autem simpliciter ad esse N. V. C. sunt igitur hæc Dei elogia, non verò inlicia ejus, quid jam actu ipso faciat, cum quibus confer Amos 4, 13. & quæ ibidem dicta sunt. Non etiam erit omninò frustra, qui contra immediatæ inspirationis animæ propugnatores h. l. abutentes probabiliter velit urgere ἔμφασιν vocum hebræarum יָצַר, quæ sæpissimè mediatam, & ex quadam præjacente, licet non satis habili materia, factam creationem denotat, quemadmodum בָּרָא plerumque, ex nihilo condidit, & בְּקִרְבּוֹ in medio ejus, quæ innuat unà cum ipso, & in ipso semine, ex quo fingitur ac formatur jam à condito mundo omnis homo, spiritum seu animam immortalem ita produci, ut non satis pateat nobis modus propagationis, cum fiat ista animatio in medio ejus, quo acies oculorum nostrorum nequit pertingere. confer Eccles. 11, 5. Psalm. 139, 15. Taceo alia, quæ hîc possunt dici, quod non statim sequatur, Deus format spiritum hominis adhuc (absit enim, ut eum ab hoc tam mirando opere planè secludamus) in eo, E. immediatè, siquidem de corpore idem potest concludi ex Job. 10, 9. 10. 11. Psal. 139, 5. 13. 15. 16. quod tamen ne ipsi quidem adversarij admittent.

יָצַר

בָּרָא

LOCI COMMUNES.

Ex [verſ. 1.]

I. Onerosa prophetia verbi Jehovæ pro Israele] *Quæ verba Dei impijs sunt gravia & obsunt, eadem pijs sunt suavia ac prosunt, siquidem illi Dei gratiâ carent, hi vero eidem uni firmiter inhærent, quomodo ipsum Evangelium illis esse odorem mortis ad mortem, his*

Verbum Dei grave & suave,

odor.

autem odorem vitæ ad vitam asserit Apostolus 2. Corinth. 2, 15. 16. ratio autem est, quod sermo Dei auditus non prosit, nisi fidei mixtus Hebr. 4, 2. estq́ velut gladius, quo se defendunt pij Ephes. 6, 17. & quo læduntur & confodiuntur impij Psalm. 149, 6. 7. Apocal. 19, 15. & velut aculei ac clavi, quibus in tabernaculo Dei probi affiguntur, ne excidant, improbi suo vitio perforantur, ut pereant Eccles. 12, 13. Exempla sunt hinc inde Iohan. 6, 66. 68. & 7, 40, 41. 42. 44. Actor. 2, 12. 13. & 13, 45. 48.

gladius, clavus.

II. Qui extendit cœlos & fundat terram] *Deus solus est rerum omnium creator & conservator, quomodo etiam hoc velut insigni titulo ab idolis & dijs fictis hinc inde in scriptura distinguitur Genes. 1, 1. Iob. 38, 4. 5. Psalm. 33, 6. & 124, 8. & 115, & 89, 13. & 136, 5, & 148, 5. Es. 48, 13. Ierem. 10, 11. & 32, 17. & 51, 15. Ion. 1, 9. Actor. 14, 15. & 17, 24. Hebr. 11, 3. Apoc. 4, 11. unde firmißima fluit consolatio in omnibus malis, quod Deus sit omnipotens, qui titulus in symbolo apostolico statim ab initio ponitur, ut sciamus, quod ipse possit summa cum exuperantia omnia facere supra ea, quæ petimus aut cogitamus Eph. 3, 20. Quoties igitur cœlum supra nos adspicimus, terram quam calcamus, intuemur, toties de Dei omnipotentia admoneamur, ut ei confidamus, qui de omnibus malis nos eruet vindex, eumq́ ex animo colamus, neq́ ad iram provocemus, ne nos perdat iratus judex.*

Deus est creator.

NB.

III. Formans spiritum hominis in eo] *Ex illis quæ supra sunt in explicatione textus dicta, & ex scripturis evicta, instituatur hîc ἔλεγχος ac refutatio eorum, qui vel ex hoc dicto immediatam animarum creationem eunt*

Anima nō creatur immediatè.

int assertum, ut Danæus Calvinianus, & Ribera Pontificius in h. l. si enim hanc inde licet concludere, etiam eadem ratione potest ex præcedentibus probari, quod Deus adhuc cœlum extendat, & terram fundet seu creet, Scripturæ stylo, quod cum sit absurdum, etiam illud non rectè inferetur.

PARS SECUNDA.

*Vers. 2.) Sed his ἐν παρόδῳ notatis ac vindicatis, ad tex-
tum ipsum prophetæ revertimur, in quo proponitur jam
prima allegoria à potione soporiferâ gentibus propinatâ, quæ
sic habet, in persona Dei loquentis pronunciata:* Ecce Jero-
solymam, *hoc est, Ecclesiam, quemadmodum in toto hoc* *Jerosolyma i.e. Ecclesia.*
*capite illa vox usurpatur (vide quæ in argumento capitis o-
ctavi dicta sunt) id quod patet, cum talia ipsi attribuan-
tur, quæ Jerosolymæ terrenæ non competunt v. g. vers. 3. &* 1.
*9. quod congregentur contra ipsam omnes gentes terræ,
vers. 6. quod Jerosolyma hæc sit mansura suo loco vers. 8.* 2.
quod abjectissimus Jerosolymæ civis sit similis Davidi vers. 10. 3.
quod futurum sit, ut super habitatores Jerosolymæ (omnes ni- 4.
mirum, cum plerique Jerosolymis essent pessimi) effundatur 5.
*spiritus gratiæ & precum, & alibi in scriptura eadem vox eo-
dem modo acceptatur Gal. 4. 26. Hebr. 12, 18. 22. De hac
verò Ecclesia ita dicit Dominus,* ego eam dispositurus
sum, *cum ipsa in se robur nullum, aut se vindicandi poten-
tiam habet,* ut peluem soporiferam, *seu vas ingens, ad* *Pelvis soporifera.*
*quod cum omnes populi sunt rabido conatu accessuri, & sitim
extincturi furenter accurrunt, suo malo degustent, siqui-
dem potio in illo est soporifera, quâ hausta gignetur ani-*

mi tan-

mi tanta perturbatio, ut homines seipsos & sua perdant i[n] perniciem suam, velut ebrij mente capti, ruentes praci[pi]pites, quomodo aliàs vocem bibere in scriptura usurpari decla[ratum] ratum est Obad. vers. 16. confer Psalm. 60, 5. & 75, 8. Graeci

LXX. & latinus interpres errant.

quemadmodum & latinus interpres vulgatus (quos sequun[tur] tur plurimi, cum tamen Lutherus ipse veram viam prae[iverit] iverit pridem ita vertens, Ich wil Jerusalem zum Dau[mel]melbecher zurichten) *ambiguitate vocis decepti, cum* סַף

סַף

& limen & pelvim significet, vertant πρόθυρα σαλευόμενα, *su[perliminare] perliminare crapulae : verum vox* בַעַל *sequens, & versu[s] quarti explicatio litem facile dirimit : Ita verò Dominu[s] disponet Jerosolymam* omnibus populis circumquaq; *quoniam quisq; illorum ita etiam contra Jehudam* erit in obsidione contra Jerosolymam *seu ecclesiam, eamq; vole[ns] opprimere.*

Allegoria à lapide grandi.

Vers. 3.) Sequitur altera allegoria, à lapide oneros[o] & gravi deducta, quem qui vel gestare vel de loco su[o] revolvere conatur, nisi sit satis viribus instructus, à pondere conteritur, & huc spectat, quod est in titulo hujus concionis vers. 1. מַשָּׂא. *Ipsa verò ut rectius possit intelligi, observare convenit, quae scribit Hieronymus h. l. in viculis, oppidulis & castellis rotundi ponebantur lapides gravissimi ponderis, quos juvenes exercitij gratia attollere certatim solebant, quidam usque ad genua, quidam ad umbilicum usque quidam ad humores & caput, quidam etiam robur corporis ostentantes super verticem erectis manibus attollebant. Ad hunc igitur morem auditoribus suis in Judaea notum hic alludere videtur Propheta, futurum, ut si quae gentes voluerint suas vires in oppugnandâ Ecclesiâ periclitari, eamque loco movere*

Olim exercitij ergo tollebatur lapis.

t pro libitu projicere cupiant, ipsæ sub hoc onere succumbant, nò conterantur, vi & potentia angularis Ecclesiæ lapidis, hristi nimirum, qui, super quemcunque ceciderit, eum dissipat Luc. 20, 18. 19. Ephes. 2, 20. 21. nam quicunq; saltem uum verum Ecclesiæ membrum lædit, Christum ipsum perquitur Actor. 9, vers. 4, 5. *Sic itaq; de illa Ecclesia in nomie Dei promittit Zacharias:* Quin die illo, *quoniam Ecclea à varijs hostibus circumquaq; invadetur, ex versu præ edenti,* futurum est ut disponam Jerosolymam *velut* apidem oneris gravis, *id est, gravissimum* omnibus populis, *quo quicunq; vel ostentationis ergò vel ex malitiâ* onerant se, *in altum velut majori cum nisu dejecturi eleantes,* omnino cæduntur, *seu ut non ineptè hebraismum* ... *vulgatus interpres latinus, concisione lacerabunur, non obstante numero aut copia, & si* congregentur contra illam omnes gentes terræ, *tamen spes concepta unctas frustrabitur.*

Vers. 4.) Etenim si cui hoc mirum videbitur, audiat uid dicat Dominus futurum, cum illæ ad Jehudam xhauriendum convenerint, hoc est dictum Jehovæ *omnipotentis,* die illo, *cum ita biberint ex poculo, quod est in manu Domini & fecibus unà epotis Psalm. 75, 9. dormitaunt somnum suum, adeò ut non inveniant ulli viri bellatores manus suas Psalm. 76, 6. 7.* percutiam *ego* κυρι@ παντοκράτωρ omnem equum stupore *ut resiliat vel insanus subsiliat,* & sessorem ejus amentiâ, *omne consilium & mentem illis adimam, ut in exitium gravissimum dent se præcipites,* at *contra* super domum Jehudæ aperiam oculos meos *in bonum Jerem. 39, 12. illius misertus, quemadmodum in malum eosdem aperiam super hostes. vide* Oculi Dei.

Amos 9, 4. 8. quando omnes equos populorum percu-tiam cæcitate, *ut, quò se vertant, nesciant.*

Vers. 5.) Illud autem beneficium tam erit illustre, ut Iudæi id sint ingenuè & palàm agnituri ac prædicaturi, adeò ut, *cùm istâm Dei ultionem viderint*, dicant duces Jehudæ quisq; cum animo suo *primùm, quod tamen postea etiam ore sunt professuri juxta illud, credidi propterea locutus sum Psalm. 116, vers. 10. 2. Corinth. 4, 13.* fortitudo est mihi *& habitatoribus Ierosolymorum non in nobis, sed in* Jehova *Domino* Exercituum Deo ipsorum, *qui est Deus piorum, omnium Ecclesiam incolentium quos fovet & protegit. Rom. 3, 29.*

Vers. 6.) Et meritò illi ita se jactitabunt in Domino, quia Iehova illos est confortaturus & contra hostes obfirmaturus, ut hisce pereuntibus ipsi serventur. Ita enim ait ipse Iehova, die illo disponam duces Jehudæ, *non quidem illos politicos, siquidem politia Iudaica illo tempore N. Test. peritura est, sed spirituales seu apostolos,* tanquam foculum ignis invadentis ligna, & ut tædam ignis invadentis manipulum, qui consumant ad dextram & ad sinistram, *seu ab omni parte ac latere (ut phrasis ista usurpatur in scriptura sæpius. nunc vide saltem hæc loca Genes. 24, 49. Num. 20, 17. & 22, 26. Deut. 2, 27. & 5, 32. & 17, 11. 20. Ios. 1, 7. & 23, 6. 1. Sam. 6, 12. Psalm. 91. 7.) ut etiam sequens ἐξήγησις innuit,* omnes populos circumquaq;, *ut hostibus præfractis & ad Deum converti nolentibus jam è medio sublatis* permaneat Jerosolyma *seu Ecclesia* adhuc loco suo Jerosolymis, *nondum fundamentis ejus eversis aut subductis. quomodo in h. l. quemadmodum aliàs hinc inde apud prophetas, quando agitur de successu-*

Duces Ecclesiæ.

Ad dextram & sinistram.

successu prædicationis Evangelicæ, adhibetur metaphoræ sumptæ à bellantibus & vastantibus omnia, sicut pluribus explicatum suprà in locis parallelis Obadi. vers. 18. Mich. 5, 7. 8. Zach. 9, 13. quibus adde Psalm. 83, 14. 15. 16. sensus igitur est, utcunq; tenues fuerint in speciem Ecclesiæ vires (quum ipsa tantùm videatur esse ἐσχάριον quod hebræi כִּיּוֹר *à forma labri vasis, de quo Exod. 30, 18. appellant) tamen obvia & adversa quæq; consumet, non secus ac ignis sylvæ aridæ injectus, aut in manipulum straminis immissus nullo negotio, quæ corripit, incendit & absumit, ut ita Ecclesia maneat firma ac stabilis, quæ omnia, ut rectiùs possint intelligi, non abs re fuerit conferre inter se hæc loca Psalm. 48. & 87. & 125. & 129. 2. Cor. 10, 4. 5.*

Metaphoræ de prædicatione Evangelij.

כִּיּוֹר

Vers. 7.] *Ut autem tantò faciliùs omnes intelligerent, non agi hîc de rebus corporalibus aut politicis, omnis tollitur inæqualitas, & prærogativa ducum, quemadmodum olim cum in deserto vagabantur, inque tentorijs degebant Israelitæ, omnes eundem cibum cœlestem comedebant & potum bibebant 1. Corinth. 10, 3. 4. neque unus alteri se præferre poterat, ita qui sunt ex fide Israelis, dum sunt in via ad cœlum, ita à Deo tractabuntur, ut omnibus eadem justificationis obtingat gratia, & nemo materiam jactitandi se habeat: nam ita* servabit Jehova tentoria omnia Jehudæ primùm, ut non magnificet se ornatus domus Davidis, aut ornatus habitantium Jerosolymis supra reliquos incolentes tentoria Jehudæ, *cum isti in urbe munitissima qui degunt in pagis viventes soleant præ se contemnere, & sibi plus propter munitiones tribuere, quomodo omnia ratione eâ dicuntur, quatenus, quæ*

Coram Deo tollitur inæqualitas.

de rebus corporalibus in typo proferuntur, de Jerosolyma & terra sancta, ad antitypum & Ecclesiam referuntur, & spiritualiter explicanda veniunt, id quod etiam sequentis versus ἐξήγησις innuit, quæ sic habet.

Vers. 8.] Die illo Jehova proteget, *(græci ὑπερασπιεῖ, tanquam clypeus defendet, quomodo David Deum sæpe in Psalmis nominat Psal. 18, 3. & 3, 4.)* adhuc habitantes Jerosolymis, eritq; abjectissimus, *seu is, qui collapsus est, hebr.* הַנִּכְשָׁל, ex eis die illo similis Davidi, *postquam ex suo lapsu virtute divinâ erectus surrexit,*

Lapsus erit ut David.

acrior ad pugnam redit & vim suscitat ira,

ut in Petro videre est, hoc est, erit deinde robustissimus & inprimis strenuus, qualis fuit David, qui Goliathum prostravit. confer 1. Sam. 17, 8. & 18, 3. Psalm. 18, 33. 34. 35. & domus Davidis ut Dei *seu maxima autoritate præditi, ut qui in magistratu politico alijs sunt præfecti, & quisq; eorum,* ut angelus Jehovæ coram ipsis, *mitis, benignus, castus, potens ac sapiens, ut angelus Dei 2. Sam. 14, 21: quique voluntatem DEI novit ac hominibus revelat, ut angelus, quomodo satis benè digitum intenderet propheta in apostolos pacis nuncios. Alij verò censent, sic his ultimis verbis in numero singulari positis alludere prophetam ad historiam miraculosæ deductionis Israelitarum per desertum (sicut & voce tentoriorum vers. 7.) quando angelus Iehovæ seu Christus, eos antecedebat, & deducens protegebat Exod. 32, 34. ipse autem dicit apostolis, sicut misit me pater, ita & ego mitto vos Iohan. 20, 21. nempe ad docendum & ducendum auditores, id quod etiam magis probo ob textus cohærentiam, quomodo in membro præcedenti per* אֱלֹהִים *rectißimè reli-*

Ut angelus Dei.

reliquos omnes Dei legatos seu vicarios creatos angelos verbi divini præcones, magistratum &c. intelliges.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 2.]

I. Ego dispositurus Jerosolymam pelvem soporiferam] *Deus suos mirabiliter contra hostes obfirmare potest, ut cùm hi putant se ipsis nocere, sibi ipsis exitium pariant: vide Pharaonem in mari rubro pereuntem, & populum Israeliticum securè transeuntem, ut meritò quisq; pius sibi etiam dictum putet, quod Ieremiæ dictum legimus cap. 1, 18. ecce ego pono te hodie velut civitatem munitam, & velut columnam ferream, murosq; aheneos, oppugnabunt te, sed non prævalebunt tibi, nam adsum tibi, dictum Iehovæ ad eripiendum te. confer Ios. 1, 9. Psal. 118, 6. Hebr. 13, 5. 6.*

Tutus est, cui Deus adest.

II. Pelvem) *Ut pelvis 1. ad res sordidas solet plerumque adhiberi, ita pij in hoc mundo habentur velut* περικαθάρματα καὶ πάντων περίψημα *2. Corinth. 4, 13. 2. uti pelvis Domino suo usum præstat inter utensilia non minimum, ita & pij DEO suo præstant suam obedientiam Tit. 3, 14.*

Comparantur pij cum pelvi. 1. 2.

Ex vers. 3.]

Disponam Jerosolymam ut lapidem onerosissimum) *Sæpè DEUS, quod mali contra Ecclesiam ejusque vera membra meditabantur, in ipsorum caput ut recidat, mirabiliter facit, vide Psalm. 7, 16. & 9, 17. id quod in sacro illo de Susanna facto poëmatio voluit indicare pia antiquitas Daniel. 14. Exempla sunt hinc inde quàm plurima, Pharaone, qui Israelitarum filios in aquis suffocandos*

Malum redit in magistrũ.

curabat Exod. 1. & ipse tandem cum suis in mari rubro aquis submergebatur Exod. 14. Saul Davidem quærebat perdere ac hastâ confodere, qui ipse se tandem suo transfixit gladio 1. Sam. 18, 11. & 31, 4. Haman suspendebatur in patibulo, Mardochæo quod paratum erat Esth. 5, & 7. capp. qui Danielem leonibus proijciendum curabant ab illis ipsi discerpuntur Daniel. 6. Herodes Petrum cupiebant occidere, & ipse ab angelo interficiebatur Actor. 12. de Iuliano apostata legantur historiæ, quas utinam considerarent tyranni suis viribus feroces!

Ex vers. 4.]

Hostium conatus in manu Dei. I. Cùm percutiam equum stupore) *Etiam ipsi hostes omnesq́, eorum conatus sunt in manu Dei, quomodo sæpè qui capturos se Ecclesiam putant, ipsi captores jam capti sunt Psalm. 9, 16. 17. exemplum maximè insigne est in Syrorum exercitu 2. Reg. 6. in Saule 1. Sam. 24. & 26. in Ægyptijs Exod. 14. frustra igitur confidunt improbi in equis ac curribus, rectè verò pij in nomine DEI sui Psalm. 20, 8. 9.*

Oculos suos Deus aperit. II. Super domum Jehudæ aperiam oculos meos) *Quomodo Deus oculos in bonum super bonos aperiat, jam aliquoties explicatum satis confidimus Amos 9, 3. 4. 8. (quando ostensum est discrimen, quomodo super & contra malos immotos teneat) Ion. 2, 5. Hab. 1, 13. Zach. 4, 10. confer saltem Iob. 14, 3. & 26, 6. Psalm. 33, 18. & 34, 16. cum Ierem. 39, 12. & 40, 4.*

Ex vers. 5.]

Dei est robur. Adeò ut dicant duces, Jeh. fortitudo est mihi in Jehova) *Cum omnis vera fortitudo sive in rebus corporalibus, Exod. 15, 2. sive spiritualibus Psal. 28, 8. 9. 2. Corinth. 12, 9.*

sit

it à solo Deo, constat ipsi soli deberi gloriam, si quid praeclare à nobis vel in his vel in illis est gestum, vide sup. c. 10, 5. Psalm. 44, 1. 1. Corinth. 15, 57.

Ex vers. 6.]

I. Disponam duces Jehudae ut foculum ignis) *Pij, quos omnes improbi se absumpturos putant, ex justo Dei judicio evadunt ipsis ignis, quo comburuntur. inspice quae dicta sunt Obad. v. 18.* *Pij ignis.*

II. Permaneat Jerosolyma suo loco) *Ecclesia, quamdiu hîc mundus durat, durabit Psal. 125, 1. & 102, 29. Es. 66, 22. Act. 8, 33. quippe lapidi angulari Christo superaedificata non corruet Matth. 16, 18. Eph. 2, 20. ipsa columna & stabilimentum veritatis 1. Tim. 3, 15.* *Ecclesiae durabilitas.*

Ex vers. 7.]

Ita servat Jehudam ut non magnificet se ornatus domus David) *Elegans hoc est testimonium, in ipso Dei judicio justificatos gradibus non differre, neq; coram Deo unum esse altero justiorem, siquidem non tantùm ibi est una saltem Christi justitia, quae omnibus credentibus imputatur, semper aequè perfecta, cum sit θεανθρώπου & Jehovae ipsius Jerem. 23, 6. 1. Cor. 1, 30. est una manus accipiens, fides nimirum, sive parva Johan. 4, 48. Marc. 9, 23. 24. Luc. 17, 5. 6 Matth. 8, 26. sive magna Matth. 8, 10. & 15, 28. quae propterea vocatur una Ephes. 4, 5. communis Tit. 1, 3. est ἰσότιμος 2. Petr. 1, 1. ratione objecti & effectus, siquidem omnis verè in Christum credens salvatur Marc. 16, 16. 1. Johan. 3, 15. 16. Habac. 2, 4. falsa igitur illa assertio Pontificiorum, justificationis gratiam non aequalem omnibus, sed alijs majorem, alijs minorem dari, juxta diversam horum dispositionem, vide Hierony-* *Unus altero coram Deo non est justior.*

mum.

mum Torrensem Jesuitam in confessione Augustiniana, lib. 2. c. 4. parag. 15. Bell. l. 3. de justif. c. 15.

Ex vers. 8.]

Dei cura pro nobis.

I. Jehova proteget) *Magna Deo est de & pro nobis cura, quippe pro quibus defendendis semper pugnat, nosq; contra hostes tutos ac securos praestat. vide praeter alia multa notissima dicta Sap. 5. v. 17. 18.*

Pius est ut David

II. Erit abjectissimus ex eis similis Davidi) *Etiam fides parva est mundi victoria 1. Johan. 5, 4. quorsum allegoricè accommodari potest illa pugna Davidis cum Goliatho instituta, & victoria de eo reportata 1. Sam. 17. Nam primò*
1. *ut David significat dilectum Deo, sic omnes pij sunt dilecti in*
2. *dilecto Ephes. 1, 6. II. ut David erat filius viri Ephrataei è Bethlehemo Jehudae oriundus: sic omnes pij sunt filij germinis illius, de quo suprà aliquoties, id est, Christi in Ecclesia, in*
3. *qua panis vitae, & ubi confessores Dei, prognati, III. ut ille mandatum patris executurus se confert in aciem. Sic pij Dei vocationi obedientes contra Diabolum, mundum & car-*
4. *nem suam pugnare incipiunt IV. ut ille puer & contemtus*
5. *in oculis omnium: Sic pij in mundo. V. ut ille arma Saulis induens non satis benè incedebat; sic nos rebus mundanis*
6. *impediti segniores sumus in via ad patriam VI. ut ille*
7. *divinitus protegitur Deo confisus, ita & pij. VII. ut David baculo & lapide instructus veniebat, & ijs vincebat: Sic nos baculo verbi sustentati, & Christo petrâ nixi superiores evadimus.*

Pij ἰσάγγελοι.

III. Domus David ut dij) *In hac vita pij inchoativè voluntatem Dei facientes Matth. 6, 10. in altera verò consummatè & perfectè, Dei felicitate fruentes erunt*

ἰσάγγε-

σύγγελοι Matth. 22, 30. Luc. 20, 36. qui propterea sunt nostri ἐνδουλοι Apoc. 19, 10. & 22, 8.

PARS TERTIA.

Vers. 9.) Unde verò tanta Ecclesiæ civium securitas, tanta dignitas? ex Deo, respondet propheta, ut ipse quoq; dixit vers. 5. & 6. sic enim porrò ait Iehova. Et erit die illo, *quum* studiosè undiq; perquiram (*id enim notat verbum* בִּקֵּשׁ) perdere, *atq; ita à conatibus suis ac machinationibus contra Eccclesiam deijcere* omnes gentes, quæ invadunt Jerosolymam *seu Ecclesiam.* בִּקֵּשׁ

Vers. 10.) Erit, inquam, ut *tum populi mei misertus sup. vers. 4. liberalißimè concedam, hoc est, scripturæ stylo,* effundam (*vide Ioel. 2, 28. locumque totum etiam cum hoc confer*) super domum Davidis *sup. vers. 8.* & super habitatores Jerosolymorum Spiritum S. *ejusq; non tantum miraculosa, sed etiam gratiosa dona, hoc est spiritum* gratiæ, *qui ex gratia Dei datur, nosq; per lavacrum regenerationis & Christi meritum applicatum per verbum & sacramenta gratos Deo facit,* & deprecationum, *qui renatos adducit, ut deprecentur Deum, ejusq; misericordiam sibi dari expetant, quemadmodum exemplo manifesto probatum est Actor. 2, 37. 38.* & *illo spiritu donati* respicient ad me *Messiam suum, qui in cœlos sublatus dedi istum Spiritum Sanctum,* quem *in cruce Judæi* transfixerunt, *fide me amplectentur, & in meis vulneribus se abscondentes salvabuntur, non secus ac olim à serpentibus percussi restituebantur, quando ad serpentem æneum in deserto suspensum respiciebant. Num. 21, 6, 8. 9. Johan. 3, 14, 15. & 12, 32. Quod vero ille*

Effundam spiritum gratiæ.

Respiciunt ad Christum crucifixum.

 sit

sit Christus crucifixus, qui hoc de se dicit, patet ex Johan. 19, 37. & Apoc. 1, 7. ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, *quibus verbis malè à græcis sunt subjecta* ἀνθ᾽ ὧν κατωρχήσαντο, *pro eo quod insultaverunt, cum eorum nullum in textu hebræo vestigium, nisi quis velit dicere, quod more suo pro* דָּקָרוּ *legerint transpositis literis* רָקְדוּ *qua de re vide. Riberam copiosè differentem num. 13. certè si esset hoc in textu hebræo, & in ipso elegans* παρονομασία *inter* סָפְדוּ *&* רָקְדוּ *foret, qualis in græco inter* ὄψονται καὶ κόψονται. *Sed hæc incerta mittamus. Quatuor verò hîc notantur, 1. quis, nempe Christus in cruce transfixus, 2. quid det, nimirum Spiritum Sanctum, 3. quibus, videlicet illis, qui inhabitant Jerosolymam h. e. Ecclesiam 4. quomodo, nempe valdè copiosè, quasi effunderet. Consequens verò hujus fidelium aspectus est, quod sint ex crucifixione ista agnituri & suorum peccatorum summam fœditatem, & Christi immensam charitatem, & dolituri, quod ipsi cum alijs in crucem ipsum adegerint, &* plangent amarè super hoc *Christo ita vulnerato ac transfosso,* tanquam planctu de unigenito, *qui solet esse amarissimus Amos 8, 10.* & amarè flendo *plangent* de eo, ut amarè *flendo quis plangit* de primogenito, *cujus in V. Test. magna dignitas ac prærogativa. confer Exod. 12, 29. 30. & 13, 2. & 22, 29. Genes. 25, 31. & 49, 3. Deut. 21, 17. 2. Chron. 21, 3. Quòd verò Johannes in Apocalypsi cap. 1. vers. 7. hæc de planctu etiam impiorum in extremo judicio coram tribunali Christi futuro explicat, non tam allegatio est, quàm accommodatio, ut ex circumstantijs reliquis ibidem patet, personæ transfixæ identitas ac majestas denotatur, quæ ut pijs erit solatio, ita impijs,* qui

LXX. errant.

pro דָּקָרוּ *legunt* רָקְדוּ

4 hîc notanda.

planctus magnus,

super primogenito.

conciliatur cum Zacharia Johannes.

qui hactenus gratiam ejus oblatam sprevere obstinati, erit horrori ac formidini, ideoq; mirum non est, quod ex ejusdem aspectu diversi homines diversum planctum edant, inprimis diverso tempore. Adde, quod Iohannes non excludat hunc & aspectum & dolorem, de quo propriè propheta loquitur, quiq; in hoc seculo ac tempore gratiæ fit salubriter, sed ei per particulam ETIAM alium adjungat, qui in alterius seculi initio peragitur infeliciter.

Vers. 11] Porrò hic planctus, de quo propheta noster hîc tractat, quiq; ob peccata admissa suscipitur, quoniam verus & satis magnus futurus est, hoc versu cum alio quodam luctu publico, eoq; insigni confertur, nempe eo, quo defleverunt Israelitæ interitum regis Iosiæ, quæ historia descripta extat 2. Reg. 23, 29. 30. 2. Chron. 35, 23. 24. 25. Ita autem comparatio hæc instituitur, die illo magnus erit planctus Jerosolymis, seu in Ecclesia, ut planctus Hadadrimmonis, qui locus est in convalle Megidduntis, in tribu Manassis Iud. 1, 27 & 5, 19. Iohan. 17, 11. 2. Reg. 9, 27. quæ nomina propria locorum cum non satis attenderent græci, appellativè verterunt, ὡς κοπετὸς ῥοῶνος ἐν πεδίῳ ἐκκοπτομένου, sensu verò nullo.

Comparatur ille planctus cum eo, quo defletus est Josias.

LXX. errant.

Vers. 12.] Sed etiam hoc modo amplificatur luctus, ut forma & numerus lugentium exaggeretur. Planget enim hæc terra, & in ea quæq; familia seorsim, familia domus Davidis seorsim, & fœminæ eorum seorsim, ex ritu Judæorum, ubi in publicis conventibus sexus olim separari solebant, ut hodie apud nos in deductione funeris, & sponsi ac sponsæ ad templum, & adhuc Judæi synagogas ita fabricant, ut mulieres cum puellis seorsim à viris & juveni

Viri à fœminis separati.

juvenibus sedeant ob publicam honestatem quandam cujus ritus vestigium quoddam habes in lætitia Exod. 15, 20. & quod olim in distinctis tentorijs viri ac fœminæ habitaverint, colligi potest ex Genes. 18, 9. 10. & 23, 2. & 24, 67. lugebunt etiam reliquæ familiæ è regia stirpe oriundæ, nempe familia domus Nathanis seorsim & fœminæ eorum seorsim.

Vers. 13.] *Hisce politicis proceribus se jungent Ecclesiastici, lugebit* familia domus Levi seorsim, & familiæ eorum seorsim, familia Simei seorsim & fœminæ eorum seorsim, *quæ familia fuit una ex posteris Gerschomi, qui primus inter filios Levi 1. Chron. 6, 1. 17. & 31, 43. ille Simei autem hìc exempli loco ponitur, ut de reliquis idem fiat judicium.*

Vers. 14.] *Deniq; quid multis? in Ecclesia nemo erit ab hoc luctu liber, cùm sit illa tristitia secundum Deum, quæ pœnitentiam salutarem, cujus neminem pœnitere potest, operatur 2. Corinth. 7, 10. lugebunt, ac de peccatis suis admissis, admoniti gravissimè dolebunt* omnes familiæ reliquæ, familiæ singulæ seorsim, & fœminæ eorum seorsim, *quæ omnia pro ratione Vet. Test. dicta pro ratione Nov. Test. explicanda sunt, quemadmodum suprà in initio hujus capitis declaratum est. Licet autem propheta in omnibus his (ut in versu decimo dictum est) propriè tantùm loquatur de fidelium aspectu, quo Christum intuentur in hac vita de suis peccatis dolentes, ob quæ ille unigenitus ac primogenitus fuit non tantùm vulneratus, sed & planè occisus. (inspice quædam huc facientia Luc. 23, 27. 28. 47. 48.) tamen beatus Johannes Apocal. 1, 7. ad eventum ultimum hujus vaticinij ac ejusdem conse-* *Confer hæc cum fine Versus decimi.*

quens.

uens respiciens, id accommodat ad planctum futurum in nouissimo die, quum filius hominis veniet in nube, & impij potissimum, qui hîc peccata sua plangere & detestari noluere, imis serò

mœrebunt stultos præterijsse dies.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 9.]

Die illo, quum quæram perdere omnes gentes, quæ invaserint Jerosolymam] *Deus magno studio Ecclesiam suam protegit, eamq́ contra hostes fortiter tuetur Psalm. 46. quemadmodum hoc in Genesi patriarcharum, & in reliquis libris Mosis. Josuæ & Judicum Israelitarum exemplum abundè probat, quo etiam hîc alludit propheta, quando Ierosolymam contra gentes, eam invadentes divinitus defensum iri promittit: Inprimis autem tempore N. T. credentibus promittitur summa in Christo securitas contra hostes spirituales Ierem. 23, 6.* *Deus suos tuetur.*

Ex vers. 10.]

I. Effundam] *Declaratur hîc Dei summa benignitas, qui quicquid habet in cœlo & in terra, pijs donat, nempe illis dedit, imò pro ipsis in mortem tradidit unigenitum filium, illis immensum & æternum suum spiritum concedit, illis angelos ministros ordinavit, & cœlum totum hæreditario jure possidendum promisit: terram vero dedit ijsdem cum omni suo ornatu perfruendam. O Deum benignum! ô hominem tantis beneficijs ex se indignum!* *Dei benignitas donantis omnia.*

II. Spiritum] *Ex hoc loco possunt refutari illi, qui senserunt, dari credentibus non ipsum Spiritum S. sed* *Ipse Spiritus S. datur credentibus.*

tantùm ejus dona, & habitare eum in credentibus non ut personam, quoad substantiam suam, sed tantùm effectivè, sicut sol esse dicitur in agro, ubi ejus radij & operationes, quia h. l. spiritus gratiæ & precum is dicitur, qui illas efficit, & procurat, id quod donis tribui nequit. confer Rom. 8, 26. (συναντιλαμβάνεται Luc. 1, 54. ἀντελάβετο) Gal. 4, 6. (ἐξαπέστειλε, κρᾶζον) qua de quæstione, qui plura scire expetit, videat Dn. chemnitium p. 1. L. C. L. I. de persona Spiritus Sanct. cap. 4. membro 6. illius enim viri scriptis hunc commentarium distendere quid attinet? faciant hoc, qui alienis plumis se ornare satagunt.

Docet nos orare.

III. Gratiæ & precum] *Spiritus Sancti inter alia etiam hæc dona sunt, quod nos gratos Deo conservet, & pro nobis intercedat, dum nos orare rectè docet & compellit. Vide etiam de his Dn. Chemnit. in Loco allegato cap. 5.*

Sp. S. datur in Ecclesiâ.

IV. Super domum Davidis] *Spiritus Sanctus datur illis tantùm, qui sunt in Ecclesia, non verò alijs, qui sunt extra eam, quod ad dona gratiosa spectat Johan. 14, 22. 23. Galat. 4, 6. quia estis filij, emisit Deus spiritum filij sui in corda vestra.*

Sp. S. dona miraculosa, gratiosa.

V. *Fructus passionis & resurrectionis Christi etiam non postremus est missio Spiritus Sancti non tantum, quod ad dona miraculosa Iohan. 7, 39. Actor. 1, 5. 8. & 2, 4. 33. Iohan. 14, 10. & 16, 7. sed etiam quod ad gratiosa, ratione copiæ quæ in Nov. Test. futura erat major, & ratione multitudinis hominum, sicut Ioel. 2, 28. fuit pluribus explicatum, ubi notandum etiam Christo incarnato ac crucifixo, (qui tamen est ipse Iehova supr. vers. 7, & 8.) atque*

lec homini hoc divinum opus attribui, propter unionis gratiam, sicut & Ephes. 4, 8 10. 11.

VI. Plangit super hoc) *Dolor secundum Deum pœnitentiam salutarem, & cujus neminem pœnitet, operatur Corinth. 7, 10. ut in Davide, Manasse, filio prodigo aliisq; rnere est.* *Pœnitentia salutaris.*

VII. De unigenito & primogenito) *Christus est unigenitus Johan. 1, 14. 18. & 3, 16. 18. 1. Johan. 4, 9. & primogenitus Collos. 1, 15. 18. Matth. 1, 25. Luc. 2, 7. Heb. 1, 6. Apocal. 1, 5. patriq; dilectus, per quem & nos ipsi reddimur dilecti Ephes. 1, 6. & vitæ æternæ hæredes Rom. 8, 17. Gal. 4, 7.* *Christus est unigenitus & primogenitus.*

VIII. Aspicient ad me quem transfixerunt) *Quod non tantùm nudi hominis, ut cum Nestorio Calviniani mysterium redemptionis evacuant, sed etiam ipsius filii Dei morte simus à morte æterna liberati, siquidem hic Jehova incarnatus (de futuro enim intelligendum hoc vaticinium prophetæ, pro more prophetis solenni, id ex præcedentibus liquere putamus) dicitur transfixus, puta in carne suà, in qua transfigi & mori poterat. Confer dicta ubi fundatur hæc nostra doctrina Act. 20, 28. Rom. 8, 32. 1. Corinth. 2, 8. Gal. 2, 20. & 4, 4. 5. 1. Johan. 1, 7. quibus adde loca, ubi Christus tantum unus dicitur, & junge axioma: Actiones ac passiones sunt suppositi.* NB. *Typos, qui volet, huc referat, ex V. Test.* Typi. *templum Jerosolymitanum, ad quod omnes conveniebant;* 1. *unicum sacerdotem summum quem consulebant, unicum super* 2. *arca fœderis propitiatorium, in quo confidebant:* 3. *serpentem aeneum quem in deserto à serpentibus ignitis læsi respiciebant,* 4. *de quibus prolixè in vindicatione hujus loci D. Christ. Matthias.* *Jehova incarnatus est transfixus.*

Ex

Ex vers. 11.]

Collatio Christi & Josiæ. Ut planctus in convalle Megidduntis) *Quando propheta luctum super Christo excitatum confert cum luctu illo qui super Josiam fuit institutus, ostendit, posse quandam inter utrumq; comparationem institui. Conveniunt enim I*
1. *nominis quadam cognatione, dum ille Iosias, hic Jesus vo-*
2. *catur II. regiminis certa conditione, quia uterq; rex III.*
3. *dotium splendore, quia ille prudentissimus & pientissimus, hic*
4. *verò sapientia ipsa, pietas & caritas IV. pro alijs se devo-*
vendi ardore, cum uterq; poterat se subducere periculo, sed no-
5. *luit V. super mortem apud alios excitato dolore. quemadmodum enim quotannis de illo fuit ad tempus iste repetitus; sic meritô quotannis solenniter memoria passionis, & aliàs quotidiè à Christianis recolitur Matth, 26, 13. 1. Corinth. 11, 26.*

Ex vers. 12. & seqq.

In N. Test. omnes agant pœnitentiam. *Omnibus tribus id unicum observandum potissimum, quod cum in V. Test. Deus tempora ignorantiæ dissimulavit. in N. annunciet omnibus omninò hominibus qui ubivis locorum degunt, ut agant pœnitentiam Actor. 17, 30. siquidem Deo tum in omni gente, qui timet ipsum, &, quæ justa sunt, facit, acceptus est Act. 10, 35. in omni gente, inquam, quæ sub cœlo est Actor. 2, 5. confer. Colos. 1, 23. Luc. 24, 47. Act. 1, 8.*

CA-

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

Argumentum.

Quoniam supra cap. 12. vers. 10. propheta mentionem fecerat passionis & crucifixionis Christi, modumq́, quo homines poßint fructuum ejus fieri compotes, videlicet seriam resipiscentiam exposuerat, nunc ad eam aliquantò uberius cum aliquot circumstantijs declarandam, & hos dilucidiùs explicandos redit, ac primo de beneficijs, quæ sua passione Christus pariet, eorumq́ effectibus ad pios redundaturis agit, quod nimirum hi in sanguine Christi sint accepturi peccatorum remissionem & sanctificationem, utramq́ verò per puram Evangelij prædicationem habituri, quando idola & pseudoprophetæ ex Ecclesia exterminantur: deinde prædicit Christum à Deo percussum, & apostolos hac re offensum iri, ita tamen ut & hi reducantur, & omnis Dei populus, quantumvis parvus, ab ipso potenter protegatur, ac igne afflictionum examinetur & purgetur, ne cum maxima mundi parte damnetur. Summa. 1. 2.

Partes capitis possunt constitui duæ, in quarum priore declaratur & Dei bonitas erga Ecclesiæ cives, & horum zeli veritas in asserenda ejus gloria vers. 1. in posteriore describitur Ecclesiæ miseria & calamitas, quibus ipsa ac vera ipsius membra ad exemplum sui capitis sunt exposita, & Dei in illa defendenda ac purganda sedulitas vers. 7. Et hæc divisio tantum summa rerum fastigia Analysis I Partes duæ 1. 2.

II. *sequitur : κτ̄ μῖῦν verò aut λεπτὸν quando singulas partes perlustrare cupimus, hac ἀναλύσει uti possumus, ut*
Partes tres. *caput hoc distribuamus in partes tres, quarum primâ continetur remissio peccatorum, resipiscentibus per fi-*
1. *dem obtingens, quæ est hominis peccatoris coram Deo*
2. *vera justificatio vers. 1. secundâ exponitur doctrinæ Evangelij vindicatio ab omni corruptione tam ex parte Dei, ut pura sit ab omni idololatria vers. 2. quàm ex parte hominum, ut sincera sit ab omni falsitate, quam ipsi ex Ecclesia exterminabunt minis durissimis ex lege productis increpando graviterq́ castigando sine ulla προσωποληψίᾳ vers. 3. & ita pudore suffusum ac revocantem ex animo sua falsa dogmata conservando vers. 4. & in vocationis pristinæ terminos redigendo vers. 5. per verba & increpationes acer-*
3. *bas, quæ sunt instar plagarum vers. 6. tertia declaratur electorum de mundo facta separatio, ubi primùm per anticipationem occurritur maximo, quod pios exercere poterat, scandalo (videlicet ipsorum caput regem ac ducem summum in passionem & mortem crucis tradendum, ipsius autem apostolos Ecclesiæ N. Test. columnas, turpiter esse aufugituros) futurum, ut hi ab ipso summo pastore exsuscitato colligantur, & postea confirmentur vers. 7. & sic Evangelium de Christo passo, mortuo,*
i. *resuscitato ac ad dextram Dei erecto in toto mundo prædicetur : quod dum plerîq́ contemnunt & culpâ ipsorum hoc ipsis fit odor mortis ad mortem, paucis reliquis erit odor vitæ ad vitam vers. 8. qui postea in camino crucis examinati ardorem precum in se probabunt, & favoris divini erga se certitudinem prædicabunt vers. 9. atque ita narratur hîc Dei in suos beneficium, piorum*

erga

irga ipsum officium, & ex verbo de duobus diversis hominum generibus futurum judicium.

PARS PRIMA.

Vers. 1.] *Quando jam Christus sua passione genus humanum redemerit & apostoli postea Evangelium ubiq; gentium prædicaverint, ut homines ad pœnitentiam adducant (qua de re præced. c. v. 10.)* die & *tempore* illo *erit non tantùm una atq; altera stilla vel gutta divinæ gratiæ uni Iudæorum populo communicata, ut hactenus sub Vet. Test. sed integer* fons *inexhaustus* apertus, *publicè & copiosè omnibus abundè, qui sitiunt & huc veniunt, aquam præbens (confer Es. 55, 1. Matth. 5, 6. Johan. 7, 37.) primùm quidem* domui Davidis *vocatæ primùm ad communicationem tantorum bonorum Luc. 24, 47. Actor. 1, 8. & 13, 46. postea vero etiam* omnibus habitantibus Jerosolymæ, *seu Ecclesiæ illius Nov. Test. civibus (vide quæ suprà dicta cap. 12. vers. 7. 10. 11.) & hic fons erit tam efficax, ut possit omnis generis morbos curare ac immundiciem cordis abluere, & tam ab actuali, quàm ab originali peccato emundare, siquidem erit* לְחַטָּאת pro peccato, וּלְנִדָּה & pro separatione ex immunditia, *qualis est in menstruo, unde quia infans ratione maternæ originis pronascitur omnino vero videtur simile, notari hîc, etiam hoc fonte peccatum originis ablui, & superiori voce, aliàs generali & notante omnem ἀνομίαν, designari peccatum actuale. de hac vero vide Levit. 12, & 15. capp. Obiter hîc notandum denuô græcæ versionis aliquod eximium mendum, quando locum hunc ita legit & sensum totum enervat,* πᾶς τόπος διανοιγόμενος,

Fons gratiæ.

נִדָּה חַטָּאת

LXX. errant.

ubi in textu hebræo more suo מָקוֹם, id est, locus legisse videtur pro מָקוֹר, id est, fons. Quanquam verò ex jam dictis obscurum esse nequit, quis fons hîc intelligatur, tamen dilucidiùs si quis sibi explicari hoc vult, ita habeat, notari id omne, unde puritas, ablutio à peccatis & justificatio nostra oritur, nempe causa efficiens remota Dei misericordia, propior (ut se erga Ecclesiam revelârunt tres divinitatis personæ) Spiritus Sanct. instrumentalis, verbum & sacramenta; inprimis verò ratione initij bonorum nobis communicatorum baptismus; meritoria, Christi passio & latus in cruce perfossum, unde aqua & sanguis, duo N. T. sacramenta profluxerunt. confer cap. 12, 10. Iohan. 19, 34. 1. Iohan. 5, 8. quorum omnium causa finalis, ablutio nostra à peccatis, unde oritur peccatorum remissio & justificatio, ut non sit necesse, ad unum horum saltem hunc fontem restringere, cùm notet omne id, unde ad nos divinæ gratiæ profluunt rivuli. Eventus autem hujus vaticinij videri potest apud Evangelistas, quando Johannes publicè baptizat, Christus omnes sitientes & immundos ad se vocat, & apostolos in totum terrarum orbem Evangelium prædicatum & conversos baptizatum ablegat.

Quis fons hîc intelligatur.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

I. Die illo] Cùm hæc phrasis, die illo, hinc inde apud prophetas tempus Nov. Test. denotat; id præter alia, quæ declarat, eâ significari putamus, quod hoc ad Vet. Test. collatum ratione perspicuitatis sit ut dies, & illud ut nox, sicut apostolus innuit. Roman. 13, 12. tum enim sol justitiæ

V. T. nox, N. T. dies.

ortus est radijsque illustrioribus se patefecit Malach. 4, 2.

II. Erit fons apertus] *Cum Dei Gratia in Nov. Test. promissa & præstita fonti inexhausto confertur, primùm notandum, quæ comparationis hujus membra in scripturâ exstent præcipua. Ut enim fons I. ratione ortus ex imis terræ visceribus prodit, ita illa ex intimo Dei corde provenit, sicut in Vet. Test. verbum* רחם *ejusque derivata, & in N.* σπλαγχνίζομαι *DEO tributa evincunt. vide quæ dicta sunt supr. cap. 1, 12. 16. & 10, 6. II. ut aqua ejus est pura, dulcis, & maximâ lassum reficiendi vi prædita, ita etiam Dei gratia suavis est afflictis, eosque mirificè recreat. III. ut fons semper abundat, fluit & se hinc inde didit emittendo rivulos, ita divina misericordia se ad omnes extendit, ejus fiunt participes, qui modò volunt ipsi. ubi si quis jam velit cum hoc fonte comparare aquam ex petra profluentem, ac Israelitas in deserto potantem Exod. 17, 6. Num. 20, 8. 11. 1. Corinth. 10, 4. optimè hoc quoq; fieri posse existimo. Secundò, quod vis in baptismo omnis sit ex sanguine Christi, qui est fons ille, abluens omne peccatum 1. Iohan. 1, 7. Hebr. 9, 14. 1. Petr. 1, 19. Apocal. 1, 5.*

Gratia Dei confertur fonti. *1.* *2.* *3.* *Baptismus sanguine Christi abluit.*

III. Domui Davidis & habitatoribus Jerosolymæ] *Sacramenta sunt Ecclesiæ* κειμήλια. *confer Rom. 9, 4. Ephes. 2, 12.*

Sacramenta Ecclesiæ bona.

IV. Pro peccato] *Baptismus verè abluit peccata Actor. 22, 16. quod est contra Calvinianos notandum, qui tantùm nudum esse signum volunt: & abluit peccata omnia, & originalia & actualia Iohan. 3, 5. Ephes. 5, 25. 1. Corinth. 6, 9. 10. 11. quod est contra Pontificios observandum.*

Baptismus verè abluit. peccata omnia.

CAPUT DECIMUMTERTIUM
PARS SECUNDA.

Vers. 2.] *Sic fuit primus & præcipuus hujus fontis hominibus aperti, & ab ijs rectè usurpati effectus, peccatorum ablutio, sequitur secundus, falsorum cultuum abolitio.* *Nam* erit etiam die illo, dictum Jehovæ *Domini* exercituum, ut exscindam nomina, *notitiam, fidem, cultum idolorum seu veriùs* terriculorum, *quibus hominum veri Dei ignarorum animi terrentur, non secus, ut puerorum mentes instabiles perturbantur terriculamento 1. Sam. 31, 9. 1. Chron. 10, 9.* è terrâ *Es. 2, 18.* adeò ut non commemorentur amplius, *puta ut hactenus iterum cultus ipsis exhibeatur, quomodo hinc inde in biblijs prohibetur, nec ita commemorentur ipsorum nomina, ut per ipsos juremus, ipsosvè invocemus. vide Exod. 23, 13. Deuter. 12, 3. Psalm. 16, 4. Es. 45, 23. Hos. 2, 17. alias ita illa nomina usurpare, ut inde vanitatem illorum deastrorum & fictorum numinum, seu veriùs nominum inanium monstremus & contemnamus, non est prohibitum. quomodo in scriptura illa hinc inde ad æternam rei memoriam sunt consignata, qua de re prolixè & eleganter Dn. Chemnitium pag. 4. Exam. Concil. Trid. L. 2. disserentem vide potius, quam quosdam alios, qui ejus viri scrinia compilant, & pro suis venditant. Tertius effectus est pseudoprophetarum remotio, de quo ita dicit Dominus,* quando etiam eorum prophetas *falsos*, & spiritum impuritatis, *hoc est, diabolum ipsum per illos loquentem in suis fictis oraculis* amoturus sum ab hac terra *quæ cognitione DEI fuerit jam illustrata, ne Diabolus ille spiritus immundus deinceps per impuram doctrinam, quam suis illis-*

עֲצַבִּים

Idolorum nomina quomodo non commemoranda.

Spiritus impuritatis.

illis cultoribus & vatibus inspiravit, impuret aut seducat alios. Confer Matth. 12, 43. Marc. 1, 26. Johan. 8, 44. Apocal. 16, 13. ubi de nomine & natura illius spiritus impuri quædam leguntur, & porrò hujus vaticinij eventum vide, quod sub tempus nati, exhibiti & prædicati Christi omnia oracula diabolica conticuerint, qua de re Plutarchus peculiarem librum scripsit, in quem qui commentaria edidere, multa dederunt nobis super has re ex historijs probata, quæ videri poterunt.

Vers. 3.) Sic *autem* futurum est, ut *quum* prophetaverit quispiam amplius *ab illo spiritu impuritatis pellectus*, dicant ei, *qui sunt ipsi à natura conjunctissimi, parentes scilicet*, qui genuerunt eum *non tantùm* pater ejus, *sed* & mater ejus, *cujus tamen in natos solet esse tenerrimus affectus, atq; adeò studium naturale ac στοργὰς suas pietatis studio subijcientes juxta Christi monitum Matth. 10, 37. sententiam mortis ex lege Dei proferant atq; illâ ipsum deterreant Exod. 20, 5. 7. sic comminantes, si ita perrexeris*, non es victurus *tandem apud Deum, sed condemnaberis (confer Ezech. 18, 24. & 33. 10. Ephes. 4, 18. quod ad phrasin, quod ad rem Gal. 5, 20. 21 Phil 3, 18. 19. 2. Timoth. 2, 17. Titum 3, 10. 11.)* quia falsitatem locutus es nomine Jehovæ, *& his alijsq; verbis durioribus velut* transfigent eum pater ejus & mater ejus, qui genuerint eum, dum *ita* prophetat ipse, *quomodo verba comminatoria aut graves reprehensiones aut doctrinæ omnes dicuntur findere corda auditorum Act. 7. 54. stimulare ac pungendo penetrare Act. 2, 37. & verba Jehovæ acui Deut. 6, 7. unde & ipsa gladio ancipiti Psalm. 149, 6. 7. Esa. 49, 2. Ephes. 6, 17. Hebr. 4, 12. Apocal. 1, 16. & 19, 15. aculeis deniq; & cla-*

Pseudopropheta à parentibus reprehenditur.

Non vives.

Verba Dei transfigunt.

& clavis conferuntur Eccles. 12, 13. quod nimirum hominem velut transfigant, in quam sententiam huc meritò adducimus illud Salomonis Proverb. 12, 18. est qui pronunciat similia transfossionibus gladij, at linguâ sapientum medicinæ. Ubi eadem Radix quæ hic extat, in textu, & notatur, esse, qui verbis asperis cor ejus cui dicuntur, penetrantibus ad iram provocat, & esse sapientes, qui suis verbis blandis iram sedent. ut non sit necesse, h. l. tantùm propriè explicare verbum transfigendi hoc modo, quod ipsi parentes privato arbitrio sint transfossuri & occisuri suum filium hæresiarcham, id quod esset contra ordinem divinitus institutum, quo soli magistratui politico gladius est concessus, & contra totam Scripturam, quæ hæreticum simplicem certo modo ferendum, non verò è medio auferendum & tollendum esse præscribit, dum eum jubet caveri Matth. 7, 15. & vitari Tit. 3, 10. non verò evitari seu occidi Matth. 13, 29. Quibus si quis explicationis uberioris gratiâ id quoque velit subijcere, quod propheta de tempore N. Test. loquens ad populum sub V. accommodet se ad eorum captum loquendi formulis, & tum notis utens quidem, sed longè aliter intelligens respiciat ad legem ceremonialem, quæ extat Deut. 13. vers. 5. non improbabiliter hoc fieri posse colligimus. Quid? quod nec דָּקַר *id est transfodit semper significat ita transfixit, ut inde mortuus sit, siquidem expreßè habetur apud Jeremiam cap. 37, 10. reliqui essent ex eis homines transfixi, quisq; in tentorio suo exsurgerent & comburerent civitatem hanc igne, quomodo etiam experientia testatur multos confossos supervivere, ut ita neque hoc modo, omninò occidendos*

Prov. 12, 18.

Parentes privato arbitrio non transfodiunt filium.

Phrasi V. T. res N. T. explicatur.

דָּקַר *non notat semper, occidit.*

esse

se hæreticos simplices, qui non sunt simul seditiosi aut blasphemi, hinc colligere queant Pontificij & alij, cùm levior pœna ad eos compescendos possit sufficere, quam magistratus inferat filio à parentibus adducto. quod enim quis facit per alium, ipse fecisse videtur, & exempla in scriptura sunt hujus locutionis plurima, ne quis parentibus privato arbitrio licere inferre pœnas graviores, hinc concludat. Verum si omninò omnia propriè velis accipere etiam de ipsis parentibus, in suæ ipsorum persona, correptiones, verbera, flagellationesque privatas in filijs immorigeris his esse concessas novimus, Proverb. 13, 24. & 23, 13. 14. & 29, 15. 17. & 22, 15. Hebr. 12, 7. etsi versum 6. cum hoc volumus conferre, omninò cogimur hoc asserere, utrumq; vocabulo configendi hîc denotari, videlicet primùm præire aspera verba, quibus si nil proficiant parentes, ventum iri ad verbera aliaq; media, duriora, ut cum manus aut corium sui filij inobedientis vel virgis lacerant, vel alijs rebus vulnerant, ita tamen ut citò convalescere & omninò supervivere queat, quæ omnia prolixiùs afferre volui, ut manibus adversariorum dictum speciosum extorquerem.

Parentes per magistratum puniunt,

quæ illis castigationes concessæ.

Vers. 4.) Cum verò ita omnes pro virili, quantum quisq; valet & potest, sub tempus N. Test. hoc sunt curaturi, ut veritas verbi divini & puritas sarta tecta in Ecclesia conservetur, sineq; ulla προσωποληψίᾳ falsum docentes redarguantur, ita erit die illo, *divina adjuvante gratia & veritatis se diffundente splendore, ut verbis asperis increpati à maximè intimis* erubescant isti prophetæ, *falsi, quisq; à visione, non vera Dei, sed* sua *ficta,* postquam prophetaverit *& jam meliora sit edoctus satis graviter,*

Confusio pseudoprophetarum.

neq; deinceps tale quippiam denuò ulli conabuntur, & non amplius imitabuntur gestus & vestitus veterum ac verorum prophetarum, neq; *eum in finem* ut mentiantur *prophetias falsas enunciando, dehinc* induent togam villosam, *hoc est, gestamen prophetarum 1. Reg. 19, 13. 19. 2. Reg. 1, 8. Es. 20, 2. Matth. 3, 4. ut hodie cucullus monachorum, vel olim ab olla militum græcorum Cynicorum philosophorum insigne, quomodo nomen hebræum* אַדֶּרֶת *cum* אֶדֶר *(qui cum etiam eandem habet radicem) id est, pallium oblongum ac magnificum Mich. 2, 8. magnam habet cognationem, & aliàs seorsim positum vestem quamvis præciosam, ceu paludamentum regium, denotat Jon. 3, 6. Jos 7, 21.*

Toga villosa. אדרת

Vers. 5.) Sed dicat *talis quisquam & secum intus in corde, &, si ita occasio feret, exterius profiteatur ore*, non sum propheta *amplius, si ita mihi res processura est sub manum, ut de vitâ sit veniendum in dubium, & omnes homines mihi sciam capiundos esse inimicos, discedam ab illo vivendi genere mihi à Deo non imperato, & me ad justum laborem, ad quem me vocavit Dominus, conferam, malo laborare manibus meis ut habeam unde vivam, quàm ut ociosus, sicut antea ex mendacio pascar, ad stivam antea me amici adhibuere mei*, vir agricola sum, *agriculturam exercebo*, nam *ad id vitæ genus* adhibuit *instituitq;* me aliquis à pueritia mea, *& à teneris ad rusticas operas, agrum colendum, pecus pascendum assuefecit, quomodo Lutherus in genere rectissimè vertit,* Ich habe Menschen gedienet von meiner Jugend auff / *quod hic dicitur in specie, &* אָדָם, *h. l. non propriè cum Ribera, qui hoc multis propugnat frustra, sed appellativè & distributivè (ut aliâs sæpius Le-*

Non sum propheta. אדם

vit.

bit. 1, 2.) accipiendum ex textus cohærentia facilè evincit, cum Adamus, ante tot secula fatis qui concessit, non potuerit hunc in Nov. Test. qui vivis, à juventute sua instruere. Verbum autem הִקְנַנִי *propriè significat possidere me fecit, & hoc l, potest subintelligi vel nomen terræ, quomodo notabitur, effecit me agricolam, qui possiderem agros, vel nomen cognatum* מִקְנֶה*, id est, pecus ex verbo repetendum, quomodo significatur, pecuarium me fecit unà, quando arare docuit. de ellipsi nominis conjugati vide Buxt. thes. pag. 441. lib. 2. cap. 12. Reg. 6. in except. & exempla suppetunt in indice biblijs Junij subjuncto, in titulo, Ellipsis.*

Ellipsis nominis conjugati.

Verſ. 6.] Quod ſi tum *porrò* dixerit ei *quiſpiam*, quid plagæ iſtæ in manibus tuis, *quibus vulneratus es? an adhuc te pſeudoprophetam eſſe ijs oſtentas? Confer 1. Reg. 18, 28.* dicet *ipſe, non ita, plagæ hæ ſunt, non quas ego ſponte mihi intuli ad fraudandum alios*, ſed quibus percuſſus fui *invitus* in domo amantium me, *neq; iſtis duris remedijs, cum mitioribus parere prius nollem, à malo inſtituto ad bonum revocantium, quomodo ſatis dilucidè hîc videmus, quid per transfigere verſu tertio ſit intelligendum, non increpare tantùm, ut pleriq; interpretes orthodoxi habent (inde enim nullæ plagæ viſuntur in manibus, quæ hîc tamen expreſſe alijs apparere dicuntur) neq; planè occidere, ut Pontificij omnes, & Calviniani nonnulli, ſed redarguere verbis primùm, & poſtea duriùs caſtigare flagellis, cum admonitiones priores ſprevit, quomodo hominum in N. T. initio viventium zelus in puritate doctrinæ ſacræ conſervanda denotatur.*

Plagæ inflictæ pſeudoprophetæ.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 2.]

Ecclesiam reformandi ratio.

In hoc versu ostenditur vera Ecclesiam reformandi ratio, quæ est, ut primùm idololatria tollatur 2. pseudoprophetæ removeantur 3. spiritus impurus ejiciatur. nam ubi illa vigent, est regnum antichristi, verumq; Christi regnum valdè obscuratur, ut in papatu videre est.

Ex vers. 3.]

Laici in veritatē religionis inquirant.

I. Quum prophetaverit, ut dicant ei pater & mater ejus] *Etiam ad Laicos pertinet, in veritatem religionis inquirere, vide Iohan. 5, 39. Matth. 7, 15. 1. Thess. 5, 21. ut exemplum laudatum Berrhoensium ostendit Actor. 17, 11. Adde 1. Reg. 18, 21. 24. 1. Corinth. 10, 15. Ephes. 4, 14. Phil. 1, 9. 10. 1. Iohan. 4, 1. Errant igitur Pontificij, qui hoc nolunt, dum scripturam eis legendam non concedunt, & fidem implicitam requirunt.*

Hæreticorum exitium.

II. Non es victurus] *Hæretici, qui tales manent, & se, & alios finaliter ipsis adhærentes perdunt in æternum. Galat. 5, 20. 21. Phil. 3, 18. 19. 2. Tim. 2, 25. 26. & 3, 13. Tit. 3, 10. 11. 2. Petr. 2, 12. 19. 20. Apoc. 22, 15.*

Ex vers. 4.]

Falsitas à veritate vincitur.

Erubescant prophetæ à visione suâ] *Veritas tandem vincit omnem falsitatem Luc. 21, 15. exemplum est in Paulo veri Dei verbo falsa dogmata redarguente Actor. 9, 22. ratio est, quia Deus est veritas & ejus autor, Diabolus vero falsitatis & medacij pater. illius verbum manet in æternum, hujus technæ cum hoc mundo pereunt. Qui igitur tandem non vult coram Deo ejusque electis angelis*

ac.

ac hominibus erubescere, falsitatem & mendacia fugiat, quoniam Jehova perditurus est loquentes mendacium Psalm. 5, 7.

Ex vers. 5.]

Non sum propheta, vir agricola sum] *Hæc est vera pœnitentia, quando homo palàm confitetur sua malefacta Psalm. 32, 4. 5. & 51, 5. Matth. 3, 6. Actor. 19, 18. & à malo recedens facit bonum Psalm. 34, 15. ad verum Deum, à quo defecerat, se convertens Actor. 26, 18. 1. Thes. 1, 9. 1. Petr. 2, 25. & juxta ejus mandatum in sua vocatione manens 1. Corinth. 7, 17. 20. nec citra hujus summi imperatoris & Domini Zebaoth jussum stationem suam deserens aut mutans, ut omnia fiant εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν 1. Corinth. 14, 40. cum Deus ἀκαταστασίαν non probet ib. vers. 33. sed velit ut si spiritu vivimus, spiritu etiam στοιχῶμεν hoc est, in acie constituti ordine progrediamur Galat. 5, 25. (siquidem στοῖχος dicitur in acie ordo à fronte incipiens & per succenturiatos à tergo sive subsites sigillatim ad extremum agmen porrectus) & quidem juxta ordinis nostri κανόνα Galat. 6, 16. Phil. 3, 16. undè tantoperè ἀλλοτριοεπίσκοποι & pacis publicæ turbatores reprehenduntur 1. Petr. 4, 15. exemplo est divinitus pœna affectus Jeroboam 1. Reg. 12, 33. & 13, 4. 5. sicut & Huzzia 2. Chron. 26, 16. 18. 19. & filij Scevæ Actor. 19, 13. 16.*

Confeßio peccatorũ.

στοιχεῖν.

ἀλλοτριοεπίσκοποι.

Ex versu 6.]

Sunt plagæ, quibus percussus frui in domo amantium me.] *Melior est correptio manifesta, amore occulto, & fidelia sunt vulnera amici, deprecanda vero oscula osoris. Proverb. 27, 5. 6. unde meritò cum Davide suspiramus,*

Amici libera admonitio.

retundat me justus? benignitas erit: & corripiat me? unguentum erit præstantissimum Psalm. 141, 5. & sola increpatio urit prudentem magis, quàm si percutias stolidum centies Prov. 17, 10.

PARS TERTIA.

Vers. 7.] *Atq; hæc hactenus, quomodo tempore Nov. Test. veri Christiani erga pseudoprophetas se sint gesturi, persequendo eos, quibuscunque modis salva conscientia queunt, ex solo veritatis amore. Quoniam autem quæ est Diaboli versutia, hæc multis instillare ac suggerere poterat Judæis, quando Christum jam incarnatum ac misere semper afflictum vident, præcipuè verò cum eum capi, conspui, flagellari & crucifigi cernunt, etiam summis sacerdotibus & reliquis pharisæis, qui alijs longè sanctiores habebantur, adstipulantibus, ecce prædictum est, fore ut pseudoprophetæ miserè tractentur. Hic Christus miserè jam tractatur. E. est pseudopropheta planus, seductor (quæ omnia Christo in passionis historia objecta legimus) DEUS hic statim præmunitionem adijcit & per occupationem illa omnia diluit h. m. non est quod quispiam in filio meo ad tempus humiliato offendatur Matth. 11, 6. quia prædico ita futurum, & gravissimo S. Sanctæ Trinitatis consilio, ut ita genus humanum ipse redimat, pro illo omnis generis mala & mortem ipsam subiens, & non ex hominum arbitrio, sed ex mea DEI patris permissione Johan. 19, 11. imò immissione Es. 53, 7. 8. 13. tantis cruciatibus objicitur, quippe mediator 1. Timoth. 2, 5. 6. & totius mundi λύτρον victima Matth. 20, 28. Iohan. 1, 29. Ephes. 5, 2. ex cujus jam absoluto redemptionis opere omninò id consecuturum est, ut Ecclesiæ Nov. Testamenti illa obtingant*

Præoccupatio, Christus afflictus est pseudopropheta.

1.

gant

ant bona, quæ hactenus sunt prædicta, & tum multis *er Evangelij prædicationem advocatis conferenda. Id* *nim quod sequitur, ego DEUS pater de Filio meo lo-* *uor, & hoc est* dictum Jehovæ *Domini* Exercituum, *qui* *anto temporis intervallo antè prædico, ut, cum jam e-* *enerit, animi piorum non conturbentur, sed in memo-* *iam hujus vaticinij regredientes sibi subijciant, se apud* *Zachariam prophetam id legisse, vel ex eo explicatum* *udivisse. Sic itaque tempore passionis dicam DEUS pa-* *ter,* gladie, *persecutio, vulneratio, crux, calamitas, ad* *meum jussum* evigila & *veni* super pastorem meum *Je-* *sum Christum sup. cap. 11, 4. 7. non vulgarem aliquem, in-* *quam, pastorem nudumq; hominem,* sed contra virum *seu hominem quidem, sed per unionis gratiam verum* *DEUM & meum DEI patris* proximum heb. גֶּבֶר עֲמִיתִי, *cujus utriusque vocis magna est* ἔμφασις, *& ipsæ magnum h. l. continent mysterium Primum enim* גֶּבֶר *dicitur Chri-* *stus* θεάνθρωπος. *Ecclesiæ sponsus rex ac dux ratione hu-* *manæ naturæ, vide Jerem. 31, 22. & quæ in hoc dictum sunt* *allata in exerc. bibl. pag. 93. 94. deinde* עֲמִית *notat* *strictè & propriè, non quemvis proximum, qui dicitur* רֵעַ *vel* חָבֵר *vel* קָרוֹב *sed intimum, qui è regione in con-* *spectu alicujus aut circa eum semper est, præsto ad o-* *mnia amici officia, ad quævis servitia promptus & para-* *tus, quoniam de tali usurpatur Levit. 6, 2. & 19, 11. 17. &* *Rad.* עִמַּת, *id est secundum, juxta, circum deducitur, &* *ex simili phrasi de intima familiaritate, quæ potest esse* *inter homines, usurpata* כְּנֶגְדּוֹ *Genes. 2, 18. uberius decla-* *rari potest. Et quoniam DEUS pater h. l. honorifico* *hoc, (quod sit proximus suus) imò tantùm vero DEO*

Cur hæc prædicantur.

גֶּבֶר

עֲמִית

כְּנֶגְדּוֹ

com-

Christus imago patris.

competente nomine appellat Christum, id inde colligimus, quod hic ipsi sit alter idem, imago Dei invisibilis character hypostaseos patris, & splendor gloriæ illius Colos. 1, 15. Hebr. 1, 3. tanquam ex adverso & unà cum patre æternum micans, lumen de lumine, & Deus verus de Deo vero, quique est in sinu patris Johan. 1, 17. ut uxor (si parva licet componere magnis, scriptura tamen per hanc phrasin duce) in sinu viri Genes. 16, 5. Deut. 13, 6. & 28, 54. 56. 2. Sam. 12, 8. Mich. 7, 5. ipsi maximè familiaris & conjuncta conjunctionis vinculo arctissimo, quæ omnia secundum divinam naturam per se tantùm possunt intelligi, & proinde quia Christus est socius vel proximus patris, patri ὁμοούσιος, coæqualis majestate & gloria, verus & æternus erit Deus, quod pro ratione V. Test. hìc declaratum obscuriùs; in N. dilucidiùs fuit explicatum & probatum mysterium.

In sinu esse.

Christus verus Deus.

Sic autem Deus pater pergit, gladie percute pastorem *meum*, & *sic* dispergentur *ejus* oves, *quod de quo sit intelligendum, docet Christus ipse, quando Matth. 26, 31. Marc. 14, 27. de seysaisq; Apostolis hoc esse prædictum demonstrat. Ille enim dum capiebatur, & velut ovis mactationi destinata abducebatur, omnes discipuli fugâ sibi consuluerunt, Christumq; solum reliquere, ut etiam ipse prædixit Johan. 16, 32. & eventus comprobavit Matth. 26, 56.*

Percutitur pastor, disperguntur oves.

Illud verò neminem turbare debet, quod quando apud prophetam est in imperativo הַךְ percute, sicut etiam græcè versum olim πάταξον, oratione directa ad gladium, apud Evangelistam sit futurum πατάξω percutiam in prima etiam persona, quasi Deus ipse percuteret. Cum enim gladius iste non nisi Dei jussu Christum percutiat, meritò hoc

Conciliatio temporum & personarum.

hoc ad ipsum ut causam principalem refertur, & aliàs sæpè Imperativus apud hebræos pro futuro ponitur Genes. 20, 7. Deut. 32, 50. Proverb. 3, 4. & 4, 4. & 20, 13. Psalm. 37, 28. Quemadmodum etiam constat ex collatione loci Es. 6, 9. ubi Imperativus, שִׁמְעוּ, & allegatione ejusdem Matth. 13, 14. Act. 28, 26. ubi futurum ἀκούσετε, quibus adjunge, quæ dicta sunt ad Amos 5, 25. 26. 27. de generali conciliatione dictorum scripturæ, quæ aliter, quàm extant, allegari in N. Test. videntur. Verum enimvero cum Christus pastor ita percutitur, & oves disperguntur, anne jam de Ecclesia actum erit, & omnes promissiones hactenus factæ irritæ? non ita, quia statim paulò post resurrectionem reducam manum meam, quam paulisper, sibi ipsos relinquens, subduxeram, ad parvulos, videlicet apostolos, eorumq; similes, quos congregabo, & congregatos conservabo, sicut etiam evenisse legimus Matth. 28, Marc. 16. Luc. 24. Johan. 20. & 21. Actor. 1. capp.

Imperativus pro futuro.

Esa. 6, 9.

Apostoli reducti.

Vers. 8.) Hosce autem, quos se Deus mundo pereunte mirabiliter conservaturum ait Jehova per aliquot circumstantias describit, quarum 1. qualitas, quod sint parvuli, versu præcedente 2. quantitas, paucißimi, vix tertia hominum pars, hoc versu. 3. calamitas, crux, 4. proprietas, doctrina & fides 5. securitas, promissio benevolentiæ DEI, versu sequente nono. Nam erit, dicit porro Jehova, in tota hac terra, in qua Evangelium de Christo passo mortuo & resuscitato publice prædicabitur, ut partibus duabus in eâ, sua culpâ suoq; vitio, excisis & exspirantibus tertia viva relinquatur & salva fiat in eâ, Confer parabolam à Christo propositam Luc. 8, 5. &

Notæ eorum, quos Deus servat.

Tertia pars in Ecclesia servatur.

 Pauli

Pauli hac de re dictam sententiam 2. Corinth. 2, 15. 16. Quando igitur tertiam partem ab interitu liberam fore pronunciat, pias electorum reliquias certò salvandas intelligit.

Probatio nis fructus. *Vers. 9.*) Tertiam verò istam *partem mihi derelictam* inducam in ignem *probationis seu crucem*, conflansq; eos ut conflatur argentum, *quod igne purus evadit*, *probabo eos, quemadmodum probatur aurum 1. Petr. 1, 7. Es. 48, 10. ex qua probatione & afflictione id in Ecclesiam redundabit commodi, ut Ecclesia propius ad Deum sit accessura, & hic se illi patefacturus clariùs, siquidem fructus illius purgationis erit geminus, prior, vera Dei ardens invocatio, posterior, favoris ejusdem non fallens certificatio.* Hic *populus & illa tertia pars mihi credens*, invocabit nomen meum, & ego exaudiam eum *Psalm. 50, 15. & 91. 15.* dicam, populus meus est, & ipse dicet, Jehova est Deus meus, *qui me creavit, redemit, sanctificavit, adhuc mirabiliter conservat, & tandem æternùm salvabit, quia beatus populus ille, cujus Jehova est Deus ejus Psalm. 144, 15. præcipuè verò hoc dicitur respectu fœderis & desponsationis spiritualis, id quod explicatur satis benè Hos. 2, 19. 20. 23. confer exemplum Joh. 20, 28.*

Rij probantur ut aurum.

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 7.]

Quæ de Christo prædicta, sunt impleta. I. Gladie, dictum Jehovæ Domini Exercituum; *Christi passio, uti prædicta, ita est completa Matth. 26, 54. 56. & 27, 9. 35. Marc. 15, 28. Luc. 18, 31. & 22, 37. & 24, 44. 46. Johan. 19, 36. Actor. 13, 27. & omnia Deo præde-*

finien-

Sniente & Christo ipso sciente Actor. 2, 23. & 4, 28. Iohan. 13, 1. facta sunt.

II. Gladie contra pastorem meum] Nos omnes in Adamo contra Deum rebelles, meriti eramus gladium Dei judicis Es. 27, 1. & 34, 5. 6. Ierem. 12, 12. Ezech. 21, 8. & 30, 24. quemadmodum etiam statim post lapsum ex paradiso jecti inde flammante gladio arcemur Genes. 3. 24. Sed venit alter Adam posterior 1. Cor. 15, 45. & pro nobis nostram vicem subiens gladio illi se objicit, & per illum dolore afficitur propter defectiones nostras, attereturque propter iniquitates nostras Es. 53, 8. quandoquidem exponebat se ipse sacrificium seu victimam pro reatu ibid. vers. 13. ut nos servi peccati per filium liberaremur Rom. 6, 20. Ioh. 8, 32. 34. 36.

Christus pro nobis se objicit gladio.

III. Evigilia] Deus pater ex justitia non tantùm omnium nostrorum peccata eorum fecit in Christum incurrere Esa. 53, 9. sed etiam delectatus est conterere ipsum ib. vers. 13. ut etiam, suo modo, in Christo sponsore nostro coràm patre Hebr. 7, 22. verum fuisse videamus, quod dicit Salomo Proverb. 11, 15. omninò confringitur, qui spondet pro alio. nam Deus pater super Christum varia mala advocat, summam paupertatem Luc. 2, 7. Matth. 8, 20. 2. Cor. 8, 9. maximam anxietatem Matth. 26, 37. 38. Luc. 22, 44. Matth. 27, 46. grandem persecutionem Matth. 2, 13. Iohan. 8, 59. infimam abjectionem Es. 53, 2. 5. 6. Phil. 2, 7. inferni horrores, mortis dolores Actor. 2, 24.

Propter nos conteritur.

IV. Contra pastorem meum] Bonus ille pastor Christus vitam suam ponit pro ovibus Iohan. 10, 11. 14. 15. ut hæ vitam habeant & abundent ibid. vers. 10. quomodo potest com-

Christus pastor.

comparari cum Davide liberante parvam pecudem è grege ex ore leonis aut ursi 1. Sam. 17, 34. 35. 36.

Deus unus.

V. Contra virum proximum meum] *Verè quidem Deus Es. 42, 8. dicit: Ego sum Jehova, illud est nomen meum, & gloriam, extra Deum verum, meam alteri Deo facto aut ficto non dabo, nec laudem meam sculptilibus & verè est verus Deus ille, cui soli est nomen Jehovæ Psalm. 83, 19. at pares illi tamen occupavit natus honores, quippe idem ille in essentia Deus verus 1. Johan. 5, 20. Deus magnus Tit. 2, 12. Dominus super omnia benedictus Rom. 9, 5. Dominus Dominorum & rex regum Apoc. 17, 14. & 19, 16. filius Dei unigenitus Joh. 3, 16. 18. & 1, 18. & proprius Roman. 8, 32. Cujus Deus pater est πατὴρ ἴδιος Ioh. 5, 18. & Christus est ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος Matth. 16, 16. ex quibus omnibus facilè intelligimus, quod à λεγομένοις alijs fictis vel factis dijs distinguatur & verus DEUS sit hic pastor, quod contra Photinianos hodiernos notandum.*

Christus Deus verus.

Christus verè dolores sensit.

VI. Percutè] *Inservit hæc particula ad redarguendos illos omnes, qui veritatem dolorum & cruciatuum in Christo negarunt, Hilarius ἀφθαρτοδοκῆται & alij ipsorum similes, de quibus videatur Dominus Chemnit. p. 1. L. C. & de duabus naturis in Christo cap. 3. quibus omnibus cum eodem illud unicum opponimus & firmissimum ex Es. 53, 7. VERE morbos nostros ipse pertulit, & ἐμφάσεις vocabulorum, quæ extant Matth. 26, 37. 38. Luc. 22, 44. urgemus.*

Qui stat, videat, ne cadat.

VII. Et dispergentur oves] *Discipulorum Christi scandalum & fugâ prædicta, eventuque probata, nos monet, ne de nostris viribus quicquam cum Petro præ-*

suma-

umamus, cum cuiq; accidere possit, hisce quod accidit, sed memores simus moniti apostolici: qui stat, videat, ne cadat 1. Corinth. 10, 12. & proinde nostram salutem cum timore ac tremore operemur Phil. 2, 12.

VIII. At reducam manum meam] *Christus pastor animarum fidelis ovem errantem & jam in deserto quærere non desinit Luc. 15, 4. 7. qui propterea in hunc mundum venit ut salvaret, quod erat perditum Matth. 18, 11.* *Christus quærit perditum.*

IX. Ad parvulos] *Videmus, quales sint in Ecclesia, nempe parvuli, quibus Deus revelat sui verbi mysteria Matth. 11, 25. non multi sapientes juxta carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed stulta, infirma & ignobilia hujus mundi eligit Deus 1. Corinth. 1, 26. 27. 28. Deus enim omnium supremus non quæ supra ipsum esse volunt, sed quæ se infra eum esse agnoscunt curat & probat Psal. 113, 5. 6.* *Parvulos Deus elegit.*

Ex versu 8.]

I. Partibus duabus in ea (*terra*) excisis & exspirantibus] *Semper major hujus mundi pars suo vitio ac culpa perit, ut pluribus à Christo exponitur in parabola Luc. 8, 4. quemadmodum pleriq; ex Ægypto educti Deo non placebant, sed in deserto prostrati sunt 1. Cor. 10, 5.* *Multi pereunt.*

II. Tertia relinquetur in ea] *Semper remanet quædam Ecclesia, licet illa respectu mundi sit parvus grex Luc. 12, 32. & illa Ecclesia Nov. Test. est effectus quidam passionis Christi. nam quemadmodum ex costa Adami primi in dormiscentis חַוָּה Eva, hoc est, mater omnium viventium hominum est condita Genes. 2, 21. 22. & 3, 20. ita ex latere Adami posterioris in cruce indormiscentis adaperto Ecclesia vera & unica mater omnium fidelium & Deo viventium exædificata est.* *Pauci salvantur.*

Ex versu 9.]

Pij igne crucis purgantur, ut aurum,

I. Inducam tertiam istam in ignem conflans ut conflatur argentum] *Crux piorum hinc inde in scriptura confertur cum igne, & ipsi cum argento & auro, quod in illo solet probari, conflari ac purgari Psalm. 66, 12. Es. 1, 25. & 48, 10. Ierem. 6, 29. & 9, 7. Malach. 3, 3. 1. Petr. 4, 12. 13. 1. Corinth. 3, 13. 15. Comparationis autem hujus hæc possunt ostendi membra præcipua I. orginis æqualitas. Ut enim aurum & argentum ex terra effoditur, & quidem valdè impurum, dum adhuc multum scoriæ & sordium habet admixtum: ita homo caro de carne natus, cùm primum à Deo convertitur, multum adhuc veteris Adami reliquiarum ipsi adhæret, quæ paulatim de die in diem absumuntur II. purgationis utilitas. quemadmodum aurum propterea in ignem conjicitur, ut purum evadat, & à scorijs liberetur: sic homo renatus cruce affligitur, ut caro mortificetur & ipse melior evadat III. Purgatorum preciositas. Ut enim aurum tum demum, cùm purum est, in valore est: sic Christiani fide justificati & cruce probati boni & grati Deo evadunt IV. purgantium diversitas. Aurifabri aut metallici non desinunt priusquàm omnes sordes expurgaverint: Deus verò recordatur nos esse pulverem, & facit cum tentatione illum eventum ut possimus sustinere.*

quicum conferuntur.

Crux ad Deum ire cogit.

II. Hic invocabit nomen meum] *Crucis hæc est non ultima utilitas, quod ad Deum ire compellat. Nam castigatione tuâ, Domine, premente homines fundunt submissam orationem Es. 19, 22. in ipsa angustia visitant te Es. 26, 16. & 27, 6. 7. Ierem. 31, 18. 19.*

III. Ex-

III. Exaudiam eum, & dicam, populus meus
ſt) *Deus ſuos tandem exaudit, atque ita hos ſibi curæ eſſe*
ſtendit juxta promiſſiones factas Pſalm. 50, 15. & 91, 15. &
1, 20. Eſ. 57, 19. quia novit ſuos ex tentatione liberare
. Petr. 2, 9. quibus ſingulis ita acclamat : Sic ait Jehova
reator tuus, ne timeto, nam vindicavi te, vocavi te no-
iine tuo, meus es, Quum tranſis per aquas, tibi adſum,
ꝛ per flumina, ne inundent te : quum ambulas per ignem, non
reris, & flamma non incendit te Eſa. 43, 1. 2.

Deus ſuos tuetur.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Argumentum.

Summa. Minatur.

NE illa, quæ hactenus veræ Eccleſiæ Dei nomine promiſit propheta, Judæi de terreni alicujus regni felicitate, interpretarentur, nunc tandem concludit, ipſam urbem ac terram ſanctam vaſtatum, o-
es direptum, homines maximam partem aut occiſum aut
n captivitatem abductum, atque ita ſi quid ſplendoris politia
Judaica exteriùs habuit, id omne ademptum iri prædicit.

Solatur.

Sed ne contrà hac gravi comminatione nimis conſternaren-
ur fideles, promittit fore, ut piæ quædam ſerventur reli-
uiæ, ijsque per gentium ex toto terrarum orbe aggregatio-
iem mirificè propagetur Eccleſia per Evangelij prædicatio-
iem in toto mundo divulgatam, poſtquam Jeroſolymis eſt
greſſa. Et quia fieri non poteſt, ut Eccleſia vera, cujus vi-
a membra non ſunt de hoc mundo, ametur, ſed potius

per-

persecutio grandis semper ei sit vel metuenda, vel experienda, minas gravissimas subjicit adversus eos, qui doctrinam DEI, Ecclesiæq; cœtum aut aspernantur, aut persequuntur, quarum vigore futurum est, ut illi pereant, & cives Ecclesiæ sanctitati vitæ studeant. Quomodo in toto capite duo potissimum in tota vita semper considerande proponit, Impios verbum DEI negligentes manens exitium, & pios DEUM diligentes beantem lætum exitum, manumq; DEI illis gravem ac in mala impellentem, his verò suavem ac miserias repellentem, illi ut pœnitentiâ seriâ istam præveniant, hi ut confidentia piâ eò adveniant.

Duo semper consideranda.

Popularem dividendi rationem cum sequimur, capitis hujus possumus constituere partes 4. In I. de Judæorum maximam partem exitio, urbisq; Jerosolymæ excidio II. de gentium in eorum locum substitutione ac fortuna varia III. de pœnis contemtorum & persecutorum Ecclesiæ IV. de illorum, qui ad Ecclesiam sunt conversi, in cultu divino perficiendo ardore & devotione. Quia verò propheta hîc prolixiùs enarrat promissionem superiori capite vers. 8. & 9. factam, fore ut duabus Judæorum partibus excisis tertia salvetur, capitis hujus duæ erunt partes principales, una malorum internecio, quando à Tito Vespasiano Judæa tota vastabitur, ipsa urbs sancta solo æquabitur, & reliqua belli mala malos malè perdent vers. 1. & 2. altera bonorum & ad Deum conversorum conservatio, quæ pars, quia erat propter credentes magis inculcatu necessaria, etiam pluribus explicatur, dum promittuntur hæc duo, adversariorum profligatio (prolepticè vers. 3. proposita, ac postea à

Analysis I. Partes quatuor, 1. 2. 3. 4. II. Partes duæ. 1. 2.

versu

versu 12. pluribus exposita) & rerum omnium ad salutem fidiorum necessariarum subministratio, inter quas primò omnium, fons omnium, declaratur, nempe gloriosa Christi in cælos ascensio, apostolorum in totum terrarum orbem emissio vers. 4. unde primò hominum conversio, conversorumque mirabilis protectio vers. 5. Secundò, perpetua Ecclesiæ illuminatio vers. 6. & Jehovæ agnitio vers. 7. tertiò, perennis aquarum viventium in totam Ecclesiam se diffundentium scaturigo vers. 8. quartò veri cultus divini instauratio vers. 9. quintò, impedimentorum, quibus & cursus Evangelij sisti, & Christiani novi terreri poterant, sublatio vers. 10. & 11. porrò vers. 12. & sequentibus redit propheta ad jam sæpius cœptam & nondum pertextam explicationem de adversariorum Ecclesiæ profligatione (vide sup. 12, 9. & 13, 8. sup. in hoc cap. vers. 3.) ubi inimici ac hostes Dei vel planè perdentur, si fuerint obstinati, vel ad Deum convertentur, si fuerint plagis emendati. Nam quod ad pertinaces spectat, divinitus plaga afficientur, in corpore suo tabe vers. 12. in animo amentia vers. 13. in opibus suis deprædatione vers. 14. in jumentis omnis generis calamitate vers. 15. quod verò ad eos, qui Dei iram metuentes se convertunt, attinet, veri Christiani Deum ritè colent vers. 16. hypocritæ & refractarij manum Dei effugere non valent, quando veniet super eos in lege denunciata maledictio vers. 17, 18. 19. illi autem se suaq; omnia Deo consecrabunt vers. 20, 21.

Prædicationis Evangelij effectus 1. 2. 3. 4. 5.

Hostium Ecclesiæ profligatio.

PARS PRIOR.

Vers. 1.) Quod suprà capite 11, 1. dixerat propheta, aperi Libane portas tuas, nunc porrò explicat, & urbem & orbem Judaicum non tantùm oppugnatum, sed etiam

expugnatum iri prænunciat, inq; hoc versu tria indicat, primò temporis commemorationem, deinde quid sit Judæis eventurum, & denique cujus jussu. Ecce *(quæ particula ad oraculi certitudinem, ac rei gravitatem exprimendam facit)* dies, *& quidem ultionis Joel. 2, 1. 2. Sophon. 1, 7. 8.* ventura est Jehovæ, *jam exhibito malèque à Judæis tractato atque demùm in cruce sublato Messia,* quum dividetur spolium tuum, ô Jerosolyma, in medio tui *per Romanos rerum Dominos, Titum Vespasianum, aliosq;, postquam omnia jam devicerunt & expugnaverunt, nam ὕστερον πρότερον hîc priùs de spolijs, postea de bello ac victoria agit, atq; ita monet, non esse quod exhibito Messia regnum corporale sperent Judæi. Neque verò etiam illud caret ἐμφάσει, quod dicitur, in medio tui, sed notante Hieronymo id innuitur. Solet frequenter hoc accidere, ut, quæ subito impetu direpta sunt, foris in agro aut in solitudine dividantur, ne fortè hostes superveniant. Hic autem tantum malorum pondus incumbet, ut, quæ direpta sunt, in civitatis medio dividantur pro securitate victoriæ. Inspice quæ dicta sunt Ioel. 2, 9. Hobadi. v. 5, 6.*

Dies ultionis.

In media urbe spolia dividuntur.

Vers. 2.) Hanc autem ut tantò facilius credant præfracti Iudæi, jam porrò numerum hostium, urbis calamitatem, & in bello superstitum exilium describit, quodque paucis dixerat, per partes explicat, de quibus videatur Iosephus lib. 1. de bello Iudaico cap. 1. & 3. lib. 5. cap. 14. & lib. 7. à cap. 17. usq; ad 20. ita dicit Iehova Dominus ille Exercituum. Recipiam *enim & congregabo meas copias, ut de rebelli populo sumam supplicia* omnes gentes contra Jerosolymam ad bellum, & capietur civitas, diri-

Excidium Jerosolymæ.

diripienturque domus, & fœminæ comprimentur, & exibit pars civitatis, *quæ peste fame & bello nondum perijt,* in deportationem, *quæ omnia sub Tito Vespasiano contigerunt, siquidem pleræq; gentes tùm Romanis, quorum hic dux erat, parebant, atq; ex illis exercitum collegerat, civitas est capta, ædes direptæ & incensæ, & multi in exilium abducti. Atq; hæc evenere Iudæis incredulis, qui minas DEI spernebant: reliquis verò propter eas consternatis, & ad DEUM reversis salutaris fuit illa obsidio & expugnatio. præterquam enim quod multi pij ante eam concessere Pellam, ibique securè latitarunt, pauci mirabiliter à DEO protecti Ecclesiæ veræ se associarunt, jam satis aliorum malis eruditi, quid sit pericli, Jehovam spernere, nec filium velle osculari, & sic* residuum populi, *minima seu tertia illa populi pars, supr. 13, 8. 9.* non exscindetur à civitate, *ita ut non amplius sit civitas, sed constituetur Ecclesia DEI, quæ est domus magna & templum spirituale. Ita enim hebraismus ille* יִכָּרֵת מִן־הָעִיר *explicandus, ut notet rei excidium, sicut Es. 17, 1. & 7, 8. confer quæ dicta sunt Ion. 4, 3.* *quod pijs fuit salutare.*

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

Ecce dies ventura est Jehovæ] *Deus mala pœnæ facit ex justitia, eadem tamen ut caveantur, prædicit ex misericordia Amos 3, 6. 7. Benè illi, qui corrigitur nunc prædictione. malè illi, qui postea affligitur maledictione.* *mala Deus prædicit.*

Ex versu 2.]

I. Recipiam omnes gentes] *Deus Dominus Exerci-* *Creatura*

tuum facilè contra malos potest cogere copias, cum omnes creaturæ ipsi libenter militent.

Multa in bellis prava. II. Residuum populi non exscindetur] *Deus in ira recordatur misericordiæ, & si quis hanc non spernit, statim eum clementem patrem cernit, quem severum Judicem antea timere necesse habuit Hab, 3, 2.*

PARS POSTERIOR.

Unde Ecclesiæ securitas Vers. 3.] *Quæ verò causa hujus mirandi effectus, quod Ecclesia in medijs turbis tuta futura est, contra quasvis diaboli minas ac fortunæ procellas? illa unica, quod Deus pro suo populo pugnet contra gentes inimicas, aliosq; Ecclesiæ hostes.* Nam procedens, *cùm antea quasi se occultavit, dum opem non tulit*, Jehova pugnabit contra gentes illas, *quæ ad Jerosolymam spiritualem seu Ecclesiam oppugnandam convenerunt. pugnabit autem duobus modis, vi verbi & miraculorum potentia*, ut *antea in Vet. Test. pro suis Iudæis* quo die pugnavit, die *inquam* belli vel conflictus, *quando sæpè ipse mirabiliter ex alto suis succurrit & hostes fudit, illis omnibus modis, quibus unquam usus est ad debellandos suorum hostes, ijs utetur in initio Nov. Test. quando arma sua omnia expediet, copias educet, quibus illos fundat atque deleat. Hic enim mos est scripturæ, præcipuè in libris propheticis, ut in beneficijs quæ exhibenda sub Nov. Test. narrat, recordetur & explicet jam olim hebræis exhibita. confer Esa. 9, 4. 5. & 10, 26. cum Exod. 14. Iudic. 7. Es. 11, 16. Hos. 2, 15. Zach. 10, 7. vide etiam quæ dicta sunt ad Amos 2, 6. 7. & 9, 14.*

à Deo miraculosè eam servante.

Mos scripturæ.

Vers. 4.] *Quandò autem hoc futurum est? tum,* postquam steterunt pedes ejus, *nempe Iehovæ pugnantis*

vo suo populo supr. vers. 5. die illo (*quæ phrasis apud prophetas de felicitate & conditione Ecclesiæ Nov. Test. loquentes, ut sæpissimè jam declaratum est, totum Nov. Test. tempus denotat, non verò præcisè aliquem temporis articulum*) super montem olivarum, qui est in conspectu Jerosolymorum ab oriente, *& ab ea urbe tantùm distat iter sabbathi Actor. 1, 12. hoc est, bis mille passibus minoribus, qui ferè unum milliare germanicum conficiunt, ut in h. l. pluribus demonstrat Tremellius, & postquam Domino inde in cœlos sublato* scissus fuit mons olivarum medius orientem & occidentem versus in vallem magnam valdè, ejusque pars una recessit jam ad aquilonem, & pars ejus altera ad austrum, *Id quod factum partim in die ascensionis, cum pedes Christi stabant in hoc monte & ipse priusquam ascenderat, præcepta apostolis dabat ut in totum terrarum orbem Evangelium divulgarent, partim post diem Pentecostes, cum jam ipsi Spiritus Sanctus donis miraculosis erant instructi & in omnem terram egressi verbum Evangelij prædicabant, quemadmodum complementum hujus vaticinij describitur Matth. 28, 16. Marc. 16, 15. Luc. 24, 49. Act. 1, 2. ita enim spiritualiter mons ille olivarum, ad quem congregati apostoli fuerant, divisus fuit in omnis mundi angulos, cum se illi in hosce contulerant, ita ex monte facta est vallis, ex superbo humilis, ex curvo rectum, ex aspero planum infr. vers. 10. Hanc autem interpretationem ut probemus paucis, propter diversitatem explicationum, quarum non nullas breviter subijciemus, necessarium erit. Particula itaque* ו, *quod pro postquam seu hebræo* כַּאֲשֶׁר *quandoq; usurpetur, ex sequentibus locis erit evidens Exod. 16, 20.*

Die illo.

Mons olivarum.

quomodo scissus.

ו *id est,* כַּאֲשֶׁר

Esa. 64, 4. *Levit.* 9, 22. *atque ita si per præteritum, non verò, ut vulgo fit, per futurum verbum ipsum, sicut etiam sequens, explicamus, potissima Riberæ contra hanc interpretationem directa objectio (quod postquam propheta vers. 1. 2. 3. de vastatione urbis dixisset, non possit jam demum in continuo vaticinio agere de Christi ascensione in cælos, siquidem hæc illam totis quadraginta annis antecesserit) nos non ferit, & omnia satis bene cohærent. Porro licet in thesi facilè largiri possimus, quod ipse cum Junio hîc præsupponit, videlicet quod à majestate DEI judicis creaturis sæpè in scriptura contingere hoc dicatur, ut tremant, fugiant, dissiliant à facie DEI Psalm. 18, 8. & 114, 5. 6. 7. 8. 1. Reg. 19, 11. Esa. 64, 1. tamen num hîc in hypothesi, & hoc loco id militet, quæstionis est, & nondum ab ipsis probatum. Quod etiam sequitur vers. 5. fugietis, hoc non conficit, extraordinariam ac miraculosam DEI præsentiam hîc prædici, quandoquidem veniente DEO per suos apostolos in prædicatione legis & homines consternati & à suis peccatis, velut fugientes, discessisse leguntur Actor. 2, 37. & 19, 19. Riberа quidem per montem olivarum intelligit gentiles convertendos, eò quod oleum misericordiam notet, quam ipsi sunt consecuti: sed cum in hac significatione vocabulum non extet, hactenus tantùm dicit, non probat. Junij verò aliorumque sententia textui ipsi, cujus literam non facilè deserimus, non congruit. cur enim ita exactè Spiritus Sanctus mentionem faceret omnium mundi plagarum, in quas pervenisse scimus prædicantes Apostolos, montem olivarum ita disjectum aut dissectum esse non legimus. Ex eodem refutari potest Danæi nimis*

Riberæ respondetur.

Creaturæ timent à facie Dei.

Riberæ,

Junij,

Danæi ex-

nis jejuna explicatio, quod pedes Dei in monte olivarum steterint, quum ibi hostiles Romanorum copiæ castra posuerant, & quod mons ipse sit scissus tum cum ab illis profodiebatur. Neq; enim ille exercitus est pedes Dei, neq; in omnes mundi angulos hunc montem perfoderunt, quæ omnia quamvis latiùs explicare foret in proclivi; tamen cum non sint magni momenti, ad sequentia pergimus. *plicatio rejicitur.*

Vers. 5.) Dum autem apostoli à Christo ad montem olivarum instructi postea in totum terrarum orbem egrediuntur prædicantes pœnitentiam, & incipientes à Ierosolymis, vos Iudæi primùm vocabimini, & tum fugientes *vos* vallem montium, *puta quam Deus efficiet ex monte olivarum in partes diviso,* quum *ipse Deus* pertinget ad vallem montium, *& quæ antea erant elata, deprimet, fugietis, inquam,* ad *montem quem* selegit *Dominus, & velut rem preciosam apud se deposuit, atque, ut dicam planis perspicuisq; verbis, recipietis vos ad Ecclesiam & domum Dei, cum vos alibi minùs tutos fore audiatis, & hæc fuga proveniet ex serio DEI metu, quem vestris peccatis vos antea gravissimè offendisse intelligetis,* sic fugietis, quemadmodum fugiebatis metu terræ motus, diebus Huzziæ regis Judæ, *de quo Amos 1, 1.* quando venit Jehova Deus meus, & omnes sancti ejus Angeli tecum, *ô Ecclesia sunt, tibi adstant, tibi ministeria præbent ex Dei mandato Psalm. 91, 1. 11. Dan. 8, 13. Hebr. 1, 14. & illos apostolorum pios conatus adjuvant, quæ etiam est simplicior sententia, quàm quæ de judicio extremo hæc verba accipit, idq; sequentia firmant hoc modo.*

Vers. 6.) Et erit die illo, *post universalem Evangelij præ-*

prædicationem, ut major lux Ecclesiæ affulgeat, quàm hactenus splenduit, & ut dies agnitionis Jehovæ non sit varius ac instabilis, modò serenus, modò nubilus, sed certo æquabilique tenore, quam diu DEUS volet, decurrat. Non *enim* erit *tum* lux precioſa & denſa, *seu tenebris obnubilata, qualis esse solet sæpissimè tempore hyemis, cum nix terras obruit. Et hæc sententia magis se probat, quâm illa, quasi futurum prædicatur, ut non sit tum dies serenus, qualis solet haberi in precio, sed omnium rerum status dubius, ut neque triumphent pij, nec tamen omni spe libertatis sortisque melioris sint destituti. Rationes meæ sunt, sine cujusquam præjudicio, quod hîc de consequentibus prædicationis universalis Evangelij agatur, & quidem ijs, quæ ex parte Dei ac per se eveniunt. persecutio autem illa tantùm per accidens & malitiam hominum obtingit. vide vers. seq. & 8. deinde quod hîc obscurè dicitur, perspicuè versu sequente explicatur erit lux ac prosper successus. Denique de persecutorum pœna vers. 12. dum agitur, ibi etiam de persecutione tractari verisimile est.* יָקָר *autem quod notet rarum quid alibi probatum est.*

Non erit lux preciosa.

Aliorum explicatio,

rationibus refutatur.

1.

2.

3.

4. *Vers. 7.) Et hactenus (quod quartum argumentum esse potest) ἄρσις, sequitur θέσις:* ſed erit dies unus *continuus ac perfectus, quem efficiet, curabit ac conservabit Deus, quamdiu ipsi visum fuerit, & ille dies erit* notus *atque probatus* Jehovæ, *non varius, ut antea in V. Test. ex die & nocte constans, sed mira coruscans luce Rom. 13, 12.* nam erit, ut tempore veſpertino, *quando solet advesperascere & nox adventare,* ſit lux, *& sol, Ecclesiæque dies non occidat, quomodo nox omnis & obscuritas tum exulabit,* *quæ*

Tempore vespertino erit lux.

quæ tamen verba hypotheticè dicta si quis vel ad thesin generalem, pijs tandem post tenebras oriri lucem ac prosperitatem Psalm. 112, 4. revocare velit, vel per comparationem aut ad Judæorum conversionem, quæ sub finem mundi futura Rom. 11. 25. aut ad Lutheri b. m. reformationem accommodare, hactenus id rectè fieri posse existimo, atque ita cum illa superiùs allata explicatione interpretationes illæ tres Gualtheri, Danæi & Wigandi conciliari queunt. Et hoc est primum consequens universalis Evangelij prædicationis, nempe hominum spiritualiter cæcorum illuminatio: sequitur secundum, animarum ex æstu iræ divinæ propemodum deficientium recreatio, de qua vers. 8. erit etiam de illo, ut prodeant aquæ vivæ è Jerosolymis *cumulatè inde per prædicationem verbi profluit divina gratia, quæ à sordibus peccati abluit, tristesque animos mirè reficit, simul etiam ibi non stillabunt tantùm, sed effundentur copiosissimè Spiritus Sancti dona. Confer Joel. 2, 28. sup. 13, 1. Esa. 2, 3. Mich. 4, 2. Ezech. 36, 25. & 47, 1. Joel. 3, 18. Johan. 4, 14. & 7, 38. Apocal. 22, 1. atque adeò ubertim se erumpent illi favoris cœlestis rivuli, ut totam Ecclesiam irrigent, quam hîc (ut alias sæpissimè sup. 9, 10.) propheta Judææ typo adumbrat mari mediterraneo circumclusæ & lacu Asphaltite, siquidem profluent illæ aquæ vivæ* parte sui ad mare orientale *seu mortuum, cui versus aquilonem cohæret mare Genezareth,* & parte sui ad mare posterum *occidentale sive magnum & mediterraneum. vide Deut. 11, 24. & 34, 2. etiam inspice, si libet, quæ dicta sunt Joel. 2, 20. & quod ad rem, confer Ezechiel. 47, 18. Magna igitur hæc gratiæ fluenta*

accommodatur. 1. 2. 3.

Aquæ vivæ

Judæa typus Ecclesiæ.

Fluenta Ecclesiam irrigantia magna,

ratione loci, quia totam Ecclesiam perluent; magna etiam sunt ratione temporis, siquidem semper ac continuo fluent, & nunquam deficient in Ecclesia, æstate & hyeme futurum hoc est, *neque illius calor exsiccabit, neque hujus frigus constringet illa sacra flumina aquæ quidem malorum ac calamitatum desinent obundare pios tempore æstatis spiritualis seu restitutionis omnium Luc. 21, 30. 31. & aquæ felicitatis ac lætitiæ hoc in mundo etiam sæpè nullæ nobis sunt, sed hæ aquæ vivæ nunquam obstrui poterunt, quin Ecclesiæ agrum suaviter humectent ac fœcundent. Ubi bene nota, contra Calvinianos h. l. abutentes, quod propheta loquatur de tota Ecclesia, non verò de omnibus & singulis individuis & Ecclesiæ membris, quocunque modo se gerant. Illi enim semper fluit hæc aqua qui bibit Johan. 4, 20 seu credit Johan. 6, 35. qui sitit justitiam Matth. 5, 6. potest autem quis derelinquere scaturiginem aquarum viventium, Deum ipsum, ejusque gratiam, & effodere sibi cisternas fractas, quæ non capiunt aquas Jerem. 2, 13. atque ita accedere ad hunc fontem ac bibere dum desinit, aqua hæc ipsi quoque amplius non profluit, siquidem os fidei, qua hauriat, deperdidit.*

& continua.

Calviniani refutantur.

Vers 9.) Tertium consequens prædicationis Evangelij est vera Dei cognitio, nominisque ejus in tota terra manifestatio, nam Jehova, *qui est revera solus* rex super omnem terram, erit *& agnoscetur etiam tum ab omnibus talis (sæpè enim res fieri dicitur, quando manifestatur)* die illo, *cum idola fuerint sublata eorumque cultus ex animis hominum conversorum deletus,* erit Jehova unus, *sine idolis unus ac solus in Ecclesia agnoscitur prædicabitur*

Jehova rex super terram.

bitur & invocabitur supr. 13, 2. & nomen *seu cultus ejus verus* erit unus *Johan. 10, 16. Idola enim gentiles varijs modis coluere; DEUS autem noster, qui spiritus, vult tantùm in spiritu ac veritate adorari Iohan. 4, 23. 24. & in fide verâ invocari Jacobi 1, 6. Marc. undecimo, 24. Roman. 10, 13. Syrach. 7, 9. secundum voluntatem ipsius 1. Johan. 5, 14. in Christi nomine Iohan. 16, 23.*

Deus quomodo colatur.

Vers. 10.] *Quartum quod è præcedentibus oritur consequens est, Ecclesiæ ex gentilibus amplificatio, restitutio, propagatio, conservatio. Quæ enim antea fuit aspera, tumida, elata, per Evangelium* redigetur tota hæc terra quasi campestria, *omniaq; in Ecclesia æquabuntur, ut plana sint Es. 2, 2. & 40, 4. Luc. 3, 5. supr. vers. 4. ut ita montes hactenus steriles (alludit enim ad Ierosolymam terrestrem, quæ undiq; montibus altis cincta Psalm. 87, 1. & 125. 2) evadant cultu & situ frugiferi, idq; futurum per totam Ecclesiam, quousq; se illa extendit, sicut olim, si quis totum Iudæ regnum erat complexurus, terram, quæ* à Gebaho *limitaneo Benjaminitarum ad Septentrionem oppido 1 Reg. 15, 22.* usq; ad Rimmonem, in australi parte Jerosolymorum *sitam Judæ & Simonis ad meridiem terminum, nominabat Iosuæ 15, 32. & 19, 7. Et quamvis Ecclesia ita coram Deo suo se humiliaverit coram eo procidens,* exaltata *tamen inter reliquos populos verè* manebit & in loco suo *supr. cap. 13, 6. neq; ulla pars deerit* à porta Benjaminis usque ad locum portæ primæ, usque ad portam angulorum, & à turri Chananceelis usque ad lacus torcularium regis *hoc est, tota illa cum omni suo ambitu, quomodo majestas & amplitudo Ecclesiæ cælestisque Ierosolymæ verbis Vet. Test. & à terrestri Ierosolyma desum-*

Omnia plana in Ecclesia.

Termini regni Judæ.

Jerosolyma superna.

desumptis, more prophetarum solenni describitur, & notatur, quod sit maxima civium Ecclesiæ Nov. Test. futura frequentia ex omnibus gentibus hinc inde collecta. Nam ut annotat Tremellius, porta Benjaminis, quâ ibatur in agrum Benjaminitarum, Jerem. 37, 13. ad septentrionem sita erat inter duas portas, quæ proximè nominantur, è quibus una (quæ porta prima dicitur, aut etiam vetus Neh. 3, 6.) erat in parte occasus, altera, quæ angulorum dicitur, spectabat ortum 2. Chron. 25, 23. turris Chananeelis meridiem, torcularia regis, septentrionem Neh. 3, 1.

Tremellij nota.

Vers. 11.] *Sic autem constituta Ecclesia & satis firmiter fundata, ipsi incolæ quamdiu in eâ manserint, erunt satis tuti, & habitabunt in eâ; non omnes perdentur aut ejicientur persecutionibus, & gentes admittentur, neq; deinceps ut in Vet. Test. erunt maledictæ ἀνάθεμα* non erit amplius, *super credentes, quibus verbis non tollitur excommunicatio hæreticorum, vel planè improborum: illi enim non habitant in Ecclesia, sed ex ea exierunt, atq; ut membra putrida defecerunt. nam residebit urbs Ierosolymorum securè, ut nemo vi externa possit inde abripi Rom. 8, 35. 39.*

Excommunicatio his non tollitur.

Vers. 12.] *Hæc autem bona, quando obvenient Ecclesiæ, veris civibus mala & magna erit, afflictio persecutorum, Evangelij impœnitentium, ubi simul αἰτιολογία redditur, cur tuta futura sit Ecclesia, nempe quia Deus illius hostes percutiet plagâ maximâ.* Hæc *verò* erit plaga, quâ afficiet Jehova omnes populos, qui turmatim convenerint contra Jerosolymam, *ut eam evertant funditus, amittent potentiam,* tabefaciet carnem cujusque, ipso stante

super

super pedes suos, *id est, momento, antequam sedere aut recumbere ex infirmitate potuit, ut in Antiocho 1. Maccab. 6. Herode Actor. 12. Maximino Imperatore tyranno, Nestorio & Arrio hæreticis videre est:* amittent prudentiam, & oculi cujusq; tabefient in foraminibus suis, *amittent deniq; eloquentiam,* & lingua cujusq; tabefiet in ore ipsorum, *ita erit in ipsis primò virium defectus.*

Deus subitò quosdã malos perdit.

Vers. 13.] *Deinde erit intestina hostium dissensio, quâ ipsi inter sese committentur divinitus; erit etiam die illo,* ut sit vexatio Jehovæ magna in illis, *ut immittat Deus illis ἐκστασιν καὶ φρένεσιν,* adeò ut prehendant alter manum alterius, & ascendat manus uniús contra manum alterius *confer Ezech. 38, 21. 22. & exempla jam ante nota, vide Iud. 7, 22. 1. Sam. 14, 20.*

quosdam inter se cõmittit.

Vers. 14.] *Porrò, ut fieri amat, in bellicis tumultibus & intestinis seditionibus, non aberit bonorum ereptio,* & tu quoq; Jehuda pugnabis Jerosolymis, *vos confessores constantes in Ecclesia bonam in gentibus convertendis navabitis operam, sic futurum est, ut hostium spolijs abundè ditescat Ecclesia, quemadmodum olim tabernaculum Mosis spolijs Ægyptiacis,* & recipientur opes omnium gentium, *quæ sunt* circumquaq;, aurum & argentum, vestesq; multæ admodum.

Vers. 15.] *Sed spei aliquid restare poterat Ecclesiæ hostibus in confœderatis, qui veniant subsidio ac ferant suppetias. nihil est, quia ecce eveniet copiarum auxiliarium internecio, & non tantùm ipsi hostes, sed etiam omnia eorum instrumenta perdentur.* Similiter, *ut supra futurum gentibus Ecclesiam oppugnantibus audivimus,* futura est plaga equorum, mulorum, camelorum,

 asino-

asinorumq; & omnium jumentorum, quæ erent in castris illis, *& omnium inequitantium vel utentium illi plaga inquam*, similis plagæ illi, *puta, de qua jam in tribus præcedentibus versibus.*

Vers. 16.] *Videtis igitur, ô hostes Ecclesiæ, quàm severè Deus puniat sui cœtus persecutores: desistite, moneo, & vos ad Ecclesiam recipite, ita spes veniæ superest, quoniam ex ipsis persecutoribus Deus quosdam recipiet in gratiam, qui ex animo ad frugem redierint. Duo enim hæc potissimùm hîc declarantur, qui, nempe magno numero & quàm verè sint convertendi, videlicet ita, ut deinceps Deum studiosè colant omni tempore.* Eritq; ut quisquis residuus fuerit ex omnibus gentibus, quæ venerint contra Jerosolymam, *eamq; oppugnaverint*, ascendant *in eam* de anno in annum, ut incurvent se regi Jehovæ *Domino* Exercituum, & ut celebrent festum tabernaculorum, *ut Deum suum seriò ac legitimè colant, & ut possint, ejus essentiam ac voluntatem probè cognoscant, ubi in posteriori membro per phrasin Vet. Test. cultum N. expressit, ut sæpè & ipse & alij. si enim de Vet. Test. ceremonijs propriè loqueretur de omnibus tribus festis anniversarijs, non autem de uno tantùm diceret. vide Deuter. 16. Hujus autem potissimùm meminit, quod ad præsens institutum optimè quadrat, & vitæ humanæ, quam corrigendam esse monet, conditionem satis benè adumbrat. Ut taceam, quod in eo Israelitæ recolerent memoriam eductionis ex Ægypto ac sustentationis in deserto, quò sequentia appositè accommodari queant.*

Quidam persecutores convertuntur.

Festum tabernaculorum cur & quomodo celebrandum.

Vers. 17.] Et erit, si qui *negligentiores in cultu Dei* non adscēderint ex familijs terræ Jerosolymā ad incurvandum

cum se regi Jehovæ *Domino* Exercituum, *si qui Ecclesiæ* *træ se aggregare Deumque verum venerari noluerint,* non sit super eos imber, *quo ex benedictione DEI ter-* *solet irrigari ac fœcunda reddi Psalm. 65, 9. 10. Esa. 30, 23.* *confer Deutr. 28, 23. 24. hoc est, maledicti erunt, legisque* *nas sentient, quod malum hîc synecdochicè indicatur,* *m quadam difficultate ad vitam præsentem pertinente* *declaratur. quomodo si quis consequenter id quoque indica-* *dixerit, non fore super tales imbrem spiritualem conso-* *tionis, nos contradicentes non habebit, modò stet illud,* *propriam vocis* בְּשֶׁם *significationem hîc omninò servan-* *m, dum absurditas aut falsitas inde oriatur, ob quas* *as causas à propria juxta scripturæ analogiam ad modi-* *catam descendimus. hîc vero cum neutra militet ratio, li-* *teram observo & confero locum sup. cap. 10, 1. ac versum* *9. ubi imber iste super Ægyptum non cadere dicitur. Quod* *Gualtherus affert, non esse hoc perpetuum, pijs dari impijs* *non dari pluviam, nihil obstat huic sententiæ, quia Deus istis* *onis corporalibus facit quod vult; & ob causas nobis ignotas sæ-* *è vel promissionem suam, vel minas suas differt, illic ne in-* *olescant boni ac mundo abutentes pereant: hîc ut mali bo-* *itate Dei corrigantur, qua de re alibi prolixiùs. confer sal-* *em Deut. 28, 23. Matth. 5, 45. Amos 4, 7. Manet tamen* *quod pluviæ defectus improbis imponatur ut pœna, & imbris* *opia pijs detur ut benedictio, quamvis Deus non semper il-* *um statim inferat, neque hanc afferat, quod ejus omniscientiæ* *relinquimus.*

Non est super malos imber.

בְּשֶׁם

Gualthero respondetur.

Vers. 18) Quod si *hac pœnâ adjectâ nondum territa* familia Ægypti, super quam non *est imber frequens (si-*

quidem

In Ægypto pluvia rara.

quidem Ægyptum raro aut ferè non irrigari pluviâ, sed potissimùm Nilo inundari Esa. 23, 3. docent non tantùm historia verum etiam Moses testatur Deut. 11, 10. quandam tamen pluviam quandoque ibi cadere indicio sunt illa quæ extant Psalm. 105, 32.) non adscenderit neque advenerit *Jerosolymam, cùm pluviâ putet se posse carere, nihilominus easdem difficultates divinitus perferet, quas alijs gentibus solet afferre imbrium inopia*, erit *tamen super eam* illa plaga *sup. vers. 12.* quâ Jehova affecturus est gentes alias, quæ non adscenderint ad celebrandum festum tabernaculorum. *In quo versu si quis sub Ægyptiorum persona hypocritas describi putat, quod quemadmodum Ægyptus Nilo inundata imbrem non admodum requirebat, sic illi suis bonis, (ut ipsi quidem existimant) satis felices, Dei gratiâ non valdè indigere se credunt, in paradigmate hoc fieri posse crediderim, & accommodari alijs malis atq; contemptoribus ex regula generali debere, quæ suo malo experti sunt Ægyptij, sicut digitum intendit sequens versus, qui sic habet.*

Ægyptij i. e. hypocritæ.

Pœna negligentiū cultum Dei.

Vers. 19.) Hæc erit peccati & *cessationis à cultu publico* pœnæ Ægypti, & peccati pœna omnium gentium, quæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum, *quæ ad Dei cultum peragendum non fuerint alacres.*

Vers. 20.) *Hanc pœnam dum evitare cupiunt, multi ad Deum se convertent, & ut verè spontaneus populus, Deo sua omnia consecrabunt,* die illo erit *scriptum* super tintinnabula equi, *quæ in locis montosis atque avijs appenduntur equis*, sanctitas Jehovæ, *quæ olim in V. Test. erat inscriptio peculiaris tiaræ sacerdotalis Exod. 28, 36. ut indicaretur, esse pontificem maximum Christi typum,*

Sanctitas Jehovæ.

qui

ni revera sanctus Domini, nunc autem sub tempus N. Test. um non tantùm res preciosissimæ, verum etiam omnia metallica referentur in domus Dei ærarium, ut in usus sacros occuentur, plurima vasa & instrumenta bellica & domestica eunt Deo sacra, ut sint *deinceps* ollæ in domo Jehovæ q. rateres coram altari, *id est, copiosissimæ & sanctissimæ, sicut olim crateribus sacris ad ministerium abundabat altare Dei, ut ita sit maxima ministrorum & ministerij in Ecclesia ommoditas.*

Vers. 21.) Imò erit omnis olla Jerosolymis & in Jehuda, sanctitatis Jehovæ *Domini* Exercituum, *domestica quoque utensilia erunt Domino consecrata*, & venientes omnes, *cum in V. Test. tantùm solis sacerdotibus hoc liceret*, sacrificaturi accipient ex eis, ac coquent in eis, neq; erit Cananæus, *qui remanebat in primo in terram sanctam ingressu Exod. 23, 29. Deut. 7, 22. hoc est, extraneus aut impurus* amplius in domo Jehovæ *Domini* Exercituum die illo, *sed Ecclesia tota hîc inchoatè, in altera verò demum vita consummatè erit sancta, non habens rugam aut maculam Ephes. 5, 27.* *Non erit Cananæus in Ecclesia.*

LOCI COMMUNES.

Ex vers. 3.]

Procedens Jehova pugnabit contra gentes) *Deus ex fœdere, quod cum suis inijt, est sui populi vindex certissimus Luc. 18, 8.* *Deus vindex sui populi.*

Ex vers. 4.]

I. Postquam steterint pedes ejus) *Ipsius Christi ascensio in cœlos ut à prophetis fuit prædicta Psalm. 47, 1. & 68,* *Ascensio Christi in cœlos.*

& 68, 19. ita etiam tandem fuit completa. Et ut locum nativitatis Christi Micheas cap. 5. 2. Matth. 2, 6 Johan. 7, 42, initij prædicationis Esaias cap. 9, 1. Matth. 4. 15. exilij, Hoseas 11, 1. Matth. 2, 15. mortis, Daniel cap. 9, 25. 26. notavit, sic adscensionis locum hîc expreßè indicat Zacharias. confer ex N. Test. superius allegata. Stemus in monte olivarum. *Nos videamus, ut stent nostri pedes in monte olivarum, quando hic nobis discedendum, hoc est, tales simus, quibus Deus meritò suam misericordiam (quam oleum mysticè in scriptura denotat) non deneget, idq; ut fiat, sit ille mons nobis positus ex conspectu Jerosolymorum seu Ecclesiæ, in qua visio pacis.*

Apostoli à monte olivarum ablegati. II. Scindetur mons olivarum) *Apostolorum in totum terrarum orbem emissio maximum misericordiæ divinæ signum, ideoq; meritò in monte olivarum mandata, & per eorum prædicationem montes magni vitiorum sunt in planitiem redacti.*

Ex versu 5.]

Optimum asylum. I. Fugietis ad locum quem selegit) *Quemadmodum olim ad aram, ita in N. Test. in malis ad Ecclesiam, Deique in illa oblatam gratiam confugere, optimum est asylum. Nam confidens in latibulo excelsi, in umbra omnipotentis indesinenter pernoctans, dico, in Jehova est receptus meus Psalm. 91, 1. 2. confer Num. 14, 9. Psalm. 18, 17.*

Angeli. II. Omnibus sanctis adstituris tibi) *Sancti angeli sunt Dei hominumq; piorum ministri, qua de re supra in hoc propheta sæpius & prolixius.*

Ex

Ex versu 6.]

Die illo lux non erit preciosa & densa] *Quamvis lux verbi divini non semper æquali splendore luceat, unde Ecclesia etiam comparari solet Lunæ, quæ modò plena, modò corniculata apparet, tamen quandoq; & præcipuè sub initium N. T. tempore apostolorum tanta refulsit, ut in totum terrarum orbem suos radios projecerit.* *Lux Ecclesiæ.*

Ex vers. 7.]

Dies agnoscetur à Jehova] *Dei est, non nostrum nosse temporum articulos Actor. 1, 7. & cùm omnia divinâ providentiâ gubernari sciamus, credamus, eum novisse, quomodo & quando pios ex tentatione liberare debeat 2. Petr. 2, 9. 1. Corinth. 10, 13.* Καρδιογνώστης *Deus novit.*

Ex versu 8.]

I. Prodeuntibus aquis vivis ex Jerosolymis] *De Sion prodijt Evangelij doctrina Esa. 2, 2. Luc. 24, 47. Actor. 1, 8. vide plura in hanc sententiam Mich. 4, 2.*

II. Æstate & hyeme futurum] *Ecclesia est domus Dei ædificata super petram, Christum videlicet, & proinde semper manet firma ac inconcussa Matth. 16, 18. Psal. 125, 1. sub Dei præsidio tuta Psal. 121, 4. 5.*

Ex versu 9.]

Erit Jehova rex & unus super totam terram] *Idololatræ DEUM quasi scindunt & in varias partes dividunt, quando unum mari, alterum terræ, &c. attribuunt: veri Christiani autem norunt unum esse DEUM, non plures, qui solus regit omnia, & præter eum non est ullus alius 2. Reg. 5, 15.* *Unus Deus.*

Ex versu 10.]

Ecclesiæ planities & fertilitas.

Redigetur tota terra in campestria] *In Ecclesia verò debent esse planæ viæ, & Domino benè præparatæ Esa. 40, 3. Iohan. 1, 23. Luc. 3, 4. 5. & campus etiam fertilis, siquidem arbor, quæ non fert fructum, exscindetur Matth. 3, 8. 9. 10.*

Ex vers. 11.]

Gentium vocatio.

Anathema non erit amplius] *Gentes quæ in Vet. Test. erant sine Christo abalienatæ à Rep. Israelis, & spem non habebant, in Nov. Test. per Christi sanguinem factæ sunt propinquæ, & sic pax inter utrosq; intercessit, gentes ac Iudæos Ephes. 2, 12. 13. 14.*

Ex versu 12.]

Hostes Dei pereunt.

Hæc erit plaga] *Tandem Deus Ecclesiæ hostes perdit, si obstinati esse pergant, quia ita Christum ipsum persequuntur Psal. 2, 2. Actor. 9, 5.*

Ex vers. 13.]

Malorum discordia.

Erit vexatio Jehovæ] *Deus ex justo suo judicio sæpè permittit diabolo omnium turbarum autori malos*

ut queat unanimes armare in prælia fratres,

& hi se mutuis vulneribus concidant Jud. 9, 23. siquidem ab hisce malis Dei providentia planè non abest, sed metas constituit & ad finem bonum dirigit.

Ex vers. 14.]

Recipientur opes omnium] *Malè parta malè dilabuntur Hag. 1, 6.*

Ex vers. 15.]

Animalia afflicta.

Similiter futura plaga equorum] *Etiam propter hominum*

minem sæpè ipsa animalia tanquam hominis peculium affligunntur, ut in diluvio videre est Rom. 8, 20. 21.

Ex verſ. 16.]

I. Omnis reſiduus adſcendent de anno in annum] *Populus Christi est spontaneus & alacris Dei veri cultu Psal. 51, 14. & 110, 3. Syr. 35, 10. Rom. 6, 18. & 12, 8. 2. Corinth. 9, 7. 1. Petr. 5, 2. Philem. v. 14.* *Pij alacres.*

II. Incurvent ſe regi Jehovæ] *Præcipuus Dei cultus est cum fiducia Deum invocare, quia hoc ei tribuit laudem misericordiæ, omniscientiæ, omnipotentiæ.* *Invocatio Dei.*

III. Ut celebrent feſtum tabernaculorum] *Omnes Christiani, qui peregrinantur hic à Domino, celebrant jugiter festum tabernaculorum, dum per desertum mundi in terram promissionis properant. confer Genes. 47, 9. Psalm. 39, 13. & 119, 18. 2. Corinth. 5, 4. 6. Hebr. 11, 13. prolog. Syrach. vers. 11. proinde sit in conspectu semper illud Augustini dictum tractat. 40. in Johannem. Utere mundo, non te capiat mundus. Quod intrasti, iter agis, exiturus venisti, non remansurus. Iter agis, diversorium est hæc vita, utere nummo, quomodo viator in diversorio utitur mensa, calice, urceo, lectulo, dimissurus, non permansurus.* *Festum tabernaculorum in N. T.* *Augustinus.*

Ex verſ. 17, 18. 19.]

Non erit ſuper eos imber, qui non adſcenderint] *Impijs tandem eveniunt legi subjectæ comminationes, de quibus Levit. 26. Deut. 28.* *Impij puniuntur.*

Ex verſ. 20.]

Erit inſcriptum tintinnabulis] *Pij omnia sua ad Dei gloriam referunt 1. Cor. 10, 31. 1. Tim 4, 3.* *Omnia Deo sacra.*

Ex verſ. 21]

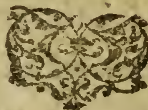
munda, I. Omnis olla Jeroſolymis erit ſanctitati Jehovæ] *Omnia munda mundis Tit. 1, 15.*

In Eccleſia non ſit Cananæus ſpiritualis. II. Non erit Cananæus amplius in domo Jehovæ] *Cananæi erant improbi & in mercimonijs exercendis aſtuti & fraudulenti, ut nomen eluebant. Notatur ita non debere eſſe in Eccleſia improbos aut nundinatores, præcipuè qui dona ſpiritualia more Bileami Num. 22, 2. Petr. 2, 15. Gehaſi 2. Reg. 5, 20. Simonis Magi Act. 8, 18. Phariſæorum atque ſcribarum Matth. 23, 14. precio vendunt (quod in Epiſcopo valdè reprehendit apoſtolus 1. Tim. 3, 3. Tit. 1, 7.) quia quæ Deus gratis dedit, gratis vult cum pijs in Eccleſia communicari Matth. 10, 8. Hæc autem perfectio, quod tales nulli in Eccleſia inveniantur, quoniam ad alteram vitam ſpectat, nos eò contendamus & aſpiremus. Ita ei, qui poteſt nos cuſtodire à lapſu immunes, & ſtatuere tandem in conſpectu gloriæ ſuæ inculpatos cum exſultatione, Sòli ſapienti Deo ſervatori noſtro gloria eſto & magnificentia, robur & autoritas & nunc & in omnia ſecula Amen.*

Epl. Jud. verſ. 24, 25

Jerem 44, 21.

אתם זכר יהוה ותעלה על־לבו׃

I. INDEX.

Locorum scripturæ, quæ in hoc Commentario explicantur.

II. INDEX.

Autorum, qui allegantur.

Hiero-

III. INDEX.

Vocum Hebræarum, quarum Etymologiæ, emphases, propriæ significationes ac differentiæ hîc declarantur.

Et græcarum.

IV. INDEX.

Rerum & Verborum memorabilium.

XII.

manda-

Lapis

Monar-

Pseu-

Esa. 29, 8.

יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בְּיָמֵינוּ׃

FINIS.

